

ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอ

เมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา

คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2568

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอ
เมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา

คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2568

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Study of Learning Areas Based on Sappāya Principles: A Case Study of
Wat Phra Mahathat Woramaha Vihan, Mueang District, Nakhon Si
Thammarat Province

PHRA PATHOMPORN KITTIWARO (ARUNRAK)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
PROGRAM IN BUDDHIST STUDIES FOR DEVELOPMENT
FACULTY OF RELIGION AND PHILOSOPHY
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2025

COPYRIGHT OF MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
ชื่อนักศึกษา	พระปฐมพร กิตติวิโร (อรุณรักษ์)
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	พุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา
ปีพุทธศักราช	2568
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	พระเมธีวชิราภีรต์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.

คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

คณบดีคณะศาสนาและปรัชญา

(พระอุดมวชิรมณี, ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์:

ประธานกรรมการ

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

อาจารย์ที่ปรึกษา

(พระเมธีวชิราภีรต์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นนพวงศ์ วงศ์ณาศรี)

กรรมการ

(พระครูวิจิตรศีลาจาร, ดร.)

กรรมการ

(ดร.กิตติพงศ์ สุวรรณวงศ์)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
ชื่อนักศึกษา	พระปฐมพร กิตติวิโร (อรุณรักษ์)
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	พุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา
ปีพุทธศักราช	2568
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	พระเมธีวชิราภิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพื้นที่การเรียนรู้กรณีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช (2) ศึกษาหลักสัปายะในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ และ (3) วิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะในพื้นที่ศึกษาดังกล่าว การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้รับการคัดเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ พระสังฆาธิการ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา และบุคลากรในวัด รวมจำนวนทั้งสิ้น 15 รูป/คน

ผลการวิจัยพบว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีคุณสมบัติเหมาะสมในการเป็นพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะทั้ง 7 ด้าน ได้แก่ อาวาสสัปายะ (ที่พักอาศัยเหมาะสม) โคจรสัปายะ (เส้นทางการสัญจรเหมาะสม) ภัตตสัปายะ (การสื่อสารเหมาะสม) บุคคลสัปายะ (บุคคลแวดล้อมเหมาะสม) โภชนะสัปายะ (อาหารเหมาะสม) วัตถุสัปายะ (อากาศเหมาะสม) และอิริยาปถสัปายะ (อิริยาบถเหมาะสม) ทั้งนี้สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และบทบาทของพระสงฆ์ในวัด ต่างเอื้ออำนวยต่อการศึกษา การปฏิบัติธรรม และการพัฒนาจิตใจของพุทธศาสนิกชนได้อย่างสมดุล อย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดบางประการ เช่น ความแออัดในช่วงเทศกาล เส้นทางบางส่วนที่ไม่เอื้อต่อผู้สูงอายุ และการสื่อสารที่ยังจำกัดในภาษาเฉพาะ

ข้อเสนอแนะจากงานวิจัยนี้ ได้แก่ การบริหารจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมตามหลักสัปายะให้มากขึ้น เช่น การจัดระเบียบพื้นที่ในช่วงเทศกาล การเพิ่มข้อมูลหลายภาษา และการใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธศิลป์ที่มีชีวิตและยั่งยืน ตลอดจนสามารถเป็นต้นแบบในการพัฒนาวัดอื่นๆ ในพระพุทธศาสนาให้เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ การปฏิบัติธรรม และการพัฒนาชุมชนได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: พื้นที่การเรียนรู้, การเรียนรู้, หลักสัปายะ, วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ABSTRACT

Thesis Topic	Study of Learning Areas Based on Sappāya Principles: A Case Study of Wat Phra Mahathat Woramaha Vihan, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province
Student's Name	Phra Pathomporn Kittiwaro (Arunrak)
Degree Sought	Master of Arts
Program	Buddhist Studies for Development
Anno Domini	2025
Advisor	Phrametheevachirapirat, Asst. Prof. Dr.

This research aimed to (1) study the concepts and theories related to learning spaces with a case study of Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat Province, (2) study the Sappāya Principles in Theravāda Buddhism that are suitable for learning, and (3) analyze the learning areas based on the Sappāya Principles in the selected case. This study employed qualitative research methods, using both documentary research and in-depth interviews with 15 key informants, purposefully selected from three groups: monastic administrators, Buddhist scholars, and temple-related lay personnel.

The findings revealed that Wat Phra Mahathat Woramahawihan possesses qualities conducive to learning based on the seven Sappāya Principles: suitable dwelling (āvāsasappāya), suitable movement (gocarasappāya), suitable communication (phassasappāya), suitable companionship (puggalasappāya), suitable food (bhojanasappāya), suitable climate (utusappāya), and suitable posture and activity (iriyaṭṭhasappāya). The temple's physical, historical, and cultural environment—as well as the roles of its resident monks—collectively fostered a space conducive to learning, Dhamma practice, and spiritual development. Nevertheless, some limitations were identified, including overcrowding during festivals, limited accessibility for the elderly, and insufficient multilingual communication.

This study recommends further development of temple management aligned with the Sappāya Principles, such as organizing space more efficiently during peak periods, increasing multilingual information accessibility, and integrating technology to enhance learning engagement. These measures can transform the temple into a dynamic and sustainable Buddhist

learning center and serve as a model for temple-based education and community development in other regions.

Keywords: Learning Space, Learning, Sappāya Principles, Wat Phra Mahathat Woramahawihan

กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อ พระเมธีวชิราภิรต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ แนวทางในการทำวิทยานิพนธ์อย่างใกล้ชิด ด้วยเมตตาและเอื้อเฟื้อทั้งทางวิชาการและกำลังใจ จนข้าพเจ้าสามารถดำเนินการศึกษาวิจัยจนสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมาย

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร., พระครูวิจิตรศีลาจารย์, ดร.กิตติพงศ์ สุวรรณวงศ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปณณพงศ์ วงศ์ณาศรี ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะอันมีคุณค่าและช่วยเติมเต็มความสมบูรณ์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณะผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่าน ไม่ว่าจะเป็นพระสังฆาธิการ นักวิชาการ หรือนุเคราะห์ผู้เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ได้กรุณาให้สัมภาษณ์และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยอย่างยิ่ง

ขอแสดงความขอบคุณมายัง คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ได้จัดหลักสูตรอันทรงคุณค่า เปิดโอกาสให้ข้าพเจ้าได้ศึกษาและพัฒนาตนทางวิชาการและธรรมะควบคู่กัน

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณครอบครัว กัลยาณมิตร และสหธรรมิกทุกท่านที่ให้กำลังใจ สนับสนุน และอยู่เคียงข้างในทุกช่วงเวลาของการศึกษาจนสำเร็จลุล่วง

ด้วยความเคารพและสำนึกในพระคุณอย่างหาที่สุดมิได้

พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์)

มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ.....	จ
ABSTRACT.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ	ฌ
สารบัญคำย่อ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	12
1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	12
1.2. คำถามวิจัย	14
1.3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	15
1.4. ขอบเขตการวิจัย.....	15
1.5. วิธีดำเนินการวิจัย	16
1.6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	18
1.7. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	18
1.8. นิยามศัพท์เฉพาะ	21
1.9. กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	22
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีพื้นที่การเรียนรู้.....	23
2.1. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้.....	23
2.2. แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่การเรียนรู้	32
2.3. แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่การเรียนรู้ของวัดในพระพุทธศาสนา	36
2.4. พื้นที่การเรียนรู้ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.....	40
2.5. สรุป	62
บทที่ 3 หลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาเถรวาท.....	64
3.1. แนวคิดเรื่องสัปปายะในพระพุทธศาสนา.....	64
3.2. ความเป็นมาของหลักสัปปายะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	67
3.3. หลักสัปปายะที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้.....	76
3.4. สรุป.....	78
บทที่ 4 วิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	79

4.1. วิเคราะห์สภาพพื้นที่การเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ตามหลักสัปปายะ	79
4.2. วิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรมตามหลักสัปปายะ.....	84
4.3. วิเคราะห์สภาพพื้นที่การเรียนรู้ด้านประติมากรรมตามหลักสัปปายะ	90
4.4. วิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีตามหลักสัปปายะ	96
4.5. สรุปผลการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 7.....	104
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	111
5.1. สรุปผลการวิจัย	111
5.2. อภิปรายผล	113
5.3. ข้อเสนอแนะ.....	116
บรรณานุกรม	118
ภาคผนวก	123
ภาคผนวก ก	124
รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ.....	124
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	154

สารบัญคำย่อ

ในการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พ.ศ. 2539) การอ้างอิงระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อของชื่อคัมภีร์ โดยใช้รหัสอ้างอิงลักษณะนี้ เช่น ตัวอย่าง ม.อ.13/112/211 หมายถึง มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อที่ 112 หน้า 211 ตามฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระวินัยปิฎก

วิ.ปาร. = วินัยปิฎก ปาราชิกชั้นธ

วิ.จุ. = วินัยปิฎก จุลวรรค

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. = ทีฆนิกาย มหาวรรค

ที.ป. = ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค

ม.ม. = มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์

ม.อ. = มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

ส.ส. = สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค

อง. = อังคุตตรนิกาย

ขุ.ธ. = ขุททกนิกาย ธัมมปท

ขุ.อิ. = ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ

ขุ.อ. = ขุททกนิกาย อุทาน

ขุ.ส. = ขุททกนิกาย สุตตนิบาต

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของสังคมและประเพณีวัฒนธรรมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยวัดทำหน้าที่เป็นสถาบันหลักของชุมชน มีบทบาทสำคัญทั้งในเชิงศาสนาและสังคม ด้วยการถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยพระสงฆ์ สร้างผลกระทบต่องานวิถีชีวิต ความคิด และการพัฒนาจริยธรรมของประชาชน วัดในฐานะศูนย์กลางของจิตวิญญาณและชุมชนไทย ไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมของชุมชนและที่พึ่งทางจิตใจ วัดเป็นแหล่งเรียนรู้และอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี อีกทั้งยังมีบทบาทสนับสนุนการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การพัฒนาทรัพยากรบุคคล และการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม

วัดเป็นศูนย์กลางและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนมาตั้งแต่อดีต คนในชุมชนรอบ ๆ วัดใช้วัดเป็นสถานที่พบปะสังสรรค์ และทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น การประชุมหมู่บ้าน การประชุมราชการ หรือให้วัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ (พระอริการสุรศักดิ์.สุขมาโล(คงเมือง), 2563) การที่วัดมีความสำคัญดังกล่าว ชาวบ้านจึงเห็นความสำคัญของวัดและพระสงฆ์ โดยส่งเสริมสนับสนุนกิจการของวัดและพระสงฆ์ด้วยดี เมื่อมีชุมชนที่เ็นต้องมีวัดที่นั่น หากตั้งชุมชนใหม่หรือตั้งหมู่บ้านใหม่ก็จะต้องตั้งวัดตามมาเสมอความใกล้ชิดระหว่างวัดกับชุมชนจึงเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น วัดจึงมีบทบาทสำคัญในการรวมคนทุกเพศทุกวัยให้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาและสังคม การดูแลรักษาวัด หรือการพัฒนาวัดให้อยู่ในสภาพที่ดีและมีความสวยงาม มีส่วนช่วยสร้างความสามัคคีและความผูกพันระหว่างคนในชุมชน เป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและประเพณีของชาติ รวมไปถึงเป็นการสืบสานวิถีชีวิตและคุณค่าของชุมชนในระยะยาว อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา เพราะวัดที่มีความงดงามและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมาเยี่ยมชม เป็นการช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชน และสร้างโอกาสในการเผยแพร่ธรรมะให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ต่อมาเมื่อสังคมไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายไปตามกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ได้ส่งผลกระทบต่องานสถาบันต่างๆของสังคม รวมไปถึงสถาบันศาสนาด้วยวัดและสถาบันสงฆ์ถูกลดบทบาทลง เนื่องจากสังคมมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เกิดสถาบันใหม่ๆ ที่ตอบสนองความต้องการเฉพาะทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนและสถาบันการศึกษาระดับสูง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ จากเดิมที่วัดเป็นสถานที่ในการอบรมถ่ายทอด ความรู้และวิชาการต่างๆ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สอนเปลี่ยนเป็นโรงเรียนและครูอาจารย์ถ่ายทอดความรู้แทนพระสงฆ์ บทบาทของวัดจึงลดความสำคัญลง วัดบางแห่งกลายเป็นเพียงแคสถานที่เหมาะสำหรับประกอบกิจกรรมทางศาสนา และบทบาทของพระสงฆ์ได้ถูกลดทอนลงมาเป็นเพียงผู้นำในการประกอบพิธีกรรมและศาสนกิจเท่านั้น นอกจากนี้ ในปัจจุบัน วัดมีลักษณะของการใช้พื้นที่

วัดที่เปลี่ยนแปลงไปจนไม่เหมาะสมกับการใช้งานของพื้นที่ทางศาสนา วัดบางแห่งไม่มีความสงบ ร่มเย็น ไม่มีความเหมาะสมสำหรับการศึกษาและปฏิบัติธรรม พระสงฆ์จึงไม่สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของตนได้อย่างเหมาะสมและประชาชนก็ไม่อยากเข้าวัด ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชนไม่มีความผูกพันกันดังเช่นในอดีต (ศิริดา.ยะโอษฐ์, 2562)

ดังนั้น การจะรื้อฟื้นบทบาทของวัดให้กลับมาเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน และเป็นสถาบันที่เอื้ออำนวยบริการทางศาสนกิจแล้ว จะต้องให้วัดได้ทำหน้าที่ให้บริการอื่นๆ ที่กลไกของรัฐบาลเข้าไปไม่ถึงเพื่อสร้างบูรณาการภายในชุมชน โดยเฉพาะการเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาและคุณธรรมจริยธรรมต่างๆ รวมทั้งวิชาความรู้แขนงอื่นๆ ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามาค้นคว้าหาความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ภายในวัดได้ การจัดให้วัดมีบริเวณร่มรื่น สวยงาม สะอาด สงบ เหมาะสมกับการเป็นแหล่งเรียนรู้ นั้น ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “สัปปายะ” หมายถึง ความสบาย สภาพแวดล้อมหรือปัจจัยที่เหมาะสมในการส่งเสริมให้เกิดความสบาย เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ และพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าทั้งในทางโลกและทางธรรม

หลักสัปปายะ เป็นหลักแห่งคำสอนทางธรรมของพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงปัจจัยที่เอื้อต่อการปฏิบัติหรือการจัดระเบียบทำให้เกิดผลดี ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาวัดได้อย่างเหมาะสม โดยสอดคล้องการสร้างสภาพแวดล้อมที่สงบ ร่มเย็น และเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม โดยการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมผ่านสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม จะสามารถช่วยให้ผู้คนสามารถเข้าถึงธรรมะและพัฒนาจิตใจได้ง่ายขึ้น และยังสามารถดึงดูดผู้คนที่เข้าวัด หากวัดมีความเป็นระเบียบมีความสวยงามสะอาดและมีกิจกรรมที่น่าสนใจ จะดึงดูดให้ผู้คนที่สนใจและนอกชุมชนเข้ามาเยี่ยมชมและปฏิบัติธรรม การส่งเสริมการปฏิบัติธรรมหรือ การจัดสภาพแวดล้อมที่สงบและร่มเย็น ช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถมีสมาธิและเข้าถึงธรรมะได้ง่ายขึ้น วัดที่สะอาด สวยงาม และมีระเบียบยังช่วยดึงดูดผู้คนที่มาสัมผัสกับกิจกรรมทางศาสนาและเสริมสร้างจิตใจแม้แต่การสร้างคามสามัคคีในชุมชน ซึ่งในปัจจุบันสภาพวัดส่วนใหญ่ยังประสบปัญหาความไม่เหมาะสมในการใช้พื้นที่ทางศาสนา ทำให้วัดขาดความเป็นสัปปายะ ไม่เหมาะสมกับการเป็นแหล่งอบรม สั่งสอน ศึกษาปฏิบัติธรรมอย่างที่ควรจะเป็น ดังนั้นหากวัดได้รับการพัฒนาให้มีความเป็นสัปปายะก็จะทำให้วัดมีความสบาย มีสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยที่เหมาะสมในการส่งเสริมให้เกิดความสบาย อันเป็นเงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่งของการเอื้อให้การศึกษาปฏิบัติธรรมนั้นได้ผลดี เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความ เจริญก้าวหน้าทั้งในทางโลกและทางธรรม การพัฒนาวัดโดยใช้หลักสัปปายะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการทางศาสนา แต่ยังมีผลต่อการเสริมสร้างความยั่งยืนในชุมชน วัดสามารถเป็นต้นแบบของการพัฒนาที่คำนึงถึงทั้งปัจจัยด้านจิตวิญญาณ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชน โดยมุ่งเน้นการสร้างสมดุล ระหว่างการอนุรักษ์มรดกและการตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป หลักสัปปายะจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาวัดให้กลายเป็นศูนย์กลางที่ส่งเสริมจริยธรรม สร้างความสามัคคีในชุมชน และตอบสนองความต้องการทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ การนำหลักการนี้ไปใช้จะช่วยสร้างวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตชีวาและมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในทุกมิติ

โดยเฉพาะวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งตั้งอยู่กลางใจเมืองนครศรีธรรมราช เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดวรมหาวิหาร ในอดีตเป็นศาสนสถานสำคัญที่ใช้สำหรับประกอบพระราชพิธีและพิธีสำคัญต่าง ๆ เช่น การแต่งตั้งเจ้าเมือง การถือน้ำพิพัฒน์สัตยา พิธีโล้ชิงช้า เป็นต้น โดยมีองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นประธานหลักที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการสืบทอดคติความเชื่อทางพุทธศาสนา (ปราณี.จุลภักดี, 2019) พัฒนาการของสถาปัตยกรรม การก่อสร้างและแผนผัง ที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างศิลปะของคาบสมุทรมหาสมุทรไทยตอนบนกับศิลปะลังกา เห็นได้จากรูปแบบการก่อสร้างองค์พระเจดีย์และพระระเบียง ที่มีการดัดแปลงให้มีสัดส่วนที่เหมาะสมสอดคล้องกับท้องถิ่น (Dam-Si, 2014) เป็นปูชนียสถานที่เก่าแก่ ตั้งอยู่บนคาบสมุทรภาคใต้ ซึ่งเป็นอาณาบริเวณแรกเริ่มของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับการถ่ายทอดพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทมาจากประเทศศรีลังกาในพุทธศตวรรษที่ 18 จังหวัดนครศรีธรรมราชตั้งอยู่บนคาบสมุทรภาคใต้จึงถือว่าเป็นบริเวณแรก ๆ ที่รับเอาพุทธวัฒนธรรมเถรวาทเข้ามาในภูมิภาคนี้ นั้นแสดงให้เห็นว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นแบบอย่างดั้งเดิมและเป็นที่มาของการนับถือพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ในด้านสถาปัตยกรรม พิธีกรรมและคำสอนทางศาสนา (Sukrakarn, C. 2014) วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจึงมิใช่เป็นเพียงปูชนียสถานที่เก่าแก่เท่านั้น หากแต่ยังเป็นรากฐานที่แสดงถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม ความเลื่อมใส และความศรัทธา ของพุทธศาสนิกชนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย กรมศิลปากรจึงได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นโบราณสถาน เมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2479 วัดแห่งนี้จึงเป็นจุดหมายปลายทางของนักแสวงบุญและนักท่องเที่ยวจากทั่วทุกมุมโลก ที่มาเพื่อสักการะพระบรมสารีริกธาตุ และสัมผัสกับมนต์เสน่ห์แห่งอารยธรรมอันรุ่งเรืองของอาณาจักรตามพรลิงค์ ภายในเพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีพื้นที่การเรียนรู้กรณีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีโบราณสถานที่สำคัญอยู่มากมาย และแทบทุกที่ทุกทางภายในวัดล้วนมีคุณค่าต่อการศึกษาและมีประโยชน์สำหรับอนุชนทั้งสิ้น (วิเชียร.ณ.นคร, 2521) ในแต่ละวันจึงมีนักท่องเที่ยวจากทั่วสารทิศ พุทธศาสนิกชนทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนเยาวชนจากสถานที่ต่าง ๆ ได้เข้ามาราบรื่นสัมผัสการพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เป็นจำนวนมาก

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ: กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งผลการศึกษาในครั้งนี้จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนต้นแบบ และสามารถขยายนำไปประยุกต์ใช้กับการบริหารวัดในพุทธศาสนาอื่นๆ เพื่อจะได้ฟื้นฟูบทบาทของวัดให้กลับมาเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนสืบต่อไป

1.2. คำถามวิจัย

1.3.1. แนวคิดและทฤษฎีการจัดการพื้นที่การเรียนรู้ของวัดพระมหาธาตุตามหลักวิชาการทั่วไปเป็นอย่างไร

1.3.2. หลักสัปายะ ที่เหมาะสมในการเรียนรู้เป็นอย่างไร

1.3.3. การบริหารจัดการพื้นที่การเรียนรู้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ด้วยหลักสัปายะ มีวิธีการอย่างไร

1.3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.1 เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีพื้นที่การเรียนรู้กรณี วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2 เพื่อศึกษาหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1.3 เพื่อวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.4. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การศึกษาวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ดังนี้

1.4.1. ขอบเขตด้านเอกสาร

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาองค์ความรู้ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลที่สอดคล้องกับการศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ:กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่

1) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ผู้วิจัยศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับแปลไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2) ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลจาก คัมภีร์อรรถกถา เอกสารงานเขียนของผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา หนังสือตำรา บทความ บทสัมภาษณ์ เอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และบทความวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.4.2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยกำหนดประเด็นเนื้อหาในการศึกษาวิเคราะห์ไว้ 3 ประเด็นคือ

- 1.ประเด็นเกี่ยวกับบริบทพื้นที่การเรียนรู้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
 - ด้านประวัติศาสตร์
 - ด้านสถาปัตยกรรม
 - ด้านประติมากรรม
 - ด้านขนบธรรมเนียมและประเพณี
- 2.ประเด็นเกี่ยวกับหลักสัปปายะที่เหมาะสมในการเรียนรู้

1.4.3. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยจะศึกษาวิจัยการบริหารจัดการองค์กระเฉพาะสภาพพื้นที่ ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เลขที่ 435 ถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.4.4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยจะใช้ระยะเวลา 12 เดือนตั้งแต่ สิงหาคม พ.ศ. 2567 ถึง เมษายน พ.ศ. 2568

1.4.5. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่างการ

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

- 1) กลุ่มผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ ประกอบด้วย เจ้าคณะผู้ปกครองตั้งแต่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จำนวน 5 ท่าน
- 2) กลุ่มนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ จำนวน 5 ท่าน
- 3) กลุ่มบุคลากรผู้ปฏิบัติงานและมีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เช่น อุบาสกอุบาสิกาของวัด จำนวน 5 ท่าน

1.5. วิธีดำเนินการวิจัย

เพื่อตอบโจทย์การวิจัยให้ครอบคลุมทั้ง 3 วัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาตามวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) โดยมีแนวทางหรือขั้นตอนการดำเนินการศึกษาดังต่อไปนี้

1.5.1. การศึกษาทบทวนเอกสาร

ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์และแหล่งข้อมูลสำคัญ ดังนี้

- 1) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ผู้วิจัยศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับแปลไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- 2) ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลจาก คัมภีร์ อรรถกถา เอกสารงานเขียนของผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา หนังสือตำรา บทความ บทสัมภาษณ์ เอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และบทความวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นรวบรวมเอกสาร ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมโดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ อินเทอร์เน็ต เอกสาร และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจัดเก็บข้อมูลศึกษาสภาพพื้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อตอบใจทักวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1 และจะนำเสนอเนื้อหาในบทที่ 2 และศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับหลักสัปปายะที่เหมาะสมในการเรียนรู้ เพื่อนำเสนอเนื้อหาในบทที่ 3

1.5.2. ขั้นสร้างเครื่องมือ ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบมีโครงสร้าง หลังจากนั้นผู้วิจัยนำเครื่องมือที่สร้างขึ้นและผ่านการตรวจสอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ไปเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือในการตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสมด้านเนื้อหา

ความเชื่อมั่น และความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง จำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข หลังจากนั้นก็ได้จัดทำเอกสารเพื่อขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยในคนจากสถาบันมหาภูมิภุมราวิทยาลัยหลังจากเครื่องมือผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการแล้ว ผู้วิจัยจึงนำเครื่องมือดังกล่าวไปสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยวิธีการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจงที่กำหนดไว้

1.5.3. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องสภาพพื้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และหลักสัปปายะที่เหมาะสมในการเรียนรู้ อย่างครบถ้วน สมบูรณ์ เพียงพอ รอบด้านแล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แยกให้เห็นประเด็นพื้นที่การเรียนรู้ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ตามหลักสัปปายะ 7

1.5.4. การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

1) ผู้วิจัยจัดสร้างแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีเนื้อหาสอดคล้องตรงประเด็นกับงานวิจัยนี้ โดยมีการปรับเนื้อหาให้ตรงกับบริบทพื้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชและผู้ให้ข้อมูลอย่างเหมาะสม

2) ผู้วิจัยได้สร้างโครงร่างแบบสัมภาษณ์เบื้องต้นและนำเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อหาค่าความดัชนีสอดคล้อง (Content Validity Index: CVI) โดยเนื้อหาของบทสัมภาษณ์นั้นควรจะมีสาระซับซ้อน และสอดคล้องกับงานวิจัยให้ได้มากที่สุด

3) การตรวจสอบมาตรฐานของแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมานั้น ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกให้ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน เพื่อประเมินตรวจสอบหาค่าความดัชนีสอดคล้องของเนื้อหา (Content Validity Index: CVI) โดยการประเมินนั้นจะตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเนื้อหาของงานวิจัยเป็นหลักโดยจะมาตรฐานคะแนนทั้งหมด 4 ระดับ (Lawsh, 1975) คือ

- 1 คะแนน หมายถึง ไม่สอดคล้อง
- 2 คะแนน หมายถึง สอดคล้องบางส่วน
- 3 คะแนน หมายถึง ค่อนข้างสอดคล้องมาก
- 4 คะแนน หมายถึง มีความสอดคล้องมาก

4) เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิได้พิจารณาแบบสัมภาษณ์อย่างถูกต้องดีแล้วก็จะมีข้อเสนอแนะและให้ผลคะแนนเพื่อให้ผู้วิจัยได้ดำเนินการต่อไป ซึ่งผลของคะแนน (CVI) นั้นรวมทั้ง 3 คน ควรจะมี 3 คะแนนขึ้นไป หรือคำนวณค่าเฉลี่ยของคะแนนประเมินแล้วควรมีค่าดัชนีความสอดคล้อง (CVI) 0.80 ซึ่งเกณฑ์เต็มของค่า CVI คือ 1.0 หากต่ำกว่า 0.80 นั้นจะต้องปรับปรุงเนื้อหาให้ดีกว่านี้

5) ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่ได้รับการตรวจสอบแล้วนั้นไปขอรับรองจริยธรรมในมนุษย์ต่อไป เมื่อได้ผ่านการรับรองจริยธรรมนั้นมนุษย์แล้วนั้นก็จะดำเนินการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลจาก 3 กลุ่มตัวอย่าง ทั้ง 15 รูป/คน ต่อไป

1.5.5. ขั้นนำเสนอข้อมูล หลังจากได้วิเคราะห์ข้อมูลอย่างครบถ้วน ถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจึงนำมาเขียนเป็นรายงานการวิจัย เพื่อเสนอสอบป้องกันจากคณะกรรมการ เมื่อผ่านการพิจารณาแล้ว จะได้นำมาเข้าเล่มตีพิมพ์เป็นรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ต่อไป

1.6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.6.1. ได้รับทราบถึงแนวคิด และหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา
- 1.6.2. ได้รับทราบถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพและการบริหารวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- 1.6.3. ได้การพัฒนาพระมหาธาตุวรมหาวิหารตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาของอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.7. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูวิมลสุวรรณกร (สมพงษ์ จันทวโร) (พระครูวิมลสุวรรณกร.(สมพงษ์.จันทวโร).พระครูโสภาสนนทกิตติ.สมศักดิ์.บุญปุพร้อมคณะ, 2566) ได้ทำวิจัยเรื่อง การบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธ ในจังหวัดนนทบุรี ทั้ง 4 ด้านโดยภาพรวมประชาชนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีมี ความคิดเห็นต่อสภาพการบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรีอยู่ในระดับ มากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านสถาปัตยกรรม ด้าน ประติมากรรม และด้านจิตรกรรมตามลำดับ ดังนี้ 1. ด้านจิตรกรรม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ มีการเรียนรู้เรื่องสีที่ใช้ในการวาดภาพจิตรกรรมที่เป็น แหล่งเรียนรู้ของวัด มีการ เรียนรู้ภาพคนและภาพสัตว์บนภาพจิตรกรรมของวัด และวัดให้ความรู้ด้านศิลปะ เช่น การจัด สื่อแสดงความรู้ด้าน จิตรกรรม และข้อที่มีความคิดเห็นน้อยที่สุดคือ วัดเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้วัดเป็นพื้นที่จิตรกรรมที่สำคัญของชุมชน 2. ด้านประติมากรรม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากเรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ วัดมีการสอบถามและสัมภาษณ์ผู้ที่มาศึกษาหาความรู้ด้านประติมากรรม วัด เป็นแหล่งเรียนรู้ประติมากรรม การปั้น เช่น รูปปั้นยักษ์ บุคคลสำคัญ และวัดได้ให้ความรู้ด้าน ประติมากรรมนูนต่ำ นูนสูง และตัวลอย แก่ผู้เข้ามาชม และข้อที่มีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ ได้เรียนรู้ถึงรูปทรงของประติมากรรมต่างๆ ที่มีให้ชมภายในวัด3. ด้านสถาปัตยกรรม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากเรียงจากมากไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ วัดให้ความรู้ด้านศิลปะ เช่น การจัดสื่อแสดงความรู้ด้านศิลปะและ สถาปัตยกรรมไทย วัดเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาด้านสถาปัตยกรรม และวัดมี การให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของสถาปัตยกรรม และข้อที่มีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ วัด มีพระและเจ้าหน้าที่หรือสื่อบรรยายให้ความรู้ด้านสถาปัตยกรรม 4. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากเรียงจากมาก ไปหาน้อย 3 อันดับได้แก่ วัดให้ความรู้ด้านศิลปะ เช่น วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ท่านได้เรียนรู้และเห็นคุณค่าเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมวันสำคัญ ทางพุทธศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีแสดงออกถึงความสามัคคีของชุมชน และข้อ

ที่มี ความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ วัดให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของชาวพุทธ เช่น ประเพณีทำบุญที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยอดีตและปัจจุบัน

พระพรชาติ พุทฺธสโร (พระพรชาติ.พุทฺธสโร.(ภาคพรหม), 2561) ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาหลักสัปปายะที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม ของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตจังหวัดสุรินทร์ พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมทั้ง 5 สำนักที่ได้ศึกษานี้ เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่ได้รับการรับรองจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม ได้ขึ้นทะเบียนเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ได้ดำเนินงานตามนโยบายของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และนโยบายของเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ มีการดำเนินการครบ 3 ด้าน คือ

1. ด้านสถานที่ เป็นสถานที่สัปปายะสถาน มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับอาคารสถานที่ สะอาด สงบร่มรื่น มีห้อง อาคาร และศาลาปฏิบัติธรรมที่สามารถให้ผู้ปฏิบัติธรรมนั่งฟังการบรรยาย และฝึกปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานได้ไม่แออัดเกินไป มีที่พัก ห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาดและมีจำนวนเพียงพอ และแยกตามเพศของผู้ใช้ ห้องพักมีการป้องกันแมลงและสัตว์ที่จะมารบกวนหรือทำอันตรายได้เป็นอย่างดี
2. ด้านวิทยากร มีพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถในการสอนกัมมัฏฐาน ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร โดยสามารถตอบข้อซักถาม และสอบถามธรรมกัมมัฏฐานได้ หรือมี วิทยากรผู้ฝึกอบรมบรรยายธรรม ที่มีความรู้ความสามารถในการแสดงเทศนาและบรรยายธรรมให้เข้าใจหลักธรรมและน้อมไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างมีความสุข พระภิกษุหรือบุคคลอื่นที่เป็นวิทยากรมีความประพฤติดี ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
3. ด้านการบริหารจัดการ เจ้าสำนักที่มีทัศนะที่ดี มีความสนใจและเห็นความสำคัญของการศึกษา การปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่ธรรมอย่างแท้จริง มีบุคลากรหรือเจ้าหน้าที่เพียงพอ ในการดูแลรักษาความปลอดภัย และอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ แก่ผู้ปฏิบัติธรรม มีการจัดทำรายรับ-รายจ่ายอย่างเป็นระบบ ที่มีความโปร่งใสสามารถเปิดเผยและตรวจสอบได้ มีการจัดปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องตลอดปี มีกฎข้อบังคับหรือระเบียบปฏิบัติของสำนัก และจัดทำตารางการฝึกอบรมไว้อย่างชัดเจน มีการประชาสัมพันธ์โครงการปฏิบัติธรรมในรูปแบบต่างๆ ที่จัดพิมพ์ไว้เป็น เอกสารหรือติดประกาศไว้ ณ บริเวณที่เห็นได้โดยชัดเจน แต่ไม่เป็นในลักษณะเชิงธุรกิจ มีการ ประสานงานกับชุมชนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของสำนักทุกครั้ง

พระปลัดโมชิต คงแทน พร้อมคณะ (พระปลัดโมชิต, 2557), ได้ทำวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาของวัด (2) เพื่อสร้างรูปแบบการจัด การศึกษาของวัดเป็น แหล่งเรียนรู้ของชุมชน (3) เพื่อประเมินรูปแบบการจัดการศึกษาของวัด แหล่งเรียนรู้ของชุมชน (4) เพื่อตรวจสอบยืนยันรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในสถานการณ์จริง สร้างรูปแบบการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของ ชุมชน ผลการวิจัย พบว่า 1. รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ หลักการของรูปแบบ จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา โครงสร้างระบบกลไกในการดำเนินการ วิธีดำเนินการจัดการ ศึกษา การประเมินผลการจัดการศึกษา โดยใช้ 5 กระบวนการ คือ 1) การจัดการองค์กรในวัด 2) การพัฒนาผู้นำและ บุคคลที่เกี่ยวข้อง 3) การจัดระบบการเรียนรู้ 4) การพัฒนาการใช้สื่อและเทคโนโลยี 5) การพัฒนาวัฒนธรรม 2. รูปแบบที่สร้างขึ้น มีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และประโยชน์ในการจัดการศึกษาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของ ชุมชนในระดับ

มาก ทั้งการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการ และประเมินในสถานการณ์จริง 3. รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดจำเป็นต้องอาศัยหลักการหลายอย่าง เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่กำหนด โดยมี กลไกในการดำเนินการ มีวิธีดำเนินการและการประเมินผลที่เหมาะสมก็จะทำให้การจัดการศึกษาของวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ ของชุมชนที่มีประสิทธิผล

จิตพร สะสม (จิตพร.สะสม, 2553) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ศึกษาระบบการบริหารและการจัดการวัดใน พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอน้ำฝาง จังหวัดน่าน” พบว่า วัดพระธาตุแช่แห้งได้ มีการจัดระบบการบริหารและการจัดการวัด โดยได้เน้น การบริหารงานบุคคล การบริหารงานธุรการ การ บริหารงานการเงินบัญชี การบริหารศาสนสมบัติ การบริหารกิจกรรมของวัด ซึ่งการบริหารงานดังที่กล่าว มานี้มีระบบการบริหารงานที่ชัดเจน โปร่งใส มีการจัดรูปแบบของ คณะกรรมการการบริหารในส่วนงาน ต่าง ๆ การจัดระบบการบริหารงานของวัดพระธาตุแช่แห้งจะ เน้นในเรื่องของความสะดวกรวดเร็ว และมี ประสิทธิภาพโดยจะเห็นได้จากการแบ่งงานออกเป็นแต่ละ ฝ่าย มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงจึงทำให้ง่าย ต่อการติดต่อประสานงานและจากการสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายงานมีความตั้งใจและปฏิบัติตามระบบ ต่าง ๆ ที่ทางวัดได้กำหนดได้อย่างดียิ่งใน ส่วนของปัจจัยที่มีผลสัมฤทธิ์และผลกระทบต่อการบริหาร การจัดการวัดพระธาตุแช่แห้งนั้นจาก การศึกษาพบว่าเพราะปัจจัย 2 ประการ คือปัจจัยภายใน และ ได้แก่ ความมีภาวะผู้นำของเจ้า อาวาส บุคลากร งบประมาณ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ คณะสงฆ์ ภาครัฐ และ องค์กรเอกชน ซึ่ง ปัจจัยทั้งสองส่วนต่างเอื้อผลประสานประโยชน์ส่งเสริมซึ่งกันจนทำให้วัดพระธาตุแช่แห้ง ประสบ ความสำเร็จในการบริหารอันจะได้เป็นต้นแบบที่ดีงามในการพัฒนาวัดในพระพุทธศาสนาวัดหนึ่ง

เกียรติศักดิ์ ไชยพัฒนะพุกข์ (เกียรติศักดิ์.ไชยพัฒนะพุกข์, 2564) สารนิพนธ์เรื่อง การ ประยุกต์ใช้หลัก “สปปายะ” สู่การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ ผลการวิจัยพบว่า หลักสปปายะเป็นการจัด องค์ประกอบที่สนับสนุนและส่งเสริมการ ปฏิบัติธรรม เกิดความก้าวหน้าและเกื้อกูลให้การปฏิบัติธรรม ดำเนินไปได้ด้วยดี หลักสปปายะมี ทั้งหมด 7 ประการ คือ 1) อาวาสสปปายะ สถานที่อยู่ สถานที่ปฏิบัติ ธรรมที่เหมาะสม ไม่มีสิ่งรบกวน ต่อการปฏิบัติธรรม 2) โคจรสปปายะ เส้นทางในการเดินทางมีสภาพที่ดี ง่ายต่อเดินทางจัดการ จัดหา ปัจจัยที่จำเป็น 3) ภัสสสปปายะ การพูดคุยที่เหมาะสม 4) บุคคลสปปายะ ได้แก่ บุคคลที่เกี่ยวข้องใน กิจกรรม มีความเหมาะสม 5) โภชนสปปายะ อาหารที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติ 6) อุตสปปายะ สภาพ อากาศที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม 7) อิริยาปถสปปายะ ได้แก่ กิจกรรม อิริยาบถ ที่เหมาะสมกับ บุคคล หลักสปปายะจะส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในธรรมชาติที่เกิดขึ้นตามจริง โดยความ เหมาะสมที่ เกิดจากหลักสปปายะนั้น จะก่อให้เกิดพัฒนาการด้านจิตวิญญาณ

ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์(ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, 2562) ในหนังสือ พระบรมธาตุ มรดก โลก ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าหลากหลายมิติของพระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทั้งใน ด้านศิลปะ สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และความศรัทธาทางศาสนา โดยระบุว่าพระบรมธาตุเป็น ศูนย์รวมจิตใจของชุมชนมาช้านาน อีกทั้งยังแสดงความเชื่อมโยงทางพระพุทธศาสนาระหว่างประเทศ ไทยกับศรีลังกา โครงสร้างของพระบรมธาตุยังสะท้อนอิทธิพลของพุทธศิลป์แบบลังกา ศรีวิชัย และ อยุธยา นอกจากนี้ยังเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และผลักดันให้ได้รับการขึ้นทะเบียน เป็นมรดกโลกในอนาคต ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งในระดับท้องถิ่น ชาติ และสากล

อิสริชัย บุณยะอรุณ และคณะ(อิสริชัย บุณยะอรุณ และคณะ, 2564) ได้จัดทำเอกสาร มรดกพุทธศิลป์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากงานวิจัยเชิงพื้นที่ เกี่ยวกับพุทธศิลป์ สถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของวัดพระมหาธาตุฯ อย่างเป็นระบบ โดยเนื้อหาให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์พระบรมธาตุเจดีย์และศาสนสถานโดยรอบในเชิงมรดก วัฒนธรรม รวมถึงการจัดวางผังวัดอย่างสอดคล้องกับภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรมแบบลังกา และระบบ ความเชื่อแบบพุทธเถรวาทตอนต้น หนังสือเล่มนี้ยังแสดงบทบาทของวัดในฐานะพื้นที่การเรียนรู้แบบ องค์กรรวมทั้งสะท้อนความศรัทธา ภูมิปัญญา และความงามของพุทธศิลป์ไทยอย่างลึกซึ้ง และมีส่วนใน การผลักดันขึ้นทะเบียนมรดกโลกของวัดอย่างเป็นรูปธรรม

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นแหล่ง มรดกทางพุทธศิลป์และสถาปัตยกรรมที่มีความสอดคล้องกับหลักสัปายะทั้ง 7 ไม่ว่าจะเป็นด้าน สถานะที่สง่างาม การจัดผังพื้นที่ที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม บุคคลแวดล้อมที่เกื้อหนุนต่อการเรียนรู้ ตลอดจนบรรยากาศและงานวิจัยหลายชิ้นสนับสนุนว่าวัดแห่งนี้ไม่เพียงเป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธา แต่ ยังเป็นพื้นที่การเรียนรู้เชิงพุทธที่สมบูรณ์ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา

1.8. นิยามศัพท์เฉพาะ

พื้นที่การเรียนรู้ หมายถึง หมายถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมภายในวัด พระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ส่งเสริมให้ผู้เข้ามาเยี่ยมชมเกิดการเรียนรู้ ทางอายตนะทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และก่อให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งในงานวิจัยนี้มี 4 ด้าน คือ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสถาปัตยกรรม ด้านประติมากรรม และด้านขนบธรรมเนียมประเพณี

การเรียนรู้ การได้รับความรู้ ทักษะ คุณค่า ความพึงพอใจ หรือประสบการณ์ที่เป็นสิ่งแปลก ใหม่ หรือเป็นการปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เดิม จากสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริม จริยธรรมและคุณธรรม พัฒนาสติปัญญาและจิตวิญญาณให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น

หลักสัปายะ หมายถึง สภาพที่เอื้อ เกื้อหนุน เหมาะสม ช่วยให้มีความเป็นอยู่ดี ทำกิจกรรม หรือดำเนินการต่าง ๆ ได้อย่างผลดี เอื้อต่อการที่จะปฏิบัตินำไปสู่ผลสำเร็จ ซึ่งในงานวิจัยนี้แบ่ง 7 อย่าง คือ 1) ด้านที่พักอาศัย (อาวาสสัปายะ) 2) ด้านการสัญจร (โคจรสัปายะ) 3) ด้านการพุดคุย (ภัสสะสัปายะ) 4) ด้านบุคลากร (บุคคลสัปายะ) 5) ด้านอาหาร (โภชนะสัปายะ) 6) ด้านอากาศ (อุตสัปายะ) 7) ด้านกิจกรรม (อิริยาบถสัปายะ)

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร หมายถึง พระอารามหลวงชั้นเอก ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางแห่งความเคารพศรัทธาของ พุทธศาสนิกชน และมีสภาพแวดล้อมทางกายภาพภายในวัดที่เหมาะสมต่อการเป็นพื้นที่การเรียนรู้ ด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ต่าง ๆ

1.9. กรอบแนวคิดในการวิจัย

หลังจากผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ แล้ว จึงนำมาสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีพื้นที่การเรียนรู้

กรณีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช

การศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในครั้งนี้ เป็นการศึกษางานวิจัยความรู้แนวคิดทฤษฎีเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับการพัฒนาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราชให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ ดังนั้นเนื้อหาในบทนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นศึกษาไว้ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่การเรียนรู้
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่การเรียนรู้ของวัดในพระพุทธศาสนา
- 2.4 พื้นที่การเรียนรู้ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- 2.5 สรุป

2.1. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้

การเรียนรู้ หมายถึง การได้รับความรู้ พฤติกรรม ทักษะ คุณค่า หรือความพึงใจ ที่เป็นสิ่งแปลกใหม่หรือปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่ และอาจเกี่ยวข้องกับการสังเคราะห์สารสนเทศชนิดต่าง ๆ ผู้ประมวลทักษะของการเรียนรู้เป็นได้ทั้งมนุษย์สัตว์ และเครื่องจักรบางชนิด ความก้าวหน้าในการเรียนรู้เมื่อเทียบกับเวลาเป็นเส้นโค้งแห่งการเรียนรู้ (learning curve) การเรียนรู้ของมนุษย์อาจเกิดขึ้นจากส่วนหนึ่งของการศึกษาการพัฒนาส่วนบุคคล การเรียนการสอน หรือการฝึกฝน การเรียนรู้ อาจมีการยึดเป้าหมายและอาจมีความตั้งใจเป็นตัวช่วย การเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญที่มีบทบาทต่อการพัฒนาความคิด ความรู้ และพฤติกรรมของมนุษย์อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตกระบวนการนี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะในบริบทการศึกษาในระบบเช่น โรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยแต่ยังเกิดขึ้นในทุกแง่มุมของชีวิตทั้งในเชิงปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การเผชิญหน้ากับปัญหา และการสะท้อนประสบการณ์ที่ผ่านมา การเรียนรู้จึงเป็นกลไกพื้นฐานที่ช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวและเติบโตในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นักวิชาการและหน่วยงานด้านการศึกษาได้เสนอคำจำกัดความและมุมมองเกี่ยวกับการเรียนรู้ในแง่มุมที่หลากหลาย ตัวอย่างเช่น การเรียนรู้ถูกมองว่าเป็นกระบวนการที่บุคคลรับรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโลกผ่านการสังเกต การวิเคราะห์ และการนำไปปฏิบัติในชีวิตจริง ในมุมมองของจิตวิทยา การเรียนรู้ถูกอธิบายว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือความสามารถที่เกิดจากประสบการณ์โดยตรงหรือโดยอ้อม นักจิตวิทยา เช่น แบนดูรา (Bandura, 1977) ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นและการเลียนแบบ นอกจากนี้ องค์การระหว่างประเทศอย่างยูเนสโก (UNESCO, 2015) ได้เน้นว่าการเรียนรู้มีความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ในทุกมิติ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยมุ่งส่งเสริมความสามารถของบุคคลให้สามารถปรับตัวเข้า

กับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม การเรียนรู้ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้างคุณค่าทางจริยธรรมและการพัฒนาสังคมโดยรวม ดังนั้น การเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการที่หลากหลายและซับซ้อน มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ในทุกด้าน ซึ่งช่วยเสริมสร้างศักยภาพของแต่ละบุคคลและส่งเสริมความก้าวหน้าของสังคมโดยรวมอย่างยั่งยืน

การเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญที่มีบทบาทต่อการพัฒนาความคิด ความรู้ และพฤติกรรมของมนุษย์อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต นักวิชาการและหน่วยงานด้านการศึกษาหลายแห่งได้ให้คำจำกัดความและมุมมองเกี่ยวกับการเรียนรู้ในแง่มุมที่หลากหลาย โดยเน้นว่าการเรียนรู้ไม่จำกัดเพียงในระบบโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย แต่ยังครอบคลุมถึงการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อม การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และประสบการณ์ชีวิตกรมวิชาการ (2545) ระบุว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความรู้ หรือทักษะที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ การสังเกต และการศึกษา ด้วยเหตุนี้ การเรียนรู้จึงสามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ ทุกเวลา ไม่จำกัดเพียงห้องเรียนในมุมมองของจิตวิทยา แบนดูรา (Bandura A. , 1986) นักจิตวิทยาผู้พัฒนาทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคม อธิบายว่าการเรียนรู้เกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น การรับแรงจูงใจจากสิ่งแวดล้อม และการพิจารณาผลลัพธ์ของพฤติกรรมนั้น ๆ ผู้เรียนจึงสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือพัฒนาทักษะผ่านกระบวนการเหล่านี้ในพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ถูกมองว่าเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาอย่างเป็นลำดับ โดยประกอบด้วย สุตมยปัญญา (ปัญญาจากการฟังหรืออ่าน) จินตามยปัญญา (ปัญญาจากการคิดวิเคราะห์) และ ภวานามยปัญญา (ปัญญาจากการปฏิบัติ) (พระธรรมโกศาจารย์ป.อ.ปยุตโต, 2545) องค์การยูเนสโก (UNESCO, 2015) ได้เน้นว่าการเรียนรู้คือการพัฒนาทักษะ ความรู้ และจิตใจ เพื่อให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างสมดุลในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

สรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ช่วยเสริมสร้างความรู้และพฤติกรรมของมนุษย์ผ่านการรับรู้ การคิดวิเคราะห์ และการปฏิบัติ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาความสามารถของมนุษย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อตนเองและสังคม

2.1.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้

1. ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคม (Social-Cognitive Learning Theory) พัฒนาโดย แอลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) เป็นแนวคิดสำคัญที่ช่วยอธิบายกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ผ่านการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น ตัวแบบ (Model) และการวิเคราะห์ผลลัพธ์ของพฤติกรรมนั้น ๆ ทฤษฎีนี้เน้นความสำคัญของการประสานปัจจัยระหว่างสิ่งแวดล้อม พฤติกรรม และปัจจัยส่วนบุคคล โดยเฉพาะกระบวนการทางปัญญา เช่น การรับรู้ การจดจำ และการวิเคราะห์ข้อมูล การเรียนรู้ตามทฤษฎีนี้ไม่ได้หมายถึงเพียงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่สามารถสังเกตได้เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจของผู้เรียนองค์ประกอบสำคัญของทฤษฎีนี้ ได้แก่ การสังเกตตัวแบบ (Modeling) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ตัวแบบที่มีชีวิต (Live Model) เช่น พ่อแม่ ครู เพื่อน ตัวแบบที่เป็นคำพูด (Verbal Instruction Model) เช่น คำสอนหรือคำอธิบาย และตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์ (Symbolic Model) เช่น ตัวละครในภาพยนตร์ นิทาน หรือสื่อออนไลน์ นอกจากนี้ การเสริมแรง (Reinforcement) ยังมีบทบาทสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ โดยการเสริมแรงไม่ได้มาจากปัจจัยภายนอกเสมอไป เช่น การให้รางวัลหรือการลงโทษ แต่ยังมาจากปัจจัยภายใน เช่น ความภูมิใจ

ในความสำเร็จและความพึงพอใจส่วนตัวกระบวนการทางปัญญาในทฤษฎีนี้ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ การใส่ใจ (Attention) การจดจำพฤติกรรม (Retention) การแสดงพฤติกรรม (Reproduction) และการสร้างแรงจูงใจ (Motivation) ซึ่งทั้งหมดนี้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้และพัฒนาพฤติกรรมตามตัวแบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเน้นการกำกับตนเอง (Self-regulation) ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถควบคุมและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองตามเป้าหมาย และการรับรู้ศักยภาพของตนเอง (Self-efficacy) ที่แสดงถึงความเชื่อในความสามารถของตนเอง ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความสำเร็จในการเรียนรู้ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคมของแบนดูรา จึงเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการบูรณาการระหว่างกระบวนการทางปัญญา การสังเกตพฤติกรรม และการเสริมแรง โดยไม่จำกัดว่าการเรียนรู้ต้องนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทันที แต่เน้นถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทั้งในระดับจิตใจและการปฏิบัติ ซึ่งทำให้ทฤษฎีนี้มีความยืดหยุ่นและสามารถประยุกต์ใช้ในบริบทการเรียนรู้และพัฒนาคนได้อย่างหลากหลาย (Bandura A. , 1986)

2. ทฤษฎีการเรียนรู้แบบทดลองและข้อผิดพลาด (Trial and Error Learning Theory) พัฒนาโดยเอ็ดเวิร์ด ลี ธอร์นไดค์ (Edward L. Thorndike) เป็นหนึ่งในทฤษฎีพื้นฐานที่สำคัญด้านพฤติกรรมนิยม ซึ่งอธิบายกระบวนการเรียนรู้ผ่านการลองผิดลองถูกของมนุษย์และสิ่งมีชีวิต กระบวนการนี้เน้นการพัฒนาพฤติกรรมจากการทดลองทำสิ่งต่าง ๆ และการปรับปรุงข้อผิดพลาดจนกระทั่งได้ผลลัพธ์ที่ต้องการ การเรียนรู้ในลักษณะนี้เกิดขึ้นจากความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้า (Stimulus) และการตอบสนอง (Response) ที่ถูกเสริมแรงด้วยผลลัพธ์ (Thorndike, 1932) องค์ประกอบสำคัญของทฤษฎีนี้มีอยู่ 3 ข้อหลัก ได้แก่ กฎแห่งผลกระทบ (Law of Effect) ซึ่งอธิบายว่า การกระทำที่ให้ผลลัพธ์ที่น่าพอใจ เช่น การได้รับรางวัล มีแนวโน้มที่จะเกิดซ้ำในอนาคต ในขณะที่พฤติกรรมที่ให้ผลลัพธ์ที่ไม่น่าพอใจจะลดลงหรือหายไป กฎนี้สะท้อนถึงความสำคัญของผลลัพธ์ในกระบวนการเรียนรู้ (Thorndike, 1911) กฎแห่งการฝึกฝน (Law of Exercise) ซึ่งให้เห็นว่าการทำซ้ำพฤติกรรมเดิมหลาย ๆ ครั้งจะช่วยเสริมความแข็งแกร่งของพฤติกรรมนั้น ทำให้กลายเป็นทักษะที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (Thorndike, 1932) และกฎแห่งการเตรียมพร้อม (Law of Readiness) ซึ่งระบุว่าบุคคลจะเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นเมื่อมีความพร้อมทั้งทางกายภาพและจิตใจ หรือมีความสนใจในกิจกรรมที่กำลังทำ (Thorndike, 1911) มีตัวอย่างการเรียนรู้ตามทฤษฎีนี้ เช่น การเรียนรู้ของเด็กที่พยายามประกอบบล็อกไม้ให้เป็นรูปทรงที่ถูกต้อง เด็กจะลองผิดลองถูกจนกว่าจะสามารถหาวิธีประกอบที่เหมาะสมได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาความสามารถผ่านการแก้ไขข้อผิดพลาด (Thorndike, 1932) นอกจากนี้ กฎแห่งผลกระทบยังช่วยเสริมแรงบวกให้เด็กเรียนรู้ต่อไป ดังนั้น ทฤษฎีของธอร์นไดค์ได้วางรากฐานให้กับการศึกษากระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบอื่น ๆ โดยเน้นความสำคัญของผลลัพธ์ที่มีต่อพฤติกรรม ทฤษฎีนี้ยังเป็นพื้นฐานในการพัฒนาวิธีการสอนและการพัฒนาทักษะต่าง ๆ ในชีวิตจริง ซึ่งสามารถปรับใช้ในหลากหลายบริบท ทั้งด้านการศึกษา การฝึกอบรม และการพัฒนาทักษะอาชีพ (Thorndike, 1932)

3) ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการ (Operant Conditioning Theory) เป็นทฤษฎีการเรียนรู้ที่พัฒนาโดย บี. เอฟ. สกินเนอร์ (B. F. Skinner) ซึ่งนิยามว่าการเรียนรู้เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้าและผลที่ตามมา โดยผู้เรียนจะมีพฤติกรรมที่ตอบสนองต่อสถานการณ์ตามสิ่งที่ได้รับ ซึ่งทฤษฎีนี้มุ่งเน้นการเสริมแรง (Reinforcement)

และการลงโทษ (Punishment) เพื่อกระตุ้นพฤติกรรมที่พึงประสงค์และลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ (Skinner, 1953) องค์ประกอบสำคัญของทฤษฎีนี้คือสิ่งเร้า (Stimulus) ที่กระตุ้นการตอบสนองของผู้เรียน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่สามารถวัดผลได้ โดยผลลัพธ์หรือผลที่ตามมา (Consequence) จะมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ หากผลที่ตามมาเป็นบวก พฤติกรรมดังกล่าวจะมีแนวโน้มเกิดซ้ำ แต่หากผลเป็นลบ พฤติกรรมนั้นจะลดลงหรือหายไป (Skinner, 1938) การเสริมแรงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ การเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforcement) ซึ่งเป็นการให้สิ่งเร้าที่เป็นผลลัพธ์ทางบวก เช่น คำชมเชยหรือรางวัล เพื่อกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ และการเสริมแรงทางลบ (Negative Reinforcement) ที่ช่วยลดหรือถอนสิ่งเร้าที่ไม่พึงประสงค์ เช่น การลดความไม่สบายใจในห้องเรียน ส่งผลให้ผู้เรียนแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมมากขึ้น (Skinner, 1957) ในทางตรงกันข้าม การลงโทษ (Punishment) ถูกใช้เพื่อลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ แต่การลงโทษอาจมีผลเพียงชั่วคราวและอาจส่งผลเสียต่ออารมณ์หรือจิตใจของผู้เรียน เช่น ความคับข้องใจหรือความโกรธ นอกจากนี้ การลงโทษยังไม่ได้ช่วยสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ขึ้นมาใหม่ (Skinner, 1974) ดังนั้น ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการยังสามารถบูรณาการเข้ากับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น การเสริมแรงทางบวกที่สอดคล้องกับหลัก สังคหวัตถุ 4 โดยการใช้ปิยวาจาและการให้สิ่งที่เป็นประโยชน์เพื่อส่งเสริมพฤติกรรมที่ดี และการหลีกเลี่ยงการลงโทษรุนแรงที่สอดคล้องกับหลัก อปริหานิยธรรม ซึ่งช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เหมาะสม

สรุปได้ว่า ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการของสกินเนอร์เน้นบทบาทของการเสริมแรงและผลลัพธ์ต่อการกระตุ้นและควบคุมพฤติกรรม ทฤษฎีนี้มีความยืดหยุ่นและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้หลากหลายบริบท ทั้งการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะ และการสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในสังคม

4) ทฤษฎีเกสตัลต์ (Gestalt Theory) เป็นแนวคิดทางจิตวิทยาที่เน้นการศึกษาการรับรู้และการประมวลผลข้อมูลของมนุษย์ โดยคำว่า "Gestalt" มาจากภาษาเยอรมันที่มีความหมายว่า "รูปร่าง" หรือ "รูปแบบ" (form or pattern) ซึ่งสะท้อนถึงการมองสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะภาพรวมมากกว่าการพิจารณาเฉพาะส่วนย่อย นักจิตวิทยาในกลุ่มเกสตัลต์เชื่อว่าการรับรู้ของมนุษย์ไม่ได้เกิดจากการรวมกันของส่วนย่อยเพียงอย่างเดียว แต่ส่วนรวมมีความซับซ้อนและสำคัญยิ่งกว่าการรวมตัวขององค์ประกอบย่อย ("The whole is more than the sum of its parts") (Köhler, 1925) แนวคิดหลักของทฤษฎีเกสตัลต์ประกอบด้วยกฎแห่งความสัมพันธ์ (Related Laws) ซึ่งอธิบายการรับรู้ของมนุษย์ผ่านกฎ 4 ข้อ ได้แก่ กฎของความใกล้เคียง (Proximity) ที่ระบุว่าองค์ประกอบที่อยู่ใกล้กันมีแนวโน้มที่จะถูกรับรู้เป็นกลุ่มเดียวกัน กฎของความเหมือน (Similarity) ที่ชี้ว่าสิ่งที่มีลักษณะคล้ายกัน เช่น สีหรือรูปร่าง จะถูกจัดกลุ่มเข้าด้วยกัน กฎแห่งความสมบูรณ์ (Closure) ซึ่งระบุว่าสมองมีแนวโน้มที่จะเติมเต็มสิ่งที่ขาดหายไปเพื่อสร้างภาพที่สมบูรณ์ และกฎแห่งความชัดเจน (Simplicity) ที่ระบุว่ามนุษย์มักรับรู้สิ่งเร้าในลักษณะที่ง่ายและชัดเจนที่สุด (Gredler, 2001) อีกหนึ่งแนวคิดสำคัญของทฤษฎีนี้คือการหยั่งเห็น (Insight) ซึ่งหมายถึงการมองเห็นแนวทางแก้ปัญหาอย่างฉับพลัน แนวคิดนี้พัฒนาโดยวูล์ฟกัง โคเลอร์ (Wolfgang Köhler) ผ่านการทดลองกับลิงชิมแปนซี เช่น การที่ลิงใช้ท่อนไม้ต่อกันเพื่อสอยกล้วย โคเลอร์อธิบายว่าความสำเร็จของลิงเกิดจากการจัดระเบียบใหม่ของการรับรู้ที่ทำให้สามารถแก้ปัญหาได้ (Köhler, 1925)

สรุปได้ว่าทฤษฎีเกสตัลต์เน้นการมองภาพรวมและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถรับรู้และแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดนี้มีบทบาทสำคัญในหลากหลายสาขา เช่น การศึกษา การออกแบบ และการพัฒนาการรับรู้ของมนุษย์

5) ทฤษฎีการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา

หากกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธหมายถึงกระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่ง ปัญญา สาระของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธก็ได้ถูกย่อไว้แล้วในพุทธพจน์ข้างล่างนี้ "ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการเหล่านี้ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา กล่าวคือ การเสวนาสัตบุรุษ การฟังสัทธรรม โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ(อง. จตุกก. (ไทย) 21/248/367) จากพุทธพจน์ข้างต้น สามารถแยกกระบวนการเรียนรู้ออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

1. การรับรู้

จะเห็นได้ว่า การรับรู้เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ พุทธศาสนาให้ความสำคัญอย่างมากแก่การรับรู้สิ่งที่ตั้งตามถูกต้อง(สัทธรรม) ซึ่งรวมถึงการเรียนรู้จากบุคคลที่เป็น กัลยาณมิตร(สัตบุรุษ) อย่างไรก็ตาม กระบวนการรับรู้ที่นอกจากประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ หรือคำ ซึ่งแน่อนเป็นองค์ประกอบภายนอกแล้ว องค์ประกอบภายใน อันได้แก่ ความสามารถในการรับรู้ เข้าใจก็มีความสำคัญอย่างมาก แม้จะได้ยินได้ฟังสิ่งตั้งตาม แต่หากรับรู้หรือเข้าใจคลาดเคลื่อน การรับรู้ ก็ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ความคลาดเคลื่อนในการรับรู้อย่างแรกก็คือ การรับรู้ไม่ตรงตามความเป็นจริง เช่นได้ยิน หรือเห็นไปอีกอย่างหนึ่ง ความคลาดเคลื่อนดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นบ่อยมากในชีวิตประจำวัน ปัจจัย สำคัญนั้นไม่ได้อยู่ที่อายุตนะทั้ง 5 เช่นหูหรือตา แต่อยู่ที่ใจหรือความรู้สึกนึกคิด คนที่กำลังหวาดกลัว ด้วยไม่เคยเข้าป่า ย่อมเห็นรากไม้เป็นงูได้งาย ๆ ในทำนองเดียวกันพ่อที่กำลังกังวลกับการง่อมได้ ยินไม่ตลอดว่าลูกกำลังปรึกษาเรื่องอะไร ส่วนคนที่กำลังคุมแค้นอยู่ในใจ ถ้ามีใครยืมให้ก็อาจมองว่า เขายืมเยาะตนก็ได้พูดตามหลักปัจจุสมุปบาทก็คือ สังขารเป็นปัจจัยแก่วิญญานการรับรู้คลาดเคลื่อนนั้นมิได้เป็นผลจากการปรุงแต่งของอารมณ์ความรู้สึกในขณะนั้น เท่านั้น หากยังเกิดจากทัศนคติหรือทิฐิที่ฝังแน่นในใจด้วย เคยมีการทดลองโดยอาจารย์ผู้หนึ่งพาคน แปลกหน้าไปแนะนำให้นักศึกษา 5 กลุ่มรู้จัก ในแต่ละกลุ่ม ก็แนะนำแตกต่างกันไป เช่นแนะนำว่าเป็น นักศึกษาบ้าง ศึกษานิเทศก์บ้าง อาจารย์บ้าง อาจารย์อาวุโสบ้าง และศาสตราจารย์บ้าง หลังจากนั้น อาจารย์ก็ให้นักศึกษาแต่ละชั้นกะประมาณความสูงของบุคคลผู้นั้น ปรากฏว่านักศึกษาแต่ละกลุ่ม ประเมินความสูงของชายผู้นั้นแตกต่างกันไป ที่น่าสนใจก็คือ ความสูงของคน ๆ นั้นในสายตาของ นักศึกษาแต่ละกลุ่มจะขึ้นอยู่กับว่าบุคคลผู้นั้นแนะนำตัวเองว่าอย่างไร “ศาสตราจารย์” จะมีความสูงมากที่สุด และที่สูงน้อยที่สุดคือ”นักศึกษา” นั้นหมายความว่า ยิ่งแนะนำตัวว่ามีสถานะทางสังคมสูงเท่าไร ก็ยิ่งมีความสูงในสายตาของนักศึกษามากเท่านั้น สรุปก็คือ การให้ค่าแก่สถานภาพทางสังคมมีผลต่อการรับรู้ของนักศึกษา(และคนทั่วไป) แม้จะเป็นเพียงการรับรู้ทางกายภาพ หรือการรับรู้ด้วยตา ก็ตาม

ด้วยเหตุนี้ในกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ นอกจากจะให้ความสำคัญแก่ข้อมูลข่าวสาร หรือ เนื้อหาที่จะรับรู้แล้ว สิ่งที่จะมองข้ามไปไม่ได้ก็คือความสามารถในการรับรู้ในทางพุทธศาสนาสิ่งที่ จะช่วยให้เกิดการรับรู้ตรงตามความเป็นจริงก็คือ สติสติช่วยให้บุคคลรู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกที่ กำลัง

เกิดขึ้นในใจ สามารถยกจิตจากอารมณ์และรับรู้สิ่งต่าง ๆ ที่กำลังประสบอย่างตรงตามความเป็นจริงได้ (active listening) ที่กำลังพูดถึงในหลายวงการ ก็คือการฟังอย่างมีสติปลอดจากอคติและสมมติฐานล่วงหน้านั่นเอง) สติหากมีกำลังเพียงพอและต่อเนื่อง ยังจะช่วยให้บุคคลมองเห็นตัวเองอย่างลึกซึ้งจนตระหนักถึงทัศนคติหรือความลำเอียงทางเชื้อชาติเพศ เศรษฐกิจ สถานะ ที่ฝังลึกอยู่ในตน อันเป็นอุปสรรคต่อการรับรู้โลกตามความเป็นจริงสติยังช่วยให้ปัญญาหรือความรู้ที่มีอยู่ ถูกดึงมาใช้งานให้เกิดประโยชน์ด้วย และหาก ผึกฝนมาดีพอ ทั้ง ๆ ที่เห็นหรือรับรู้สิ่งที่ไม่ดีแทนที่จะเป็นโทษก็อาจเป็นคุณด้วย พุทธศาสนาแม้จะ เน้นการรับรู้สิ่งที่ดีแต่เมื่อมีเหตุจะต้องประสบกับสิ่งที่ไม่เกื้อกูลท่านก็สอนให้รู้จักเปลี่ยนร้ายให้ กลายเป็นดีพระเถระบางรูปในสมัยพุทธกาล เช่น พระลูกนกทกภททิยะเห็นนางคนิกาหัวเราะแยมยิ้ม แทนที่จะเกิดกามราคะในใจ ท่านกลับพิจารณาเป็นอารมณ์จนเกิดความสดสังเวชในสังขาร และ บรรลุอนาคามีผลทันทียังพระนาคสมาลด้วยแล้ว ท่านบรรลุอรหัตผลขณะเห็นผู้หญิงพอนรำกลาง ถนนด้วยซ้ำในพุทธศาสนามีคำว่า อินทรีย์สังวร หรือการสำรวมอินทรีย์ หมายถึงการระวังไม่ให้กุศล ธรรมครอบงำใจเมื่อรับรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยอินทรีย์ทั้ง 6 มักเข้าใจกันว่า อินทรีย์สังวรหมายถึงการระวัง หู ระวังตาไม่ไปรับรู้รับเห็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม นี่ยังเป็นความหมายที่แคบ การสำรวมอินทรีย์ที่แท้จริง หมายความว่ารวมถึง การรักษาใจให้เป็นปกติไม่เกิดอกุศลแม้จะเห็นสิ่งไม่ดีไม่งาม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายคำนี้ให้เข้าใจง่าย ๆ ว่าหมายถึง"การใช้อินทรีย์ให้เป็น" ความหมายดังกล่าวมี ความสำคัญมาก การฝึกฝนอบรมเยาวชน(และผู้ใหญ่)ที่แล่วมานั้นให้ หลีกเลียงสิ่งที่ไม่ดี (เช่น สื่อ ลามก และสื่อรุนแรง) แต่การสอนเพียงเท่านี้ไม่เพียงพอเสียแล้ว เพราะ ทุกวันนี้สิ่งดังกล่าวได้แพร่ สะพัดไปทั่ว และตามเข้าไปถึงห้องนอน (โดยผ่านโทรทัศน์วีดีโอ และ คอมพิวเตอร์) ในเมื่อสิ่งเหล่านี้ ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตผู้คนยุคบริโภคนิยมไปแล้ว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึกฝนให้เยาวชน (และผู้ใหญ่)รู้ว่าควรระวังอย่างไรเมื่อประสบพบเห็นสิ่งเหล่านี้พูดง่าย ๆ คือฝึกให้เป็นฝ่ายรับที่ชาญฉลาด แทนที่จะเอาแต่หลบเลี่ยง(ซึ่งเป็นไปไม่ได้แล้ว)

แน่นอนว่าสติเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากสำหรับอินทรีย์สังวร แต่อินทรีย์สังวรจะเกิดผลดีได้ต้องอาศัยปัญญาหรือการรู้จักคิดด้วย นี่เป็นเรื่องของโยนิโสมนสิการก่อนที่จะพูดต่อไปถึงเรื่อง โยนิโสมนสิการ ควรกล่าวด้วยว่ายังมีความคลาดเคลื่อนในการ รับรู้อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่การเข้าใจ เนื้อหาสาระหรือจับประเด็นได้ไม่ถูกต้องหรือไม่ครบถ้วน ในกรณีที่เป็นการฟังหรือการอ่าน การรับรู้ที่ถูกต้องมิได้หมายความว่าได้รับรู้ถ้อยคำอย่างถูกต้องครบถ้วน เท่านั้น หากยังรวมไปถึงการเข้าใจ เนื้อหาหรือสามารถจับประเด็นที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการสื่อได้และถ้า ให้ดีกว่านั้นก็ยังสามารถเข้าใจอารมณ์หรือจุดมุ่งหมายของเนื้อหาดังกล่าว ประเด็นนี้จะได้กล่าวต่อไป

2. การคิด

เมื่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือคำแนะนำได้อย่างถูกต้อง ตรงประเด็น และครบถ้วนแล้ว กระบวนการเรียนรู้ขั้นต่อมาก็คือ การคิด หรือการนำเอาสิ่งที่รับรู้้นมาย่อย จัดระเบียบ หรือเสริมเติมต่อเพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น เปรียบดังการย่อยอาหารให้เกิดพลังงานเพื่อความเจริญเติบโตของร่างกายโยนิโสมนสิการคือการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีสามารถจัดได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ โยนิโสมนสิการแบบปลูกปัญญา คือการคิดเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามสภาวะหรือความเป็นจริง โยนิโสมนสิการประเภทนี้มุ่งให้เกิดโลกุตตรสัมมาทิฐิเข้าถึงอริสราพทางจิตและปัญญา แต่ในระดับสามัญ

หรือโลกียธรรมหมายถึงการคิดเพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น ส่วนโยนิโสมนสิการอีกประเภทหนึ่งคือ โยนิโสมนสิการแบบเสริมสร้างคุณภาพจิต เป็นการใช้ความคิดเพื่อให้เกิดกุศลธรรม เป็นอุบายลดโลภะ โทสะและโมหะ โดยใช้ธรรมฝ่ายดีมาดัดขัดหรือทดแทนพระพรหมคุณาภรณ์ได้แจกแจงโยนิโสมนสิการ 2 ประเภทดังกล่าวออกมาเป็น 10 วิธี อย่างละเอียด ผู้สนใจสามารถอ่านได้จาก พุทธธรรม จึงไม่ขอกล่าวในที่นี้ อย่างไรก็ตาม ขอกล่าวเพิ่มเติมว่า สิ่งหนึ่งที่จะช่วยให้รู้จักคิดหรือเกิดโยนิโสมนสิการก็คือ การรู้จักตั้งคำถาม คำถามนั้นเป็นตัวนำความคิดและกำหนดการรับรู้เพื่อแสวงหาคำตอบ พระพุทธองค์ได้ใช้คำถามในการกระตุ้นให้เกิดปัญญาลดครั้งคราว อันที่จริงการที่มีพุทธศาสนาเกิดขึ้นได้ก็เพราะเจ้าชายสิทธัตถะหมั่นตั้งคำถามกับตนเองอยู่ตลอดเวลาว่า ทำอย่างไรถึงจะพ้นทุกข์ได้คำถามนี้คำถามเดียวเท่านั้นที่ทำให้ทรงสละวังออกบวช ละทิ้งอาหารดาบส อุทกดาบส และเลิกละการบำเพ็ญทุกรกิริยา จนค้นพบสัจธรรม อันทำให้พ้นทุกข์สิ้นเชิงคำถามอีกเช่นกันที่ทำให้องคุลิมาลลุกคิดขึ้นมา เลิกไล่ล่าพระพุทธองค์และสนใจสัจธรรมจาก พระองค์คำถามนั้นก็คือ “เราหยุดแล้ว แต่เหตุใดท่านจึงยังไม่หยุด” เมื่อถูกลูกศิษย์บอกถึงปัญหาเร่งด่วนที่จะต้องหาคำตอบคืออะไร ถามหาว่า ใครยังธนู ธนู มาจากไหน ทำด้วยอะไร หรือตอบให้ได้ว่า ทำอย่างไรจะถอดลูกธนูออกมาได้คำถามเหล่านี้ พระพุทธองค์ได้ใช้ในการกระตุ้นให้ผู้คนเกิดลุกคิดขึ้นมา และสนใจในการปฏิบัติธรรมเพื่อพ้นทุกข์แทนที่จะคอยจะหาคำตอบในทางอภิปรายว่า โลกเที่ยงหรือไม่ คนเรามาจากไหน ตายแล้วไปไหน ซึ่ง ล้วนเป็นคำถามที่ทำให้ชีวิตว่างเปล่าและหลงทิศหลงทาง

กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่รู้จักคิดหรือคิดไม่ถูกวิธีขณะเดียวกันคนจะคิดเป็นหรือคิดถูกวิธีได้ก็เพราะรู้จักตั้งคำถาม กระบวนการศึกษาที่ถูกต้องจึงควรให้ความสำคัญแก่การฝึกให้รู้จักตั้งคำถามด้วย มิใช่แค่การแสวงหาหรือจดจำคำตอบอย่างเดียวเนื่องจากการเรียนรู้แบบต่างๆ พูดยถึงเรื่องการคิดไว้มากแล้ว จึงจะไม่ขอกล่าวในที่นี้มากนัก

3. การปฏิบัติ

ในทางพุทธศาสนา การปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้การเรียนรู้ที่ขาดการปฏิบัติย่อมมิใช่การเรียนรู้ที่ครบถ้วนสมบูรณ์หรือถูกต้อง นี่อาจเป็นจุดสำคัญที่ทำให้การศึกษาแบบพุทธแตกต่างจากการศึกษาแบบตะวันตกหลายสำนัก เพราะฝ่ายหลังนั้นเน้นการใช้ความคิดล้วน ๆ จึงเป็นการเรียนรู้ในระดับพุทธิปัญญา (intellect) การศึกษาหรือศึกษาในทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ อธิศีลสิกขา อธิจิต สิกขา และอธิปัญญาสิกขา เรียกสั้น ๆ ว่าศีล สมาธิปัญญา ทั้ง 3 ส่วนนี้ต้องอาศัยการปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญนอกเหนือจากการสวดฟัง การอ่าน และการคิดพึงสังเกตว่าการปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงเน้นดังปรากฏในพุทธพจน์ต้นบทความก็คือการ ปฏิบัติที่เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติคำนี้มักแปลกันว่า ปฏิบัติธรรมโดยสมควรแก่ธรรม หรือปฏิบัติ ธรรมน้อยละน้อย แก่ธรรมใหญ่ พระธรรมปิฎกให้อธิบายเพิ่มเติมว่าหมายถึง "ปฏิบัติธรรมถูกหลัก คือทำ ให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้สอดคล้องกันและส่งผลแก่หลักการใหญ่ เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ" (ปยุตฺโต, 2558)พูดง่าย ๆ คือปฏิบัติตรงตามจุดมุ่งหมายการปฏิบัติให้ตรงตามจุดมุ่งหมายมิใช่เรื่องง่าย พระพุทธองค์เคยตรัสกับพระสารีบุตรว่า ผู้ที่ยินดีในธรรมานุธรรมปฏิบัตินับว่าหาได้ยาก แม้ว่าในที่นี้พระองค์จะทรงหมายถึงผู้ปฏิบัติเพื่อ อรรถผล แต่ในระดับโลกียธรรมธรรมานุธรรมปฏิบัติก็ยังเป็นเรื่องยากอยู่ดีเพราะการปฏิบัติธรรมนั้น นอกจากจะต้องรู้ข้อธรรมแล้ว ยังต้องรู้จุดมุ่งหมายของธรรมข้อนั้น ๆ ด้วย จึงจะปฏิบัติได้อย่าง ถูกต้อง แต่นักปฏิบัติเป็นอันมาก แม้จะรู้ข้อธรรมแต่ไม่เข้าใจ

จุดมุ่งหมาย ดังนั้นเราจึงเห็นคนถือศีล จำนวนไม่น้อย เกิดความหลงตัวหรือยกตนข่มทานว่าสมาทาน ศีลมากกว่าหรือเคร่งกว่าคนอื่น ทั้ง ๆ ที่ ศีลนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อการลดละและขัดเกลาตนเอง น้อมจิตสู่ ความสงบสำหรับเป็นฐานสู่สมาธิและ ปัญญา ในทำนองเดียวกันหลายคนถือสันโดษแล้วก็เลยเฉื่อยชา ไม่เอางานเอาการทั้ง ๆ ที่สันโดษนั้น พระองค์ทรงสอนเพื่อผู้คนจะได้เอากำลังและเวลาที่เคยปรนเปรอ ตน ไปใช้ในการสร้างสรรค์ความดี งานทั้งสำหรับตนและส่วนรวม อีกตัวอย่างคือสุขและสัปปายะ จุดมุ่งหมายของทั้ง 2 ประการ เพื่อ เอื้อให้การปฏิบัติเป็นไปด้วยดีแต่คนเป็นอันมาก เมื่อได้รับความสุขและอยู่ในที่สบาย(สัปปายะ) ก็ พอใจเพียงเท่านั้น หยุดนิ่ง ไม่สนใจที่จะเพียรพยายามพัฒนา ตน

ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นก็เพื่อจะชี้ว่า นอกจากจะให้ความสำคัญแก่การปฏิบัติในฐานะที่เป็น ขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้แล้ว การเข้าใจจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติแต่ละอย่างก็เป็น เรื่องที่ มองข้ามไม่ได้ด้วยเหตุนี้ภิกษุภิกษุหรือครูบาอาจารย์จึงไม่เพียงแต่จะต้องเป็นผู้ที่สามารถ ชี้แนะสิ่งดี งาน(ธรรม)แก่ศิษย์แล้ว ยังจะต้องเข้าใจกระจ่างชัดในจุดมุ่งหมาย(อรรถ)ของสิ่งเหล่านั้นด้วย พร้อมกัน นั้นก็สามารถช่วยให้ศิษย์รู้จักคิด สามารถเข้าใจเนื้อหาสาระของสิ่งที่ตนสอน จับหลักจับประเด็นได้ พร้อมกับเข้าใจจุดมุ่งหมายของหลักหรือสาระเหล่านั้นได้ด้วย (พระพรหมคุณาภรณ์เรียก วิธีคิดแบบนี้ ว่า วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์) เมื่อเข้าใจจุดมุ่งหมายแล้ว ก็สามารถประยุกต์สิ่งที่ได้ เรียนรู้มาให้เกิดผลได้ในทุกสถานการณ์หรือสามารถบูรณาการสิ่งเหล่านั้นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชีวิตประจำวัน ได้คนเป็นอันมากไม่สามารถเอาความรู้มาใช้ในประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้สาเหตุ สำคัญก็เพราะไม่ เข้าใจจุดมุ่งหมายของความรู้เหล่านั้น ประวัติศาสตร์ปรัชญา หรือแม้แต่ศาสนา จึง เป็นเพียงแค่ความรู้ ในตำราที่ใช้ประโยชน์เฉพาะเวลาสอบหรือโต้เถียงกันเท่านั้น ในทำนองเดียวกัน วิทยาศาสตร์ก็ กลายเป็นเรื่องของเทคโนโลยีแต่ไม่ได้ช่วยให้คนรู้จักคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลเลยควรกล่าวด้วยว่า การปฏิบัติที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้อย่างแท้จริงนั้น ต้องไม่จำกัดอยู่ เพียงแค่การทำ"การบ้าน"หรือการ ทำแบบฝึกหัดในหนังสือเท่านั้น หากยังหมายถึงการพาตนออกจาก ห้องเรียนสู่โลกกว้าง ได้มี ปฏิสัมพันธ์กับผู้คนและสรรพสิ่งท่ามกลางสังคม เพื่อรู้จักชีวิตและความเป็นจริงการรับรู้การคิด และการปฏิบัติในที่ที่สุดก็จะเชื่อมกันเป็นวัฏจักร เพราะเมื่อปฏิบัติ อย่างถูกต้อง นอกจากจะช่วยให้รู้จักคิด ได้ดีขึ้น และเกิดความรู้ใหม่แล้ว ยังทำให้เกิดทัศนคติใหม่ เกิด ความใฝ่รู้มองสิ่งต่าง ๆ ว่าเอื้อให้เกิด ปัญญาได้ทั้งนั้น อีกทั้งยังอาจเกิดทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่นมากขึ้น เช่น เห็นว่าการร่วมมือกันจะทำให้เกิด การเรียนรู้ได้มากขึ้น ทัศนคติเหล่านี้ย่อมเปิดใจให้รับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ มากขึ้น ละเอียดลออถี่ถ้วนขึ้น เรียกว่าเปิดใจกว้างและเป็นกลางได้มากขึ้น เป็นการเพิ่มสมรรถนะใน การใช้อินทรีย์ให้เกิดประโยชน์ การรับรู้เช่นนี้ย่อมส่งผลให้เกิดการคิดและการปฏิบัติที่เกื้อกูลเป็นกุศล มากขึ้น เอื้อให้เกิดความเจริญ แห่งปัญญา และนำไปสู่ความองอาจแห่งชีวิตและสังคมในที่สุด

นอกจากการสัมพันธ์เชื่อมโยงจนครบวงจรแล้ว ในทางพุทธศาสนายังเห็นว่า ทั้งการรับรู้ การคิด และการปฏิบัติในตัวเองก็เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาได้ด้วยโดยที่ไม่ต้องรอให้เชื่อมโยงจนครบ กระบวนการเสียก่อน ดังเรียกปัญญาที่เกิดจากการรับรู้ระดับฟังว่าสุตมยปัญญา เรียกปัญญาที่เกิดจาก การคิดว่าจินตมยปัญญา และเรียกปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติว่าภาวนามยปัญญา อย่างไรก็ตาม กล่าวโดยรวมแล้วความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้การคิด และการปฏิบัติก็ยังเป็นสิ่งสำคัญต่อการ เรียนรู้แม้แต่ปัญญา 3 ประเภทที่กล่าวมา เมื่อพิจารณาอย่างถึงที่สุด ก็ได้อาศัยการรับรู้การคิด และ

การปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งล้วน ๆ หากยังต้องมืองค์ประกอบอีก 2 อย่างเป็นทุนเดิมหรือปัจจัยหนุน เพียงแต่ไม่เด่นเท่านั้น (พระไพศาล.วิสาโล, 2551)

2.1.2. กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้แบบพุทธเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาปัญญาและความเข้าใจในชีวิต ผ่านกระบวนการที่ครอบคลุมทั้งการรับรู้ การคิด และการปฏิบัติ โดยมีรากฐานมาจากพระพุทธพจน์ที่ระบุว่า "ธรรม 4 ประการเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา กล่าวคือ การเสวนาสัตบุรุษ การฟังสัทธรรม โยนิโสมนสิการ และธรรมานุธรรมปฏิบัติ" (อง.จตุกก (ไทย) 21/248/206) แนวคิดนี้สะท้อนถึงวิธีการเรียนรู้ที่ไม่ได้เน้นเพียงการรับข้อมูล แต่รวมถึงการใช้ข้อมูลเหล่านั้นในการพัฒนาตนเองและการดำเนินชีวิต การรับรู้เป็นขั้นตอนแรกในกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ ซึ่งไม่ได้หมายถึงเพียงการได้ยินหรือเห็นข้อมูล แต่ยังครอบคลุมถึงการรับรู้สิ่งที่ดีและถูกต้อง เช่น การเรียนรู้จากกัลยาณมิตรหรือสัตบุรุษที่สามารถชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องให้กับผู้เรียน อย่างไรก็ตาม การรับรู้ที่ถูกต้องยังต้องอาศัยสติในการประมวลผลข้อมูลและลดอคติที่อาจส่งผลต่อความเข้าใจ เช่น ทัศนคติหรือความเชื่อส่วนบุคคลที่อาจบิดเบือนความจริง ตัวอย่างเช่น การทดลองของนักจิตวิทยาที่แสดงให้เห็นว่าทัศนคติมีผลต่อการประเมินคุณค่าของบุคคลหรือสถานการณ์ (Köhler, 1925) สติจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้การรับรู้เป็นไปตามความจริง การคิดเป็นขั้นตอนที่ช่วยเปลี่ยนข้อมูลจากการรับรู้ให้กลายเป็นความเข้าใจที่ลึกซึ้ง การคิดแบบโยนิโสมนสิการคือการวิเคราะห์และพิจารณาอย่างเป็นระบบเพื่อเข้าถึงสภาวะที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ เช่น การตั้งคำถามที่นำไปสู่การค้นพบและแก้ปัญหาในชีวิต ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการตั้งคำถามของพระพุทธองค์ที่กระตุ้นให้ผู้คนตระหนักถึงความจริงของชีวิตและความทุกข์ (Gredler, 2001) การคิดอย่างมีเหตุผลและเชื่อมโยงกันจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ดังนั้น การปฏิบัติเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ เพราะการเรียนรู้จะไม่สมบูรณ์หากไม่มีการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ การปฏิบัติธรรมานุธรรมหมายถึงการปฏิบัติที่สอดคล้องกับจุดหมายหมายของธรรมะ เช่น การฝึกศีล สมาธิ และปัญญาที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาทั้งด้านจิตใจและความเข้าใจในชีวิตจริง การปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักธรรมะจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองและสังคมรอบข้างได้อย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบพุทธเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการพัฒนาปัญญาและความเข้าใจในชีวิตผ่านการรับรู้ การคิด และการปฏิบัติที่สอดคล้องกัน การใช้สติและโยนิโสมนสิการในกระบวนการนี้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีในชีวิต นอกจากนี้การปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมยังช่วยเสริมสร้างคุณธรรมและความสงบสุขในสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธในบริบทของชีวิตประจำวัน

2.1.3 สรุป

การเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญที่มีบทบาทต่อการพัฒนาความคิด ความรู้ และพฤติกรรมของมนุษย์ในทุกมิติของชีวิต โดยไม่จำกัดเฉพาะในระบบการศึกษา แต่ยังเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การเผชิญหน้ากับปัญหา และการสะท้อนประสบการณ์ กระบวนการเรียนรู้ถูกนิยามในหลายมุมมอง เช่น ในจิตวิทยา การเรียนรู้เกิดจากการสังเกต การเลียนแบบ และการปรับพฤติกรรมผ่านการลองผิดลองถูก ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคมเน้นความสำคัญของการสังเกตตัวแบบ การ

เสริมแรง และการกำกับตนเอง ขณะที่ทฤษฎีการเรียนรู้แบบทดลองและข้อผิดพลาดมุ่งเน้นการแก้ไขข้อผิดพลาดผ่านการกระทำซ้ำจนได้ผลลัพธ์ที่ต้องการ นอกจากนี้ ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการยังอธิบายว่าการเสริมแรงและการลงโทษมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นพฤติกรรมที่พึงประสงค์และลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ในทฤษฎีเกสตัลต์ การเรียนรู้ถูกมองว่าเป็นการรับรู้ภาพรวม โดยความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ มีความสำคัญมากกว่าการพิจารณาเฉพาะส่วนย่อย กระบวนการเรียนรู้แบบพุทธเน้นการพัฒนาปัญญาผ่านการรับรู้ การคิด และการปฏิบัติ โดยการเรียนรู้ต้องมีสติช่วยลดอคติและเพิ่มความเข้าใจที่ถูกต้อง การคิดแบบโยนิโสมนสิการช่วยให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูลเพื่อเข้าถึงความจริง และการปฏิบัติธรรมานุธรรมเป็นขั้นตอนที่นำความรู้ไปใช้ในชีวิตจริงเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม กระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของมนุษย์ในการปรับตัวกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง สร้างคุณธรรม และจริยธรรมที่เอื้อต่อความสงบสุขของสังคม และเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งในระดับบุคคลและส่วนรวม

2.2. แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่การเรียนรู้

2.2.1. ความหมายของพื้นที่การเรียนรู้

การเรียนรู้คือรากฐานสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คงไม่มีใครปฏิเสธความจริงในข้อนี้ เพราะทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นทรัพยากรสำคัญที่สุดที่จะใช้พัฒนาและต่อยอดไปสู่อนาคต แต่การเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ในห้องเรียน แต่ยังมีพื้นที่มากมายที่สามารถกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือถ้าพูดให้ถึงที่สุดทุกพื้นที่ควรเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยเฉพาะในยุคที่มีประเด็นเกิดใหม่และมีเทคโนโลยีพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงมีการพัฒนาพื้นที่แห่งการเรียนรู้ (learning space) ที่โอברรับคนทุกกลุ่มให้สามารถเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันด้วย คำว่า พื้นที่การเรียนรู้ หรือแหล่งการเรียนรู้ หมายถึง สภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคม และจิตวิญญาณที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยไม่จำกัดเฉพาะห้องเรียน แต่รวมถึงบริบทอื่นๆ เช่น วัด พิพิธภัณฑ์ ชุมชน หอสมุด หรือแม้แต่พื้นที่ออนไลน์

ถวัลย์ มาศจรัส (2553: 85) ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ว่า หมายถึง แหล่งข้อมูล ข่าวสาร สารสนเทศ และประสบการณ์ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ แสวงหาความรู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ มีความสนใจใคร่เรียนรู้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2555: 328) ได้ให้ ความหมายของแหล่งเรียนรู้ (learning resources) ไว้ว่า หมายถึง บุคคล ธรรมชาติ และเทคโนโลยี ที่ให้ความรู้ อำนวยความสะดวก ส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ เช่น ผู้รู้ เชี่ยวชาญ ปราชญ์ ชาวบ้าน เครือข่าย คอมพิวเตอร์ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศาสนสถาน องค์กรในชุมชน สิ่งแวดล้อม

สุรเกียรติ์ งามเลิศ (2557: 10) ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ว่าหมายถึง แหล่ง หรือสถานที่รวมแห่งความรู้ที่ให้ข้อมูลข่าวสารและ สารสนเทศ ทั้งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและมนุษย์ สร้างขึ้น หรืออาจเป็นแหล่งสะสมประสบการณ์ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดเรียนรู้ด้วยตนเอง จากการฝึก

ปฏิบัติ จากการแนะนำของครูหรือวิทยากร และจากการศึกษาโดยอิสระตามความสนใจ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้ประโยชน์จากการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ เพื่อการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน ยืนและตลอดชีวิต

พิชัย เรื่องดี (2558: 10) ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ว่า หมายถึง แหล่งข้อมูล ข่าวสาร มวลประสบการณ์หรือศูนย์รวมความรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีคุณค่า และเป็นประโยชน์ต่อ การศึกษา ไม่ว่าจะ เป็นห้องปฏิบัติการ อาคารสถานที่ สนามกีฬา แปลงเกษตร บุคคล สถานที่ หรือ สิ่งแวดล้อมรอบตัวผู้เรียน ซึ่งสามารถนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และเป็นความรู้ที่มีคุณค่า มีประโยชน์เอื้อต่อการจัดการการศึกษาต่อผู้เรียน ซึ่งสามารถเรียนรู้ด้วย ตนเอง และเกิดกระบวนการเรียนรู้ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน แสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้ตามอัธยาศัย และเป็น บุคคลแห่งการเรียนรู้

สรุปได้ว่าพื้นที่การเรียนรู้หมายถึง สถานที่หรือแหล่งการเรียนรู้ (Learning Resource) ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งอาจเป็นห้องเรียน, สถานที่จริง, สถานที่เสมือนจริง, ชุมชนประเพณีวัฒนธรรม และยังสามารถรวมถึง สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม ที่ส่งเสริมให้ผู้เข้ามาเยี่ยมชมเกิดการเรียนรู้ทางอายตนะทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางกายภาพทั้งด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรมต่างๆ รวมถึงสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทางสังคมอีกด้วย

2.2.2. ความสำคัญ of พื้นที่การเรียนรู้ (Significance)

พื้นที่การเรียนรู้ (Learning Space) มีความสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดเมืองแห่งการเรียนรู้ นอกจากนี้ยังรวมถึงการออกแบบพื้นที่ทุกส่วนให้มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน โดยพื้นที่การเรียนรู้นี้เป็นมากกว่าแค่ห้องเรียน แต่เป็นสภาพแวดล้อมที่การสอนและการเรียนรู้เกิดขึ้น จึงกล่าวสรุปถึงความสำคัญของพื้นที่การเรียนรู้ ได้ดังนี้

1. เป็นปัจจัยพื้นฐาน ที่ส่งเสริมพัฒนาการทางปัญญา อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณของผู้เรียน พื้นที่การเรียนรู้เป็นอีกส่วนที่สำคัญที่ช่วยส่งเสริมการสร้างระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับคนทุกกลุ่ม ในปัจจุบันจึงมีพื้นที่เรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ที่น่าสนใจให้ได้เข้าไปเรียนรู้กัน ทั้งที่มีอยู่แล้วและที่เกิดขึ้นใหม่ตามบริบทความสนใจของคนในยุคนี้

- 2 สร้าง แรงจูงใจ ในการเรียนรู้และการมีส่วนร่วม ปัจจุบันการเรียนรู้ในห้องเรียนเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ พื้นที่ส่งเสริมการเรียนรู้และความคิดสร้างสรรค์ในรูปแบบที่แตกต่างกันไป จึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ใหม่ๆ ตามความสนใจของคนแต่ละท้องถิ่น เป็นแหล่งรวมความคิดสร้างสรรค์ในรูปแบบต่างๆ ให้ได้เข้าไปเติมความรู้แลกเปลี่ยนไอเดียใหม่ๆ รวมถึงยังเป็นเสมือนเวทีที่เปิดโอกาสให้ผู้สนใจ สามารถถ่ายทอดความคิดสร้างสรรค์ที่ตนถนัดในรูปแบบต่างๆ

3. ทำให้เกิดการเรียนรู้แบบมีความหมาย (meaningful learning) ที่ผูกโยงกับชีวิตจริง พื้นที่เรียนรู้ในชุมชนมีส่วนสำคัญที่ช่วยส่งเสริมเรื่องความยั่งยืนในชุมชน ทั้งยังสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้นอกห้องเรียนอย่างเป็นธรรมชาติกับคนทุกช่วงวัย สอดคล้องกับ

แนวทาง SDG ของ UNESCO ที่ต้องการส่งเสริมพื้นที่เรียนรู้ในชุมชนรวมถึงเครือข่ายในชุมชนเพื่อขยายโอกาสเข้าถึงทางการศึกษาและสร้างกิจกรรมเรียนรู้สำหรับคนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ขาดโอกาสในการศึกษา ตัวอย่างพื้นที่เรียนรู้ในชุมชน เช่น พื้นที่เรียนรู้ตามธรรมชาติ, พื้นที่เรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศน์ (Ecological Learning Space), พื้นที่เรียนรู้ในชุมชนผ่านวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น บางแห่งมีการจัดแหล่งเรียนรู้และกิจกรรมขึ้นในชุมชน นอกจากนี้ยังมีแหล่งเรียนรู้รูปแบบต่างๆ ในชุมชน เช่น พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ วัด โบสถ์ สวนสาธารณะ ที่บอกเล่าเรื่องราวความรู้ในท้องถิ่น รวมถึงการเกิดขึ้นของ Local Labs ต่างๆ ทั่วโลก ที่มีพื้นที่เรียนรู้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นวัตถุดิบอาหาร วัสดุพื้นถิ่น งานฝีมือ เกิดเป็นกิจกรรมเรียนรู้ในชุมชนตามอัตลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ และต่อยอดเป็นธุรกิจชุมชนอีกด้วย

4. สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกช่วงวัยเข้าถึงได้ ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการสาขาต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การศึกษาหรือการเรียนรู้จะหยุดอยู่เพียงการศึกษาภาคบังคับในรั้วโรงเรียนเท่านั้นไม่ได้ ทุกคนจะต้องศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ดังนั้นแหล่งความรู้ต่างๆ จึงมีความสำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยให้บุคคลสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง ตามความต้องการ ความสนใจ ความถนัด และความพร้อม

2.2.3. ประเภทของพื้นที่หรือแหล่งการเรียนรู้

สมาลี สงฆ์ศรี และคณะ (2548) แบ่งประเภทของแหล่งเรียนรู้ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล คือ ผู้ซึ่งมีความรู้ความสามารถ มีทักษะภูมิปัญญา มีประสบการณ์ในสาขาอาชีพต่างๆ ในท้องถิ่น ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ ทักษะ เจตคติให้แก่ผู้สนใจต้องการเรียนรู้

2. แหล่งเรียนรู้ประเภทสถานที่หรือวัตถุสิ่งก่อสร้างต่างๆ แบ่งออกเป็นสองลักษณะ คือ สถานที่ที่เป็นธรรมชาติและสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น

3. แหล่งเรียนรู้ประเภทสื่อที่เป็นตัวกลางทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และทักษะประสบการณ์

4. แหล่งเรียนรู้ประเภทเทคนิค วิธีการ นวัตกรรม สิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่

เข็มทอง ศรีแสงเลิศ (2555) ได้จำแนกแหล่งเรียนรู้ไว้ 4 ประเภท ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคลและองค์กร ได้แก่ บุคคลทั่วไปที่เป็นภูมิปัญญาในท้องถิ่น และหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ในชุมชนซึ่งมีความรู้ ความเชี่ยวชาญและสามารถถ่ายทอด องค์ความรู้ให้แก่ผู้เรียนได้

2. แหล่งเรียนรู้ประเภทสิ่งของหรือทรัพยากรที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ ได้แก่ สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ หน่วยงานเอกชน พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด สวนสัตว์ สวนพฤกษศาสตร์ ไร่นาหรือสวนเกษตร โรงงานอุตสาหกรรม สนามกีฬา สนามบิน ตลาด โรงมหรสพ สถานีวิทยุโทรทัศน์ และเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

3. แหล่งเรียนรู้ประเภททรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ วนอุทยาน ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ ทะเล หิน และแร่ธาตุ

4. แหล่งเรียนรู้ประเภทกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณีและ ความเชื่อในท้องถิ่นและชุมชน ได้แก่ การละเล่นพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และประเพณี ในท้องถิ่น เป็นต้น

เบญญาภา อินท้วงค์ (2557) แบ่งแหล่งเรียนรู้ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ แหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติ แหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น และแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เรณูภา ศรีสวัสดิ์ (2557: 49) แบ่งประเภทของแหล่งเรียนรู้ 4 ประเภท ได้แก่

1. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติหรือทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา แม่น้ำ ทะเล ป่าไม้ หิน ดิน แร่ธาตุต่างๆ รวมถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ด้วย

2. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล ภูมิปัญญา ผู้ทรงคุณวุฒิ บุคคลที่มีความรู้ความสามารถพิเศษ บุคคลที่มีความสำเร็จในการประกอบอาชีพด้านต่างๆ

3. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถาบัน หน่วยงาน ได้แก่ โรงเรียน สถาบันทางการศึกษา วัดและสถานประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หอสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ วนพฤษศาสตร์ สวนสาธารณะ หอศิลป์ สวนสัตว์ อุทยานวิทยาศาสตร์ และสถานที่สำคัญของทางราชการ เป็นต้น

4. แหล่งเรียนรู้ทางด้านเทคโนโลยี วัฒนธรรม ประเพณี ได้แก่ โสตทัศนูปกรณ์ สิ่งพิมพ์ สิ่งประดิษฐ์ หรือสิ่งที่แสดงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและนวัตกรรม เทคโนโลยี พื้นบ้านวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น วิถีชีวิตในท้องถิ่น เป็นต้น

จึงสรุปได้ว่า พื้นที่การเรียนรู้หรือแหล่งเรียนรู้ในชุมชนมีประโยชน์และคุณค่าทั้งทางตรง และทางอ้อมต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของประเทศ โดยมีประโยชน์ต่อผู้เรียน ผู้สอน และประโยชน์ด้านอื่นๆ โดยการเรียนรู้ ในแหล่งพื้นที่การเรียนรู้จะช่วยให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้ทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย

2.2.4. องค์ประกอบของพื้นที่การเรียนรู้ (Key Components)

พื้นที่การเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความสงสัยใคร่รู้ มี Passion ที่จะประสบความสำเร็จในการเรียนรู้และลงมือปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านช่องทางและวิธีการที่สอดคล้องกับธรรมชาติความถนัดของตนเอง จนเกิดการเรียนรู้เชิงลึก และเห็นคุณค่าแท้ของการเรียนรู้ จะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลายประการ เช่น

1. ทางด้านกายภาพ (Physical space) สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ คือ สิ่งต่างๆ และสภาวะแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัวผู้เรียน ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งส่งผลต่อผู้เรียนทั้งทางบวกและทางลบ และมีผลกระทบต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลการเรียนรู้ของผู้เรียน และเป็นสถานที่ที่ผู้คนได้เรียนรู้ ซึ่งอาจรวมถึงพื้นที่ทางกายภาพ เช่น ห้องเรียน โรงเรียน หรือสถานที่ทำงาน พื้นที่เสมือนจริง สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ให้เหมาะสมอย่างต่อเนื่องเพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถบรรลุเป้าหมายได้ เช่น ความสะอาดสบาย ความปลอดภัย ระบบแสง เสียง อากาศ

2. จิตวิทยา (Psychological space) –สภาพแวดล้อมทางจิตวิทยาที่มีประสิทธิภาพจะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมกับแหล่งเรียนรู้และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยตนเอง ความรู้สึกปลอดภัยในการแสดงความเห็น การเปิดรับความหลากหลาย ซึ่งจะช่วยเสริมพัฒนาทั้งของผู้เรียนเอง

และการเรียนรู้หรือการพัฒนาทักษะที่ส่งผลต่อวิชาชีพ สามารถสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ดี เพื่อสร้างความไว้วางใจและความรู้สึกปลอดภัยและเป็นมิตรให้กับผู้เรียน ซึ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสในการเรียนรู้ และมีส่วนร่วมในการตั้งคำถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพิ่มมากขึ้น

3. สังคมและวัฒนธรรม (Social/Cultural space) สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เน้นชุมชนจะเน้นไปที่ปฏิสัมพันธ์กลุ่ม พลวัตของกลุ่ม และการสร้างสภาพแวดล้อมที่ผู้เรียนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยพื้นฐานของสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เน้นชุมชนเป็นศูนย์กลางจะเน้นการส่งเสริมค่านิยมหรือบรรทัดฐานที่ชัดเจนในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียน อาทิ ผู้เรียนรู้สึกมั่นใจที่จะตั้งคำถามและกล้าที่จะพูดว่า “ไม่รู้” รวมทั้งกิจกรรมที่เน้นชุมชนเป็นศูนย์กลาง เช่น ประเพณี วัฒนธรรม หรือค่านิยมของสังคม ยังช่วยให้ผู้เรียนได้เห็นมุมมองของตนเองที่อาจแตกต่างจากความคิดเห็นของบุคคลอื่นๆ และร่วมกันตัดสินใจว่าความแตกต่างดังกล่าวจะเป็นที่ยอมรับได้หรือไม่ และกิจกรรมในลักษณะนี้ยังเป็นโอกาสที่ทำให้ผู้เรียนเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับความความคิดที่แตกต่างในสังคม โดยใช้การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเพื่อฝึกให้ผู้เรียนรู้จักการยอมรับ ความอดทน การทำงานร่วมกัน และความเคารพต่อผู้อื่น การมีปฏิสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามกลุ่ม/วัย

4. เครื่องมือ/ทรัพยากรการเรียนรู้ (Learning tools) ซึ่งแบ่งได้เป็นหลายประการ คือ 1. สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ เช่น อุปกรณ์ หนังสือ, เอกสาร, วิดีโอ, แผนที่, หรืออุปกรณ์ดิจิทัล. 2. เทคโนโลยี เช่น เทคโนโลยีที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ เช่น คอมพิวเตอร์, อินเทอร์เน็ต, โปรแกรมซอฟต์แวร์ เป็นต้น 3. ทรัพยากร เช่น ข้อมูล, ความรู้, และแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวิชาที่เรียน 4. ผู้ให้ข้อมูล/ผู้ถ่ายทอด เช่น ครู, อาจารย์, ผู้เชี่ยวชาญ, หรือผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์. 5. ทรัพยากรบุคคล เช่น ผู้เรียน, เพื่อนร่วมชั้น, หรือผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญมากที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของพื้นที่การเรียนรู้ที่ดี จะต้องสามารถตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคลในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง เพราะบุคคลมีความต้องการแตกต่างกันไปตามความสามารถ ความสนใจ ความถนัดและความพร้อมที่จะเรียนรู้ หากสามารถดำเนินการจัดพื้นที่การเรียนรู้ได้เพียงพอและมีประสิทธิภาพ ก็จะสามารถส่งเสริมให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและเกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ทั่วทุกพื้นที่

2.3. แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่การเรียนรู้ของวัดในพระพุทธศาสนา

2.3.1. ความหมายและประเภทของวัด

วัดในพระพุทธศาสนาเป็นสถานที่ที่มีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางศาสนาและชุมชน โดย "วัด" หมายถึงสถานที่สำหรับการประกอบศาสนกิจและการพำนักของพระสงฆ์ รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) วัดถูกนิยามว่าเป็นศาสนสถานที่มีสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ เช่น โบสถ์ วิหาร และกุฏิ สำหรับการประกอบศาสนพิธีและการปฏิบัติธรรม วัดมีบทบาทสำคัญในชีวิตของชาวพุทธมาตั้งแต่พุทธกาล โดยในช่วงแรก พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์มีที่พักอาศัยถาวร เพื่อป้องกันการยึดติดในทรัพย์สินทางโลก พระสงฆ์ในยุคนั้นจึงพำนักอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ใต้ร่มไม้หรือในป่า ต่อมาเมื่อมีพุทธศาสนิกชนให้การสนับสนุน เช่น

พระเจ้าพิมพิสาร ผู้ถวายวัดเวฬุวันให้เป็นที่พักพำนักของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวก วัดจึงเริ่มพัฒนาเป็นสถานที่ถาวร วัดเวฬุวันถือเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะและการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ (อาทิตยา จารุจินดา, 2546)

ในปัจจุบัน วัดยังคงเป็นสถานที่สำหรับประกอบศาสนกิจ เช่น การทำบุญ การบวช และการสวดมนต์ นอกจากนี้ วัดยังมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในฐานะศูนย์กลางจิตใจของชุมชนและสถานที่สำคัญในวิถีชีวิตของชาวพุทธ ตั้งแต่การเกิดจนถึงการตาย วัดยังทำหน้าที่เป็นแหล่งอนุรักษ์ศิลปกรรม เช่น จิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมที่สะท้อนถึงศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่น วัดพระแก้วและวัดโพธิ์ ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ไทย การจัดประเภทของวัดในประเทศไทยแบ่งออกเป็นสองประเภทหลักตามกฎหมาย ได้แก่ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ซึ่งเป็นวัดที่ได้รับการยอมรับให้มีสถานะสมบูรณ์ทางศาสนกิจ และสำนักสงฆ์ที่ยังไม่ได้รับสถานะเป็นวัดอย่างสมบูรณ์ วัดเหล่านี้ยังสามารถแบ่งย่อยได้อีกตามลักษณะการใช้งานและความสำคัญ เช่น วัดราษฎร์ที่สร้างขึ้นโดยประชาชน และวัดพระอารามหลวงซึ่งเป็นวัดที่มีความสำคัญระดับชาติ สถานะของวัดสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกฎหมาย เช่น การปรับสถานะสำนักสงฆ์ให้เป็นวัดอย่างสมบูรณ์ เมื่อมีการพัฒนาสถานที่ และมีพระสงฆ์ประจำตามเงื่อนไขที่กำหนด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) โดยรวมแล้ว วัดในพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรม แต่ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน แหล่งเรียนรู้ทางศาสนา และสถานที่อนุรักษ์ศิลปกรรม วัดจึงเป็นส่วนสำคัญในวิถีชีวิตของชาวพุทธและเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทยที่ส่งผลต่อการพัฒนาสังคมในหลายมิติ.

2.3.2. บทบาทของวัด

วัดในพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางของศาสนา ชุมชน และวัฒนธรรม โดยวัดไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนพิธี แต่ยังทำหน้าที่ส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของสังคม วัดเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การบวช การทำบุญ และพิธีกรรมที่สำคัญในวิถีชีวิตของชาวพุทธ ตั้งแต่การเกิดจนถึงการตาย พระสงฆ์ในวัดทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะและศีลธรรมแก่ประชาชน ช่วยให้พุทธศาสนิกชนมีศีลธรรมและปัญญาในการดำรงชีวิต วัดยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติธรรมและการเจริญสมาธิ โดยมีการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมสำหรับผู้ที่ต้องการฝึกจิตใจและพัฒนาตนเอง ด้านการศึกษา วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศาสนาและศีลธรรมมาแต่โบราณ โดยในอดีต วัดทำหน้าที่เป็นสถานศึกษาให้กับเยาวชนผ่านการสอนหนังสือ การอ่านเขียน และการปลูกฝังศีลธรรม แม้ในปัจจุบัน วัดยังคงทำหน้าที่นี้ผ่านการสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน และการจัดกิจกรรมทางการศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไป เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หรือการเปิดสอนธรรมศึกษาสำหรับผู้สนใจ (ธรรมรัตน์ แววศรี, 2565) นอกจากนี้ วัดยังมีบทบาทสำคัญในด้านสังคม โดยเป็นศูนย์รวมกิจกรรมของชุมชน เช่น การจัดงานประเพณี การช่วยเหลือผู้ยากไร้ และการให้คำปรึกษาทางจิตใจแก่ประชาชน พระสงฆ์ยังทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตใจและผู้ประสานงานในชุมชน ช่วยสร้างความสามัคคีและความสงบสุขในสังคม (กิริติ ศรีวิเชียร, 2555) ด้านศิลปกรรม วัดเป็นแหล่งสะสมและอนุรักษ์ศิลปะไทย เช่น จิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมที่สะท้อนถึงศรัทธาในพระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น วัดพระแก้วที่มีจิตรกรรมฝาผนัง

เรื่องรามเกียรติ์ หรือวัดอรุณที่มีพระปรางค์อันงดงามนอกจากนี้ วัดยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยนักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสกับความงดงามของศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย รวมถึงเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย (สำนักงานพระพุทธศาสนา, 2554) บทบาทของวัดจึงครอบคลุมทั้งด้านศาสนา การศึกษา สังคม และวัฒนธรรม โดยเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน แหล่งเรียนรู้ และสถานที่ที่ส่งเสริมความสงบสุขในชีวิตของประชาชน แม้สังคมจะเปลี่ยนแปลงไป บทบาทของวัดยังคงเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคมไทยอย่างยั่งยืน

2.3.3.แนวคิดการจัดการพื้นที่วัด

แนวคิดการจัดการพื้นที่วัดในพระพุทธศาสนาเน้นการแบ่งพื้นที่ให้เหมาะสมกับการใช้งานในหลากหลายมิติ ทั้งด้านศาสนกิจ การพำนักของพระสงฆ์ และการบริการชุมชน โดยทั่วไปพื้นที่วัดแบ่งออกเป็นสามเขตหลัก ได้แก่ พุทธาวาส สังฆาวาส และเขตสาธารณณะ พุทธาวาสเป็นพื้นที่สำคัญสำหรับการประกอบศาสนพิธี เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ และพระอุโบสถ ซึ่งควรได้รับการดูแลให้สะอาดสงบ และเหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม สังฆาวาสเป็นพื้นที่สำหรับพักอาศัยและดำเนินกิจวัตรของพระสงฆ์ เช่น กุฏิ หอฉัน และศาลา ควรมีการจัดการให้เอื้อต่อการศึกษาปฏิบัติธรรมและการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ ส่วนเขตสาธารณณะหรือพื้นที่บริการชุมชนเป็นพื้นที่ที่ประชาชนสามารถใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การฟังธรรม การทำบุญ และการจัดประเพณี โดยควรออกแบบให้ร่มรื่นและสะอาดเพื่อรองรับผู้ใช้บริการ (สำนักงานพระพุทธศาสนา, 2554) นอกจากนี้การจัดการพื้นที่วัดยังคำนึงถึงการอนุรักษ์ศิลปกรรมและวัฒนธรรม เช่น การดูแลโบราณวัตถุ ซ่อมแซมสถาปัตยกรรม และสร้างบรรยากาศที่สงบเงียบเพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของวัด อีกทั้งยังต้องรองรับการใช้งานในปัจจุบัน เช่น การปรับปรุงสถานที่ให้เหมาะสมกับนักท่องเที่ยว การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ และการจัดพื้นที่สำหรับการศึกษาระยะหรือปฏิบัติธรรม เช่น ศาลาปฏิบัติธรรมหรือศูนย์อบรมศีลธรรม การบริหารจัดการพื้นที่วัดที่ดีไม่เพียงทำให้วัดเป็นสถานที่ที่เหมาะสมต่อการประกอบศาสนกิจ แต่ยังส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่สนับสนุนการเรียนรู้ การอนุรักษ์ วัฒนธรรม และความร่วมมือในสังคม การจัดการพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพจึงช่วยสร้างความสงบสุข ความเป็นระเบียบ และความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคมไทยในระยะยาว (ธรรมรัตน์ แวศรี, 2565)

วัดในพุทธศาสนาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดมีส่วนสำคัญในการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชนสังคม (ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำวังนัง, 2545) กล่าวคือ วัดเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในการสืบทอดพระพุทธศาสนา ปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันดีงามแก่พุทธศาสนิกชนจากชนรุ่นหนึ่งสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้กำหนดภารกิจของคณะสงฆ์ไว้ 6 ด้าน ได้แก่ การปกครอง การเผยแผ่ การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ และการสาธารณูปการ (พระวิสุทธิภัทรธาดา (ประสิทธิ์ พรหมศรี), 2547) ซึ่ง แต่ละด้านต่างสนับสนุนภารกิจซึ่งกันและกัน แต่ภารกิจหลักของวัด คือ การให้การศึกษาแก่คณะสงฆ์เพื่อให้มีความรู้พร้อมที่จะให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไปที่เรียกว่า การเผยแผ่ศาสนธรรมนั่นเองและการให้ความรู้แก่ ประชาชนมีหลากหลายรูปแบบ

เช่น การศึกษาสงเคราะห์ที่มีทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการให้การศึกษาตามความต้องการของผู้เรียน

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 กล่าวถึงการจัดการศึกษา ที่เรียกว่า การศาสนศึกษาว่า มีภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ของคณะสงฆ์ว่า มีเป้าหมาย 3 ระดับ คือ จัดเพื่อตัวบุคคล จัดเพื่อพระศาสนา และจัดเพื่อสังคม 1. การจัดการเรียนรู้เพื่อตัวบุคคล คือ พระภิกษุสามเณรทุกรูปที่เข้ามาบวชเรียนต้องศึกษา พระวินัย ระเบียบปฏิบัติทางศาสนา รวมถึงธรรมเนียมต่างๆ เพื่อปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เรียนรู้เพื่อให้เอาตัวให้รอด ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เช่น การศึกษาและปฏิบัติกรรมฐาน การจัดการเรียนรู้ชนิดนี้ เป็นการจัดแบบได้ประโยชน์ เฉพาะตัว ใครทำใครได้ เรียนตามอัธยาศัย โดยเรียนรู้จากตำราหรือจากครูอาจารย์ก็ได้ 2. การจัดการเรียนรู้เพื่อพระศาสนา คือ การจัดหลักสูตรเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับแก่นของพระศาสนา ได้แก่ การเรียนนิกกรรมและบาลี ศึกษาพระไตรปิฎกและหลักธรรมต่างๆ เป็นการเรียนรู้เพื่อรักษา พระพุทธศาสนา 3. การจัดการเรียนรู้เพื่อสังคม เป็นการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือสังคม ช่วยให้ผู้ใช้ไฝรู้แต่ขาดทุนทรัพย์ได้ มีโอกาสเรียนรู้ อาศัยการบวชจึงได้เรียน การเรียนแบบนี้เรียกว่า พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ คือ การเรียนรู้วิชา ทางโลกควบคู่ไปกับการเรียนทางธรรม (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2546) วัดซึ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาอันหลากหลายพร้อมที่จะให้ผู้เรียนเข้าไปศึกษาค้นคว้า หากความรู้ได้ทั้ง ด้านประวัติศาสตร์ ด้านจิตรกรรม ด้านประติมากรรม ด้านสถาปัตยกรรม และด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ถือได้ว่าเป็น แหล่งขุมความรู้โดยเฉพาะเรื่องราวจากอดีตที่สำคัญยิ่ง แสดงให้เห็นถึงความเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมอันเก่าแก่ยาวนาน ในทางประวัติศาสตร์ นอกจากจะให้ความสำคัญในเรื่องคุณค่าของงานศิลปะแล้ว ยังมีคุณค่าในด้านอื่นๆ อีกมาก เช่น คุณค่าศิลปะ คุณค่าในเรื่องการแสดงเชื้อชาติ คุณค่าในทางประติมากรรม คุณค่า ในทางสถาปัตยกรรม คุณค่าในเชิงสังคมวิทยา คุณค่าในด้านโบราณคดี คุณค่าในการศึกษาประเพณีและวัฒนธรรม คุณค่าในการศึกษาเรื่องทัศนคติค่านิยม คุณค่าในการศึกษานิเวศวิทยา คุณค่าในการศึกษาเรื่องราวทางพุทธศาสนา และคุณค่าในทางเศรษฐกิจการท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ของวัดเป็นการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้าน ศิลปวัฒนธรรม ด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามโดยนำหลัก พุทธธรรมมาบูรณาการใช้ในการส่งเสริม พัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เกิดความยั่งยืนภายในวัดซึ่งเป็นศูนย์กลาง ของ ชุมชนโดยพุทธศาสนิกชนต้องช่วยกันส่งเสริมวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญของสังคมไทยอย่างยั่งยืนด้วย

2.3.4. สรุป

วัดในพระพุทธศาสนาเป็นสถานที่สำคัญที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของศาสนา ชุมชน และวัฒนธรรม มีบทบาทที่หลากหลายตั้งแต่การประกอบศาสนพิธี การทำนุของพระสงฆ์ การศึกษา ไปจนถึงการส่งเสริมคุณค่าทางจิตใจและสังคม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) วัดหมายถึงศาสนสถานที่มีโครงสร้างสำคัญ เช่น โบสถ์ วิหาร และกุฏิ ซึ่งใช้สำหรับการปฏิบัติศาสนกิจและการเผยแผ่ธรรมะ วัดไม่ได้เป็นเพียงสถานที่สำหรับการทำบุญหรือการสวดมนต์เท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงวิถีชีวิตของชาวพุทธตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน (สำนักราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ในยุคพุทธกาล พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ที่พักอาศัยถาวร เพื่อป้องกันการยึดติดในทรัพย์สินทางโลก

จนกระทั่งเมื่อมีผู้ศรัทธา เช่น พระเจ้าพิมพิสาร ได้ถวายวัดเวฬุวัน วัดจึงเริ่มมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะและกลายเป็นศูนย์กลางศาสนกิจ

นอกจากนั้น วัดยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างศาสนากับชุมชน โดยในด้านการศึกษาวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในอดีต เช่น การสอนอ่านเขียนและการปลูกฝังคุณธรรม และยังคงบทบาทดังกล่าวในปัจจุบันผ่านโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์หรือการเปิดสอนธรรมศึกษาด้านสังคม วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมกิจกรรมของชุมชน ทั้งในรูปแบบงานประเพณี การช่วยเหลือผู้ยากไร้ และการเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจแก่ประชาชน พระสงฆ์ยังทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้นำประสานงานในชุมชน ด้านศิลปกรรม วัดเป็นแหล่งอนุรักษ์และแสดงออกถึงศิลปกรรมไทย เช่น จิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมที่สะท้อนศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่น วัดพระแก้วและวัดอรุณ นอกจากนี้ การจัดการพื้นที่วัดอย่างเหมาะสม เช่น การแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตสาธารณะ ยังช่วยสนับสนุนการใช้งานในปัจจุบัน เช่น การจัดพื้นที่ปฏิบัติธรรมและการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยว (สำนักงานพระพุทธศาสนา, 2554) วัดจึงเป็นมากกว่าสถานที่ทางศาสนา แต่ยังเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาในทุกมิติ ทั้งด้านจิตใจ สังคม และวัฒนธรรม โดยยังคงบทบาทสำคัญในการสร้างความสงบสุข ความสามัคคี และความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคมไทยอย่างยั่งยืน

2.4. พื้นที่การเรียนรู้ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ในงานวิจัยเล่มนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาบริบทของวัดและพื้นที่การเรียนรู้ที่สำคัญด้านต่างๆ ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ดังต่อไปนี้

2.4.1. บริบทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ประวัติและความเป็นมาของวัดพระมหาธาตุฯ

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารอำเภอเมือง ในจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางที่สำคัญแห่งหนึ่งของพระพุทธศาสนาในภาคใต้เนื่องจากเป็นพื้นที่ประกอบศาสนกิจทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่มีบทบาทในหลายมิติ ทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม และแหล่งรวมจิตวิญญาณของผู้คนในพื้นที่ การจัดการพื้นที่ของวัดในปัจจุบันแบ่งออกเป็น 3 เขตหลัก ได้แก่ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์ ซึ่งแต่ละเขตมีลักษณะเฉพาะที่ตอบสนองต่อการใช้งานที่หลากหลาย เขตพุทธาวาสซึ่งเป็นพื้นที่เป็นพื้นที่สำหรับพระสงฆ์ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งสถานที่ประทับขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะคำว่าพุทธาวาส มีความหมายเป็น สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า (พุทธาวาส = พุทธะ+อาวาส) เขตพุทธาวาสมักประกอบด้วยสถาปัตยกรรมหลักสำคัญๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธองค์ (สมชาย เข็มทอง, 2565) และพิธีกรรมต่างๆ ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยมีพระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลาง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองโบราณ ที่ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช หน้าหันไปทางทิศตะวันออก เป็นวัดที่เก่าแก่มีความสำคัญมาแต่โบราณ เดิมเรียกว่า “วัดพระบรมธาตุ” ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2479 ได้รับประกาศกระทรวงธรรม

การ แผนกศิลปากร เรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง ลงวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2479 ให้เรียกว่า “วัดพระมหาธาตุฯ” (กรมศิลปากร, 2563) อาณาเขตวัด วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ปัจจุบันมีเนื้อที่ 40 ไร่ 2 งาน 18.2 ตารางวา ซึ่งแต่เดิมวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไม่มีพระภิกษุอยู่ประจำเพราะครั้งแรกจัดเป็นเขตพุทธาวาส ส่วนวัดที่พระสงฆ์อยู่อาศัยรอบๆ วัดพระมหาธาตุฯ ทั้งสี่ทิศวัดพระมหาธาตุฯ แต่เดิมมาจะมีพระภิกษุอยู่ประจำหรือไม่นั้น ยังไม่เจอหลักฐานที่แน่นอน เมื่อ พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ได้เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช ทรงพิจารณาเห็นว่าสมควรมีพระสงฆ์มาดูแลวัดพระมหาธาตุเป็นประจำ จึงรับสั่งให้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพรกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ให้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ซึ่งมีพระครูวินัยธร (นุ่น) เป็นหัวหน้าให้มาอยู่ดูแลรักษาวัด จึงมีพระสงฆ์อยู่จำพรรษาลงมาจนถึงปัจจุบัน และได้รับพระราชทาน นามว่า “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร” เมื่อ พ.ศ. 2458 (พระธรรมรัตนาถ, 2542) มีความสำคัญอยู่ที่พระเจดีย์ใหญ่ซึ่งประดิษฐานอยู่กลางวัด เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ อันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วประเทศและศรัทธาทั่วไป พระบรมธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุถูกออกแบบให้สะท้อนถึงคติจักรวาลในพระพุทธศาสนา เช่น โปธิปักขียธรรม 37 ประการ และบารมี 30 ทศ นอกจากนี้ยังล้อมรอบด้วยพระวิหารหลวง วิหารทับเกษตร และวิหารคดที่เป็นสถาปัตยกรรมสำคัญสำหรับการประกอบพิธีกรรมและการเรียนรู้เชิงศาสนา (ศิวกรการช่าง, 2535) (กรมศิลปากร, 2535) เขตสังฆาวาสเป็นพื้นที่สำหรับการพักอาศัยของพระสงฆ์ ประกอบด้วยกุฏิ หอฉัน และศาลาการเปรียญ ซึ่งถูกออกแบบให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตในวิถีสมณะ การจัดวางอาคารในเขตนี้นั้น ความเรียบง่ายและประหยัด แต่ยังคงความเป็นระเบียบเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติธรรม เขตธรณีสงฆ์หรือพื้นที่สำหรับบริการชุมชนเป็นส่วนที่เปิดให้ประชาชนใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดประชุมในศาลาอเนกประสงค์ การเรียนรู้ในศูนย์ชุมชน หรือการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรักษาโบราณวัตถุและศิลปกรรมสำคัญ เช่น จารึกและพระพุทธรูปโบราณ (กรมศิลปากร, 2535)

พื้นที่การเรียนรู้ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีอยู่มากมาย ที่สำคัญยังมีรวมถึงโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สะท้อนถึงความรู้เรื่องของศิลปวัฒนธรรมในอดีต ตัวอย่างเช่น วิหารทับเกษตร เป็นระเบียบหรือวิหารที่อยู่โดยรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นที่ตั้งพระพุทธรูปหรือนาบบนฐานพระพุทธรูปเหล่านี้สร้างในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้นรอบๆ ฐานพระบรมธาตุเจดีย์เป็นซุ้มมีหัวช้างยื่นออกมาจากฐานพระบรมธาตุเจดีย์ราวกับว่าเป็นชื่อกานรับพระบรมธาตุเจดีย์ (วิเชียร ณ นครและคณะ, 2521) บริเวณโดยรอบพระบรมธาตุเจดีย์ องค์พระบรมธาตุเจดีย์ตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางของวัด ล้อมรอบด้วยพระอุโบสถ พระวิหาร และระเบียบคดซึ่งมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบไทยผสมศรีวิชัย โดยเฉพาะบริเวณด้านตะวันตกเฉียงใต้ของเจดีย์ มีเสาเสมารอบพระอุโบสถ และบริเวณนั้นเคยใช้เป็นที่บรรจุอัฐิบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ เช่น พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช (กรมศิลปากร, 2535) วิหารพระทรงม้าหรือ วิหารพระมหาเกณเฑียรภายในวิหารนี้มีปูนปั้นเป็นภาพเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธรูปประวัติตอนพระพุทธรูปทรงม้าเสด็จออกบรรพชาอยู่ที่ผาผางเป็นวิหารที่มีประติมากรรมปูนปั้นที่จัดสร้างขึ้นอย่างประณีตบรรจง (วิเชียร ณ นครและคณะ, 2521) เป็นศูนย์รวมประติมากรรมปูนปั้นว่าด้วยจตุคามรามเทพขนาน และประติมากรรมว่าด้วยเทวดาผู้รักษาโลกและจักรวาลที่ รวมทั้งเป็นบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณรอบองค์พระมหาธาตุเจดีย์ (ฉัตรชัย ศุ

กระกาณูจน์, 2559) และวิหารโพธิ์ลังกาที่เก็บรักษาโบราณวัตถุสำคัญ เช่น พระพุทธรูปทรงเครื่องและจารึกโบราณ การจัดการพื้นที่วัดยังคำนึงถึงความกลมกลืนกับธรรมชาติเช่น การปลูกต้นไม้ไว้ตรงใจกลางเพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวภายในวัด เพื่อสร้างบรรยากาศที่สงบร่มรื่นเหมาะสำหรับการปฏิบัติและการพักผ่อนของผู้มาเยือน (ศิวกกรการช่าง, 2535) นอกจากนี้ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารยังมีบทบาทในการเผยแผ่ธรรมะและส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน เช่นการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์เพื่อให้เยาวชนและประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรมไทยภายในวัดอีกด้วย (กรมศิลปากร, 2535)

2.4.2. พื้นที่การเรียนรู้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารด้านประวัติศาสตร์

วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพราะเป็นสถานที่เผยแพร่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก เป็นแหล่งความรู้ของตัวบุคคลที่มีความรู้ที่ประชาชนจะพากันฟังธรรม พุทธกิจของพระพุทธเจ้า ทรงออกบิณฑบาตและแสดง ธรรมโปรดประชาชน หลังฉันเสร็จแนะนำกัมมัญฐานแก่ภิกษุทั้งหลายแสดงธรรมโปรดประชาชนที่มาชุมนุมรอฟังธรรมที่ธรรมสภาในวัดที่พระองค์ประทับอยู่ (รังสี สุทนต์, 2559) ในการศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจึงได้จัดแบ่งพื้นที่การเรียนรู้ออกเป็น 4 ด้าน คือ ด้านสถาปัตยกรรม ด้านศิลปกรรมและจิตรกรรมปติมากรรม ด้านประวัติศาสตร์ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (พระอนันตชัย อภินนโท พร้อมคณะ, 2564)

1) **ประวัติศาสตร์** เป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงพัฒนาการของมนุษย์ในอดีต โดยมุ่งเน้นการค้นหา วิเคราะห์ และตีความเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงผ่านหลักฐาน เช่น เอกสาร โบราณวัตถุ จารึก และแหล่งโบราณคดี เพื่ออธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ชาติทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และสังคม โดยรวม (Carr, 1961; Tosh, 2015) การศึกษาประวัติศาสตร์มิใช่เพียงเพื่อเก็บข้อมูลย้อนหลัง หากแต่เป็นการทำความเข้าใจ “ความเป็นมา” ของโครงสร้างและปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น การก่อเกิดของรัฐ ระบบเศรษฐกิจ ความขัดแย้งทางอำนาจ และวิวัฒนาการของแนวคิดทางวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของความเป็นมนุษย์

นักประวัติศาสตร์มีหน้าที่ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลอย่างรอบด้าน โดยใช้วิธีวิทยาทางวิชาการ เช่น การเปรียบเทียบหลักฐาน การวิพากษ์เอกสาร และการวิเคราะห์ตามกรอบทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ (Marwick, 2001) องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์จึงต้องผ่านกระบวนการคัดกรองความจริง เพื่อให้ข้อสรุปที่เป็นเหตุเป็นผล รองรับการพัฒนาความรู้และการตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณในระดับบุคคลและสาธารณะประวัติศาสตร์ยังเป็นสื่อกลางสำคัญในการส่งต่อคุณค่า ความทรงจำ และอัตลักษณ์ของชุมชน โดยเฉพาะในบริบทของชาติพันธุ์ ศาสนา และวัฒนธรรม (Anderson, 2006) การเรียนรู้ประวัติศาสตร์จึงมิใช่การจดจำเหตุการณ์ แต่เป็นการเข้าใจ “บทเรียน” จากอดีตเพื่อใช้วางรากฐานของอนาคต ในแง่นี้ ประวัติศาสตร์มีพลังในการ “สร้างความเป็นพลเมือง” (historical consciousness) ที่มีจิตสำนึกในหน้าที่ ความเป็นธรรม และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีเมตตาและเหตุผล

ประวัติศาสตร์ในเชิงศาสนาเป็นการศึกษาพัฒนาการของศาสนา ความเชื่อ และแนวคิดทางจิตวิญญาณของมนุษย์ตลอดช่วงเวลาต่าง ๆ โดยมุ่งเน้นถึงบทบาทของศาสนาในการกำหนดแนวทาง

จริยธรรม วิธีชีวิต และความคิดของสังคม ศาสนามักใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการอธิบายกำเนิดของศาสนา หลักคำสอน และเหตุการณ์สำคัญทางศาสนา ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (Eliade, 1987) นอกจากนี้ ศาสนายังใช้ประวัติศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงให้เห็นถึงกฎแห่งกรรม วิถีแห่งความหลุดพ้น และการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Armstrong, 1993)

ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2549) เสนอว่า “ประวัติศาสตร์มิใช่เรื่องราวของอดีตที่ตายแล้ว หากแต่เป็นเครื่องมือในการตีความปัจจุบันและกำหนดอนาคต” โดยเน้นว่าการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ต้องไม่ใช่การท่องจำเหตุการณ์ แต่ควรตั้งคำถามถึงเบื้องหลังของเหตุการณ์ ความเปลี่ยนแปลงของค่านิยม และผลกระทบต่อสังคมไทยในแต่ละยุคสมัย

ศาสตราจารย์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2550) ให้ความเห็นว่า “ประวัติศาสตร์เป็นเวทีของการต่อรองระหว่างอำนาจ ความทรงจำ และอัตลักษณ์ของผู้คน” โดยเฉพาะในสังคมไทยที่ประวัติศาสตร์ทางการเมืองมักถูกนำเสนอเพียงบางมุมมอง การเปิดพื้นที่ให้กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ราษฎร์ หรือมานุษยวิทยาทางประวัติศาสตร์ จะทำให้เราเข้าใจสังคมได้อย่างหลากหลายและรอบด้านมากขึ้น

รองศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา (2558) มองว่า “ประวัติศาสตร์ควรเป็นกระบวนการทางปัญญา ไม่ใช่ความศักดิ์สิทธิ์ที่ห้ามตั้งคำถาม” การเรียนการสอนประวัติศาสตร์จึงควรเน้นการวิเคราะห์ เหตุและผล การเปรียบเทียบข้อมูล และการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการวิพากษ์ ไม่ใช่การปลูกฝังความเชื่อแบบตายตัว

ดร.ธงชัย วินิจจะกุล (2561) ชี้ว่า “ประวัติศาสตร์คือการคัดเลือกและเล่าเรื่อง” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอำนาจของผู้เขียนในการจัดลำดับคุณค่าของเหตุการณ์ โดยเฉพาะในกรณีของ “ประวัติศาสตร์ชาติ” ซึ่งมักถูกจัดวางให้รับใช้โครงสร้างทางอำนาจบางประการ การเปิดพื้นที่ให้มี “หลายเสียง” ในประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อประชาธิปไตยทางความคิด

2) ปฐมบทพระพุทธศาสนาในดินแดนภาคใต้

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นวัดหลวงชั้นเอกที่มีความสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ไทย โดยเฉพาะในฐานะเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทในภาคใต้มาแต่โบราณ พื้นที่ภายในวัดจึงเปรียบเสมือน พิพิธภัณฑ์มีชีวิต ที่สะท้อนทั้งพัฒนาการของศิลปวัฒนธรรม ศาสนา การเมือง และสังคมในดินแดนคาบสมุทรภาคใต้ มีพื้นที่การเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นับแต่พุทธศตวรรษที่ 4-6 พระพุทธศาสนาเริ่มเป็นที่รู้จักและศรัทธาในหมู่คนท้องถิ่นมากขึ้น จวบจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 10-13 พระพุทธศาสนาจึงเฟื่องฟูไปทั่วดินแดนภาคใต้ โดยมีศูนย์กลางชุมชนพุทธศาสนาอยู่สี่แห่งคือ แหล่งอ่าวบ้านดอน มีชุมชนสำคัญคือเมืองไชยา เมืองเวียงสระและเมืองพนพิน แหล่งอ่าวนครและกลุ่มทะเลสาบสงขลา มีชุมชนสำคัญคือเมืองนครศรีธรรมราช (ตามพรลิงค์) และเมืองสทิงพระ แหล่งอ่าวปัตตานี มีชุมชนสำคัญคือเมืองยะรัง และแหล่งภาคใต้ตอนกลาง มีชุมชนสำคัญคือ เมืองพังงาพัทลุง (ถ้าเขาอกทะลุ) เมืองตรัง (ถ้าเขาญ้ย) เมืองกระบี่ (ชาชนาบน้ำ) และเมืองตะกั่วป่าชุมชนต่างๆ ข้างต้นต่อมาได้เติบโตขึ้นเป็น

เมืองท่าสำคัญในดินแดนภาคใต้ บางแห่งพัฒนาขึ้นเป็นรัฐ และกลายเป็นส่วนหนึ่งของ "อาณาจักรศรีวิชัย" ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-16

3) กำเนิดอาณาจักรนครศรีธรรมราช

หลังจาก"อาณาจักรศรีวิชัย" เป็นอาณาจักรใหญ่ในคาบสมุทรมลายู มีลักษณะการรวมตัวเข้าเป็นเหมือน "สมาพันธรัฐ" มีอาณาเขตตั้งแต่เมืองไปจนถึงเมืองปาเต็มบัง (ในอินโดนีเซีย) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-16 ความวุ่นวายเกิดจากการเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเล มีศิลปวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ในคาบสมุทรมลายูพระพุทธรูปปางพระพุทธรูปปางสมาธิเป็นหลัก ต่อมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ราชชนกโจหะจากอาณาจักรโจหะแห่งอินเดียนได้เข้าโจมตี เป็นเหตุให้อาณาจักรศรีวิชัยล่มสลาย "นครศรีธรรมราช"แต่เดิมเคยเป็นรัฐหนึ่งในอาณาจักรศรีวิชัย ชื่อ "ตามพรลิงค์" นับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายเป็นหลักภายหลังอาณาจักรศรีวิชัยล่มสลายเมื่อพุทธศตวรรษที่ 16 ราชวงศ์ "ปทุมวงศ์" ซึ่งมีพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชเป็นต้นราชวงศ์ ได้รับเอาพระพุทธรูปปางสมาธิจากลังกาเข้ามาเป็นศาสนาประจำรัฐแทนศาสนาพราหมณ์ ทรงชักชวนผู้คนร่วมกันสร้างสร้างสถูปใหญ่ทรงระฆังคว่ำตามแบบสถาปัตยกรรมลังกาขึ้นบน "หาดทรายแก้ว" เมื่อพุทธศตวรรษที่18 แล้วตั้งเป็น "อาณาจักรนครศรีธรรมราช"

4) กำเนิดเกรวาทแบบลังกาวงศ์

การสร้างสถูปเจดีย์ใหญ่ทรงระฆังคว่ำขึ้นที่หาดทรายแก้วนอกเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อราว พ.ศ.1719 เป็นความร่วมมือในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของกษัตริย์สามอาณาจักร คือกษัตริย์ลังกา (พระเจ้าปราคัมพาหุที่ 1) กษัตริย์พุกาม (พระเจ้านรปติสัทธ) และกษัตริย์นครศรีธรรมราช (พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช) เท่ากับเป็นการประกาศว่า พระพุทธรูปปางสมาธิลังกาวงศ์จะสถิตมั่นคงอยู่บนดินแดนภาคใต้นับแต่นั้นเป็นต้นไป

5) พระบรมธาตุเจดีย์ "พระบรมธาตุเจดีย์" หรือ "พระธาตุ" แห่งวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นเจดีย์ที่เชื่อกันว่ามีพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่ตำนานระบุว่า พี่น้องสองคน (คือพระนางเมณฑาและเจ้าทนต์กุมาร) เป็นผู้ขุดพบจากอินเดียเดิมจะไปยังเกาะลังกา แต่เรือแตกจึงขึ้นขึ้นเดินบกมาพบ "หาดทรายแก้ว" เห็นว่าเป็นชัยภูมิเหมาะสมจึงฝังพระบรมสารีริกธาตุไว้ แล้วก่อสถูปเจดีย์ไว้ เวลานั้นผ่านไปหลายร้อยปี เมื่อพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชตั้งอาณาจักรนครศรีธรรมราชขึ้นแล้ว จึงได้บูรณะโดยใช้รูปแบบทรงระฆังคว่ำอันเป็นสถาปัตยกรรมลังกามาก่อสร้าง ลักษณะเจดีย์ทรงลังกาสูงประมาณ 55.78 เมตร ก่อด้วยอิฐฉาบปูน บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

จุดเด่นที่เป็นพื้นที่การเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ คือ สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 18 โดยพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช ถือเป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาของชาวนครศรีธรรมราชและเป็นสัญลักษณ์ของการถ่ายทอดพระพุทธศาสนาจากลังกาสู่แผ่นดินไทย ซึ่งถือพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาแนวคิดเรื่อง "เมืองพระธาตุ" และการเมืองแห่งศรัทธาในเอเชียอาคเนย์ จุดเด่นที่สะดุดตาผู้พบเห็นพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมากที่สุดเห็นจะไม่เกิน "ปลียอดทองคำ" และ "ปล้องไฉน" "ปลียอดทองคำ" เป็นส่วนปลายของยอดพระบรมธาตุเจดีย์ แกนเดิมทำด้วยไม้เนื้อแข็ง หุ้มด้วย

แผ่นดิบูกและทองแดง แล้วหุ้มด้วยทองคำจากการถวายเป็นพุทธบูชาของกษัตริย์และพุทธศาสนิกชนแต่ละยุคแต่ละสมัย แผ่นทองคำที่เก่าแก่ที่สุดคือ พ.ศ.2155 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ แห่งศรีอยุธยา และในเวลาต่อมาได้มีการนำแผ่นทองคำขึ้นไปหุ้มยอดพระบรมธาตุเจดีย์มาโดยลำดับจนถึงปัจจุบัน รวมความสูงของยอดทองคำ (จากปลายกรวยลงมาจนถึงกลีบบัวคว่ำบัวหงาย) สูงถึง 6 วา 2 ศอก 1 คืบ "ปล้องไฉน" เป็นส่วนบนขององค์เจดีย์ที่อยู่เหนือบัลลังก์และพระเวียนสร้างเป็นรูปทรงกรวยมีจำนวน 53 ปล้อง ความสูงสง่าของปล้องไฉนจึงทำให้ดูแปลกตากว่าเจดีย์ทรงระฆังคว่ำตามแบบศิลปะลังกา ซึ่งมีทรงป้อมเตี้ย การสร้างให้ปล้องไฉนมีลักษณะเป็นกรวยสูงสง่าเช่นนี้ สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในสมัยที่ทำการซ่อมแซมใน พ.ศ. 2190 (สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) ภายหลังปล้องไฉนของเจดีย์เดิมได้หักลงมาถึงบัลลังก์ พระเจดีย์ทรงลังกาคงนี้มีความสำคัญยิ่งนอกจากเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังแสดงให้เห็นการติดต่อกับลังกาในยุคสุโขทัย-อยุธยา และเป็นหลักฐานของความกลมไสในพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์

6) "ตันโพธิ์" เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ กิ่งก้านและร่มใบหนา รูปใบสวย ถือเป็นไม้มงคลในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นไม้ยืนต้นคู่บุญบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตั้งแต่ครั้งเสด็จออกบรพชาจนกระทั่งได้ตรัสรู้ที่พุทธคยา ตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์มีความผูกพันกับกับตันโพธิ์ ชาวพุทธจึงเรียกต้นไม้ที่ว่า "พระศรีมหาโพธิ์" มีการขยายพันธุ์จากต้นเดิมไปปลูกในดินแดนต่างๆ ที่พระพุทธศาสนาแผ่ไปถึง โดยเฉพาะในกาสลังกา (โดยมักเรียกว่า "โพธิ์ลังกา") ทำให้ชาวลังกาถือคติการปลูกตันโพธิ์ไว้คู่กับสถูปเจดีย์ เมื่อชาวนครศรีธรรมราชรับพระพุทธศาสนาจากลังกา จึงได้นิยมปลูกตันไม้นี้คู่กับพระบรมธาตุเจดีย์ เหตุนี้ ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จึงมีทั้งตันพระศรีมหาโพธิ์ และตันโพธิ์ลังกา

7) วิหารพระทรงม้า เป็นพระวิหารขนาดกลางประดิษฐานพระพุทธรูปทรงม้า ซึ่งมีอิทธิพลจากศิลปะพุทธมหายานผสมผสานกับความเชื่อพื้นบ้าน เป็นพระวิหารขนาดกลางภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นคือการประดิษฐาน "พระพุทธรูปทรงม้า" อันถือเป็นภาพแทนเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติ คือ "มหาภิเนษกรมณ์" หรือการเสด็จออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะ โดยทรงม้าออกจากพระนครในยามวิกาล พร้อมนายฉันทะและเทวดาที่คอยช่วยเหลือ

จุดเด่นทางประวัติศาสตร์วิหารพระทรงม้า ถือเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ของการผสมผสานทางศิลปวัฒนธรรมระหว่างอารยธรรม อินเดียใต้ จีน และลังกา ที่เดินทางเข้ามาสู่ภูมิภาคคาบสมุทรมหาคไต้ของไทย ผ่านเครือข่ายการค้าทางทะเลในอดีต โดยเฉพาะนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นเมืองท่าที่สำคัญของอาณาจักรตามพรลิงค์ลักษณะของพระพุทธรูปทรงม้าและประติมากรรมปูนปั้นในวิหารสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของพุทธศิลป์แบบมหายานจากอินเดียตอนใต้และจีนตอนล่าง ที่เน้นการพรรณนาพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้าในอิริยาบถทรงพาหนะ ประกอบกับการรับแนวคิดเรื่อง "พระมหาภิเนษกรมณ์" (การออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะ) ที่ได้รับการตีความอย่างสร้างสรรค์ในบริบทท้องถิ่นองค์ประกอบทางศิลปกรรม เช่น เทวดา นาค ม้า และครุฑ ที่รายล้อมอยู่ภายในวิหาร ยังสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานความเชื่อพื้นเมืองเข้ากับพุทธศิลป์ ทำให้วิหารพระทรงม้าเป็นเครื่องหมายสำคัญของการหล่อหลอมวัฒนธรรมระหว่างดินแดน ทั้งในระดับศาสนา ศิลปะ และจารีต

ท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของ “นครศรีธรรมราช” ในฐานะจุดบรรจบของโลกอินเดีย-จีน-ลังกา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-18

คุณค่าการเรียนรู้ นับเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจถึงกระบวนการ หลอมรวมทางศิลปะและความเชื่อ ที่เกิดขึ้นจากการปะทะและประสานกันของอารยธรรมอินเดีย จีน และอุษาคเนย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่คาบสมุทรไทยเป็นศูนย์กลางเครือข่ายการค้าทางทะเลและพุทธรูปทรงม้า ซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในวิหาร สะท้อนคติการตีความพระพุทธรูปตามแนวพุทธมหายาน ที่มองพระองค์ในฐานะผู้แสวงธรรมและผู้คุ้มครองสัตว์โลก ซึ่งแตกต่างจากแนวเถรวาทที่นิยมรูปแบบประทับนั่งหรือยืน การประดิษฐานรูปแบบนี้ในพื้นที่วัดเถรวาทอย่างวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร แสดงให้เห็นถึงการเปิดรับและปรับใช้แนวคิดต่างวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่นอย่างสร้างสรรค์ สะท้อนแนวคิดด้านการคมนาคมและความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรในศิลปะมหายานที่ผสมกลมกลืนในท้องถิ่น

8) **วิหารหลวง** หรือพระวิหารหลวง เป็นอาคารศาสนสถานที่สำคัญตั้งอยู่ทางทิศใต้ขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ถือเป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักที่สะท้อนความรุ่งเรืองของเมืองนครในฐานะศูนย์กลางพุทธศาสนาและการปกครองของภาคใต้มาอย่างยาวนาน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม สันนิษฐานว่าพระวิหารหลวงถูกสร้างขึ้นใน สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย (ราวพุทธศตวรรษที่ 21-23) ในช่วงที่นครศรีธรรมราชมีฐานะเป็นหัวเมืองสำคัญฝ่ายใต้ของอาณาจักรอยุธยา ตัวอาคารมีลักษณะก่อด้วยอิฐถือปูนตามแบบโบราณ มีขนาดใหญ่กว่าวิหารทั่วไป มีความยาวกว่า 29 วา และกว้างกว่า 7 วา ซึ่งนับเป็นวิหารที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภาคใต้ ณ เวลานั้น พระวิหารหลวง เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจและพิธีกรรมสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราช ในยุคปัจจุบัน พระวิหารหลวงยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรม และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น โบราณสถานแห่งชาติ โดยกรมศิลปากร พร้อมได้รับการบูรณะและดูแลอย่างต่อเนื่องเพื่ออนุรักษ์ไว้เป็นสมบัติของชาติ

จุดเด่นทางประวัติศาสตร์ พระวิหารหลวงเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดดเด่นในฐานะหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สะท้อนถึงความรุ่งเรืองของนครศรีธรรมราชในฐานะศูนย์กลางศาสนาและการปกครองของภาคใต้ในอดีต วิหารแห่งนี้สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา (ราวพุทธศตวรรษที่ 21-23) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่นครศรีธรรมราชมีบทบาทเป็นหัวเมืองสำคัญของรัฐอยุธยาและเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาค จุดเด่นสำคัญทางประวัติศาสตร์ของพระวิหารหลวงอยู่ที่ลักษณะโครงสร้างและขนาดอาคารที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้ มีความยาวกว่า 29 วา และกว้างกว่า 7 วา ซึ่งถือเป็นขนาดวิหารที่ไม่ธรรมดาในยุคเดียวกัน ตัวอาคารก่ออิฐถือปูนตามเทคนิคดั้งเดิมแสดงถึงความชำนาญของช่างท้องถิ่นผสมผสานกับแนวคิดสถาปัตยกรรมพระราชนิยมในสมัยอยุธยา พระวิหารหลวงยังทำหน้าที่เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราช เช่น พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา การแต่งตั้งเจ้าเมือง และพิธีสมโภชองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งต่อยอดบทบาทของวัดในฐานะ “ศูนย์กลางศาสนาและอำนาจรัฐ” ที่เกี่ยวโยงทั้งระดับจิตวิญญาณและโครงสร้างอำนาจของเมือง

คุณค่าการเรียนรู้พระวิหารหลวงเป็นพื้นที่ตัวอย่างของ สถาปัตยกรรมทางศาสนาในสมัยอยุธยาตอนปลาย ที่ยังคงสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ โครงสร้างอาคารซึ่งใช้เทคนิคการก่ออิฐถือปูน การออกแบบบุษประเจ็ด และการตกแต่งด้วยข้อฟ้า ใบระกา หน้าบัน ล้วนแสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสานกับรสนิยมแห่งราชสำนัก การศึกษาพื้นที่นี้จึงเป็นโอกาสในการเรียนรู้รูปแบบการก่อสร้างและความคิดทางศิลปกรรมของสมัยอยุธยาในภูมิภาคใต้ พระวิหารหลวงยังได้แสดงพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม และความเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาในภาคใต้หลายยุค

9) **ระเบียงคดและเจดีย์ราย** ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากองค์พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางศาสนาที่สำคัญแล้ว ยังประกอบด้วยโครงสร้างทางศาสนสถานที่มีความโดดเด่น ได้แก่ ระเบียงคด และ เจดีย์ราย ซึ่งมีหน้าที่เชิงสัญลักษณ์และศาสนกิจที่สอดคล้องกับจักรวาลคติแบบพุทธศาสนาเถรวาท และสะท้อนแนวคิดการจัดองค์ประกอบของวัดในลักษณะศูนย์กลางจักรวาล

พระวิหารคด เป็นโครงสร้างสถาปัตยกรรมที่ล้อมรอบองค์พระบรมธาตุ มีลักษณะเป็นทางเดินก่ออิฐถือปูนต่อเนื่องเป็นแนวสี่เหลี่ยมหรือรูปวงกลม มีหลังคาคลุมเพื่อความสะดวกในการใช้เป็นทางเดินสำหรับเวียนเทียน จักรม หรือประกอบศาสนกิจอื่น ลักษณะเด่นของระเบียงคดในวัดพระมหาธาตุฯ คือมีการประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งปางสมาธิจำนวนมาก เรียงรายไปตามแนวระเบียง ซึ่งนอกจากจะแสดงถึงพระธรรมคำสอนที่แผ่ขยายไปทั่วทุกทิศแล้ว ยังมีนัยยะเป็น “กำแพงแห่งธรรม” ที่แยกเขตโลกียะออกจากโลกุตระ เจดีย์ราย คือเจดีย์ขนาดเล็กที่สร้างรายล้อมรอบองค์เจดีย์หลัก โดยเฉพาะภายในและรอบระเบียงคด มีจำนวนมากลักษณะทั่วไปของเจดีย์รายจะมีทรงระฆังหรือจำลองลักษณะของพระบรมธาตุองค์ใหญ่เป็นทั้งอนุสรณ์และเครื่องหมายแห่งศรัทธา

จุดเด่นทางประวัติศาสตร์ของระเบียงคดและเจดีย์รายถือเป็นองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสะท้อนแนวคิดเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของชาวพุทธในคาบสมุทรมหาภาคใต้มาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-23 ซึ่งเป็นยุคแห่งความรุ่งเรืองของนครศรีธรรมราชในฐานะศูนย์กลางทางศาสนาและการคมนาคมทางทะเลระเบียงคด เป็นโครงสร้างที่ก่ออิฐถือปูนล้อมรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ทำหน้าที่แบ่งขอบเขตระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายในกับพื้นที่ทั่วไปภายนอก ทั้งยังใช้เป็นทางเดินสำหรับการเวียนเทียน ปฏิบัติธรรม และประดิษฐานพระพุทธรูปจำนวนมาก ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงแนวคิดจักรวาลคติแบบพุทธ ที่วางองค์พระธาตุไว้เป็นศูนย์กลาง และล้อมรอบด้วยโลกธรรมในรูปของพระพุทธรูปและพื้นที่ปฏิบัติธรรมขณะที่เจดีย์ราย ซึ่งตั้งเรียงรายอยู่ภายในระเบียงคดนั้น มีจำนวนมากกว่า 150 องค์ และส่วนใหญ่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อบรรจุอัฐิของบุคคลสำคัญ หรือเป็นอนุสรณ์แห่งความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เจดีย์เหล่านี้มักจำลองรูปแบบขององค์พระบรมธาตุ ทำหน้าที่เป็นบริวารเชิงสัญลักษณ์ที่ช่วยขับเน้นความสำคัญของศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ

คุณค่าการเรียนรู้ระเบียงคดและเจดีย์รายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช ไม่เพียงเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีความงดงามเชิงศิลป์เท่านั้นยังสะท้อนพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในภาคใต้ตลอดหลายศตวรรษ ผู้ศึกษาสามารถเรียนรู้พัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ของชุมชน ความเชื่อ และระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางศาสนา ผ่านโครงสร้างทั้งสองนี้ได้

ลึกซึ่งระบียงคดทำหน้าที่เป็นแนวเขตสะท้อนถึงรูปแบบการจัดวางผังวัดที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะศรีวิชัยและต่อเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ โครงสร้างของระบียงคดจึงเป็นหลักฐานที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถทำความเข้าใจพัฒนาการของแนวคิดด้านพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย เจดีย์รายจำนวนมากที่รายล้อมอยู่ภายในและรอบนอกกระบียงคด สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีการสร้างเจดีย์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ศึกษาเจดีย์รายเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนการศึกษารูปแบบ "ประวัติศาสตร์จากสิ่งปลูกสร้าง" ซึ่งสะท้อนโครงสร้างของสังคม พิธีกรรม และความเชื่อในโลกหลังความตายในบริบทของไทยพุทธ

10) **วิหารเขียน** วิหารเขียนเป็นอาคารสำคัญทางศาสนสถานที่ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช มีลักษณะเป็นวิหารขนาดกลางซึ่งมีบทบาทเฉพาะทางด้านการศึกษาและศาสนกิจ โดยเฉพาะในด้าน การคัดลอกพระไตรปิฎก และ การเก็บรักษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา วิหารแห่งนี้จึงเป็นต้นแบบของ "ห้องสมุดวัด" ในสมัยโบราณ ในปัจจุบัน วิหารเขียนได้รับการบูรณะและปรับบทบาทให้ทำหน้าที่เป็น พิพิธภัณฑ์ของวัด โดยจัดแสดงพระไตรปิฎกฉบับโบราณ จารึกบนใบลาน วัตถุโบราณ และงานช่างดั้งเดิม เช่น ปูนปั้น จิตรกรรม และศิลปวัตถุอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของวัดและเมืองนครศรีธรรมราช โดยเปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชมเพื่อการเรียนรู้ ส่งเสริมบทบาทของวัดในฐานะแหล่งอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

จุดเด่นทางประวัติศาสตร์ ในฐานะศูนย์กลางการศึกษาทางพระพุทธศาสนาวิหารเขียน” สะท้อนบทบาทเฉพาะของอาคารหลังนี้ซึ่งใช้เป็นสถานที่สำหรับการ คัดลอกพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญทางธรรมะ โดยการจารใบลานหรือกระดาศา ซึ่งเป็นกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางศาสนาแบบดั้งเดิมกับการแพร่ วิหารเขียนสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของวัดในฐานะ ศูนย์กลางการเรียนรู้ของคณะสงฆ์และชุมชนท้องถิ่น

คุณค่าการเรียนรู้วิหารเขียนภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช นับเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าสูงในหลายมิติ โดยเฉพาะในฐานะหลักฐานที่สะท้อนบทบาทของวัดในอดีต ซึ่งไม่ได้จำกัดเพียงพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น หากยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของ การศึกษา การถ่ายทอดองค์ความรู้ และการอนุรักษ์พระธรรมวินัย ผ่านกระบวนการจารคัมภีร์และคัดลอกพระไตรปิฎกการศึกษาวิหารเขียนช่วยเปิดมุมมองต่อระบบการจัดการความรู้ของสังคมไทยในยุคก่อนระบบการศึกษาสมัยใหม่ โดยแสดงให้เห็นว่าวัดมีบทบาทเป็น "โรงเรียนของชุมชน" ที่ผลิตผู้รู้ทางธรรม ส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุ และยังเป็นคลังเก็บรักษา คัมภีร์ใบลานซึ่งเปรียบเสมือนห้องสมุดโบราณของท้องถิ่น การวิเคราะห์บทบาทดังกล่าวช่วยให้นักวิจัยเข้าใจพัฒนาการของการศึกษาทางศาสนาในสังคมไทย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น

11) **วิหารทับเกษตร** คือ อาคารระบียงล้อมรอบฐานทักษิณขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีลักษณะเป็น ระบียงคด ที่ก่ออิฐถือปูน ล้อมรอบองค์พระธาตุทั้งสี่ด้าน มีทางเดินและซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปจำนวนมาก เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “พระระบียงตีนธาตุ

จุดเด่นทางประวัติศาสตร์เป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญอย่างยิ่งภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช มีลักษณะเป็นระเบียงคดล้อมรอบฐานทักษิณขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ทำหน้าที่เชิงสัญลักษณ์ในการกำหนดขอบเขตเป็นโครงสร้างที่แสดงถึงพัฒนาการของแนวคิดการจัดพื้นที่ศาสนาในพุทธศิลป์ในด้านประวัติศาสตร์การก่อสร้าง วิหารทับเกษตรได้รับการบูรณะหลายครั้ง โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ. 2312) ซึ่งทรงมีพระราชดำริให้บูรณะพระธาตุและวิหารล้อมรอบ พร้อมสร้างซุ้มพระพุทธรูปภายใน ซึ่งปัจจุบันยังคงปรากฏหลักฐานทางศิลปกรรมที่แสดงอิทธิพลของศิลปะลังกา-อยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น (อิสริชัย นันทวรรณ, 2558; กรมศิลปากร, 2540)

องค์ประกอบของวิหารทับเกษตรยังเป็นเครื่องมือทางศาสนาและประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต เพราะยังคงถูกใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การเวียนเทียน การจงกรมของพระสงฆ์ และการสักการะพระบรมธาตุในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ทำให้โครงสร้างนี้มีไม่เพียงสิ่งก่อสร้างทางกายภาพ หากแต่เป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ศรัทธา และพิธีกรรมของชาวนครศรีธรรมราชมาอย่างต่อเนื่อง (มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ม.ป.ป.) ด้วยเหตุนี้ วิหารทับเกษตรจึงเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ของวิวัฒนาการด้านศาสนสถานและแนวคิดด้านจักรวาลคติในสังคมไทย อีกทั้งยังเป็นต้นแบบของการใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในการหลอมรวมศิลปกรรม ประเพณี และจิตวิญญาณไว้ในสถานที่เดียวกัน (อิสริชัย นันทวรรณ, 2558)

12) พื้นที่เหล่านี้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างไร?

1. แสดงพัฒนาการทางศาสนาและสังคม เช่น เจดีย์พระบรมธาตุและวิหารต่าง ๆ แสดงถึงการสืบเนื่องของพระพุทธศาสนาในภาคใต้ และการปกครองวัดที่มีโครงสร้างคล้ายระบบรัฐ
2. เป็นหลักฐานทางศิลปะและการเมือง ศิลปกรรมในวัดแสดงการรับอิทธิพลจากอาณาจักรศรีวิชัย ลังกา อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางอำนาจและวัฒนธรรม
3. เป็นพื้นที่ศึกษาด้านจารึกและภาษาโบราณ จารึกต่าง ๆ ช่วยให้เข้าใจเรื่องการใช้ภาษา การเผยแผ่พระธรรมคำสอน และวิวัฒนาการของอักษรไทย-มอญ
4. เป็นฐานของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติวัดเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชและรัฐโบราณ เช่น ตามตำนานการนำพระบรมสารีริกธาตุจากศรีลังกาโดยพระมหาเถรนำกลับมาไว้ที่นี่

2.4.3. พื้นที่การเรียนรู้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ด้านสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรม ความหมายของสถาปัตยกรรม (Architecture) คือศาสตร์และศิลป์แห่งการออกแบบพื้นที่และโครงสร้างที่มนุษย์ใช้ประโยชน์ ทั้งในด้านการอยู่อาศัย การประกอบกิจกรรม และการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน สถาปัตยกรรมไม่ได้จำกัดอยู่แค่การก่อสร้างอาคารเพื่อการใช้งานเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความงาม ความคิดสร้างสรรค์ และค่านิยมของแต่ละสังคมในแต่ละยุคสมัย

(Ching, 2007) กล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรมเป็นสื่อกลางระหว่างเทคโนโลยีกับวัฒนธรรม ที่แสดงออกถึงวิธีคิดของมนุษย์ในเรื่องพื้นที่ ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และความเข้าใจต่อ “ความเหมาะสม” (proportion, form, and function) ในเชิงวิชาการ สถาปัตยกรรมประกอบด้วยมิติเชิงกายภาพ เช่น รูปทรง ขนาด วัสดุ และโครงสร้างควบคู่ไปกับมิติเชิงนามธรรม เช่น ความรู้สึก คุณค่า และการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม (Groat & Wang, 2013) การออกแบบทางสถาปัตยกรรมจึงไม่ใช่เพียงการจัดวางสิ่งปลูกสร้าง แต่เป็นการตอบโจทย์ “ความเป็นมนุษย์” ที่ต้องการทั้งความปลอดภัย ความสวยงาม และแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว

สถาปัตยกรรมในบริบทพุทธศาสนาในบริบทของพระพุทธศาสนา สถาปัตยกรรมไม่ได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อการใช้งานเชิงโลกีย์ หากแต่มิมีนัยสำคัญทางจิตวิญญาณอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะวัดและอาคารประกอบศาสนกิจที่ออกแบบเพื่อสะท้อนคติธรรม เช่น คติจักรวาลในพุทธศิลป์ที่แสดงผ่าน “พระเจดีย์” ซึ่งสื่อถึงภูเขาพระสุเมรุ หรือการจัดผังวัดที่จำลองแนวคิดของจักรวาลภูมิ และเส้นทางสู่การตรัสรู้ การออกแบบอาคารทางพุทธศาสนา เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ และศาลาการเปรียญ ไม่เพียงมีวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรม แต่ยังช่วยสร้าง “บรรยากาศแห่งธรรม” (spiritual ambience) ที่เกื้อกูลต่อการเจริญสติ สมาธิ และการภาวนา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) สถาปัตยกรรมจึงกลายเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับธรรมะ เป็น “ภาษาที่ไร้ถ้อยคำ” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสและศรัทธาในพระพุทธเจ้า ตัวอย่างเช่น พระมหาธาตุเจดีย์ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช มิได้เป็นเพียงโครงสร้างทางกายภาพ หากแต่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเครื่องหมายแห่งการสืบทอดพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ และเป็นสัญลักษณ์แห่งพุทธภูมิ (Sukrakarn, 2014) สถาปัตยกรรมของวัดมิได้จำกัดอยู่เฉพาะโครงสร้างทางวัตถุ แต่เป็นเครื่องมือสำคัญที่กระตุ้นการเรียนรู้ผ่านอายตนะทั้งหก ไม่ว่าจะเป็นการมองเห็นศิลปกรรม การได้ยินเสียงสวดมนต์ หรือการสัมผัสถึงความสงบร่มเย็นภายในบริเวณวัด สถาปัตยกรรมจึงมีบทบาทในฐานะ “พื้นที่ทางจิตวิญญาณ” ที่เอื้อให้เกิดการเจริญปัญญา และการพัฒนาจิตใจอย่างเป็นองค์รวม

ศาสตราจารย์ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2552) กล่าวว่า “สถาปัตยกรรมไทยเป็นมากกว่างานก่อสร้างหรือโครงสร้างทางกายภาพ แต่เป็นการแสดงออกถึงจักรวาลทัศน์ ความเชื่อ และวิถีแห่งพุทธธรรม” โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมในวัด เช่น พระอุโบสถ เจดีย์ วิหาร และซุ้มประตู ล้วนได้รับอิทธิพลจากคติจักรวาลและแนวคิดเรื่องเขาพระสุเมรุ ซึ่งแสดงถึงความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและทางพ้นทุกข์ในพุทธศาสนา

องศาสตราจารย์ ดร.ขวัญหทัย ดวงมัลย์ (2556) เสนอว่า “สถาปัตยกรรมไทยสะท้อนภูมิปัญญาและการปรับตัวของมนุษย์กับธรรมชาติ” เช่น การวางผังวัดให้สอดคล้องกับภูมิประเทศ การใช้วัสดุท้องถิ่น และการสร้างพื้นที่เปิดโล่งเพื่อรองรับกิจกรรมทางศาสนาและสังคม ซึ่งแสดงถึงการประสานระหว่างความศักดิ์สิทธิ์กับวิถีชีวิตประจำวัน

ศาสตราจารย์ ดร.ชาติรี ประกิตนทการ (2561) มองว่า “สถาปัตยกรรมทางศาสนาเป็นสื่อกลางของความทรงจำทางวัฒนธรรม” โดยอาคารทางศาสนาไม่ได้ทำหน้าที่แค่เป็นสถานที่ประกอบ

พิธีกรรม แต่ยังทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราว ความเชื่อ และคุณค่าทางศีลธรรมที่ตกผลึกในรูปแบบของ ศิลปะ เช่น ลวดลาย หน้าบัน เสา และการจัดแสงภายในอาคาร

รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรยุทธ์ บุญมี (2550) ตั้งข้อสังเกตว่า “สถาปัตยกรรมคือภาษาหนึ่งของสังคม” ที่สื่อสารความคิด ความกลัว ความหวัง และความศรัทธาของผู้คนในยุคสมัยหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาซึ่งมีการถ่ายทอดรูปแบบซ้ำ ๆ กันไม่ใช่เพียงเพราะศิลปะ แต่เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกและกรอบคิดที่เชื่อมโยงผู้คนเข้ากับหลักธรรม

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดประจำเมืองนครศรีธรรมราชที่มีเอกลักษณ์ทาง สถาปัตยกรรมโดดเด่น เป็นตัวอย่างสำคัญของการพัฒนาและผสมผสานศิลปะสถาปัตยกรรมหลาย สมัย ทั้งลังกา ศรีวิชัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ จึงเป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรมที่สมบูรณ์ในเชิง ประวัติศาสตร์ ศาสนา และศิลปะ

1) สถาปัตยกรรมแบบลังกาวงศ์ สถาปัตยกรรมแบบลังกาวงศ์ หมายถึง รูปแบบทาง ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศศรีลังกา ซึ่งเข้ามามี บทบาทอย่างสำคัญในประเทศไทย โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19–21 ผ่านความสัมพันธ์ทาง ศาสนา การศึกษา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทสายลังกาวงศ์ อิทธิพลนี้ได้ แพร่กระจายจากศูนย์กลางที่นครศรีธรรมราชขึ้นสู่ดินแดนสุโขทัย ลานนา และต่อเนื่องจนถึงอโยธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พจนินัย, 2554; กรมศิลปากร, 2544) หนึ่งในเอกลักษณ์สำคัญของ สถาปัตยกรรมแบบลังกาวงศ์คือ เจดีย์ทรงระฆังคว่ำ (bell-shaped stupa) ซึ่งมีฐานสี่เหลี่ยมซ้อน ลดหลั่น รองรับองค์ระฆังทรงกลมใหญ่ และยอดปล้องไฉน องค์ประกอบเหล่านี้สะท้อนแนวคิด จักรวาลคติในพุทธศาสนา ซึ่งมองว่าเจดีย์คือสัญลักษณ์ของเขาวพระสุเมรุ ศูนย์กลางแห่งจักรวาลที่ เปี่ยมด้วยธรรมะ สถาปัตยกรรมเจดีย์ในรูปแบบนี้พบได้ในหลายพื้นที่ของไทย เช่น พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (นครศรีธรรมราช), วัดช้างล้อม (สุโขทัย), และวัดสวนดอก (เชียงใหม่) (อิสริชัย นันทวรรณ, 2558)

2) สถาปัตยกรรมสมัยศรีวิชัย สถาปัตยกรรมศรีวิชัยมีจุดเด่นอยู่ที่ รูปแบบเจดีย์ทรงมณฑป ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของยุค โดยโครงสร้างหลักประกอบด้วยฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่น รองรับองค์ระฆังทรงแปดเหลี่ยมหรือทรงกลม และปลายยอดเป็นปล้องไฉนลดชั้น ลักษณะดังกล่าว คล้ายเจดีย์แบบอินเดียตอนเหนือในยุคปาละ ซึ่งถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและ คติท้องถิ่นของดินแดนศรีวิชัย นอกจากนี้ เจดีย์บางองค์ยังมีซุ้มประตูจำลองหรือซุ้มพระประธาน ประดับในทุกทิศ อันเป็นสัญลักษณ์สะท้อน จักรวาลคติ (cosmology) ที่มองว่าเจดีย์คือเขาวพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางของโลกและธรรมจักร (จิราพร, 2560) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13–18 โดยเฉพาะใน ภาคใต้ของประเทศไทย เช่น สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และบริเวณชายฝั่งอ่าวไทยตอนล่าง สถาปัตยกรรมศรีวิชัยไม่เพียงสะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองของรัฐในเชิงกายภาพ แต่ยังเป็นหลักฐาน สำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบมหายาน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับอินเดีย และการ พัฒนาองค์ความรู้ด้านงานช่างในภูมิภาค กรมศิลปากร, 2544)

3) พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบเจดีย์ทรง ระฆังคว่ำ หรือทรงลังกา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18–19 โดยเฉพาะ

จากเจดีย์กิริเวเทระ (Krivehera) แห่งเมืองโบลอนนารูวะ ประเทศศรีลังกา องค์เจดีย์มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นซ้อนกันหลายชั้น รอบรับองค์ระฆังทรงกลมขนาดใหญ่ และยอดเจดีย์เป็น “ปล้องไฉน” ลดหลั่นขึ้นไปจนถึงยอดสุด พร้อมด้วยฉัตรโลหะปิดทองวัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างประกอบด้วยอิฐโบราณและปูนฉาบ ซึ่งผ่านการบูรณะหลายครั้งในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ มีการเสริมลดทอนปูนปั้นบริเวณซุ้มประตูจำลองในทั้งสี่ทิศ และบางส่วนขององค์เจดีย์มีการบุด้วยทองคำในชั้นนอกเพื่อสื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์สูงสุด

จุดเด่นของสิ่งก่อสร้างด้านสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุเจดีย์ด้านสถาปัตยกรรมอยู่ที่ การผสมผสานรูปแบบทางศิลปะจากหลากหลายวัฒนธรรม โดยเฉพาะศิลปะศรีวิชัย ลังกา และอยุธยา องค์เจดีย์หลักมีต้นแบบมาจากเจดีย์ลังกาแบบกิริเวเทระ (Krivehera) ในเมืองโบราณโบลอนนารูวะ ประเทศศรีลังกา แต่ได้รับการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทไทยผ่านการใช้วัสดุท้องถิ่น เช่น อิฐฉาบปูน และการตกแต่งลดทอนตามแบบอยุธยาในส่วนฐานและซุ้มประตูจำลองการจัดองค์ประกอบของวัดมีลักษณะ “จักรวาลคติ” (cosmology-based design) คือวางเจดีย์เป็นศูนย์กลาง เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ ล้อมด้วยระเบียงและเจดีย์ราย ซึ่งเปรียบเสมือนจักรวาลและโลกมนุษย์ นอกจากนี้ยังปรากฏลดทอนช้างล้อมที่ฐานด้านล่าง ซึ่งพบในเจดีย์บางยุคของศรีวิชัยและสุโขทัย เป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคงและพลังในการรองรับธรรมจักรแห่งพระพุทธศาสนา

จุดการเรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรมการผสมผสานศิลปะระหว่างวัฒนธรรมพระบรมธาตุเจดีย์เป็นตัวอย่างของการรับและปรับใช้ศิลปะจากต่างวัฒนธรรม ได้แก่ ศิลปะลังกา ศรีวิชัย และอยุธยา ซึ่งถูกนำมาหลอมรวมเข้ากับบริบทท้องถิ่นภาคใต้ได้อย่างกลมกลืน แสดงให้เห็นถึงพลวัตของการพัฒนาแบบแผนสถาปัตยกรรมไทยที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่ยืดหยุ่นและมีความสร้างสรรค์

4) วิหารพระทรงม้า เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคาทรงจั่วแบบเรียบง่าย ขนาดของอาคารอยู่ในระดับกลาง โดยมีโครงสร้างที่สอดคล้องกับลักษณะของอาคารในกลุ่มวิหารล้อมองค์พระบรมธาตุ ตัวอาคารมีบันไดจำนวน 22 ขั้นทอดยาวขึ้นจากลานระเบียงทับเกษตรสู่ชานวิหาร สถาปัตยกรรมโดยรวมถูกออกแบบให้เชื่อมต่ออย่างกลมกลืนกับระเบียงคดและองค์พระบรมธาตุเจดีย์ในลักษณะสถาปัตยกรรมแบบเปิดภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปทรงม้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเหตุการณ์ “มหากิเณชกรรม” หรือการเสด็จออกบวชของพระพุทธเจ้า ผนังด้านในตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นนูนต่ำรูปม้า เทวดา และสัตว์ในคติศาสนา สอดคล้องกับรูปแบบศิลปะอยุธยาและศิลปะเขมรในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ การจัดวางผนัง เสา และช่องแสงภายในอาคารทำให้พื้นที่ใช้สอยมีความโปร่ง และเอื้อต่อการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้อย่างเหมาะสม

จุดเด่นของสถาปัตยกรรมวิหารพระทรงม้าอยู่ที่ การผสมผสานระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เรียบง่ายกับแนวคิดทางศาสนาที่ลึกซึ้ง การเชื่อมต่อของบันได 22 ขั้นระหว่างระเบียงคด ลานประทักษิณ และตัววิหารเป็นจุดเด่นเชิงโครงสร้างที่แสดงถึงความเข้าใจในการจัดลำดับเชิงพื้นที่ของสถาปัตยกรรมศาสนา อีกทั้งยังสะท้อนแนวคิดการ “ยกระดับจิตวิญญาณ” ผ่านการเคลื่อนที่ทางสถาปัตยกรรมในด้านการตกแต่ง ผนังและบานประตูของวิหารมีการประดับปูนปั้นนูนต่ำอย่างประณีต โดยเฉพาะภาพพระพุทธรูปทรงม้า ซึ่งเป็นหัวใจของเนื้อหาภายในวิหาร สะท้อนถึงบทบาทของงานสถาปัตยกรรมในฐานะ “สื่อกลางทางคติ” ที่เชื่อมโยงผู้คนเข้ากับพุทธประวัติ

5) **วิหารหลวง** หรือที่รู้จักกันในนามพระวิหารที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ณ เวลานั้น เป็นหนึ่งในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมสำคัญภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีลักษณะเด่นทั้งด้านขนาด โครงสร้าง และรายละเอียดเชิงช่างที่สะท้อนพัฒนาการทางศิลปกรรมและการก่อสร้างในบริบทของภาคใต้และศิลปะอยุธยา วิหารหลวงจึงมิได้เป็นเพียงสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่ยังเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญในด้านการวางผังอาคาร เทคนิคโครงสร้าง และสุนทรียะทางสถาปัตยกรรมไทยโบราณ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม วิหารหลวงมีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงจั่ว มีขนาดใหญ่กว่าวิหารทั่วไป ความยาวประมาณ 29 วา กว้าง 7 วา สูงประมาณ 12 วาเศษ ภายในประกอบด้วยเสาทรงกลมจำนวนทั้งสิ้น 64 ต้น แบ่งเป็นเสาด้านนอก 40 ต้น และเสาด้านใน 24 ต้น การวางตำแหน่งเสาอย่างเป็นระเบียบนี้ แสดงถึงความเข้าใจในหลักโครงสร้างและการถ่ายน้ำหนักของช่างพื้นบ้านในอดีตลักษณะเด่นทางกายภาพอีกประการหนึ่งคือการมี “มุขประเจิด” ยื่นออกจากตัวอาคารบริเวณด้านหน้า ซึ่งเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย ใช้เพื่อเน้นความสำคัญของพระประธาน และช่วยเสริมความสง่างามให้กับอาคารหลักโดยรวม

จุดเด่นสำคัญของวิหารหลวงคือ ขนาดและโครงสร้างของอาคาร ซึ่งมีมิติใหญ่กว่าวิหารทั่วไป โดยภายในประกอบด้วยเสาทรงกลมจำนวนมากถึง 64 ต้น เสาเหล่านี้ถูกวางเรียงอย่างเป็นระบบเพื่อรองรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคา และเสริมความมั่นคงให้กับอาคารขนาดใหญ่ โครงสร้างดังกล่าวไม่เพียงแสดงถึงความชำนาญด้านวิศวกรรมของช่างพื้นถิ่นเท่านั้น แต่ยังเป็นแบบอย่างของการออกแบบที่ตอบสนองต่อฟังก์ชันการใช้งานเชิงพิธีกรรมทางศาสนาอีกด้วยอีกจุดเด่นที่สะท้อนเอกลักษณ์ของวิหารหลวงคือ องค์ประกอบของ “มุขประเจิด” ซึ่งเป็นส่วนหน้าจั่วที่ยื่นออกจากตัวอาคาร พร้อมมีเสารองรับอย่างประณีต ลักษณะสถาปัตยกรรมเช่นนี้นิยมในยุคอยุธยาตอนปลาย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเน้นพื้นที่หน้าพระประธาน และสร้างความสง่างามให้แก่อาคารหลัก มุขประเจิดยังช่วยเพิ่มมิติด้านหน้าของอาคารให้มีความนุ่มนวลแต่ทรงพลังในทางศิลปะ พร้อมกับมีบทบาททางพิธีกรรมและจิตวิญญาณในศาสนสถานการเลือกใช้วัสดุก่อสร้างและเทคนิคการก่ออิฐฉาบปูน ก็เป็นอีกจุดเด่นหนึ่งที่น่าสนใจ โครงสร้างของวิหารหลวงใช้อิฐเป็นวัสดุหลักในการสร้างผนัง เสริมด้วยปูนฉาบที่มีคุณภาพสูง เทคนิคการก่อสร้างดังกล่าวทำให้อาคารคงทนต่อสภาพภูมิอากาศของภาคใต้ อีกทั้งยังเอื้อต่อการประดับลวดลายปูนปั้นในส่วนต่าง ๆ ของอาคาร เช่น บัวหัวเสา กรอบประตู-หน้าต่าง และซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งแสดงถึงความวิจิตรทางช่างและศิลปะไทยดั้งเดิม

6) **ระเบียงคดและเจดีย์ราย** องค์ประกอบของระเบียงคดและเจดีย์รายภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยศรีวิชัย ซึ่งมีอิทธิพลของศิลปะอินเดียได้และลังกา ก่อนจะปรับเปลี่ยนและพัฒนาในสมัยลังกาวงศ์และอยุธยา ระเบียงคดในสมัยแรกทำหน้าที่เป็นทางเดินรอบองค์พระธาตุ และพื้นที่ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา เช่น การเวียนเทียน ส่วนเจดีย์รายคือเจดีย์ขนาดย่อมล้อมรอบองค์พระบรมธาตุ สื่อถึงความสัมพันธ์ในแนวคิด “จักรวาลคติ” ที่ถือว่าพระบรมธาตุเป็นศูนย์กลางของโลกในช่วงอยุธยา ระเบียงคดได้รับการปรับปรุงให้มีโครงสร้างมั่นคงยิ่งขึ้น ทั้งในด้านวัสดุและการตกแต่ง พร้อมกับการเพิ่มจำนวนเจดีย์รายโดยรอบองค์พระธาตุ สะท้อนความเจริญรุ่งเรืองของวัดและการสนับสนุนของชนชั้นปกครอง

ลักษณะสถาปัตยกรรมระเบียงคด ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีลักษณะเป็นแนวยาว ล้อมรอบองค์พระธาตุ เป็นโครงสร้างก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงจั่วหรือทรงกระเบื้อง มีช่องเปิดเป็น ระยะเพื่อรับแสงและระบายอากาศ ภายในระเบียงมักมีพระพุทธรูปปูนปั้นหรือพระพุทธรูปนั่งเรียง ราย ทำหน้าที่เป็นเส้นทางเดินและพื้นที่ปฏิบัติกิจกรรมศาสนาโดยรอบพระธาตุเจดีย์ราย เป็นเจดีย์ ขนาดเล็กรูปทรงต่าง ๆ เช่น ทรงระฆัง ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ และทรงมณฑป วางเรียงรายตามแนวฐาน ระเบียงคดโดยรอบองค์พระธาตุ แต่ละองค์มักมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปหรืออุทิศเพื่อบุญเฉพาะ บุคคล ลักษณะการเรียงรายของเจดีย์เช่นนี้แสดงถึงความศรัทธาของผู้คนในสมัยโบราณที่มีต่อองค์ พระบรมธาตุ และมีแนวโน้มได้รับอิทธิพลจากศิลปะศรีวิชัยผสมลังกาวงศ์ และพัฒนาให้มีความ ประณีตยิ่งขึ้นในสมัยอยุธยา

จุดเด่นของระเบียงคดและเจดีย์รายอยู่ที่การผสมผสานเชิงหน้าที่และเชิงสัญลักษณ์ได้อย่าง ลึกซึ้ง ระเบียงคดมิใช่เพียงอาคารประกอบ แต่ทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่ระหว่างองค์พระบรมธาตุกับ สิ่งก่อสร้างโดยรอบอย่างเป็นระบบ ทั้งในเชิงพิธีกรรมและศิลปกรรม ส่วนเจดีย์รายถือเป็นตัวแทนของ จักรวาลย่อยที่ล้อมองค์ศูนย์กลาง คือ พระบรมธาตุเจดีย์ สะท้อนแนวคิด “จักรวาลคติ” ที่พุทธศาสนา นิิกายเถรวาทนำมาใช้เป็นแก่นในการออกแบบผังวัด นอกจากนี้ การใช้วัสดุก่ออิฐและการวางแนว สถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับภูมิประเทศและสภาพอากาศภาคใต้ ยังสะท้อนถึงภูมิปัญญาของช่างใน แต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะในช่วงอยุธยาที่มีการเพิ่มลวดลายปูนปั้นและการประดับตกแต่งให้วิจิตร งดงาม

7) วิหารเขียน หรือพระวิหารเขียนเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของกลุ่มอาคารทาง ศาสนาในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระบรม ธาตุเจดีย์ ใกล้กับวิหารพระทรงม้า ตัวอาคารมีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงจั่วแบบ เรียบง่าย ไม่มีมุขประเจิด ขนาดอาคารอยู่ในระดับกลาง ภายในมีโครงสร้างเสาแบบห้อง 5 ช่วงเสา มีความยาวด้านละประมาณ 5 เมตร ซึ่งเชื่อมโยงกับลักษณะของ “ระเบียงคด” ในแผนผังวัดที่รายล้อม องค์พระบรมธาตุ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหารเขียนเน้นความเรียบง่ายแต่มีประสิทธิภาพในการใช้ งาน ด้านหน้ามีช่องประตู-หน้าต่างที่จัดวางอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดการระบายอากาศและการส่อง สว่างจากธรรมชาติ ซึ่งเหมาะแก่การเก็บรักษาโบราณวัตถุ ปัจจุบันวิหารเขียนได้รับการปรับเปลี่ยน บทบาทเป็นพื้นที่จัดแสดงโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในภูมิภาค เช่น พระพิมพ์ พระพุทธรูป และจารึกโบราณต่างในเชิงศิลปกรรม วิหารเขียนมีการตกแต่งน้อยเมื่อเทียบ กับวิหารหลัก เช่น วิหารหลวงหรือวิหารพระทรงม้า แต่การวางผังอาคาร การจัดสัดส่วน และลักษณะ การก่อสร้างแสดงถึงความชำนาญของช่างในท้องถิ่นและแนวทางการสร้างอาคารศาสนาในบริบท ภาคใต้ ซึ่งมักเน้นความสงบ เรียบง่าย และรองรับการใช้งานที่ยืดหยุ่นทั้งในอดีตและปัจจุบัน

จุดเด่นด้านสถาปัตยกรรมของวิหารเขียนตัวอาคารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคาทรงจั่ว ไม่มีมุขประเจิด ซึ่งต่างจากวิหารหลักที่มีมณฑปประกอบประดับประดาอย่างวิจิตร การออกแบบเชิง โครงสร้างนี้เน้นประโยชน์ใช้สอยที่เป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในบทบาทที่วิหารเขียนได้รับการ ปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่จัดเก็บและแสดงโบราณวัตถุ ช่องระบายอากาศภายในถูกจัดวางอย่างมีระบบ

ช่วยให้อาคารมีความสว่าง โปร่ง และสามารถถ่ายเทอากาศได้ดี ลักษณะนี้สะท้อนภูมิปัญญาของช่างท้องถิ่นภาคใต้ในการออกแบบอาคารที่เหมาะสมกับภูมิอากาศเขตร้อนชื้นจุดเด่นสำคัญคือ ตำแหน่งของวิหารเขียน ที่ตั้งอยู่ใกล้กับองค์พระบรมธาตุเจดีย์และอยู่ในแนวระเบียงคด ซึ่งบ่งชี้ถึงการจัดผังวัดแบบศูนย์กลางทางจักรวาลคติ การที่วิหารเขียนแทรกตัวอยู่ในระเบียงคดที่ล้อมรอบพระธาตุยังแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องทางพื้นที่และความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในวัดองค์ประกอบของวิหารเขียนยังเชื่อมโยงกับโครงสร้างของระเบียงคดที่ล้อมรอบพระบรมธาตุเจดีย์ แสดงให้เห็นถึงการวางผังศาสนสถานที่มีความสัมพันธ์กันทั้งทางกายภาพและแนวคิด โดยเฉพาะในบริบทของคติจักรวาลคติที่วางพระบรมธาตุเป็นศูนย์กลาง และวิหารต่าง ๆ เป็นส่วนเสริมที่เชื่อมต่อกันเป็นระบบ

8) วิหารทับเกษตร หรือระเบียงครอบฐานพระบรมธาตุ เป็นโครงสร้างที่พัฒนามาตั้งแต่สมัยศรีวิชัย ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกา-ทวารวดี และได้รับการปรับปรุงและขยายอย่างต่อเนื่องในสมัยลังกาวงศ์และอยุธยา โดยเฉพาะเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดให้บูรณะใน พ.ศ. 2312 และต่อเนื่องในรัชกาลต่าง ๆ ของรัตนโกสินทร์เพื่อเสริมฐานะพุทธานุภาพและเน้นคติจักรวาลคติ

ลักษณะสถาปัตยกรรมโครงสร้างและขนาด เป็นระเบียงคดขนาด 18 วา กว้าง 2 วา ล้อมรอบองค์พระธาตุทั้ง 4 ด้าน โครงสร้างสร้างจากอิฐและศิลาแลง มีหลังคาป้องกันฝนแผ่ครอบ และมีช่องเปิดเพื่อระบายอากาศและรับแสงการจัดวางองค์ประกอบ ระเบียงนี้ล้อมรอบด้วยเจดีย์รายเล็ก ๆ และซุ้มช้างล้อมทั้ง 22 เชือก ประดับสลักกับพระพุทธรูปยืนจำนวน 24 ซุ้ม แสดงถึงความสัมพันธ์แบบจักรวาลคติ วัสดุและก่อสร้าง ใช้เทคนิคก่ออิฐฉาบปูนที่พัฒนามาจากศิลปะศรีวิชัย และเพิ่มเติมเพื่อรองรับโครงสร้างหลังคาและขนาดอาคารที่เพิ่มขึ้นในยุคอยุธยา-รัตนโกสินทร์

จุดเด่นแรกที่ได้เห็นได้ชัด คือ การออกแบบระเบียงคดให้ทำหน้าที่เป็นโครงสร้างทางพิธีกรรม ซึ่งล้อมรอบองค์พระบรมธาตุโดยสมบูรณ์ ทำหน้าที่รองรับการเวียนเทียนและการเดินจงกรมของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน รูปแบบของระเบียงคดที่มีความต่อเนื่องทางพื้นที่ สร้างความรู้สึกโอบล้อมศูนย์กลางศักดิ์สิทธิ์ไว้ด้วยความเคารพ เป็นการจำลองจักรวาลที่มีพระบรมธาตุเป็นเขาพระสุเมรุ และระเบียงคดเปรียบเสมือนจักรวาลย่อยรายล้อมศูนย์กลางนั้นระเบียงคดยังได้รับการออกแบบในลักษณะที่ เชื่อมโยงกับเจดีย์ราย ซุ้มช้างล้อม และซุ้มพระพุทธรูปอย่างมีระบบ โดยมีการจัดวางอย่างสมมาตรในระยะเท่ากันเพื่อสร้างจังหวะทางสายตาและจังหวะในการเคลื่อนไหวของผู้ใช้พื้นที่ และอีกจุดเด่นด้านสถาปัตยกรรมของวิหารทับเกษตร คือการเป็นพื้นที่ที่ออกแบบขึ้นอย่างมีระบบ มีทั้งมิติด้านโครงสร้าง ความสุนทรีย์ และนัยเชิงคติทางศาสนาในรูปแบบที่หลอมรวมกันอย่างกลมกลืน วิหารแห่งนี้จึงมิใช่เพียงองค์ประกอบประกอบอาคารล้อมรอบพระบรมธาตุ หากแต่เป็นสื่อกลางเชิงกายภาพที่แสดงออกถึงพลังแห่งศรัทธา ความรู้เชิงช่าง

9) พื้นที่เหล่านี้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรมได้อย่างไร?

1. ศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรม พระบรมธาตุเจดีย์เป็นตัวอย่างของศิลปกรรมลังกาโบราณในแผ่นดินไทยที่ยังคงรูปแบบดั้งเดิมมากที่สุด แสดงให้เห็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 จนถึงปัจจุบัน

2. วิเคราะห์การผสมผสานศิลปะข้ามวัฒนธรรม การก่อสร้างวิหารและเจดีย์หลายองค์ภายในวัดเผยให้เห็นอิทธิพลศิลปะศรีวิชัย ลังกา อยุธยา รัตนโกสินทร์ และจีน โดยเฉพาะลวดลายปูนปั้นบนหน้าบัน และการใช้หลังคาแบบซ้อนชั้น

3. เรียนรู้กระบวนการช่างพื้นถิ่น ศึกษาโครงสร้างทางวิศวกรรมของอาคาร เช่น ผนังวิหาร การวางเสากระเบื้องคด ความสมดุลของหลังคา และระบบระบายอากาศของอาคารศักดิ์สิทธิ์แบบดั้งเดิม

4. พื้นที่ปฏิบัติการจริงของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม การบูรณะองค์พระบรมธาตุและอาคารรอบข้างเป็นกรณีศึกษาที่ดีของการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมโบราณในบริบททางศาสนา

2.4.4. พื้นที่การเรียนรู้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ด้านประติมากรรม

ประติมากรรม ความหมายของประติมากรรม (Sculpture) คือศิลปะแห่งการสร้างสรรค์รูปทรงสามมิติที่แสดงออกถึงความคิด ความรู้สึก และเจตจำนงของมนุษย์ผ่านสื่อทางวัสดุ เช่น หิน ไม้ โลหะ ดินเผา หรือวัสดุผสม โดยใช้กระบวนการแกะสลัก ปั้น หรือประกอบขึ้นเป็นรูปร่างที่สัมผัสได้จริงในอวกาศ (Honour, 2009) ประติมากรรมมิได้เป็นเพียงศิลปะเพื่อความงามเท่านั้น แต่ยังเป็นภาษาหนึ่งที่ถ่ายทอดวัฒนธรรม ความเชื่อ และอุดมคติของสังคมผ่านกาลเวลา ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคปัจจุบันในมิติทางประวัติศาสตร์ ประติมากรรมเป็น “หลักฐานที่มีชีวิต” ที่สามารถถ่ายทอดทั้งเรื่องราวและอารมณ์ของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย อาทิ เทวรูปในอารยธรรมกรีก-โรมัน พระพุทธรูปในศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปจนถึงอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญในยุคใหม่ ซึ่งต่างแสดงถึงอัตลักษณ์ ความยิ่งใหญ่ และแรงบันดาลใจทางสังคม (Read, 1956) ประติมากรรมจึงทำหน้าที่เป็นทั้งศิลปะและสื่อวัฒนธรรมที่คงอยู่เหนือกาลเวลา

ประติมากรรมในบริบทพระพุทธศาสนาในพระพุทธศาสนา ประติมากรรมมีสถานะพิเศษในฐานะ “สื่อธรรมะ” ที่มีหน้าที่เพียงตกแต่งหรือประดับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หากแต่เป็นสื่อกลางในการสื่อสารหลักคำสอนอย่างลึกซึ้ง รูปแบบของพระพุทธรูปที่หลากหลาย เช่น ปางสมาธิ ปางมารวิชัย หรือปางประสูติ ล้วนมีนัยแฝงที่อธิบายพุทธประวัติ อริยสัจ 4 หรืออุปมาเรื่องการฝึกจิตใจให้พ้นจากกิเลส การสร้างประติมากรรมทางศาสนาในแต่ละยุคยังสะท้อนการพัฒนาทางจิตวิญญาณของสังคม เช่น ศิลปะทวารวดีที่เรียบง่าย ศิลปะศรีวิชัยที่เน้นพลังแห่งศรัทธา ไปจนถึงศิลปะสุโขทัยที่เปี่ยมด้วยสุนทรียภาพแห่งปัญญา ภาษาของประติมากรรมเหล่านี้จึงมิใช่คำพูด แต่คือ “ภาวะทางใจ” ที่ถูกหล่อหลอมด้วยความเลื่อมใสอย่างบริสุทธิ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ประติมากรรมพุทธศาสนาไม่ได้มีหน้าที่แค่เป็นวัตถุบูชา หากแต่มีบทบาทในฐานะ “ครูผู้เงียบ” ที่สอนธรรมะผ่านสายตาและการไตร่ตรอง เช่น ใบหน้าอันสงบนิ่งของพระพุทธรูป ปางประทานอภัยของพระโพธิสัตว์ หรือเส้นสายโค้งเว้าของรูปสัตว์ในหิมพานต์ ล้วนกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกสงบและมีสติ (เกียรติศักดิ์ ไชยพัฒนะพุกฤษ, 2564)

ศาสตราจารย์ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2550) เสนอว่า ประติมากรรมไทยเป็นศิลปะที่มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับพระพุทธศาสนาและความเชื่อพื้นบ้าน โดยเฉพาะพระพุทธรูป ซึ่งมีใช้เพียง

ศิลปวัตถุเพื่อความงาม แต่เป็นสื่อแห่งศรัทธาและการสื่อสารธรรมะที่ทรงพลัง การสร้างพระพุทธรูป จึงถือเป็นการกระทำที่มีนัยทางจิตวิญญาณและสังคมร่วมด้วย

รองศาสตราจารย์ ดร.เถกิง พลาญกูร (2558) มองว่า ประติมากรรมในวัดหรือศาสนสถาน มิใช่เพียงสิ่งตกแต่งสถานที่ แต่เป็นองค์ประกอบของพื้นที่การเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ (spiritual learning space) เพราะศิลปะสามารถกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดความสงบ สมาธิ และตระหนักถึงคุณค่าของธรรมะอย่างลึกซึ้ง

รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง (2560) กล่าวว่า ประติมากรรมมีบทบาทในการถ่ายทอดอัตลักษณ์และประวัติศาสตร์ของชาติ โดยเฉพาะประติมากรรมแบบทวารวดี ศรีวิชัย และ สุโขทัย ที่ไม่เพียงแสดงความงามของสรีระเท่านั้น หากยังสะท้อนถึงอุดมคติ ความเชื่อ และภูมิปัญญาของยุคนั้น ๆ ด้วย การศึกษาประติมากรรมจึงเป็นช่องทางหนึ่งในการเข้าใจรากเหง้าทางวัฒนธรรม

อาจารย์พงศ์ศักดิ์ จันทรูกษา (2564) เสนอว่า การสร้างและอนุรักษ์ประติมากรรมควรตระหนักถึงบริบทของชุมชนและวิถีชีวิตในท้องถิ่น เพราะประติมากรรมไม่ใช่เพียงศิลปะที่ “จัดแสดง” หากเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ผู้คนสื่อสาร ใช้ประโยชน์ และแสดงออกถึงความศรัทธาในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการด้วย

ประติมากรรมสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11–16) เป็นศิลปะในยุคแรกเริ่มของไทยที่สะท้อนถึงการรับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียแบบคุปตะและอมราวดี ผ่านการเผยแพร่ของพระพุทธรูปศานนิกายเถรวาทลังกาวงศ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างชมพูทวีปกับสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะในแถบภาคกลางของประเทศไทย เช่น นครปฐม ราชบุรี ลพบุรี และ ชัยนาท (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2544; พิริยะ ไกรฤกษ์, 2535) ลักษณะสำคัญของประติมากรรมในยุคนี้ ได้แก่ พระพุทธรูปปางสมาธิ ปางประทานอภัย และปางยืน โดยมีพระพักตร์กลม ขมวดพระเกศาใหญ่ พระเนตรโปน พระโอษฐ์แบะเล็กน้อย พระอุระ (อก) หนุนเด่น พระหัตถ์และพระบาทหนาใหญ่ จีวรแนบลำตัว มักไม่มีริ้วจีวรหรือมีบ้างเล็กน้อย และนิยมทำเป็นหินทรายหรือสำริด (อัจฉรา ทองกะไชย, 2556)

ประติมากรรมสมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13–18) เป็นศิลปะที่เจริญรุ่งเรืองในดินแดนภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะบริเวณคาบสมุทรมลายู เช่น นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี และชุมพร ซึ่งในอดีตเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัยที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับโลกอินเดียและศิลปะทางพุทธศาสนาแบบมหายานผ่านรูปเคารพของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2546)

ยุคศรีวิชัยนิยมใช้วัสดุทั้งสำริด หินทราย และศิลาแลงในการสร้างพระพุทธรูป โดยเฉพาะพระโพธิสัตว์มักหล่อด้วยโลหะเพื่อความวิจิตรและคงทน การหล่อด้วยสำริดในยุคนี้มีความละเอียด ประณีต และสื่อถึงความเชี่ยวชาญในงานโลหะกรรมของช่างฝีมือในภูมิภาค (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2535; รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2546) อิทธิพลจากศิลปะอินเดียพระพุทธรูปในยุคนี้ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียอย่างชัดเจน โดยเฉพาะศิลปะแบบ ปัลลวะ (Pallava) และ ปาละ (Pala) ซึ่งเป็นศิลปะพุทธมหายานที่แพร่หลายในชมพูทวีปและแผ่ขยายมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านเส้นทางการค้าทางทะเล

1) **พระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช** เป็นพระพุทธรูปสำคัญที่ประดิษฐานอยู่ในวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราชแม้ว่าจะไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัดถึงปีที่สร้างพระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช แต่จากการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และรูปแบบทางศิลปกรรม สันนิษฐานว่าองค์พระพุทธรูปน่าจะสร้างขึ้นในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่วัดพระมหาธาตุฯ ได้รับการบูรณะและเจริญรุ่งเรืองภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรอยุธยา โดยอาจมีการสร้างขึ้นใหม่หรือบูรณะขึ้นแทนองค์เดิมที่ชำรุดในอดีต

ลักษณะทางศิลปกรรมพระศรีศากยมุนีศรีธรรมราชมีลักษณะเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ประดิษฐานอยู่ในท่อนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย พระพักตร์แสดงความเป็นอันหนึ่ง พระเนตรเรียวยาว พระขนงโก่งโค้ง พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์แย้มเล็กน้อย เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะสุโขทัย ยุคกลางถึงปลาย ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นยุคแห่งความงดงามทางศิลปกรรมสูงสุดของไทยองค์พระยังแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานอิทธิพลของศิลปะศรีวิชัยและลังกา ซึ่งแพร่หลายอยู่ในดินแดนคาบสมุทรมลายูในช่วงเดียวกัน โดยเฉพาะลักษณะของพระเศียรและการตกแต่งเครื่องทรงที่สะท้อนถึงความเชื่อแบบลังกาวงศ์

2) **พระธรรมศาลา** เดิมเชื่อกันว่าเป็นอาคารที่ใช้สำหรับประกอบศาสนกิจ เช่น การแสดงพระธรรมเทศนา การอบรมพระภิกษุ รวมถึงการศึกษาพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ในสมัยโบราณ ต่อมาได้มีการดัดแปลงและบูรณะกลายเป็นวิหารขนาดเล็ก ซึ่งภายในประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งซึ่งเป็นพระประธานของวิหารนี้ แม้จะไม่มีหลักฐานระบุชัดเจนถึงการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ แต่จากการวิเคราะห์รูปแบบและลักษณะทางศิลปกรรม สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่วัดพระมหาธาตุฯ ได้รับการพัฒนาและขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

ลักษณะทางศิลปกรรมพระพุทธรูปในวิหารพระธรรมศาลามีขนาดไม่ใหญ่มาก ประดิษฐานในท่อนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย เป็นพระพุทธรูปสำริด (หรือปูนปั้นลงรักปิดทอง ขึ้นกับข้อมูลเฉพาะแต่ละองค์) มีพระพักตร์กลม พระขนงตอกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรเรียวยาว พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์แย้มเล็กน้อย แสดงถึงความเมตตาและความสงบนิ่งลักษณะดังกล่าวสะท้อนศิลปะในแบบอยุธยา ซึ่งได้รับอิทธิพลบางส่วนจากศิลปะลพบุรีและสุโขทัย โดยเฉพาะในเรื่องของสัดส่วนและรายละเอียดของพระพักตร์ นอกจากนี้ยังพบว่าการตกแต่งพระเศียรและเครื่องทรงอย่างวิจิตร ซึ่งแสดงถึงการผสมผสานคติทางศาสนาเข้ากับ ความงามทางศิลปะ

3) **พระหนทกุมาร** เป็นบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา ผู้มีบทบาทในช่วงหนึ่งของพุทธประวัติและคติความเชื่อพื้นบ้านในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามคัมภีร์พุทธประวัติและอรรถกถา พระหนทกุมารเป็นบุตรของพราหมณ์ผู้มั่งคั่ง วันหนึ่งเขาได้ถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ด้วยความเลื่อมใสแม้ตนเองจะยังเยาว์วัย ด้วยอาณิสสแห่งทานนี้ ทำให้พระพุทธเจ้าแสดงพุทธานุภาพ และพยากรณ์ว่าเขาจะมีผลบุญยิ่งใหญ่ในภพหน้าในภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะในจังหวัดนครศรีธรรมราช มีการนับถือ พระหนทกุมาร อย่างแพร่หลาย ภาพหรือรูปเคารพของท่านมักพบได้ในวิหารหรือศาลาของวัดสำคัญ เช่น วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยเป็นที่เชื่อกันว่าเป็นกุมารผู้มีฤทธิ์ ผู้ปกป้องคุ้มครองผู้ศรัทธา โดยเฉพาะผู้ที่มาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ลักษณะทางศิลปกรรมรูปเคารพพระทนต์กุมาร มักแสดงในรูปของกุมารหรือเด็กชายวัยรุ่น ยืนตรงหรือยืนประนมมือ มีพระพักตร์อ่อนเยาว์ บางแห่งอาจสวมอาภรณ์แบบเจ้าชายโบราณ หรือ แต่งกายคล้ายสามเณร ทั้งนี้ขึ้นกับแนวทางการตีความของช่างในแต่ละยุคสมัยรูปแบบของพระทนต์ กุมารจัดอยู่ใน ศิลปะพื้นบ้านภาคใต้ ที่ผสมผสานระหว่างศิลปะไทยภาคใต้แบบท้องถิ่น และอิทธิพล จากศิลปะลังกาและอยุธยา อันเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปกรรมภาคใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22

4) พระพุทธรูปปูนปั้นในวิหารคด การประดิษฐานพระพุทธรูปโดยรอบวิหารคดมีขึ้นเพื่อ แสดงถึงการแผ่ขยายพระธรรมคำสอนสู่ทิศทั้งสี่ และเป็นสัญลักษณ์ของการคุ้มครององค์พระบรมธาตุ เจดีย์ ซึ่งเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ตามคติความเชื่อของชาวพุทธ การสร้างพระพุทธรูปเหล่านี้มี ขึ้นในหลายช่วงเวลา โดยเฉพาะในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถึงกลาง (พุทธศตวรรษที่ 24-25) อันเป็น ช่วงเวลาที่มีการบูรณะวัดพระมหาธาตุ

ลักษณะทางศิลปกรรมพระพุทธรูปในวิหารคดส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ประดิษฐานบนฐานชุกชีเรียงรายเป็นแนวยาวโดยรอบตัววิหารคด มีจำนวนหลายร้อยองค์ ลักษณะ เด่นคืออยู่ในปางสมาธิและปางมารวิชัย เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์กลม พระเนตร เรียวยาว พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์แย้ม พระเศียรประดับด้วยพระรัศมีเปลวไฟ ซึ่งเป็นลักษณะของ ศิลปะรัตนโกสินทร์ องค์พระมักมีขนาดใกล้เคียงกัน จัดเรียงอย่างเป็นระเบียบแสดงถึงความศรัทธา และความใส่ใจในระบบสถาปัตยกรรมศาสนสถาน นอกจากนี้ยังพบการบูรณะซ่อมแซมหลายช่วงเวลา ทำให้บางองค์มีลักษณะทางศิลปกรรมที่แสดงถึงยุคสมัยที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน

5) พระนางเหมชาลา รูปเคารพในปางห้ามญาติ ณ ห้องด้านหลังพระวิหาร วัดพระ มหาธาตุวรมหาวิหารพระนางเหมชาลา เป็นบุคคลสำคัญในตำนานการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมา ประดิษฐานยังเมืองตามพรลิงก์ หรือเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบันรูปเคารพของพระนางเหมชาลา ประดิษฐานอยู่ใน ห้องด้านหลังพระวิหารธรรมศาลาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาคารหลักในบริเวณวัดพระ มหาธาตุวรมหาวิหาร รูปเคารพนี้ เป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ มีลักษณะเด่นคือพระหัตถ์ยกขึ้น เสมอพระอุระทั้งสองข้าง ฝ่าพระหัตถ์แบออกไปด้านหน้า เป็นอิริยาบถที่แสดงถึงการระงับความ ขัดแย้ง ซึ่งโดยปกติแล้วเป็นปางที่ใช้แสดงถึงเหตุการณ์ "ห้ามญาติแย่งน้ำ" ในพุทธประวัติ

ลักษณะทางศิลปกรรมรูปเคารพดังกล่าวสร้างด้วยปูนปั้น ลงรักปิดทอง มีขนาดใกล้เคียง พระพุทธรูปศิลปะรัตนโกสินทร์ช่วงต้น-กลาง พระพักตร์อัมเอบ พระเกศาเป็นรูปมวยผมสูง และ แสดงความสงบเยือกเย็นตามแบบพระพุทธรูปในศิลปะไทย พระวรกายอยู่ในอิริยาบถยืน ยกพระหัตถ์ ทั้งสองข้างในท่าห้ามญาติ รูปแบบนี้แสดงถึงพลังแห่งเมตตาและธรรมะที่ใช้ระงับข้อพิพาทการที่รูป เคารพของพระนางเหมชาลามีลักษณะของพระพุทธรูปมากกว่ารูปแบบของสตรี อาจเกิดจากการ ผสมผสานแนวคิดทาง ศิลปะและศาสนา เพื่อเน้นย้ำบทบาทของพระนางในฐานะผู้นำธรรมะมาสู่ ดินแดนนี้

สรุป วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรมที่มีมิติเชิง ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และการผสมผสานวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ทั้งพระเจดีย์ วิหาร ชุมประตูละเอียด และงานไม้แกะสลัก ล้วนสะท้อนร่องรอยของความรุ่งเรืองแห่งศิลปะสถาปัตยกรรมใน

ภาคใต้ของไทยจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ภาคสนามที่สำคัญสำหรับนักศึกษา สถาปนิก นักโบราณคดี และผู้สนใจศิลปกรรมพุทธศาสนา

2.4.5 พื้นที่การเรียนรู้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี

1) ความหมายของขนบธรรมเนียมและประเพณี ขนบธรรมเนียมและประเพณีถือเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนคุณค่า ความเชื่อ และรูปแบบพฤติกรรมของสังคมในแต่ละยุคสมัย คำว่า ขนบธรรมเนียม โดยทั่วไปหมายถึงวิถีปฏิบัติหรือแนวทางที่ผู้คนในสังคมนั้นยอมรับและสืบทอดกันมา เช่น การแสดงความเคารพ การแต่งกาย หรือการใช้ถ้อยคำ ส่วนประเพณี หมายถึงพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่จัดขึ้นตามวาระเฉพาะ โดยมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ เช่น พิธีกรรมทางศาสนา เทศกาลพื้นบ้าน หรือพิธีผ่านช่วงวัย (Hobsbawm & Ranger, 1983) ขนบธรรมเนียมและประเพณีแตกต่างจากกฎหมายลายลักษณ์อักษรตรงที่เป็น กฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งสังคมเรียนรู้ผ่านการอบรมบ่มเพาะและการอยู่ร่วมกันในชุมชน โดยมีบทบาทในการหล่อหลอมความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม สร้างความมั่นคงทางจิตใจ และเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ นอกจากนี้ยังช่วยธำรงความต่อเนื่องของค่านิยมทางจริยธรรม และส่งเสริมความกลมเกลียวในชุมชน (UNESCO, 2003)

ในมุมมองทางศาสนา ขนบธรรมเนียมและประเพณีทำหน้าที่เป็น สื่อกลางของการแสดงออกทางจิตวิญญาณ โดยเฉพาะในพระพุทธศาสนา ประเพณีต่าง ๆ เช่น การทำบุญตักบาตร การเข้าวัดปฏิบัติธรรม การบวช และการสวดมนต์ ล้วนเป็นการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมประเพณีจึงเปรียบได้กับ “ภาคปฏิบัติ” ของพระธรรม ที่ช่วยให้ประชาชนเข้าถึงคุณค่าทางจริยธรรมอย่างลึกซึ้งตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ประเพณี รดน้ำดำหัว ในเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งสะท้อนหลัก “กตัญญูตถเวที” ตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีการรดน้ำมือผู้ใหญ่เพื่อแสดงความเคารพ ขอพร และขอขมา ถือเป็นการส่งเสริมทั้งความสัมพันธ์ในครอบครัวและการปลูกฝังคุณธรรมที่สำคัญต่อสังคม

สุชาติ เศรษฐมาลินี (2556) เสนอว่า “ขนบธรรมเนียม” คือแบบแผนหรือวิถีปฏิบัติที่สังคมยอมรับและถ่ายทอดต่อกันมา ส่วน “ประเพณี” เป็นกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น งานบุญ เทศกาล หรือพิธีกรรมในวิถีชีวิต ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเครื่องมือที่สะท้อนค่านิยม ความเชื่อ และความศรัทธาของสังคมไทย รวมทั้งช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นในชุมชน

นิยม ไวยนิต (2551) มองว่า ขนบธรรมเนียมและประเพณีเปรียบเสมือน “รากแก้ว” ของวัฒนธรรมไทยที่ทำหน้าที่รักษาความต่อเนื่องของอารยธรรม หากสังคมใดละเลยหรือไม่เข้าใจคุณค่าของขนบประเพณี ก็เปรียบเสมือนการตัดขาดจากรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง

ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ (2562) เน้นว่า ขนบธรรมเนียมและประเพณีมิใช่สิ่งที่ตายตัวหรือหยุดนิ่ง หากแต่มีพัฒนาการตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย โดยการตีความใหม่ของประเพณีอาจช่วยให้เยาวชนรุ่นใหม่มีส่วนร่วมและเข้าใจคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์

ศ.ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2549) เสนอว่า ขนบธรรมเนียมและประเพณีควรถูกมองในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ไม่ใช่เพียงเรื่องของอดีต เพราะการจัดกิจกรรมตามประเพณีสามารถ

ส่งเสริมการเรียนรู้ระหว่างรุ่น และเป็นเวทีให้ชุมชนสร้างบทสนทนาเกี่ยวกับคุณธรรม ความดี และวิถีแห่งการอยู่ร่วมกัน

2) ขนบธรรมเนียมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

(1) **ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ** ประวัติความเป็นมาประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ปรากฏขึ้นในราว พ.ศ. 1710 ซึ่งเป็นปีที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชแห่งนครศรีธรรมราชทรงจัดพิธีสมโภชพระบรมธาตุ เพราะคลื่นได้พัดพระบดซึ่งเป็นผ้าแถบใหญ่ยาวมีลายเขียนเรื่องพระพุทธรูปประวัติผืนหนึ่งขึ้นที่หาดอำเภopakpang จังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน เมื่อมีผู้นำผ้าถวายพระเจ้าศรีธรรมโศกราช เพราะเหตุนี้ ให้แห่พระบดขึ้นห่มพระบรมธาตุเจดีย์ในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์ (วิเชียร ณ นครและคณะ, 2521) ความสำคัญของประเพณีประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นประเพณีที่เกิดท้องถิ่นประเพณีประจำปี ในวันวิสาขบูชา และ วิสาขบูชา ชาวเมืองได้ร่วมมือร่วมใจกันบริจาคเงินทอง ในวันตามกำลังศักราช เพื่อ ไปซื้อผ้าพื้นสีขาว แดง หรือเหลืองมาเย็บคอกันเข้าให้เป็นแถบยาวจัดขบวนแห่ผ้าดังกล่าวไปยังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำแถบนี้นั้นไปพันรอบ รอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นประเพณีท้องถิ่นสืบทอดมาถึงปัจจุบัน (วิเชียร ณ นครและคณะ, 2521)

(2) **ประเพณีบุญสารทเดือนสิบ** ประเพณีสารทเดือนสิบถือเป็นประเพณีประจำปีในจังหวัดนครศรีธรรมราชพุทธศาสนิกชนในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทยเชื่อว่าในช่วงเดือน 10 ตามปฏิทินจันทรคติญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วจะได้รับการปล่อยตัวจากยมโลกเพื่อพบลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 เรียกว่า “วันรับตายาย” (กรมศิลปากร, 2563) ประวัติความเป็นมาปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ยืนยันได้ว่าประเพณีสารทเดือนสิบนี้เริ่มต้นเมื่อใดเชื่อว่าเป็นการรับอิทธิพลจากอินเดียมาประยุกต์เป็นการอุทิศส่วนกุศลไปให้ทั้งผี (เปรต) ที่เป็นญาติพี่น้องของตนเองและที่ไม่มีญาติด้วย และถือปฏิบัติสืบต่อ (กรมศิลปากร, 2563) ขนบธรรมเนียมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการยกห่มรับขบวนแห่ห่มรับมาถึงวัดแล้ว ก็จะร่วมกันถวายภัตตาหารแก่ภิกษุสงฆ์ เสร็จแล้วจะร่วมกัน “ตั้งเปรต” เพื่อแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ในอดีตมักตั้งเปรตบริเวณโคนต้นไม้หรือบริเวณกำแพงวัด (กรมศิลปากร, 2563) ประเพณีการชิงเปรต เป็นประเพณีของภาคใต้ที่ทำการในวันสารทเดือนสิบคือ หลังจากที่ได้วางเครื่องเซ่นให้แก่เปรตแล้ว โดยเชื่อว่าหลังจากเปรตอิ่มหน้าจากเครื่องเซ่นที่วางไว้ให้แล้ว ก็จะทำพิธีเส่ง ลาเครื่องเซ่นไหว้เปรต ผู้ร่วมงานก็จะแย่งชิงเครื่องเซ่นไหว้กัน (ประเพณีท้องถิ่น, 2568)

(3) **ประเพณีสวดด้าน** ประเพณีสวดด้าน เป็นประเพณีเก่าแก่และสำคัญอีกประเพณีหนึ่ง ประเพณีสวดด้านเป็นประเพณีการอ่านหนังสือร้อยกรอง (“สวดหนังสือ”) ประเภทนิทานซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนังสือบุด (สมุดข่อย) จำพวกนิทานพื้นเมืองที่กวีชาวนครแต่งขึ้น การอ่าน ก็ใช้ภาษาพื้นเมืองการสวดด้านนั้น (วิเชียร ณ นครและคณะ, 2521)ความสำคัญของประเพณีประเพณีสวดด้านนิยมสวดในวันพระขณะที่ชาวบ้านมานั่งรอฟังพระเทศน์ในพระระเบียงเพื่อมิ ให้เสียเวลาในการรอ ในปัจจุบันประเพณีสวดด้านยังคงปรากฏอยู่บ้าง การสวดกระทำกันเฉพาะในวิหารคดหรือพระระเบียงรอบพระบรมธาตุเจดีย์ทั้งสี่ ด้านของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเท่านั้น (วิเชียร ณ นครและคณะ, 2521)

(4) **ประเพณีตักบาตรรูปเทียน** ประเพณีตักบาตรรูปเทียนเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องด้วยพุทธศาสนา การให้ทานเนื่องในโอกาสเข้าพรรษา คือวันแรมค่ำ เดือน 8 เพราะเป็นการถวายสังฆีในเวลาประมาณบ่ายสองโมงเป็น ต้นไปพระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารทั้งในและนอกเมือง ต่าง ก็มายืนเรียงกันเป็นแถวยาวเหยียดที่หน้าลานทราย ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อรอรับบิณฑบาต ดอกไม้รูปเทียนด้วยยาม ชาวเมืองก็นำดอกไม้รูปเทียนซึ่งเตรียมไว้เป็นมัดหรือเป็นข้อใส่ถาดมาถวาย พระสงฆ์เหล่านั้น โดยบรรจุใส่ลงในยามไปตามลำดับของพระสงฆ์ในแถว โดยถวายรูปละมัด การ ตักบาตรด้วยดอกไม้รูปเทียนเช่นนี้เรียกว่า “ประเพณีตักบาตรรูปเทียน

2.5. สรุป

การศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสถาปัตยกรรม ด้านประติมากรรม และด้านขนบธรรมเนียมและประเพณี มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าใจพัฒนาการของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยด้านประวัติศาสตร์ช่วยให้เห็นเส้นทางการแพร่กระจายของแนวคิดและศรัทธาทางศาสนา ด้านสถาปัตยกรรมเผยให้เห็นการออกแบบพื้นที่ทางโบราณคดีที่สะท้อนคติธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านประติมากรรมเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความหมายเชิงศาสนาและสังคมผ่านงานศิลปะสามมิติ ส่วนด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีแสดงถึงการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสายใยศรัทธาที่ผูกพันผู้คนกับวัด ทั้งสี่ด้านนี้จึงมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ พื้นฟู และต่อยอดคุณค่าเชิงศิลปะ ศาสนา และสังคมให้ดำรงอยู่คู่กับชุมชนและสังคมไทยอย่างยั่งยืน ซึ่งพอจะสรุปพื้นที่การเรียนรู้ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้ง 4 ด้านตามกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้ดังนี้ คือ

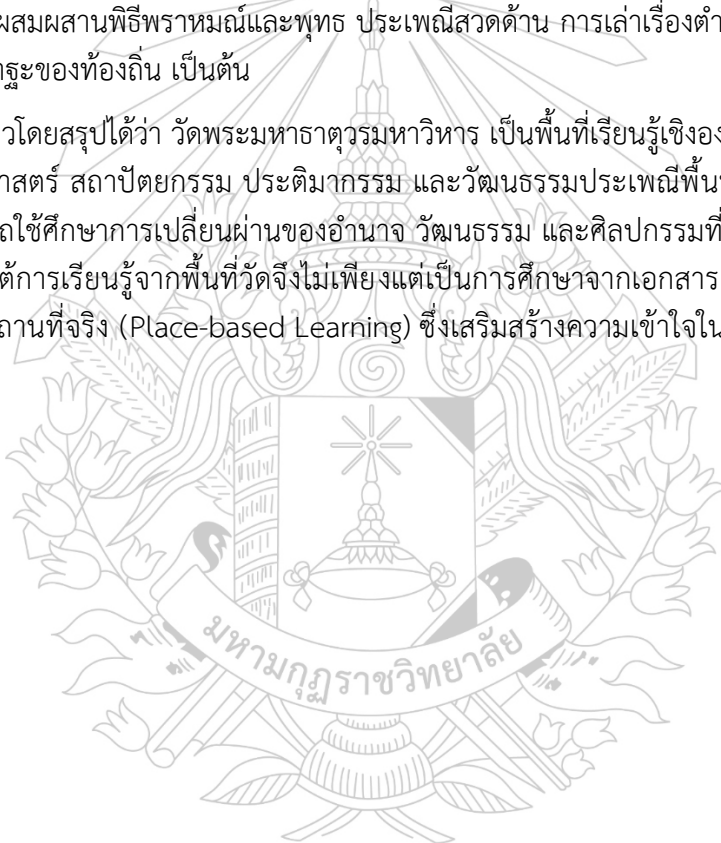
1. พื้นที่การเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นโบราณสถานระดับชาติ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาแบบเถรวาทในคาบสมุทรมลายู และเป็นศูนย์กลางการปกครองเมืองนครศรีธรรมราชในอดีต มีการกล่าวถึงในจารึกและพงศาวดารหลายฉบับ เช่น ตำนานพระบรมธาตุ, จารึกวัดเสมาเมือง, และเอกสารราชการยุคต้นรัตนโกสินทร์ ตัวอย่างพื้นที่การเรียนรู้สำคัญด้านประวัติศาสตร์ เช่น องค์พระบรมธาตุเจดีย์ หลักฐานทางศาสนาและการปกครอง ระเบียบคดี แสดงขอบเขตและการจัดการศาสนสถาน และพระเจดีย์ราย : เจดีย์ยุคต่อมา แสดงลำดับพัฒนาการศาสนสถาน เป็นต้น

2. พื้นที่การเรียนรู้สำคัญด้านสถาปัตยกรรม การก่อสร้างแบบผสมผสานลังกา ศรีวิชัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ มีการใช้วัสดุและเทคนิคดั้งเดิม เช่น ปูนสด ศิลาลง และไม้งามจากปักษ์ใต้ โครงสร้างบางส่วนได้รับการบูรณะตามแบบอนุรักษ์นิยม ซึ่งเผยให้เห็นแนวทางการรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น ตัวอย่างโบราณสถานตัวอย่างที่มีความสำคัญด้านสถาปัตยกรรม เช่น พระวิหารหลวง : ศิลปะอยุธยาผสมพื้นถิ่น พระวิหารพระทรงม้า : มืองค์ประกอบศิลป์ไทยประยุกต์ ชุมประตูปราสาท : แสดงอิทธิพลจีนในลวดลายปูนปั้น เป็นต้น

3. พื้นที่การเรียนรู้ด้านประติมากรรม ภายในวัดมีประติมากรรมพุทธศิลป์หลากหลายรูปแบบ ได้แก่ ศิลปะศรีวิชัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ และศิลปะพื้นถิ่นใต้ พระพุทธรูปส่วนใหญ่มีอิริยาบถสงบ สื่อถึงศานติสุขและศรัทธา มีพระพุทธรูปและประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับตำนานพระบรมธาตุและปฐมสังฆเถระในดินแดนภาคใต้ ตัวอย่างเช่น พระทรงม้า รูปแบบอัครราช เป็นเอกลักษณ์ของปักษ์ใต้ พระพุทธรูปปูนปั้นภายในวิหาร ศิลปะผสมผสานศรีวิชัย-อยุธยา ลวดลายประดับฐานชุกชีและธรรมาสน์ ศึกษาการแกะสลักลายพรรณพฤกษาและนาค เป็นต้น

4. พื้นที่การเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมและประเพณี วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรมประเพณีสำคัญ เช่น งานแห่ผ้าขึ้นธาตุ, พิธีสงฆ์พระบรมธาตุ, และ เทศกาลเข้าพรรษา-ออกพรรษา ขนบประเพณีเหล่านี้มีรากฐานจากพุทธประวัติ ผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังได้แสดงให้เห็นบทบาทของวัดในการหล่อหลอมความเป็นไทย-พุทธในท้องถิ่น กิจกรรมที่เป็นแหล่งเรียนรู้ ตัวอย่างพื้นที่การเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีภายในวัดพระมหาธาตุ เช่น พิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์ พิธีสมโภชพระธาตุ ผสมผสานพิธีพราหมณ์และพุทธ ประเพณีสวดด้าน การเล่าเรื่องตำนานพระธาตุ เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะของท้องถิ่น เป็นต้น

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงองค์รวมที่ครอบคลุมมิติด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และวัฒนธรรมประเพณีพื้นที่และวัตถุโบราณ ภายในวัดสามารถใช้ศึกษาการเปลี่ยนผ่านของอำนาจ วัฒนธรรม และศิลปกรรมที่หลอมรวมเป็นอัตลักษณ์ของภาคใต้การเรียนรู้จากพื้นที่วัดจึงไม่เพียงแต่เป็นการศึกษาจากเอกสารเท่านั้น แต่ยังเป็นการเรียนรู้จากสถานที่จริง (Place-based Learning) ซึ่งเสริมสร้างความเข้าใจในเชิงประสบการณ์อย่างลึกซึ้ง

บทที่ 3

หลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวกับหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมในการเรียนรู้ โดยกำหนดประเด็นศึกษาไว้ดังนี้

- 3.1 แนวคิดสัปปายะในพุทธศาสนา
- 3.2 ความเป็นมาของสัปปายะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- 3.3 หลักสัปปายะที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้
- 3.4 สรุป

3.1. แนวคิดเรื่องสัปปายะในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและปัญญา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคุณสมบัติของปัจเจกภายใน แต่ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์ต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาได้ระบุถึงปัจจัยภายนอก ซึ่งเกื้อหนุนให้กับการศึกษาธรรมและการปฏิบัติเป็นไปโดยสะดวกและสามารถประสบผลสำเร็จได้ หลักธรรมเหล่านี้เรียกว่า "สัปปายะ 7" อันเป็นกรอบแนวคิดอย่างหนึ่งของหลักการในการสร้างวัดและพัฒนาวัดให้เจริญขึ้นในปัจจุบันหลักสัปปายะที่จะเป็นไปเพื่อการบริหารและจัดการวัดที่ดีนั้นได้มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งมีการกล่าวถึง “สัปปายะ” ซึ่งหมายถึง มีประโยชน์ เกื้อกูลต่อความเจริญ และเป็นธรรมที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาและการปฏิบัติธรรม โดย “สัปปายะ” นั้นได้ถูกอธิบายว่าเป็นภาวะหรือสภาพที่เหมาะสม สนับสนุน และเอื้อให้เกิดความสบายทั้งทางกายและทางจิตใจ เช่น สิ่งแวดล้อมที่ดี บุคคลที่ดี หรือสถานที่ที่ช่วยส่งเสริมการบำเพ็ญสมาธิและรักษาคิดให้มั่นคง นอกจากนี้ “สัปปายะ” ยังครอบคลุมถึงสิ่งที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตที่ดีและการพัฒนาตนเอง ทั้งในด้านการเจริญสมาธิและการปฏิบัติธรรม หากสิ่งแวดล้อมมีความเหมาะสมและเอื้อประโยชน์ จะช่วยสนับสนุนให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในชีวิตและการปฏิบัติธรรม ในทางตรงกันข้าม หากสิ่งแวดล้อมไม่เหมาะสม หรือที่เรียกว่า อสัปปายะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ประยุต), 2558

ในสมัยพุทธกาล นางวิสาขามหาอุบาสิกา อนาถปิณฑิกเศรษฐีและจิตตคหบดี ผู้มีดวงตาเห็นธรรม พิจารณาตัวเองให้กับภิกษุใหม่ทั้งหลาย บริจาคทรัพย์อันมากสร้างสถานที่สัปปายะบริจาทานเป็นอันมาก สร้างอาหารสัปปายะ และก็พยายามทำตัวเองให้เข้าไปสู่สังคม และเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นสังคมสัปปายะ พระศาสดาทรงยกย่องบรูชสตรีเหล่านี้ว่าเป็นแม่แบบผู้เลี้ยงดูบุตรเป็นมารดา ผู้ยังให้บุตรเกิดเป็นแม่แบบผู้ทะนุถนอมลูกอ่อนให้เจริญรุ่งเรืองเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงบุตรธิดาให้อยู่ในวิวัฒนาการ เช่นนี้ถือว่ามีความดีมีบุญอันมาก และมีธรรมอันมาก เป็นผู้มีความดีอันมาก เพราะฉะนั้นการที่เราสนับสนุนให้เกิดกระบวนการสัปปายะทั้งหลาย ถือว่าเป็นการสร้างบุญอันยิ่งใหญ่

3.1.1. ความหมายของสัปปายะ

สัปปายะ ในพระไตรปิฎกหมายถึง มีประโยชน์ ก่อให้เกิดความเจริญ (อง.ติก.อ.2/22/99) ในที่นี้หมายถึง การสร้างสภาพเอื้อหรือเกื้อกูลต่อการประพฤติและปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นการช่วยให้การพัฒนาตนเองได้รับผลอย่างเต็มที่จนบรรลุคุณงามความดีหรือเข้าถึงมรรคผลนิพพานตามหลักทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น การสร้างสัปปายะ 7 อย่างเพื่อเป็นสถานที่ศึกษาปฏิบัติที่ดี ควรเอื้อให้ผู้ปฏิบัติได้รับความสบายอย่างเหมาะสมต่อการปฏิบัติ ซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้าน กล่าวคือ ความพร้อมทั้ง 7 ด้าน ตามหลักสัปปายะ 7 จะทำให้การจัดการวัดที่ดีหรือสถานที่ที่ดีมีการพัฒนาสร้างความเจริญรุ่งเรือง หากจะพูดถึงความพร้อมดังกล่าวประกอบด้วย ความพร้อมทางด้านอवासสัปปายะเป็นอย่างแรก คือ ที่อยู่ที่พักที่อาศัยและสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติ ความพร้อมทางด้านโคจรสัปปายะ คือ หมู่บ้านหรือ ที่ถ้ำที่เหมาะสมเพื่อเข้าไปบิณฑบาต มีอยู่ในที่ไม่ไกลนักไปมาสะดวก ความพร้อมทางด้านภัสสะสัปปายะ คือ การพูดคุย หรือถ้อยคำที่เหมาะสมในระหว่างการปฏิบัติ การสำรวจมาจา พุทธน้อยปฏิบัติ มาก ไม่กล่าววาจาไม่เป็นประโยชน์กล่าว แต่วาจาที่เป็นประโยชน์แม้ว่าวาจาที่เป็นประโยชน์ก็ควรพูด พอประมาณ ความพร้อมด้านบุคคลสัปปายะ คือ บุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะกำลัง ปฏิบัติ ตั้งอยู่ในหลักธรรมวินัยมีความรู้ความสามารถ มีอาจารย์ตรงตามความพร้อมด้านโภชนสัปปายะ คือ อาหารและเครื่องบริโภคนที่ถูกต้องพอใจ ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพนั้นไม่ยาก เป็นที่สมควรแก่ การบริโภค ความพร้อมด้าน วัตถุสัปปายะ คือ สภาพแวดล้อมที่สมควรแก่การปฏิบัติ เช่น ไม้หนามเกินไป ไม้ร้อนเกินไป เป็นต้นหากกล่าวถึงในชีวิตของคนทุกคนล้วนแล้วแต่ปรารถนาความสบายทุกคนก็พยายามทำสิ่งที่คิดว่า ตนเองสบายให้มากที่สุดในเรื่องนี้ด้วยพุทธิปัญญาอันเลิศล้ำของพระพุทธองค์มีอยู่ในธรรมเรื่องที่ว่า “สัปปายะ 7” คำว่า “สบาย” แท้ที่จริงก็มีรากศัพท์มาจากคำว่า “สัปปายะ” นี้เองโดยคำนี้ปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎกและถูกขยายความในคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้อย่างกระจ่างแจ้งซึ่งพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายของสัปปายะไว้ว่า หมายถึง สิ่ง ที่สบายสภาพเอื้อ สิ่ง ที่เกื้อกูลต่อการอยู่ดี และการที่จะพัฒนาชีวิต สิ่งที่เหมาะสม ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2537)

พระพุทธโฆสาจารย์ได้ให้ความหมายของสัปปายะไว้ว่า หมายถึง “ธรรมอันเป็นที่สบาย 7 อย่าง” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2548) โดย มีอธิบายขยายความไว้ดังนี้

1. อवासสัปปายะ หมายถึง ที่อยู่ ที่พักอาศัย และสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม
2. โคจรสัปปายะ หมายถึง หมู่บ้านหรือที่ถ้ำที่หาอาหาร ที่เที่ยวไปเพื่อเข้าไปบิณฑบาตที่เหมาะสม
3. ภัสสะสัปปายะ หมายถึง การพูดคุย หรือถ้อยคำที่เหมาะสมในระหว่างการปฏิบัติโยคาวจร พึงปฏิบัติตนเพื่อสำรวมอินทรีย์ พุทธน้อยในระหว่างการปฏิบัติธรรมเพื่อสำรวมสมาธิ และปฏิภาณนิมิต
4. บุคคลสัปปายะ หมายถึง บุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัย ในขณะกำลังปฏิบัติโยคาวจรพึงเลือกคบบุคคลสัปปายะเพื่อความตั้งมั่นแห่งจิตของตนในขณะกำลังปฏิบัติ

5. โภชนสัปปายะ หมายถึง อาหารและเครื่องบริโภคที่ถูกต้องพอใจ ถูกกับร่างกายเกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉ้นไม่ยากเป็นที่สมควรแก่การบริโภคของโยคาวจรเพราะมีส่วนช่วยส่งเสริมสนับสนุน หรือบ้นทอนสภาพจิตใจ

6. อุตุสัปปายะ หมายถึง สภาวะดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม้หนวเกินไปไม่ร้อนเกินไปเป็นต้น โยคาวจรพึงเลือกอยู่ในธรรมชาติดินฟ้าอากาศที่ทำให้จิตใจของตนแจ่มใสมั่นคงเกื้อกูลแก่การปฏิบัติธรรมของตน

7. อิริยาปถสัปปายะ หมายถึง อาการหรือการเคลื่อนไหวในกิริยาท่าทางที่ปฏิบัติแล้วถูกใจจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี โยคาวจรพึงเลือกอยู่ในอิริยาบถที่เกิดความสบายกายสบายใจนิรณจะ得不เกิด

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) (สมเด็จพระญาณสังวร, 2560) ได้ตรัสถึงสัปปายะไว้ว่า หมายถึง ความสมบูรณ์อันเป็นอุปถัมภ์สามารถทำให้ผู้ที่เป้นวิทยากรและผู้ทีศึกษปฏิบัติธรรมสำเร็จผลได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), 2537) (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ให้ความหมายของสัปปายะไว้ว่า หมายถึง สิ่ง ที่สบายสภาพเอื้อ สิ่งทีเกื้อกูลต่อการอยู่ดี และการที่จะพัฒนาชีวิต สิ่งทีเหมาะสมกันช่วยสนับสนุนในการ บำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย

พระครูวินัยธรมนั ฐริทตฺโต (ฐริทตฺโต, 2560) ได้กล่าวถึงสัปปายะว่าหมายถึง สถานที่ทีเหมาะสมแก่การ แสวงวิเวก ชาวบ้านก็ให้ความอุปถัมภ์บำรุงด้วยศรัทธาและเลื่อมใส

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (สุรเตโช, 2541) ได้กล่าวไว้ว่า สัปปายะ หมายถึง ความสะดวก ความ เหมาะสม ความเกื้อกูล และความสำราญ คำไทยใช้ว่า สบาย คำวัด หมายถึง สิ่งทีเหมาะสม สนับสนุนเกื้อกูลส่งเสริมอำนวยให้เกิดความสะดวกสบาย เกิดความคล่องตัวในที่อยู่อาศัย และการทำ ความดี เช่น การบำเพ็ญเพียร การทำกรรมฐาน เป็นต้น

ดั่งตถุณ (ศรีณย์ ไมตรีเวช) (ไมตรีเวช, 2545) ได้กล่าวไว้ว่า สัปปายะ หมายถึง วัตถุ สิ่งของ และสถานที่ หรือบุคคลอันเป็นที่สบายมั่นอยู่ในวิเวกเหมาะสมเกื้อกูลและอำนวยความสะดวกต่อการ ประคับประคองจิตใจในตั้ง

สนิท ศรีสำแดง (ศรีสำแดง, 2547) ได้กล่าวไว้ว่า สัปปายะ หมายถึง สิ่งอำนวยความสะดวก มีประโยชน์ สิ่ง ทีเหมาะสมและน่าพอใจ

นพวรรณ อุปคำ, ชลธิดา สิมะวงศ์ และอุบล ก่องแก้ง (นพวรรณ อุปคำ, ชลธิดา สิมะวงศ์ อุบล ก่องแก้ง, 2552) ได้กล่าวไว้ว่า สัปปายะ หมายถึง สิ่งต่างๆ สถานที่ หรือบุคคล เป็นที่สบบา เหมาะกันหรือเอื้ออำนวยต่อการบำเพ็ญและการรักษาศีล

สุชานาฏ เฟื่องมาก (เฟื่องมาก, 2547) ได้กล่าวว่า สัปปายะ 7 หมายถึง ความเหมาะสม สิ่งทีสัมพันธ์กับตน อย่างใกล้ชิด ไม่มีทางหลีกเลี่ยง คือ ที่อยู่ ที่เที่ยว เสียงที่ได้ยิน คนเกี่ยวข้องด้วย ปัจจัยทีเลี้ยงชีวิต และดินฟ้าอากาศที่ห่อหุ้ม ถ้าเลือกได้เหมาะสมที่สุดเพียงไร ผู้นั้นจะมีจิตใจเข้มแข็งผ่องใสไม่รู้จัก เหน็ดเหนื่อยในการบำเพ็ญธรรมของตน

วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม (วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม, 2553) ได้กล่าวไว้ว่า สัปายะ หมายถึง สิ่งที่ทำให้สบายสำหรับ บุคคลที่ปฏิบัติ

กรรมการศาสนา (กรรมการศาสนา, 2554) ได้กล่าวไว้ว่า สัปายะ (สบาย) หมายถึง สภาพที่เอื้อ เกื้อหนุน เหมาะสมกับการเป็นอยู่การทำกิจกรรมหรือดำเนินกิจการต่างๆ อย่างได้ผลดี เป็นคุณภาพชีวิต

จากความหมายของสัปายะ ผู้วิจัย สรุปได้ว่า สถานที่ วัตถุ สิ่งของที่ ที่เอื้ออำนวยหรือ เกื้อกูลต่อการปฏิบัติ เหมาะแก่การทำกิจกรรมต่างๆ จิตใจในตั้งมั่น ที่เหมาะสมช่วยให้เกิดสมาธิและความสงบ สัปายะเหมาะแก่การวางรูปแบบสิ่งแวดล้อมในชีวิต สัปายะ ภายในวัดหรือ องค์การ อันสนับสนุน มีสมาธิมากขึ้น และช่วย พัฒนาชีวิตคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นโดยหลักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลสำคัญต่อวิถีชีวิตและการพัฒนาการของบุคคล ทั้งในด้านความเจริญและความเสื่อม หากบุคคลอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ย่อมส่งผลให้มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต รวมถึงการปฏิบัติธรรมทางจิตวิญญาณด้วย คำว่า สัปายะ หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมและเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรม ในขณะที่ สัปายะ หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับการกล่าวถึงอย่างละเอียดใน คัมภีร์วิสุทธิมรรค (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2545) โดยเน้นถึงความสำคัญของการเลือกสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่มีปฏิบัตินิกรรมฐานและพัฒนาจิตใจ

สภาพแวดล้อมของสถานที่นับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การปฏิบัติธรรมได้ผลดี “สถานที่ปฏิบัติธรรมต้องสัปายะ ประกอบด้วย 1. อาวาสสัปายะ ที่อยู่เหมาะสม คือเป็นที่ร่มเย็นสบาย ไม่ลำบาก 2. โฉมสัปายะ ที่บิณฑบาตเหมาะสม คือมีหมู่บ้านหรือชุมชนไม่ไกลไม่ไกลเพื่อให้ บิณฑบาตได้ 3. ภัตตสัปายะ การพูดคุยที่เหมาะสม คือพูดเรื่องธรรมที่ทำให้เกิดสติปัญญาและ ความสงบ และพูดพอประมาณ 4. บุคคลสัปายะ บุคคลที่ถูกกันเหมาะสม คือ อยู่กับคนที่มศีล สมาธิ ปัญญา 5. โภชนสัปายะ อาหารที่เหมาะสม คือมีอาหารการกินที่เหมาะสมและพอดีกับ ร่างกาย 6. อุตสัปายะ คือสภาพแวดล้อมเหมาะ คือ ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป และ 7. อิริยาปถสัปายะอิริยาปถที่เหมาะสม คือ บางคนถูกกับจงกรมบางคนถูกกับนั่ง โดย สภาพแวดล้อมของวัดวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารมีครบทั้ง 7 ข้อการเกื้อกูลการปฏิบัติธรรมได้เป็นอย่างดี

3.2. ความเป็นมาของหลักสัปายะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในสมัยพุทธกาลระยะเริ่มแรกนั้นพระสงฆ์ยังไม่มีที่อยู่อาศัยประจำ ได้จาริกไปเพื่อเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางออกไป เป็นการยังประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มากตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทเวดาและมนุษย์”(วิ.ม.(ไทย) 4/32/32) หลักสัปายะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท “ภิกษุทั้งหลายอาศัสนาสนะที่สงัด เช่น ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ดง ที่แจ้ง กองฟาง ที่สงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ไม่มีคนสัญจรไปมา ไม่มีคนพลุกพล่าน เหมาะเป็นที่พักผ่อน ภาณูนั้นอยู่ป่า อยู่โคนไม้ หรืออยู่เรือนว่าง นั่งคู่บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติมั่น มุ่งเฉพาะกัมมัฏฐาน” (อภิ.วิ.(ไทย) 35/58/385) ภิกษุเหล่านั้นย่อมเข้าสู่

เสนาสนะอันสงัด เช่น ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าทึบ กลางแจ้ง ลอมฟาง เธออยู่ป่า อยู่โคนไม้ หรืออยู่เรือนว่าง นั่งคุ้ยถ้ำลึก ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่น ตรัสถึงมหาโควินทพราหมณ์ สอนทูลถามว่า สอนทูลถามความเข้าใจถึงเป็นผู้อยู่ผู้เดียวกับสุนัฏมารพราหมณ์ คือ “บุคคลบางคนในโลกนี้ อาศัยเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าทึบ ที่แจ้ง และลอมฟาง” (ที.ม. (ไทย) 1/12/248)

เนื้อความที่ปรากฏในคัมภีร์ได้กล่าวถึงเสนาสนะที่มีความสงบเงียบ เพื่อการประพฤติปฏิบัติทางจิต เพื่อให้เกิดความสงบทางร่างกาย และจิตใจ เพื่อเข้าสู่โมกขธรรม สิ่งทีกล่าวนี้นี้ได้กล่าวถึงลักษณะเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิด สติ เพราะสถานที่ไม่อีกที่ก ผู้คนไม่พลุกพล่านจอแจ เพราะต้องอาศัยเสนาสนะเหล่านี้เองจึงเป็นที่มาของ สติ ปัญญา ในการปฏิบัติทั้งปวงได้จากพุทธพจน์ดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าตรัสบอกการใช้สอยเสนาสนะอันสงัด ได้แก่ ป่า โคนไม้ หรือเรือนว่าง มีชอกเขา ถ้ำในภูเขา ป่าช้า ป่าละเมาะ ที่โล่งแจ้ง ลอมฟาง ที่สงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกที่กน้อย ไม่มีคนสัญจรไปมา ไม่มีคนพลุกพล่าน ว่าเหมาะเป็นที่ที่ลึกลับ เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม และมีปรากฏว่าในพรรษาที่ 3 ขณะประทับจำพรรษา ณ เวฬุวิหาร กรุงราชคฤห์ เศรษฐีกรุงราชคฤห์เลื่อมใสศรัทธาในภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ จึงได้ทูลขออนุญาตสร้างเสนาสนะถวาย จึงทรงอนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด ได้แก่ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น เรือนโล้น และถ้ำที่สร้างขึ้น ทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่า “วิหาร ย่อมป้องกันความหนาว ร้อน และสัตว์ร้าย นอกจากนั้นยังป้องกันงู ยุง และฝน ในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้นยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวายวิหารแก่สงฆ์เพื่อลึกลับอยู่ เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ” (วิ.จุ. (ไทย) 7/294/89-92)

ดังนั้นที่กล่าวมาเสนาสนะอันสงัดและเสนาสนะ 4 ที่มีผู้สร้างถวายจึงนับได้ว่าเป็นสถานที่เพื่อ ลึกลับอยู่เพื่อความสุขเพื่อเพ่งพินิจและเพื่อเห็นแจ้งกล่าวคือเพื่อปฏิบัติธรรมนั่นเองขณะเจริญสติควร อยู่ในสภาพเช่นไรจึงจะทำให้การปฏิบัติธรรมมีความเจริญก้าวหน้าพระพุทธเจ้ายังตรัสแก่พระอานนท์ ถึงลักษณะของภิกษุผู้ใส่ใจใฝ่ในการปฏิบัติธรรมว่าเราจักพูดเรื่องเห็นปานนี้คือเรื่องความมักน้อยเรื่อง ความสันโดษเรื่องความสงัดเรื่องความไม่คลุกคลีกันเรื่องการปรารภความเพียรเรื่องศีลเรื่องสมาธิเรื่อง ปัญญาเรื่องวิมุตติเรื่องวิมุตติญาณทัสสนะซึ่งเป็นเรื่องขัดเกลากิเลสอย่างยิ่งเป็นสัปปายะแก่ความ เป็นไปแห่งจิตเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียวเพื่อคลายกำหนดเพื่อดับเพื่อสงบระงับเพื่อยิ่ง เพื่อดำรงและเพื่องาน(ม.อ.(ไทย)14/189/227)

จากพระดำรัสข้างต้น ตรัสถึงการปฏิบัติตนขณะปฏิบัติธรรมถึงลักษณะเรื่องที่จักพูดคุ้ยไว้เป็นตัวอย่างเพราะการปฏิบัติจะเจริญก้าวหน้า ควรต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแวดล้อมที่ที่เป็นโทษและอยู่ในสถานที่ที่สะดวกปรากฏมีดังนี้ โยคาวจรผู้ประสงค์จะรักษาปฏิภาณนิมิตไว้ให้ตื้นนั้นพึงเว้นจากอัสปายะอันไม่ควรแก่ ภาวนาสมาธิ 7 อย่างคืออาวาส (ที่อยู่อาศัย) โคจรคาม (หมู่บ้านหรือท้องถื่นที่จะไปบิณฑบาต) ภัตตะ(ถ้อยคำพูด) ปุคคละ (บุคคล) โภชนะ (อาหาร) อุตฺต(อากาศ) อิริยาบถ (นั่งนอนยืนเดิน) แล้วพึงเสพแต่สัปปายะอันควรแก่ภาวนาสมาธิ 7 อย่างนั้นเช่นกันเมื่อได้ปฏิบัติดังกล่าวนี้นี้ บางท่านก็อาจสำเร็จอุปนาภาวนา (พระพุทธโฆสาจารย์, 2546) ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายไว้ว่าเมื่อโยคาวจรภิกษุรูปใดแม้ทำโยคะโดยนวิปัสสนาดังกล่าวนี้นี้ อยู่ยวิปัสสนาก็ยังไม่ถึงพร้อมโยคาวจรภิกษุรูปนั้นพึงทำอันทรียให้กล้าด้วย อำนาจแห่งอาการอย่างนี้ว่าอันทรียทั้งหลายมี

สัทินทรีย์เป็นต้นย่อมกล้าแข่งด้วยอาการคือดูแลความสิ้นไปแห่งสังขารทั้งหลายที่เกิดขึ้นถ่ายเดียว และในการดูความสิ้นนั้นยังวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมด้วยการทำด้วยความมีสติ ยังวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อม ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายไว้ว่าเมื่อโยคาวจรภิกขุรูปใดแม้ทำโยคะโดยนัยวิปัสสนา ดังกล่าวมานี้อยู่ในวิปัสสนาก็ยังไม่ถึงพร้อมโยคาวจรภิกขุรูปนั้นพึงทำอินทรีย์ให้กล้าด้วยอำนาจแห่งอาการ 9 อย่างนี้ว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีสัทินทรีย์เป็นต้นย่อมกล้าแข่งด้วยอาการ คือดูแลความสิ้นไปแห่งสังขารทั้งหลายที่เกิดขึ้นถ่ายเดียวและในการดูความสิ้นนั้นยัง วิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมด้วยการทำด้วยความมีสติยังวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมโดยสัจจกิริยาทำติดต่อยังวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมโดยสปปายะกิริยาทำอย่างสบายคือ เสพสปปายะทั้ง 7 มีอาวาสสปปายะเป็นต้นยังวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมโดยจับนิมิตของสมาธิในวิปัสสนาให้ได้ ยังวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมโดยกิริยาที่ยังโพชนงค์ให้เป็นไปตามควรเข้าไปตั้งไว้ซึ่งความไม่โยติในร่างกายและชีวิตในการเข้าไปตั้งไว้ซึ่งความไม่โยติในร่างกาย และชีวิตนั้นยังภาวนาให้ถึงพร้อมโดยข่มความทุกข์ที่เกิดขึ้นออกไปเสียจากความโยติในร่างกาย และชีวิตให้จึงได้ ยังภาวนาให้ถึงพร้อมโดยไม่เลิกภาวนาเสียในระหว่างแล้วเว้นอสปปายะ 7 เสพสปปายะ 7 (พระพุทธโฆสาจารย์, 2546) ดังนั้นการรักษาปฏิบัติกณินิมิตเพื่อสำเร็จอุปนาภาวนาและการทำอินทรีย์ให้กล้าโดยนัย วิปัสสนาพึงเว้นจากอสปปายะอันไม่ควรแก่ภาวนาสมาธิ 7 และพึงเสพแต่สปปายะอันควรแก่ภาวนาสมาธิ 7 พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสาร ขณะนั้นพระเจ้าพิมพิสารมี พระราชดำริว่า อุทยานเวฬุวันของเรานี้ ไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้านนัก คมนาคม สะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงบ เสียงไม่อึกทึก เว้นจากคนสัญจรไปมาเป็นทีไรกระทำ กรรมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเลี่ยง เราพึงถวายอุทยานเวฬุวันแด่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้วทรงน้อมถวายพระพุทธองค์ทรงรับอุทยานเวฬุวันเป็นอารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนา แล้วเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับเสด็จกลับต่อมาพระพุทธองค์ได้ ทรงแสดง ธรรม เพราะเรื่องนั้นเป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตอาราม (พระพุทธโฆสาจารย์, 2546)

ดังนั้นจึงถือได้ว่าสวนเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และเป็นต้นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการมีวัดเป็นที่อยู่อาศัยแก่พระสงฆ์ แต่สมัยนั้นบริเวณพระอารามเวฬุวันยังคงไม่มีสิ่งก่อสร้างใด ๆ พื้นที่ครอบคลุมไปด้วยป่า ต้นไม้ไผ่ ภูเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ต่อมาเศรษฐีเมืองราชคฤห์ได้สร้างวิหารถวายให้แก่สงฆ์เพื่อเป็นที่อยู่ป้องกันอันตราย ดังข้อความที่ปรากฏตอนหนึ่งว่า โดยสมัยนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อนกกระแตเขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติเสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลายและภิกษุเหล่านั้น เหล่านั้นอยู่ในที่นั้น ๆ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ครั้งนั้นเศรษฐีชาวราชคฤห์ ไปสวนแต่เช้าตรู่ได้แลเห็นภิกษุเหล่านั้นเดินออกจากที่นั้น ๆ คือ จากป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ้ง ลอมฟาง นำเลื่อมใส เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยอิริยาบถ ครั้นเห็นมีจิตเลื่อมใส ได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น แล้วกล่าวกับภิกษุเหล่านั้นว่า ถ้ากระผมจะสร้างวิหาร พระคุณเจ้าจะอยู่ในวิหารของกระผมไหม ภิกษุทั้งหลายตอบว่า คหบดี พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงอนุญาตวิหาร เศรษฐีกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นพระคุณเจ้าจงทูลถามพระพุทธเจ้า แล้วแจ้งให้กระผมทราบ (วิ.จุ.(ไทย)7/199/55) จากนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมมีกถา เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ ต่อมาภิกษุ เหล่านั้นได้กล่าวต่อว่าเศรษฐีนั้นว่า ท่าน

คหบดี พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตวิหารแล้ว บัดนี้ท่านจงกำหนดกาลอันควรเอาเถิด”(วิ.จ.ไทย) 7/199/55) การที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้คฤหัสถ์สร้างวัดถวายแก่พระภิกษุ และอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์อยู่เสนาสนะในวัด ก็เพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ทรงแสดงคุณประโยชน์ของวิหารว่า วิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้น ยังป้องกันงู ยุง และฝน ความหนาวเย็น นอกจากนั้นยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวายวิหารแก่สงฆ์เพื่อ หลีกเร้น อยู่เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่า เป็นทานอันเลิศ เพราะฉะนั้นผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวาย พระภิกษุผู้เป็นพหูสูตให้อยู่ในที่นี้เกิด อีกประการหนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตมีจิตเลื่อมใสในภิกษุพหูสูต ผู้ปฏิบัติตรง พึงถวายข้าว น้ำ และเสนาสนะอันควรแก่ท่าน ท่านเหล่านั้นย่อมจะแสดงธรรม อันเห็นเหตุบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา ซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะบริณิพพานได้ในชาตินี้ การจาริกไปในที่ต่าง ๆ ย่อมทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้มาก เพราะการจาริกออกไปในที่ต่าง ๆ ทำให้พระสงฆ์ได้เห็นสภาพที่แท้จริง หรือปัญหาที่เกิดขึ้นได้ชัดเจนและใกล้ชิดสามารถหาวิธีการมาแก้ไขปัญหา หรือวิธีการเผยแผ่ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในที่นั้นๆ ซึ่งทำให้การเผยแผ่หลักคำสอนประสบความสำเร็จได้ดี และยังเป็นการละความยึดมั่นถือมั่นในสถานที่อยู่อาศัย เพราะการอยู่อาศัยประจำนั้น ย่อมเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในที่อยู่อาศัยและสิ่งของต่าง ๆ ที่ต้องสะสมไว้ใช้ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม การจาริกจึงเป็นการฝึกปฏิบัติให้ละวาง การยึดถือโดยไม่รู้ตัว แต่การจาริกไปนานๆ นี้ ก็ไม่ใช่จะมีคุณอย่างเดียว พระพุทธเจ้าได้แสดงถึงโทษของการจาริกไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย โทษของภิกษุผู้ประกอบการเที่ยวไปนาน เที่ยวไปไม่มีกำหนด 5 ประการ”(วิ.จ.ไทย)7/199/55 คือ

- 1) ย่อมไม่ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยได้ฟัง
- 2) ย่อมไม่เข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว
- 3) ย่อมไม่แก้กล่าวด้วยสิ่งที่ได้ฟังแล้วบางประการ
- 4) ย่อมได้รับโรคเรื้อรังอย่างหนัก
- 5) ย่อมไม่มีมิตร

ภิกษุทั้งหลายโทษของภิกษุผู้ประกอบการเที่ยวไปนานโดยไม่มีกำหนด 5 ประการ เหล่านี้ และจากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ” ต่อมา ภิกษุเหล่านั้นได้กล่าวต่อเศรษฐีนั้นว่า “ท่านคหบดี พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตวิหารแล้ว บัดนี้ท่านจงกำหนดกาลอันควรเอาเถิด”(วิ.จ.ไทย)7/200/55) ครั้นต่อมาอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้เดินทาง ไปเมืองราชคฤห์ ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุพระโสดาบัน เมื่อเดินทางกลับคืนสูพระนครสาวัตถี แคว้นโกศล ซึ่งห่างไกลจากพระนครราชคฤห์ 54 โยชน์ ระหว่างทางกลับนั้น ท่านกล่าวกับชาวบ้านว่า ท่านทั้งหลายจงช่วยกันสร้างอารามวิหาร ชาวบ้านเหล่านั้นต่างพากันสร้างอารามที่พัก ปลุกสวนไม้ดอกบ้าง สร้างวิหารบ้าง ตามระยะทาง 1 โยชน์ ครั้นเศรษฐีเดินทางไปพระนครสาวัตถีแล้วได้เที่ยวตรวจดูทั่วพระนคร เพื่อหาสถานที่ก่อสร้างวัดเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า โดยมีพระเวฬุวันมหาวิหารเป็นต้นแบบ มีหลักการเลือกสถานที่นั้นว่าเป็นสถานที่ที่ไม่ไกล

ไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก การทางไปมาของชาวบ้านและภิกษุสงฆ์สะดวกไม่ลำบาก กลางวันมีคณน้อย กลางคืนเงียบสงบปราศจากเสียงอึกทึกเป็นสถานที่ควรแก่ผู้ชอบหลักเรือน สำหรับปฏิบัติธรรมโดยที่ เศรษฐีมิได้พิจารณาถึงเรื่องความขัดสนด้วยปัจจัย 4 ในการก่อสร้าง เพราะมั่นใจว่าตนเองจะดูแลไหว และได้พบว่าพระอุทยานของเจ้าเชตุพระราชาขุมารเหมาะสม จึงเข้าเฝ้ากราบทูลว่า ขอใต้ฝ่าพระบาท จงทรงประทานพระอุทยานแก่เกล้ากระหม่อมเพื่อ จัดสร้างวัดพระเจ้าข้า ครั้งแรกพระราชาขุมารไม่ ทรงประทานให้ แต่ทนการรบกวนจากเศรษฐีไม่ไหว จึงตรัสว่า ท่านคหบดี อาราม (หมายถึง ที่ว่างจาก สิ่งก่อสร้าง) เราให้ไม่ได้ แต่ต้องซื้อด้วยการปลุกด้วยทรัพย์ วันรุ่งขึ้นท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี สั่งให้ คนเอาเงิน ออกมาเรียงตามพื้นที่นั้น ขณะนั้นเจ้าชายเชตุพระราชาขุมารเห็นใบหน้าเศรษฐียังคงผ่องใส เอิบอิ่ม จึงตรัสว่าพอแล้วที่ว่างตรงนี้เรายกให้ ท่านเศรษฐีใคร่ครวญว่า เจ้าเชตุพระราชาขุมารนี้มีคนรู้จัก มาก หากท่านเลื่อมใสในพระธรรมวินัยก็จะเป็นผลดี จึงทูลถวายที่ว่างนั้นแก่พระราชาขุมาร ซึ่งเจ้าเชตุ พระราชาขุมารตรัสให้สร้างซุ้มประตูรูปปราสาท 7 ชั้นตรงที่นั้น ส่วนท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ให้สร้าง วิหารหลายหลัง ตกแต่งบริเวณต่าง ๆ สร้างซุ้มประตู สร้างศาลา หอฉัน โรงไฟ กับปิยภักฏี เวจจกฏี ที่ จงกรม โรงจกรม (มีหลังคา) บ่อน้ำ ศาลาบ่อน้ำ เรือนไฟ ศาลา สระโบกขรณีและ มณฑปแก่ภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

3.2.1. ประเภทของสัปปายะ

1) หลักสัปปายะ 4

1. อาวาสสัปปายะ = มีที่พักอาศัยสะดวก ที่อยู่เหมาะสม บรรยากาศดี
2. บุคคลสัปปายะ = มีบุคคลแวดล้อมที่เหมาะสม ที่เกี่ยวข้องทำให้สบายใจ
3. อาหารสัปปายะ = บริโภคอาหารที่พอเหมาะ มีอาหารการบริโภคสะดวก
4. ธรรมสัปปายะ = มีหลักปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่จริตของผู้ปฏิบัติธรรม

สถานที่ ที่มีสัปปายะครบถ้วนทั้ง 4 อย่าง จะเหมาะสมแก่การประพฤติธรรมทำให้ สะดวกสบายแก่การปฏิบัติธรรม อีกทั้งสภาพแวดล้อมก็ช่วยให้อารมณ์ดี สนทนากันแต่เรื่องธรรมะคือ ช่วยเกื้อหนุนให้คณนั่งสมาธิบรรลุธรรมได้ง่ายขึ้นหลักสัปปายะ 4 อย่างประกอบไปด้วย

1. อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่เป็นที่สบาย) คือทำวัดให้เป็นอาราม เป็นรมณีสถานรื่นรมย์ เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านจิตใจ ที่ตั้งวัดไม่ใกล้ไม่ไกลจากชุมชนเกินไป มีการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสชัดเจนเป็นสัดส่วน ยิ่งในภาวะโลกร้อนด้วยแล้ว หากวัดได้มีการ ปลุกต้นไม้ ให้อร่มเงา ร่มรื่น ดูเป็นธรรมชาติ นับว่าเหมาะกับภาวะโลกอันแสนที่จะร้อนเหลือหลาย ส่วนบางวัดตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมเป็นทุนเดิม เช่น ภูเขา ลำธาร สวน ป่า ได้เน้นเรื่องความสะอาด หรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยสม่ำเสมอเท่าที่ทำได้สร้างความสุขเพิ่มขึ้นแก่ผู้พบเห็น ป่าไม้ ถ้ำ โคน ต้นไม้ เรือนว่าง เป็นสถานที่ ที่พระพุทธรองค์ทรงแนะนำ ให้ภิกษุที่เรียน ธรรมเนียมจากพระองค์แล้ว ไป อาศัยเป็นที่ฝึกกรรมฐานตามที่ได้เรียนไป ในปัจจุบัน สถานที่เช่นว่า บางอย่างดูจะหาได้ยากพอสมควร ด้วยเหตุผลหลายประการ แต่หากหาได้พระที่ ต้องการอบรมกรรมฐาน ก็จะได้สถานที่ที่ “ได้ บรรยากาศ” หรือ “เป็นสนาสนะสัปปายะ” ต่อการบำเพ็ญเพียรภาวนา ตามที่พระพุทธรองค์ทรง

แนะนำไว้และเสนาสนะที่ว่านั้น ยังจะมีส่วนสำคัญในการสร้างคุณค่าแห่งสมณะ เพิ่มพูนสมณะสัญญา แก่ตนเอง ซึ่งถือเป็นประโยชน์โดยตรงต่อความก้าวหน้าในทางธรรม แก่พระผู้ปฏิบัติท่านนั้น สถานที่ สัปายะ ทำให้พระผู้ปฏิบัติได้ธรรมะอันเป็นเหตุปัจจัย ที่จำเป็นต่อการก้าวหน้าในทางภาวนาหรือ กรรมฐาน คือ กายวิเวก อันเป็นความสงบทางกาย หรือ สงบด้านบรรยากาศรอบข้าง ซึ่งเอื้อให้เกิดจิต วิเวก คือ ความสงบทางใจ เป็นอันดับถัดมา

2. อาหารสัปายะ (อาหารเป็นที่สบาย) เมื่อมีที่อยู่ที่สบายต้องคำนึงถึงการกินอาหาร ใน สมัยก่อนเป็นหน้าที่ของพระภิกษุเทศ ปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส การจัดสวัสดิการด้านอาหาร จึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการรวมเรื่องต่าง ๆ เช่น การกำหนดเส้นทางโคจร บิณฑบาต ควร แบ่งเป็นสาย มีการเปลี่ยนเวรกันเพื่อเจริญศรัทธาของผู้ทำบุญและป้องกันการติดในตัวของบุคคล มีการจัด ฉัณรวมกันเป็นที่แห่งเดียว เพื่อประโยชน์คือทำให้เกิดความเป็นธรรมในอดิเรกलग ขจัดความขัดแย้ง ในการแสวงหาอุปฐาก ก่อให้เกิดความสามัคคีธรรม เป็นที่เจริญศรัทธาของผู้ถวาย และสามารถ แนะนำอบรมได้ง่าย ในเวลา ก่อนและหลังอาหาร มีเจ้าหน้าที่รับนิมนต์ และทำหน้าที่แจก รายการ นิมนต์ให้ทั่วถึงโดยความเป็นธรรม หรือจัดตั้งมูลนิธิสังเคราะห์สวัสดิการด้านอาหารในยามขาดแคลน อาหาร มันเป็นเรื่องที่เราไม่ได้ยึดถือว่ามันเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ มันเป็นแต่เครื่องให้ชีวิตและ สุขภาพคงอยู่ เพื่อยังให้เกิดสาระในการดำรงชีวิตสัปายะทั้งหลาย พระองค์ทรงบัญญัติไว้ในธรรม วินัยจากสังคมสัปายะ สถานที่สัปายะ ธรรมะสัปายะ อาหารสัปายะ อากาศสัปายะ อิริยาบถสัปายะ คำว่าสัปายะ คือ ที่ยังให้เกิดความสบาย ภิกษุทั้งหลาย เธอจงไปในที่ที่ยังให้เกิด ความสบาย นั่นก็คือ เธอจงไปในที่ที่เป็นสัปายะ

3. บุคคลสัปายะ (บุคคลเป็นที่สบาย) คำนึงถึงเรื่องบุคคลที่อยู่ภายในวัดหรือบุคคล ที่ เกี่ยวข้องกับวัด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเจริญและความเสื่อมของศาสนา คนวัดแบ่งออกเป็น พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกาหรือแม่ชี และเด็กวัด วัดใดดีหรือไม่ดีบ้างให้ดูจากบุคคลทั้ง 4 ประเภทดังกล่าว ควรจัดที่อยู่อาศัยของบุคคลแต่ละประเภทให้เหมาะสมตามสถานภาพ การ ติดต่อกันควรกำหนดเวลาสถานที่ ที่อยู่ของเด็กวัดควรสะอาดและมีระเบียบ มีการวางกฎเกณฑ์ให้ ปฏิบัติพร้อมบทกำหนดโทษและควรกำหนดวันให้มีการพัฒนาวัดร่วมกัน

4. ธรรมสัปายะ ธรรมเป็นที่สบายจุดมุ่งหมายหลักของวัดคือสถานที่ประพฤติธรรมสิ่ง ที่ จะก่อให้เกิดธรรมสัปายะคือ บริเวณวัดร่มรื่นเป็นระเบียบ มีโครงการต้นไม้พุดดอกไม้สุภาชิต สอนใจ ปริศนาธรรม คติธรรม โครงการเสียงธรรมะตามสายรับฟังกันทั่วบริเวณวัดทั้งในวันจัดงานบุญ และ กระจายเสียงไปถึงชุมชนหมู่บ้านจัดสถานที่ฟังเทศน์ฟังธรรมในสถานที่สงบร่มเย็น อากาศถ่ายเท สะดวกจัดทำห้องสมุดธรรมะ โดยจัดหาหนังสือธรรมะหนังสืออื่น ๆ ที่มีสารประโยชน์เพื่อให้ผู้ มาวัด ได้อ่าน และมีที่นั่งอ่านหนังสือเป็นสัดส่วนเพียงพอ รักษาศิลปะหรือพุทธศิลป์ภายในวัดพิพิธภัณฑ์ของ วัดจัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น การบำรุงรักษาส่งเสริมวัดให้เป็นบ่อเกิดแห่ง ความสุขส่วนหนึ่งจึงมาจากสัปายะ 4 อย่างข้างต้น ที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนหรือสังคม สำคัญคือวัดยังมีอีกหลายเรื่องหลายด้านที่ เป็นเรื่องดีพูดได้ไม่รู้จบเนกอนันต์จริง ๆ

การมีสัปายะไม่ใช่กิเลส แต่เป็นสิ่งที่ต่าง ๆ อย่างที่มาก่อให้เกิดการปฏิบัติเป็นไปได้ดีและก้าวหน้าถ้าหา จัดการให้เหมาะสมได้ทำแล้วมีสติสัมปชัญญะดีขึ้น ก็เท่ากับการต่อสู้กับกิเลสเป็นไปได้มากขึ้นถ้าเรา

สามารถหาสถานที่อาหารสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลให้ต่อสู้กับกิเลสได้ดีก็เป็นสิ่งที่ ประเสริฐไม่ได้ หมายความว่าเราหาสิ่งที่สบายแล้วจะช่วยให้ก่อเกิดกิเลส เราหาสิ่งที่เหมาะสมเพื่อช่วยให้การต่อสู้กับกิเลสเป็นไปด้วยดี ถ้าเราอยู่แล้วติดสบายกิเลสเกิดขึ้นบ่อยๆเราก็อธิวว่าแม้สบายทางกายแต่ไม่เกื้อกูลทางใจทำให้อกุศลเกิดขึ้นบ่อยๆ เนื่องๆ เจริญและตั้งมั่นถือว่าสถานที่นั้นไม่ใช่

สถานที่สัปปายะสำหรับการปฏิบัติที่สัปปายะหรือสบายในที่นี้ เราเน้นที่ผลของการปฏิบัติที่ กุศลเจริญตั้งมั่นหรือไม่ไม่ใช่หมายถึงสบายแบบทางชาวโลก คือ มีน้ำไหล ไฟสว่าง มีเครื่องอำนวยความสะดวก เราหมายถึงสบายในการปฏิบัติ” เหมาะแก่การปฏิบัติทำให้อกุศลเจริญและตั้งมั่น โดยเฉพาะการทำสมาธิต้องอาศัยสัปปายะ 7 นี้ แม้ในการเจริญวิปัสสนาการพิจารณาถึงความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติกับสถานที่ที่จะโคจรไปก็สำคัญหากบุคคล หรือสถานที่ใดที่เดินทางไปแล้ว อกุศลเกิดขึ้นบ่อยๆ ที่นั่นถือว่าไม่สัปปายะไม่เกื้อกูลสำหรับนักปฏิบัติ

2) หลักสัปปายะ 7

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของสัปปายะว่า หมายถึง สิ่งที่สบาย สภาพแวดล้อมที่เกื้อกูล สิ่งที่เอื้อต่อการอยู่ดีและการที่จะพัฒนาชีวิต สิ่งที่เหมาะสม อันเกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย ประกอบไปด้วย 7 ประการ คือ

1. อาวาสสัปปายะ (ที่ที่เอื้อเพื่อ สามารถทำให้เกิดความสงบได้)
2. โจรสัปปายะ (ที่ที่จะแสวงหาอาหาร เทียบนิมิตพบได้)
3. ภัสสสัปปายะ (ที่ที่พูดคุยเหมาะสมกัน เป็นไปในทางธรรมะ)
4. บุคคลสัปปายะ (บุคคลที่เหมาะสม)
5. โภชนสัปปายะ (อาหารที่เหมาะสม)
6. อุตสัปปายะ (ดินฟ้าอากาศที่เหมาะสม)
7. อิริยาปถสัปปายะ (อิริยาบถที่เหมาะสม)

1. อาวาสสัปปายะ อาวาสสัปปายะ คือ การทำวัดให้เป็นอาราม เป็นรมณีสถานรื่นรมย์ เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านจิตใจ ที่ตั้งวัดไม่ใกล้ไม่ไกลจากชุมชนเกินไป มีการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสชัดเจนเป็นส่วน ส่วน คำว่า"อาวาส" หมายถึงที่พักอาศัยหรือสถานที่ สำหรับการปฏิบัติธรรม โดยมีการแบ่งเป็นสองประเภท คือ อาวาสสัปปายะ และ อาวาสสัปปายะ ซึ่งต่างกันที่คุณสมบัติของสถานที่นั้นๆ 1) อาวาสสัปปายะ คือที่พักหรือสถานที่ที่ไม่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม เพราะอาจมีสิ่งรบกวนหรือไม่เอื้อต่อการเจริญสมาธิ 2) อาวาสสัปปายะ คือสถานที่ที่เหมาะสมและเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม ซึ่งจะส่งเสริมให้จิตใจสงบและมีสมาธิ การอยู่ในอาวาสที่เหมาะสมทำให้เกิดผลดีในการเจริญจิต เช่น สถิตที่ตั้งมั่นและสมาธิที่แน่วแน่

ในคัมภีร์ ปกรณวิสุทธิมรรค ได้อธิบายไว้ว่า หากโยคาวจรอยู่ในอาวาสที่เหมาะสม จะช่วยให้เกิดนิมิตที่ดีและจิตใจตั้งมั่น การเลือกอาวาสที่มีความสงบและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาจิตใจ การปฏิบัติธรรมในอาวาสที่เหมาะสมไม่เพียงแต่ช่วยให้จิตใจตั้งมั่น แต่ยัง

ส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกสงบและเป็นสมาธิ จึงถือว่าอาวาสที่เหมาะสมคือสภาพแวดล้อมที่สำคัญในการปฏิบัติธรรม.

2. โคจรคามสัปปายะ โคจรคาม หมายถึงหมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่พระภิกษุไปบิณฑบาตหาอาหาร โดยแบ่งออกเป็นสองประเภท ได้แก่ โคจรอสัปปายะ และ โคจรสัปปายะ โคจรอสัปปายะ คือหมู่บ้านที่ไม่เหมาะสมสำหรับการบิณฑบาต เช่น ห่างไกลจากวัด การเดินทางไม่สะดวกหรือไม่สามารถหาผลิตภัณฑ์อาหารที่เพียงพอ “โคจรสัปปายะ” คือหมู่บ้านที่เหมาะสม ซึ่งอยู่ในระยะที่ไม่ไกลหรือไม่ใกล้เกินไปเช่น ประมาณ 1-2 กิโลเมตร มีอาหารพร้อมและการเดินทางสะดวก การบิณฑบาตจึงเป็นไปด้วยความสะดวกและสมบูรณ์ การเลือกโคจรคามที่เหมาะสมถือเป็นสิ่งสำคัญในการบำเพ็ญเพียรเพื่อให้เกิดผลที่ดีที่สุดในการปฏิบัติธรรม.

3. ภัตตสัปปายะ การพูดที่เหมาะสมในการปฏิบัติธรรม ภัตสะ หรือการพูดคุย มีความสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรม เนื่องจากคำพูดที่ไม่เหมาะสมสามารถบงกชสมาธิและการพัฒนาจิตใจได้ การพูดในระหว่างการปฏิบัติธรรมจึงควรเป็นไปอย่างระมัดระวังเพื่อส่งเสริมการเจริญสติและสมาธิในปัจจุบัน การแบ่ง ภัตตสัปปายะ ออกเป็นสองประเภท คือ

1. ภัตตอสัปปายะ คือการพูดคุยที่ไม่เหมาะสม เช่น การพูดเพ้อเจ้อ หรือการพูดที่เกิดจากกิเลส ซึ่งอาจขัดขวางการเจริญสมาธิ

2. ภัตตสัปปายะ คือการพูดที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติธรรม โดยหลีกเลี่ยงการพูดในเรื่องที่ไม่สำคัญหรือไม่เป็นประโยชน์ เช่น การพูดคำที่ช่วยเสริมสร้างความสงบ และไม่ทำลายความเจริญทางจิตใจ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา วิปัสสนานัย ได้แสดงถึงความสำคัญของการสำรวมวาจาในการปฏิบัติธรรม โดยมีการเน้นการใช้สติในการควบคุมอินทรีย์ทั้งหก (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) เพื่อไม่ให้เกิดกิเลสและสามารถบรรลุผลในมรรคผลนิพพานได้ การพูดที่ดีและเหมาะสมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสรรค์การปฏิบัติธรรมที่มีความก้าวหน้าและสงบ

4. บุคคลสัปปายะ บุคคล หมายถึง บุคคลที่อยู่ร่วมกันหรือมีการสนทนาปราศรัยกันมี 2 อย่างได้แก่ บุคคลอสัปปายะ คือ บุคคลที่ไม่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติด้วยและ บุคคลสัปปายะ คือบุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติโดยควรพึงเลือกคบ บุคคลสัปปายะเพื่อความตั้งมั่นแห่งจิตของตนในขณะที่กำลังปฏิบัติ ในคัมภีร์ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค อธิบายไว้ว่า บุคคลอสัปปายะ คือ บุคคลที่ไม่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติอยู่นั้น ได้แก่ บุคคลผู้มากไปด้วยการทำกายให้ มั่นคงชอบบำรุงประคบประหงมตกแต่งร่างกาย (กายทพหิพหุ โล) มีปกติพูดติรัจฉานกถา (ติรัจฉานกถิก) เป็นอสัปปายะเพราะว่าเขามีแต่จะทำให้เธอเศร้าหมองดูจนน้ำโคลนทำน้ำใสให้ขุ่นไปฉะนั้นและเพราะ อาศัยบุคคลเช่นนั้นสมาบัติย่อมเสื่อมดุจสมาบัติของภิกษุหนุ่มผู้อยู่ ณ โกฏิบรรพตวิหาร เสื่อมเพราะ อาศัยบุคคลเช่นนั้น ส่วนบุคคลสัปปายะบุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติอยู่ นั้นได้แก่ บุคคลที่เป็นผู้ไม่พูดติรัจฉานกถา (อติรัจฉานกถิก) ถึงพร้อมด้วยศีลคุณ สมาธิคุณช่วยขยายบทความให้กว้างกว่านี้และมีนัยยะสำคัญขยายความต้องการโดยหาจากเว็บและหนังสือต่างๆที่เขียนเกี่ยวกับบทความนี้ให้เยอะกว่านี้หน่อย

5. โภชนาสัปายะ อาหารที่เหมาะสมในการสนับสนุนการปฏิบัติธรรม โภชนาสัปายะ หมายถึง อาหารที่มีความเหมาะสมต่อการบริโภคในระหว่างการปฏิบัติธรรม โดยอาหารดังกล่าวจะช่วยส่งเสริมสุขภาพและความมั่นคงของจิตใจในการปฏิบัติธรรม โยคาวจรควรเลือกอาหารที่มีคุณสมบัติเกื้อกูลต่อการเจริญสมาธิและจิตใจ เช่น อาหารที่ถูกปากและเป็นที่พอใจ รวมถึงอาหารที่ทำให้จิตใจสงบและมีความสุขในทางตรงกันข้าม โภชนอสัปายะ คือ อาหารที่ไม่เหมาะสม เพราะอาจส่งผลให้ร่างกายและจิตใจไม่มั่นคง เช่น อาหารที่ไม่ถูกปากหรือยากต่อการบริโภค ซึ่งอาจทำให้การปฏิบัติธรรมถูกขัดขวางหรือเสื่อมสมาธิใน “คัมภีร์ปรกณวิสุทธิมรรค” ได้กล่าวถึงการเลือกอาหารว่า อาหารรสหวานหรือรสเปรี้ยวอาจเหมาะสมในบางกรณี ขึ้นอยู่กับสภาพร่างกายและจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งการเลือกอาหารที่เหมาะสมสามารถช่วยสนับสนุนการปฏิบัติธรรมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

6. อุตุสัปายะ ความเหมาะสมของสภาพอากาศในการปฏิบัติธรรม อุตุ หมายถึง สภาพดินฟ้าอากาศหรือธรรมชาติที่ล้อมรอบบุคคลในขณะที่ปฏิบัติธรรม มีทั้ง อุตุสัปายะ (สภาพอากาศที่เหมาะสม) และ อุตุอสัปายะ (สภาพอากาศที่ไม่เหมาะสม) หากสภาพอากาศไม่เอื้ออำนวย เช่น ร้อนหรือหนาวเกินไป อาจทำให้จิตใจขุ่นมัวหรือไม่มั่นคง ส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติธรรม ในทางตรงกันข้าม สภาพอากาศที่เย็นสบาย หรือไม่ร้อนเกินไปจะช่วยให้จิตใจสงบและมั่นคง ซึ่งเอื้อต่อการเจริญสมาธิและการปฏิบัติธรรมได้ดี “คัมภีร์ปรกณวิสุทธิมรรค” อธิบายไว้ว่า อากาศที่ไม่สบายและสบาย, จิตใจที่สงบระงับแจ่มใสตั้งมั่น แล้วก็ถาวรยิ่งขึ้นไป ฉะนั้นอากาศร้อนจึงเป็นอสัปายะ ส่วนอากาศ เย็นเป็นสัปายะแกโยคาวจรบุคคลนั้น โยคาวจรบางท่าน ได้รับอากาศเย็นแล้วก็รู้สึกไม่ค่อยจะสบาย จิตใจ ที่ยังไม่แจ่มใส ไม่มั่นคงก็กลับกระสับกระส่ายขุ่นหมองยิ่งขึ้น จิตใจที่สงบระงับแจ่มใสตั้งมั่น แล้วก็กลับหงุดหงิดฟุ้งซ่านขึ้นมา แต่ถ้าได้รับอากาศร้อน ก็รู้สึกสบายจิตใจที่ยังไม่แจ่มใส ไม่ตั้งมั่น ก็กลับ แจ่มใส ตั้งมั่นขึ้นจิตใจที่สงบระงับแจ่มใส ตั้งมั่นแล้วก็ถาวรยิ่งขึ้นไป ฉะนั้นอากาศเย็นจึงเป็นอสัปายะ ส่วนอากาศร้อนเป็นสัปายะแกโยคาวจรบุคคลนั้น

7. อิริยาปถสัปายะ อิริยาปถ หมายถึง กิริยาท่าทางในการเคลื่อนไหวของร่างกายที่มี 4 แบบ ได้แก่ นั่ง ยืน เดิน และนอน โดยแต่ละอิริยาปถมีผลต่อจิตใจและร่างกายในแบบต่างๆ คัมภีร์ปรกณวิสุทธิมรรคอธิบายว่า การเลือกอิริยาปถที่เหมาะสมจะช่วยให้โยคาวจรได้รับผลดีในการปฏิบัติธรรม เช่น อิริยาปถที่ทำให้จิตใจสงบและไม่ถูกนิรวณกวนใจ ในคัมภีร์ปรกณวิสุทธิมรรค อธิบายไว้ว่า ในอิริยาปถ 4 อย่างนั้น โยคาวจรบาง ท่าน เมื่อทำการปฏิบัติอยู่ในอิริยาปถนอนแล้ว ก็ทำให้รู้สึกง่วงเหงาหาวนอน ไม่ค่อยได้รับผลดี ถ้าทำ การปฏิบัติในอิริยาปถอื่นๆก็รู้สึกว่ามีความสบายกายสบายใจทั้งได้รับผลดีโดยไม่มีนิรวณเกิดขึ้นกวนใจ บางท่านก็ไม่ได้รับผลดีแต่ประการใด ในอิริยาปถนั่งยืนเดิน แต่กลับได้รับผลดีในอิริยาปถนอน บาง ท่านเมื่อทำการปฏิบัติอยู่ในอิริยาปถนั่งยืนเดินแล้วรู้สึกไม่สบายกายไม่สบายใจ ไม่ค่อยได้รับผลดีถ้าทำ การปฏิบัติอยู่ในอิริยาปถเดินกับนอน ก็รู้สึกว่ามีความสบายกายสบายใจ ทั้งได้รับผลดีด้วย บางท่านก็ ไม่ได้รับผลดีแต่ประการใด ในอิริยาปถเดินนอน แต่กลับได้รับผลดีในอิริยาปถนั่งยืนบางท่าน เมื่อทำ การปฏิบัติอยู่ในอิริยาปถเดินแล้วรู้สึกไม่สบายกายไม่สบายใจไม่ค่อยจะได้รับผลดีถ้าทำการปฏิบัติใน อิริยาปถอื่นๆ ก็รู้สึกว่ามีความสบายกายสบายใจ ทั้งได้รับผลดีโดยไม่มีนิรวณเกิดขึ้นกวนใจ

3.3. หลักสัปปายะที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้

ในสมัยพุทธกาล สถานที่ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรมและเจริญภาวนาสำหรับพระสงฆ์ มักเป็นในป่าเขาถ้ำเวิ้งว้าง เนื่องจากเป็นสถานที่ที่มีความเงียบสงบ ในกาลต่อมาที่มีการสร้างวัดขึ้น รูปแบบของวัดเลยยังคงสัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติคือเป็นอารามรื่นรมย์ ตั้งอยู่ใกล้ไม่ไกลเกินกว่าการเข้าถึง และการเดินทางสะดวกต้องเป็นไปอย่างสะดวกดังนั้นการออกแบบภูมิทัศน์วัดจึงต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ซึ่งหลัก สัปปายะ' อันว่าด้วยการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เกื้อกูลแก่การ 'ปฏิบัติธรรม และเป็นไปด้วยความสะดวกสบายนั้นจึงเป็นหลักสำคัญสำหรับการออกแบบวัดมาจนถึงปัจจุบัน แต่ดังที่กล่าวไปข้างต้นว่าเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป สิ่งที่เคยปฏิบัติและยึดถือมาก็ค่อยๆ เลือนหาย การบริหารจัดการวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ จึงควรใช้สัปปายะมาผนวกเข้ากับงานออกแบบภูมิทัศน์วัด เพื่อฟื้นฟูและนำวัดอันเป็นศาสนสถานของชาวพุทธให้กลับมามีความเหมาะสมอีกครั้ง ซึ่งหัวใจสำคัญที่สถาปนิกนักออกแบบต้องคำนึงถึงคือการเรียนรู้ของผู้นำทางวิดิวิญญาน สังฆะ และที่ตั้งโครงการ (วัด) โดยการยึดสัปปายะอย่างนี้เข้ามาผสาน ดังนี้อาวาสสัปปายะหรือเสนาสนะสัปปายะ คือการสร้างที่อยู่อันเหมาะสม ปลอดภัย และไม่พลุกพล่านจอแจ โคจรสัปปายะคือแหล่งอาหาร อำนวยและบิณฑบาตได้ เช่นอยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลชุมชน หรือมีชุมชนล้อมรอบ อุตุสัปปายะ คือสภาพแวดล้อมหรือสภาพอากาศอยู่ในระดับเหมาะสม ไม่หนาวไม่ร้อนเกินไปบุคคลสัปปายะ มีบุคคลแวดล้อมที่เหมาะสม ที่เกี่ยวข้องทำให้สบายใจ ด้าน ภัตตสัปปายะ การพูดคุยเหมาะสม ควรมีการสนทนา พูดคุยกันแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติได้ฟังสิ่งที่จะ ทำให้จิตใจเกิดสัทธา วิริยะ อุตสาหะ ความสงบระงับในการที่จะทำความเพียรอาหารสัปปายะ บริโภคอาหารที่พอเหมาะ มีอาหารการบริโภคสะดวกธัมมสัปปายะ มีหลักปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่จริตของผู้ปฏิบัติธรรมด้าน อิริยาปถสัปปายะ อิริยาปถเหมาะสม ควรมีอิริยาปถทั้ง 4 ยืน เดิน นั่ง นอน เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม

การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นการพัฒนาอย่างสอดคล้องระหว่างวัด บ้าน และชุมชน ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย จะต้องร่วมด้วยช่วยกัน ไม่ใช่เป็นหน้าที่ของใครฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาโดยส่วนเดียวทั้งหมด ทุกฝ่ายโดยเฉพาะพุทธบริษัททั้ง 4 ต้องมีการร่วมด้วยช่วยกัน ร่วมคิดร่วมทำในกิจกรรมทุกอย่าง ทั้งนี้เพื่อให้ บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้ คือ การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชนและประชาชนทั่วไป แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสัปปายะนั้นเน้นการพัฒนาแบบบูรณาการให้เกิดความสมดุลใน 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านกายภาพ 2) ด้านจิตภาพ 3 ด้านพฤติกรรมภาพ และ 4) ด้านปัญญาภาพ ด้วยการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ได้หลักพุทธธรรมแห่งสัปปายะว่าด้วยการพัฒนาประกอบด้วย 1) หลักอาวาสสัปปายะ 2) หลักโคจรสัปปายะ 3) หลักภัตตสัปปายะ 4) หลักบุคคลสัปปายะ 5) หลักโภชนสัปปายะ 6) หลักอุตุสัปปายะ 7) อิริยาปถสัปปายะ (พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, 2528) ถือเป็นหลักคำสอนที่สำคัญทาง พระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือการบูรณาการเพื่อปรับแก้ปัญหาของการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย 1) ด้านกายภาพ 2) ด้านจิตภาพ 3) ด้านพฤติกรรมภาพ และ 4) ด้านปัญญาภาพ ได้อย่างสอดคล้องลงตัว ทั้งในการพัฒนากายภาพ จิตใจ พฤติกรรม

และปัญญา เพื่อการพัฒนาวัดให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ เกิดกับประชาชน ชุมชน และสังคมอย่างยั่งยืน

หลักพุทธธรรมแห่งสัปบายะ ถือเป็นแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงหลักสัปบายะ .ม) อุ.อ. (ไทย).3/189/117) ถือว่าเป็นแนวคิดสำคัญพื้นฐานที่มีความเหมาะสมสำหรับการนำมาบูรณาการในการพัฒนาวัดให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในมิติต่างๆ อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะสามารถนำมาเป็นกรอบแนวทางของการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยการบูรณาการปรับแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการพัฒนาวัดสร้างสุข โดยสรุปปัญหาเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ 1) ปัญหาด้านกายภาพ เช่น ปัญหาการจัดการพื้นที่ภายในวัด การแบ่งเขตพื้นที่ภายในวัด การตกแต่งสถานที่ต่าง ๆ ภายใน วัดให้น่าสนใจ การใช้ประโยชน์ที่ดินข้างเคียง สถานที่จอดรถ ตลาด แผงลอย ร้านค้าขาย) อาหาร เครื่องดื่ม ร้านสินค้าที่ระลึก ศาลาที่นั่งพักผ่อน และห้องสุขา เป็นต้น 2) ปัญหาด้านจิตภาพ เช่น ปัญหาการตระหนักรู้ในเรื่อง ต่าง ๆ ของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในการพัฒนาวัดสร้างสุข 3) ปัญหาด้านพฤติกรรม เช่น ปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรม ของบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัดสร้างสุข และ 4) ปัญหาด้านปัญญาภาพ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับการ สร้างองค์ความรู้การถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ สู่บุคคลทั่วไป ปัญหาเหล่านี้ ล้วนส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ หากนำหลักสัปบายะมาเป็นเครื่องมือและบูรณาการเพื่อการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนได้

3.3.1. การบริหารแหล่งเรียนรู้ตามหลักสัปบายะ

การบริหารแหล่งเรียนรู้ตามหลัก หมายถึงการจัดการและการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสม (สัปบายะ) ตามสภาพความต้องการของผู้เรียน สภาพแวดล้อม และทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการเรียนรู้ โดยใช้หลักการที่เกี่ยวข้องกับความเหมาะสมในทุกด้าน วัดหรือศาสนสถานที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา มีความเหมาะสมทั้งสถานที่และทรัพยากรที่มีอยู่ โดยมีการพิจารณาในหลายด้านที่สอดคล้องกับหลักสัปบายะ เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนในบริบทของวัดซึ่งเป็นสถานที่แห่งการศึกษาด้านธรรมและการฝึกสมาธิ โดยการพิจารณาความเหมาะสมในหลายด้าน เช่น สถานที่เรียนรู้ที่สงบและส่งเสริมการตั้งใจเรียน การเลือกใช้ทรัพยากรการเรียนรู้ที่หลากหลายและมีคุณภาพ การใช้วิธีการสอนที่สอดคล้องกับลักษณะของผู้เรียนเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพการจัดการเวลาเรียนให้เหมาะสมเพื่อไม่ให้ผู้เรียนรู้สึกเบื่อหน่ายหรือเครียดเกินไป การเลือกผู้สอนที่มีความเชี่ยวชาญและสามารถสื่อสารได้อย่างเข้าใจรวมถึงการประเมินผลที่สอดคล้องกับเนื้อหาการสอนและการพัฒนาของผู้เรียน เพื่อให้การเรียนรู้เกิดผลดีที่สุด การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ควรให้ความสำคัญกับการอัปเดตเครื่องมือและเทคโนโลยีที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ในยุคปัจจุบันทั้งหมดนี้จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาความสามารถได้อย่างเต็มศักยภาพ และเกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้ง

3.4. สรุป

ในพระพุทธศาสนา วัดสถานที่หลักสำหรับทำหน้าที่ในการสืบทอดทางพระพุทธศาสนาและการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมอันดีงามแก่พุทธศาสนิกชนจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งสืบเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลาช้านานเพราะวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธโดยมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนของวัดเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของประชาชนเป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือและความร่วมมือเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเป็นเป้าหมายหลอมวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธซึ่งนับได้ว่าวัดเป็นสถานที่ทำประโยชน์ให้แก่สังคมเป็นอย่างมาก แต่เนื่องจากในสภาพของสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปจึงมีผลทำให้บทบาทของวัดเปลี่ยนไปด้วย แต่อย่างไรก็ตามวัดก็ยังถือเป็นสถานที่สำคัญต่อวัฒนธรรมของสังคม การเปลี่ยนแปลงของวัดและพระสงฆ์กลับลดลง การพัฒนาวัดให้เป็นสัปปายะยังคงมีความสำคัญ การพัฒนาวัดให้เป็นพื้นที่เพื่อการศึกษาและปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องอาศัย "หลักสัปปายะ" ซึ่งหมายถึงสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เกื้อกูล และเอื้อต่อการศึกษาและการปฏิบัติธรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา หลักสัปปายะนี้ปรากฏชัดในคัมภีร์เถรวาทหลายแห่งตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการจัดสถานที่และสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับธรรมชาติของการฝึกฝนจิตใจ เช่น เสนาสนะอันสงัดอาหารที่เหมาะสม การมีเพื่อนดีในการสนทนาธรรม และบรรยากาศที่ช่วยให้จิตใจตั้งมั่น การจัดวัดให้เหมาะสมตามหลักสัปปายะต้องคำนึงถึงหลายมิติ เช่น ที่พักอาศัย (อาวาสสัปปายะ) เส้นทางโคจร (โคจรสัปปายะ) การพุดคุย (ภัสสสัปปายะ) บุคคลแวดล้อม (บุคคลสัปปายะ) อาหารการบริโภคน (โภชนสัปปายะ) สภาพอากาศ (อุตุสสัปปายะ) และอิริยาบถในการดำเนินชีวิต (อิริยาปถสัปปายะ) หากสามารถจัดการสิ่งเหล่านี้ได้อย่างครบถ้วน วัดจะกลายเป็นพื้นที่เพื่อการศึกษาและปฏิบัติที่เอื้ออำนวยทั้งต่อการฝึกฝนของพระภิกษุสงฆ์และการเรียนรู้ของชุมชนทั่วไป ช่วยเสริมสร้างศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน ด้วยการประสานระหว่างสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ผู้คนที่มีศรัทธา และกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยต่อไป

บทที่ 4

วิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช มาวิเคราะห์ให้สอดคล้องตามกรอบแนวคิดหลักสัปปายะ 7 ประการในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งกำหนดเป็นประเด็นวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ในแต่ละด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสถาปัตยกรรม ด้านประติมากรรม และด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ตามประเด็นเนื้อหาที่กำหนดไว้ดังนี้

- 4.1 สภาพพื้นที่การเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ตามหลักสัปปายะ
- 4.2 สภาพพื้นที่การเรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรมตามหลักสัปปายะ
- 4.3 สภาพพื้นที่การเรียนรู้ด้านประติมากรรมตามหลักสัปปายะ
- 4.4 สภาพพื้นที่การเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีตามหลักสัปปายะ
- 4.5 บทสรุป

4.1. วิเคราะห์สภาพพื้นที่การเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ตามหลักสัปปายะ

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในฐานะโบราณสถานสำคัญของภาคใต้และประเทศไทย มีคุณค่าอย่างสูงใน 4 ด้าน คือ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม, ประติมากรรม, และขนบธรรมเนียมประเพณี การเรียนรู้ในพื้นที่ศาสนสถานไม่เพียงเป็นการรับรู้ข้อมูลทางวิชาการเท่านั้น หากยังเกี่ยวข้องกับการซึมซับบรรยากาศ ความศักดิ์สิทธิ์ และพลังจิตวิญญาณของสถานที่นั้น ๆ ควบคู่กันไป ด้วย หลักสัปปายะ 7 ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วย "องค์ประกอบแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การศึกษาและปฏิบัติธรรม"จึงสามารถประยุกต์ใช้วิเคราะห์สภาพแวดล้อมของวัดในฐานะแหล่งเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านอवासสัปปายะ (สถานที่เหมาะสม) หมายถึงสถานที่หรือที่พักอาศัยที่มีลักษณะเหมาะสม เอื้อให้ผู้อยู่อาศัยเกิดความสงบกายสงบใจ และเหมาะสมกับการเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีองค์ประกอบของอवासสัปปายะอย่างเด่นชัด มีจุดเด่นคือมีองค์พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นศิลปะสืบทอดรูปแบบมาจากอนุสาวรีย์และและโปโลนารูวะ จากประเทศศรีลังกา แต่ได้ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความเหมาะสมของท้องถิ่น คือไม่ได้มีขนาดใหญ่โตเหมือน Dagabas ที่อนุสาวรีย์และและโปโลนารูวะ แต่มีสัดส่วนที่เหมาะสมงดงามและตรึงตา ทั้งยังถ่ายทอดรูปแบบให้กับการสร้างเจดีย์รูปทรงเดียวกันนี้ ในราชอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยา เป็นรูปแบบหลักของเจดีย์ที่นิยมสร้างสืบมาจนปัจจุบัน สิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร คือต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งได้นำหน่ออ่อนมาจากศรีลังกา ซึ่งเป็นต้นที่นำหน่อมาจากต้นโพธิ์ต้นแรกที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ในประเทศอินเดีย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่อยู่ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และวัดแห่งนี้

ตั้งอยู่ในศูนย์กลางเมือง แต่ยังคงรักษาความสงบ ศักดิ์สิทธิ์ และศรัทธาไว้ได้อย่างสมบูรณ์ เขตพุทธาวาสและสังฆาวาสมีการจัดสรรพื้นที่อย่างเป็นระบบ แยกกิจกรรมทางศาสนากับพื้นที่สำหรับนักท่องเที่ยวและผู้ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไม่ปะปน การจัดผังพื้นที่ภายในวัดมีความเป็นระบบ มีการแบ่งแยกเขตใช้งานอย่างชัดเจนระหว่างเขตพุทธาวาส (บริเวณศาสนสถานสำหรับประกอบพิธีกรรมและโบราณสถานสำคัญ) กับเขตสังฆาวาส (บริเวณที่พักและการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์) โดยมีกำแพงอิฐล้อมรอบวัดเป็นสัดส่วนชัดเจนตามแบบแผนวัดโบราณ การจัดพื้นที่เช่นนี้ช่วยให้กิจกรรมการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ (เช่น การเยี่ยมชมโบราณสถานและพิพิธภัณฑ์) แยกออกจากพื้นที่การปฏิบัติศาสนกิจและการอยู่อาศัย ทำให้ทั้งสองส่วนสามารถดำเนินไปได้โดยไม่รบกวนซึ่งกันและกัน เกิดความสงบเรียบร้อยเอื้อต่อการศึกษาค้นคว้าและการปฏิบัติธรรมควบคู่กัน สอดคล้องกับความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 1 กล่าวว่า “การจัดพื้นที่สังฆาวาสอย่างเหมาะสม มีการแยกโซนระหว่างพื้นที่ศาสนกิจและการปฏิบัติธรรมได้อย่างชัดเจน และกฎพระสะอาด สะดวกสบาย เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม” แสดงให้เห็นว่าการจัดสภาพที่พักและพื้นที่ภายในวัดมีความเป็นระเบียบ สะอาด และสงบ ซึ่งเป็นลักษณะของอาวาสสถาปายะที่ส่งเสริมทั้งการอยู่อาศัยของพระสงฆ์และการปฏิบัติศาสนกิจของผู้มาเยือน นอกจากนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 2 ยังเน้นย้ำถึงบทบาทเชิงสัญลักษณ์ของสถานที่ โดยกล่าวว่า “องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางจิตใจที่สำคัญ เป็นสถานที่ที่ให้พลังศรัทธาและความสงบทางใจอย่างแท้จริง” ซึ่งสะท้อนว่าสภาพแวดล้อมของวัดมีองค์ประกอบทางกายภาพ (พระบรมธาตุเจดีย์) ที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมใจและสร้างพลังทางจิตวิญญาณให้แก่ผู้ที่เข้ามาในพื้นที่ได้อย่างสมบูรณ์ สอดคล้องกับแนวทางของอาวาสสถาปายะที่ว่าสถานที่ที่ดีควรช่วยให้ผู้ปฏิบัติหรือผู้เรียนรู้เกิดความสงบใจและศรัทธาในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

ด้านโครงสร้างปายะ (เส้นทางสัญจรเหมาะสม) คือความเหมาะสมของเส้นทางสัญจรหรือการเดินทางที่เอื้อให้เกิดความสะดวกและปลอดภัยในการประกอบกิจหรือการเรียนรู้ ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีการออกแบบเส้นทางการสัญจรและการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับหลักโครงสร้างปายะเป็นอย่างดี เส้นทางเดินภายในวัดเชื่อมต่อระหว่างจุดสำคัญต่าง ๆ เช่น พระวิหารหลวง องค์พระบรมธาตุเจดีย์ พิพิธภัณฑ์ และศาลาต่าง ๆ โดยคำนึงถึงความสะดวกของผู้มาเยี่ยมชม ทั้งนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุและผู้มาปฏิบัติธรรมสามารถเดินชมสถานที่ได้โดยง่ายและราบรื่น พื้นทางเดินมีความสะอาด ร่มรื่น และมีป้ายบอกทางที่ชัดเจน ทำให้การเคลื่อนไหวภายในวัดเป็นไปอย่างไม่ติดขัดคือสถานที่ที่มีแหล่งอำนวยความสะดวก ไม่ว่าจะเป็นอาหาร การจราจร การจัดวางภูมิทัศน์ที่เหมาะสมดี ซึ่งวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารตั้งอยู่ภายในตัวเมือง มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป ภูมิทัศน์และสถานที่สำคัญๆ ทางประวัติศาสตร์ภายในวัดได้ออกแบบและจัดวางอย่างเป็นสัดส่วน ทางเดินภายในวัดถูกออกแบบให้เอื้อต่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ เส้นทางชมรอบพระเจดีย์ วิหารหลวง และพิพิธภัณฑ์มีความสะดวก แต่บางจุดในช่วงเทศกาลอาจเกิดความแออัด คำให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิสันับสนุนข้อสังเกตข้างต้น เช่น ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 3 กล่าวไว้ว่า “เส้นทางการเดินชมสถานที่สำคัญในวัด เช่น พระวิหารหลวง และบริเวณโดยรอบองค์พระมหาธาตุ มีการจัดการอย่างดี ทำให้การเคลื่อนไหวและการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นไปอย่างราบรื่นและสงบ นอกจากนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 5 ยังเสริมว่า “มีพื้นที่สำหรับเดินจงกรมและเส้นทางการเยี่ยมชมโบราณสถานที่เป็นระเบียบ สะอาด และเงียบสงบ ส่งเสริม

การจาริกเรียนรู้ประวัติศาสตร์ด้วยจิตใจที่ตั้งมั่น” จะเห็นได้ว่าทั้งเส้นทางชมโบราณสถานและพื้นที่สำหรับเดินจงกรมภายในวัดมีความเป็นสัดส่วน สะอาด และสงบ ช่วยให้ผู้มาเยือนสามารถเดินเยี่ยมชมเรียนรู้ประวัติศาสตร์ได้พร้อมกับรักษาจิตใจให้สงบตั้งมั่นไปด้วย ลักษณะดังกล่าวถือเป็นการเติมเต็มหลักโคจรสัปปายะอย่างสมบูรณ์ เพราะเส้นทางสัญจรในวัดเอื้อให้เกิดทั้งการเรียนรู้และการเจริญสติควบคู่กัน

ด้านภัสสสัปปายะ (การสื่อสารเหมาะสม) หมายถึงความเหมาะสมสบายในการพูดคุยสนทนาและรับฟังด้านธรรมะหรือความรู้ต่าง ๆ สภาพแวดล้อมที่ดีตามหลักภัสสสัปปายะจะส่งเสริมให้การสื่อสารเป็นไปด้วยดีและเกิดประโยชน์ ในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยเฉพาะพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ มีบรรยากาศที่สนับสนุนการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์และเกิดปัญญา กล่าวคือ มีการจัดพื้นที่และกิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมะและประวัติศาสตร์อย่างเหมาะสม ในขณะเดียวกันก็จัดโซนที่สงบเงียบสำหรับการเจริญภาวนาโดยไม่ถูกรบกวนจากเสียงพูดคุยในบริเวณอื่นคือ ทางวัดมีการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ทั้งด้านพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์แก่นักท่องเที่ยวและสาธุชนเป็นประจำ เช่น การบรรยายธรรมและเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ของวัดในช่วงวันธรรมสวนะ (วันพระ) ณ ศาลา 100 ปี ภายในวัด รวมถึงการสื่อสารผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ของวัดทำให้ผู้มาเยือนได้รับข้อมูลความรู้ควบคู่กับการเกิดศรัทธาในศาสนาไปพร้อมกัน ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 7 ให้ข้อมูลในประเด็นนี้ว่า “ทางวัดมีการจัดกิจกรรมสื่อสารธรรมะและประวัติศาสตร์ผ่านการบรรยายและการสนทนาอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในบริเวณพระมหาธาตุเจดีย์และประชาสัมพันธ์ของวัด” ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการจัดกิจกรรมสนทนาธรรมและให้ข้อมูลที่เสริมสร้างปัญญาแก่ผู้มาเยือนอย่างเป็นระบบเป็นประจำ นอกจากนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิท่านเดิมยังสังเกตว่าวัดมีการกำหนด “พื้นที่สงบ” ไว้อย่างชัดเจนในบริเวณที่เหมาะสมแก่การเจริญปัญญา ซึ่งช่วยให้ผู้มาเยือนสามารถเลือกที่จะสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ในพื้นที่ที่จัดไว้ และสามารถเข้าพื้นที่สงบเพื่อพิจารณาธรรมโดยลำพังได้เมื่อประสงค์ ลักษณะการจัดการดังกล่าวสะท้อนถึงความสอดคล้องกับหลักภัสสสัปปายะ เพราะวัดได้เอื้อทั้งบรรยากาศการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ และยังรักษาสมดุลกับความสงบทางเสียงในพื้นที่ที่ควรเงียบไว้ได้อย่างเหมาะสม

ด้านบุคคลสัปปายะ (บุคคลแวดล้อมเหมาะสม) คือความเหมาะสมสบายที่เกิดจากการได้อยู่ร่วมกับบุคคลหรือกลุ่มคนที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ บุคคลแวดล้อมที่ดีจะกระตุ้นและประคับประคองให้ผู้ศึกษาหรือปฏิบัติเดินไปในทางที่ถูกต้อง สำหรับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้น สภาพแวดล้อมด้านบุคคลถือว่าเอื้อต่อการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์และการซึมซับคุณค่าทางจิตใจอย่างยิ่ง วัดมีพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิและบุคลากรที่มีความรู้ลึกซึ้งทั้งทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและพระพุทธศาสนาอยู่ประจำหลายรูป แต่ละรูปมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้และปลูกฝังศรัทธาแก่สาธุชนและเยาวชนที่มาเยี่ยมชมวัดอย่างสม่ำเสมอ ตัวอย่างเช่น พระวิปัสสนาจารย์ของวัดจะนำนักปฏิบัติธรรมทำกรรมฐานพร้อมบรรยายธรรมประกอบ ส่วนพระภิกษุที่เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์จะทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวหรือคณะนักเรียนที่มาทัศนศึกษาวัด เป็นต้นคือมีบุคลากรที่เหมาะสมกับการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของโบราณสถาน

โบราณวัตถุภายในวัด วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีการดำเนินการบริหารจัดการการเข้าถึงแหล่งประวัติศาสตร์สำคัญของวัด โดยการจัดพื้นที่รวบรวมสิ่งสำคัญๆ ไว้ในพิพิธภัณฑ์ของวัด และได้จัดให้มีนักประชาสัมพันธ์ภายในวัด และยังมีผู้ทรงความรู้ทางประวัติศาสตร์ภายในวัดทั้งที่เป็นพระภิกษุที่สามารถให้คำแนะนำด้านประวัติศาสตร์ และมีฆราวาสที่สามารถเป็นมัคคุเทศก์นำชมและแนะนำสิ่งสำคัญๆทางประวัติศาสตร์ภายในวัด ตลอดจนมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบตามพระวิหารสำคัญๆ ต่างๆ เพื่อคอยดูแลและตอบคำถามให้กับผู้ที่สนใจ จึงกล่าวได้ว่าภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีบุคลากรที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่สามารถทำหน้าที่อธิบายบริบทของสถานที่สำคัญได้อย่างน่าเชื่อถือ ข้อมูลผู้ทรงคุณวุฒิสนับสนุนความสำคัญของปัจจัยด้านบุคคลนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 4 กล่าวว่า “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีพระวิปัสสนาจารย์และพระอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ประจำอยู่หลายรูป พระอาจารย์ยังมีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนญาติโยมและนักเรียนที่มาเยี่ยมวัดให้เข้าใจถึงความสำคัญขององค์พระบรมธาตุเจดีย์และมรดกทางศาสนา” และผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 8 กล่าวว่า “พระอาจารย์สามารถอธิบายประวัติศาสตร์ได้อย่างเข้าใจง่ายและสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้มาเยือน ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่าบุคลากรภายในวัดมีความรู้ความเชี่ยวชาญและมีส่วนสำคัญยิ่ง ในการถ่ายทอดคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศาสนาแก่ผู้มาเยือน ช่วยให้ผู้เยี่ยมชมเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งและแรงบันดาลใจในคุณค่าของวัดมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้การวิเคราะห์ข้อมูลยังพบว่า วัดได้จัดสรรและส่งเสริมบทบาทของบุคคลเหล่านี้อย่างเป็นระบบ บุคลากรผู้ทรงความรู้สามารถอธิบายประวัติศาสตร์ขององค์พระบรมธาตุเจดีย์และศิลปวัฒนธรรมในวัดได้อย่างเป็นลำดับขั้นตอน เข้าใจง่าย และก่อให้เกิดความศรัทธาในจิตใจผู้ฟัง ซึ่งสะท้อนว่าบุคลากรเหล่านี้ เป็นปัจจัยสลับปะยาเยที่จำเป็นต่อการเผยแผ่มรดกทางประวัติศาสตร์ของวัด และสอดคล้องกับหลักบุคคลสลับปะยาเยอย่างสมบูรณ์ โดยสรุป ปัจจัยด้านบุคคลแวดล้อมของวัดพระมหาธาตุฯ นั้นเอื้อต่อการเรียนรู้ของสาธารณชนอย่างมาก เพราะมีทั้งผู้นำจิตวิญญาณที่เปี่ยมด้วยความรู้และชุมชนศรัทธาที่พร้อมเรียนรู้ไปด้วยกัน

ด้านอุณหภูมิ (ฤดูหรือสภาพดินฟ้าอากาศเหมาะสม) คือความเหมาะสมสบายในด้านภูมิอากาศ หรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น อุณหภูมิ อากาศ ลมฟ้าอากาศ ที่เอื้อให้การปฏิบัติและการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ไม่ถูกขัดขวางสภาพแวดล้อมทางภูมิอากาศของวัดพระมหาธาตุฯ โดยทั่วไปถือว่าอยู่ในเกณฑ์ดี แม้วัดจะตั้งอยู่ใจกลางเมืองที่มีความเจริญและความร้อนระอุของเขตเมือง แต่ภายในวัดยังคงรักษาความร่มรื่นและความสงบไว้ได้ในหลายบริเวณ มีต้นไม้ใหญ่และอาคารรายรอบพื้นที่ซึ่งช่วยให้ร่มเงาและลดความร้อน ทำให้ผู้มาเยือนรู้สึกเย็นสบายพอสมควรเมื่อเข้ามาในเขตวัด สภาพแวดล้อมที่ร่มรื่นนี้เอื้อต่อทั้งการเดินชมโบราณสถานและการนั่งภาวนาได้ร่มไม้ อย่างไรก็ตามในบางช่วงฤดูร้อนซึ่งอากาศของจังหวัดนครศรีธรรมราชจะร้อนขึ้นเป็นพิเศษ พบว่ายังมีบางบริเวณในวัดที่อาจจะร้อนอบอ้าวเนื่องจากโล่งเตียนหรือขาดร่มเงา ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 6 ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับอุณหภูมิของวัดไว้ว่า “สภาพแวดล้อมของวัดค่อนข้างร่มรื่นและสงบเมื่อเปรียบเทียบกับบริบทของเมือง ควรมีการปลูกต้นไม้เพิ่มในจุดที่ยังเปิดโล่งมากเกินไป เพื่อเสริมความสบายทางกาย” ข้อความนี้ชี้ว่าภาพรวมด้านภูมิอากาศของวัดนั้นดี แต่อาจปรับปรุงได้อีกโดยการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในบางจุดเพื่อเพิ่มความร่มเย็น จะช่วยให้อุณหภูมิในบริเวณวัดลดลงและผู้ที่มาปฏิบัติธรรมหรือศึกษาประวัติศาสตร์ของโบราณสถานรู้สึกสบายกายยิ่งขึ้น ข้อสังเกตดังกล่าวสอดคล้องกับแนว

ทางการพัฒนาพื้นที่ตามหลักอตุสปปายะ ซึ่งควรรักษาความร่มรื่นและสภาพอากาศที่พอเหมาะต่อการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมอยู่เสมอกว่าโดยสรุปในปัจจุบันวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้รักษาสภาพแวดล้อมทางภูมิอากาศที่ค่อนข้างดีเมื่อเทียบกับสภาพแวดล้อมเมืองรอบข้าง แต่ยังมีโอกาสในการเพิ่มเติมพื้นที่สีเขียวและจุดพักผ่อนเพื่อให้ผู้มาเยือนรู้สึกสบายยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาพื้นที่และกิจกรรมด้านประวัติศาสตร์ตามหลักอตุสปปายะ

แม้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจะมีความสมบูรณ์ในหลายด้านตามหลักอตุสปปายะ แต่ก็ยังมีส่วนประเด็นที่สามารถปรับปรุงหรือเพิ่มเติมเพื่อยกระดับความเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งในแง่การอนุรักษ์บรรยากาศที่ดีและการเพิ่มพูนโอกาสการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ของประชาชน ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนามีดังต่อไปนี้ คือ

1. เพิ่มพื้นที่สีเขียวและร่มเงา ควรดำเนินการปลูกต้นไม้เพิ่มในบริเวณที่ยังค่อนข้างโล่งและขาดร่มเงาภายในวัด ตามข้อเสนอของผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ไว้ การเติมต้นไม้ใหญ่หรือจัดซุ้มร่มไม้เพิ่มเติมจะช่วยปรับปรุงสภาพอากาศ (อตุสปปายะ) ให้เย็นสบาย ลดความร้อนในช่วงกลางวัน ซึ่งเอื้อทั้งต่อผู้ที่เดินชมโบราณสถานและผู้ปฏิบัติธรรมที่อาจนั่งสมาธิกลางแจ้ง

2. จัดทำทางเดินจรมหรือพื้นที่ปฏิบัติธรรมเฉพาะ: จากข้อเสนอของผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 9 ที่แนะนำให้จัดทำทางเดินจรมในเขตพุทธาวาสให้บ่อยครั้งและชัดเจนขึ้น วัดสามารถพิจารณาจัดทำลานหรือทางเดินสำหรับการเดินจรมโดยเฉพาะให้เป็นสัดส่วน อาจใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งของลานวัดหรือรอบโบราณสถาน และประชาสัมพันธ์ให้พุทธศาสนิกชนใช้พื้นที่นี้ในการฝึกสมาธิเดินจรมในโอกาสต่าง ๆ มาตรการนี้จะช่วยเสริมอิริยาบถอตุสปปายะและกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมปฏิบัติธรรมในหมู่ผู้มาเยือนมากขึ้น

3. พัฒนาสื่อและเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้: เพื่อเพิ่มประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เยี่ยมชมวัดสามารถปรับปรุงหรือเพิ่มสื่อการเรียนรู้ให้ทันสมัยยิ่งขึ้น เช่น จัดทำป้ายความรู้แบบโต้ตอบ (interactive) หรือ QR code ตามจุดสำคัญ เพื่อให้ผู้สนใจสามารถสแกนรับชมข้อมูลประวัติหรือวิถีทัศน์สั้น ๆ เกี่ยวกับสถานที่นั้น ๆ ผ่านสมาร์ทโฟนของตนเอง ซึ่งวิธีนี้จะช่วยเสริมอตุสปปายะในด้านการสื่อสารข้อมูล และตอบโจทย์นักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ที่คุ้นเคยกับเทคโนโลยี นอกจากนี้ อาจพัฒนาแอปพลิเคชันหรือคู่มืออิเล็กทรอนิกส์หลายภาษาเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ ให้สามารถเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของวัดได้ด้วยตนเองอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

4. เสริมสร้างศักยภาพบุคลากรนำชม: แม้วัดจะมีพระวิทยากรและมัคคุเทศก์อาสาสมัครอยู่แล้ว แต่ควรมีการฝึกอบรมและเพิ่มจำนวนบุคลากรดังกล่าวให้เพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะหากได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ความต้องการมัคคุเทศก์จะสูงขึ้น การจัดอบรมเยาวชนหรือประชาชนในท้องถิ่นให้เป็นมัคคุเทศก์น้อย (junior guide) เพื่อเล่าเรื่องประวัติศาสตร์วัดแก่ผู้มาเยือน สามารถเป็นทั้งการสร้างงานในชุมชนและการปลูกฝังความภาคภูมิใจแก่คนรุ่นใหม่ในท้องถิ่น อันจะเสริมอตุสปปายะในระยะยาว

5. การจัดการนักท่องเที่ยวเพื่อรักษาบรรยากาศ: ควรวางแผนการบริหารจัดการจำนวนนักท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลหรือวันหยุดที่มีผู้มาเยือนหนาแน่น เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย (อวาสสปปายะ) ของวัด เช่น อาจกำหนดเส้นทางเดินแบบทางเดียว (one-way) รอบองค์พระธาตุเจดีย์เมื่อคนมาก ลดความแออัดและเสียงรบกวน หรือจัดช่วงเวลาที่ยกจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวเข้าชมโบราณสถานขึ้นใน เพื่อให้แต่ละกลุ่มได้สัมผัสบรรยากาศอย่างสงบ นอกจากนี้ ควรประชาสัมพันธ์มารยาทในการเข้าวัด เช่น การแต่งกายสุภาพและการงดใช้เสียงดัง เพื่อให้นักท่องเที่ยวเคารพกติกาและไม่รบกวนผู้ปฏิบัติธรรม ซึ่งจะช่วยรักษาอัสสปปายะและอวาสสปปายะของวัดให้อยู่ในระดับที่ดีเสมอ

6. ส่งเสริมความร่วมมือกับหน่วยงานการศึกษาและวัฒนธรรม: วัดอาจร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นหรือหน่วยงานอย่างกรมศิลปากร จัดกิจกรรมพิเศษ เช่น นิทรรศการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การบรรยายโดยนักวิชาการด้านโบราณคดี หรือโครงการค่ายเยาวชนเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมในพื้นที่วัด กิจกรรมเหล่านี้จะช่วยดึงดูดทรัพยากรความรู้จากภายนอกมาสู่พื้นที่วัด และยกระดับบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนอย่างแท้จริง

สรุป การพัฒนาพื้นที่และการบริหารจัดการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารตามที่เสนอข้างต้น มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างความสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมตามหลักสปปายะ ควบคู่ไปกับการเพิ่มพูนคุณค่าในการเป็นแหล่งเรียนรู้สาธารณะ หากสามารถดำเนินการได้ครบถ้วน วัดพระมหาธาตุฯ จะยังคงรักษาความศักดิ์สิทธิ์และสงบบามของสถานที่ (อวาสสปปายะ) ไว้ได้ พร้อม ๆ กับทำหน้าที่เป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิตที่ผู้คนทุกเพศวัยสามารถเข้ามาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และธรรมะได้อย่างสะดวกสบายและลึกซึ้งยิ่งขึ้น นับเป็นการสืบสานบทบาทดั้งเดิมของวัดในฐานะศูนย์กลางจิตใจของชุมชนให้ก้าวทันยุคสมัย และดำรงอยู่เป็นมรดกทางปัญญาควบคู่กับมรดกทางวัฒนธรรมสืบไป

4.2. วิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรมตามหลักสปปายะ

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นวัดหลวงสำคัญที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า เป็นศูนย์รวมศรัทธาที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน และมีงานประติมากรรมทางศาสนามากมายภายในวัด และวัดแห่งนี้โดดเด่นด้วยองค์พระบรมธาตุเจดีย์ (องค์พระธาตุ) ซึ่งภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และล้อมรอบด้วยพระพุทธรูปปูนปั้นและประติมากรรมอื่น ๆ ที่สะท้อนถึงความเลื่อมใสศรัทธาของผู้คนในแถบภาคใต้มาช้านาน งานประติมากรรมเหล่านี้ถือเป็นมรดกสำคัญที่แสดงถึงพัฒนาการทางศิลปกรรมหลายยุคสมัย ทั้งศิลปะสมัยศรีวิชัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งล้วนมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการหล่อหลอมความศรัทธาและสร้างบรรยากาศสปปายะภายในพื้นที่วัดอย่างเป็นธรรมชาติวัดพระมหาธาตุฯ จึงนับเป็นพื้นที่การเรียนรู้ด้านประติมากรรมที่ผู้เข้าชมสามารถซึมซับทั้งคุณค่าทางศิลปะและแก่นธรรมไปพร้อมๆ กันในสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม

ในการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ด้านประติมากรรมของวัดพระมหาธาตุฯ ครั้งนี้ จะพิจารณาตาม หลักสปปายะ 7 ประการ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเกรวาทหมายถึงเงื่อนไขหรือสภาพแวดล้อมที่

เหมาะสมเกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม การวิเคราะห์จะครอบคลุมทั้งจุดที่สอดคล้องกับหลักสัปปายะ ข้อจำกัดที่พบ และแนวทางพัฒนาเพื่อเสริมสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมภายใน วัดโดยสรุปตารางเปรียบเทียบไว้ท้ายบท

อวาสสัปปายะ (สถานที่ที่เหมาะสม) หมายถึงความเหมาะสมของตัวสถานที่และบริเวณที่ตั้งของพื้นที่เรียนรู้หรือการปฏิบัติธรรม วัดพระมหาธาตุฯ มีองค์ประกอบของอวาสสัปปายะอย่างโดดเด่น วัดตั้งอยู่ใจกลางเมืองนครศรีธรรมราชก็จริงแต่ภายในวัดสามารถรักษาความสงบ ร่มรื่น และความศักดิ์สิทธิ์ได้เป็นอย่างดีสภาพแวดล้อมภายในเขตพุทธาวาสถูกจัดให้แยกจากย่านชุมชนวนวายทำให้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีความสงบเหมาะแก่การเรียนรู้และปฏิบัติธรรม นอกจากนี้งานประติมากรรมสำคัญของวัด เช่น องค์พระบรมธาตุเจดีย์ พระพุทธรูปปูนปั้น และพระพุทธรูปศิลาต่างๆ ล้วนถูกจัดวางไว้ในบริเวณที่สงบ ร่มเย็น และเปี่ยมด้วยบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ เอื้อต่อสมาธิและความเลื่อมใส สอดคล้องกับหลักการของอวาสสัปปายะที่เน้นสถานที่สงบสงัดเป็นมงคล องค์พระบรมธาตุเจดีย์เปรียบเสมือนศูนย์กลางทางจิตใจของวัด ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 1 กล่าวว่า “องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางจิตใจที่สำคัญเป็นสถานที่ที่ให้พลังศรัทธาและความสงบทางใจอย่างแท้จริงพื้นที่โดยรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ และ พื้นที่ตั้งประติมากรรมสำคัญต่าง ๆ ได้รับการออกแบบและจัดวางอย่างสงบ ร่มรื่น มีระยะห่างและการจัดวางที่เหมาะสม จึงทำให้ผู้มาเยือนสามารถสัมผัสความยิ่งใหญ่ของพระบรมธาตุและศิลปกรรมอื่นๆ ได้อย่างเต็มที่โดยไม่ถูกรบกวนจากสภาพแวดล้อมภายนอก นอกจากนี้ยังกล่าวว่า บรรยากาศโดยรอบมีพลังทางจิตวิญญาณสูง ช่วยส่งเสริมการเกิดสมาธิ ศรัทธา และความสงบทางใจสอดคล้องกับหลักอวาสสัปปายะ” และผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 2 กล่าวว่า “หากเสริมว่า การจัดผังและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมโดยรอบองค์พระบรมธาตุรวมถึงพระพุทธรูปและประติมากรรมบริเวณพระวิหารหลวง มีความลงตัวทั้งในด้านความงามความสมดุล และการเอื้ออำนวยต่อการบำเพ็ญภาวนาการแยกสัดส่วนพื้นที่ทางศิลปกรรมกับทางสัญจร ทำได้ดีทำให้ผู้ศึกษาศิลปกรรมสามารถซึมซับศิลปะและประวัติศาสตร์ได้ดี”ชี้ให้เห็นว่า การออกแบบพื้นที่โดยรอบองค์พระบรมธาตุทำให้ผู้มาเยือนสามารถสัมผัสความยิ่งใหญ่ทางศิลปกรรมได้โดยไม่ถูกรบกวน ทั้งยังสร้างความสงบและศรัทธาในจิตใจได้อย่างลึกซึ้งสอดคล้องกับอวาสสัปปายะอย่างสมบูรณ์ จากข้อมูลดังกล่าวบ่งชี้ว่าพื้นที่ของวัดเอื้อต่อการสร้างศรัทธาและการเรียนรู้ในบรรยากาศที่เหมาะสม ทั้งยังถือว่าองค์พระบรมธาตุฯ เป็นสัญลักษณ์ยึดเหนี่ยวจิตใจที่สะท้อนหลักอวาสสัปปายะอย่างสมบูรณ์ นอกจากนั้น การผสมผสานกันของสถาปัตยกรรมและประติมากรรมในวัดยังส่งเสริมความเป็นอวาสสัปปายะมากขึ้น เช่น รายละเอียดทางประติมากรรมขององค์พระธาตุเจดีย์ที่ประกอบด้วยรูปปั้นช้างล้อมรอบฐานจำนวน 22 เชือก สลับกับซุ้มพระพุทธรูปยืน 25 องค์ รอบฐานลานประทักษิณชั้นล่าง รวมถึงรูปพระสาวกเดินประทักษิณรอบองค์เจดีย์ชั้นบนอีก 8 รูป (ที่เรียกว่า “พระเวียน”) รายล้อมองค์เจดีย์ ยังมีระเบียงคด (วิหารทับเกษตร) ล้อมพื้นที่แกนกลางของวัดไว้ สิ่งเหล่านี้ทำให้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้งดงามและสงบร่มรื่นในลักษณะที่เกื้อกูลต่อการศึกษาเรียนรู้เชิงพุทธศิลป์และการปฏิบัติธรรมไปพร้อมกัน

อย่างไรก็ดีในด้านอวาสสัปปายะยังมีข้อจำกัดบางประการที่สังเกตได้ เช่น บางช่วงเวลาที่ทีมงานเทศกาล (เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ) พื้นที่วัดอาจแออัดไปด้วยผู้คนจำนวนมาก ซึ่งลดทอนความ

สงบลงชั่วคราว นอกจากนี้บริเวณโดยรอบวัดมีร้านค้าพาณิชย์และชุมชนเมืองล้อมรอบ ซึ่งแม้จะไม่ได้ อยู่ในเขตพุทธาวาสโดยตรง แต่กิจกรรมภายนอกเหล่านี้อาจสร้างเสียงหรือสิ่งรบกวนเข้ามาถึงภายใน วัดได้บ้างในบางเวลา แนวทางพัฒนาที่เสนอเพื่อเสริมอวาสสัปปายะ ได้แก่ การบริหารจัดการพื้นที่ ในช่วงเทศกาลให้เป็นระเบียบ เช่น กำหนดเส้นทางเดินและจุดชมอย่างเหมาะสม ลดความแออัด และการทำแนวกันเสียงหรือปลูกต้นไม้เป็นแนวเขตเพื่อกันความวุ่นวายจากภายนอกไม่ให้รบกวน บรรยากาศสงบภายในวัด เป็นต้น

โคจรสัปปายะ (การเข้าถึงและการสัญจรที่เหมาะสม) คือความเหมาะสมด้านเส้นทาง สัญจรและการจัดพื้นที่ให้อื้อต่อการเดินทางหรือเข้าถึงสถานที่ได้สะดวกสบาย ภายในวัดพระมหาธาตุฯ มีการออกแบบเส้นทางและผังพื้นที่ที่สอดคล้องกับหลักโคจรสัปปายะเป็นอย่างดี เส้นทางเดิน เยี่ยมชมโบราณสถานและประติมากรรมต่าง ๆ ถูกจัดวางอย่างเป็นระบบ มีทางเดินเชื่อมต่อพระวิหาร และจุดสำคัญต่างๆ อย่างสะดวก ทำให้ผู้มาเยือนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ทางศิลปกรรมได้โดยง่าย ยกตัวอย่างเช่น รอบองค์พระธาตุเจดีย์มีทางเดินระเบียงคดที่ล้อมรอบและประดิษฐานพระพุทธรูป จำนวนมากตลอดแนว ผู้เข้าชมสามารถเดินวนรอบ (เวียนประทักษิณ) เพื่อชมพระพุทธรูปศิลปะสมัยต่าง ๆ พร้อมทั้งสักการบูชาไปพร้อมกัน เส้นทางดังกล่าวไม่เพียงอำนวยความสะดวกในการชมงาน ประติมากรรม แต่ยังเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม (การเดินจงกรมหรือเวียนเทียน) ในบรรยากาศที่สงบ ร่มเย็น ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 3 กล่าวว่า “เส้นทางเดินเท้าภายในวัดระหว่างพระบรมธาตุเจดีย์พระ วิหารหลวง และโบราณสถานอื่นๆ ภายในวัด ได้รับการออกแบบอย่างมีระเบียบแบบแผนเชื่อมต่อกัน ให้มีความสะดวกสบายหรือแม้แต่การไหว้พระสักการะ และการชมประติมากรรม ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 5 ได้กล่าวถึงการจัดการเส้นทางภายในวัดว่า “เส้นทางเดินชมสถานที่สำคัญในวัด เช่น พระวิหาร หลวง และบริเวณโดยรอบองค์พระมหาธาตุ มีการจัดการอย่างดี ทำให้การเคลื่อนไหวและการศึกษา ประวัติศาสตร์เป็นไปอย่างราบรื่นและสงบ” ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 8 กล่าวว่า “ประติมากรรมที่อยู่บน ภาณุาลดต่ำภายในวัดทำให้การเดินชมมีความสวยงามมากขึ้น” ทางเดินเชื่อมโยงระหว่างพระบรมธาตุ เจดีย์ พระวิหารหลวง หรือพิพิธภัณฑ์ ที่เต็มไปด้วยพระพุทธรูปสมัยต่างๆ มีความสะดวก กว้างขวาง และเป็นระเบียบ ชี้ให้เห็นว่าโคจรสัปปายะที่ดีไม่เพียงแต่ส่งเสริมการเดินทางและการไหว้พระ สักการะ แต่ยังส่งเสริมประติมากรรมที่สวยงามสะดวกแก่การพบเห็นความเห็นนี้สะท้อนถึงความลงตัว ของโครงสร้างเส้นทางที่สนับสนุนทั้งการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ศิลป์และการท่องเที่ยวเชิงศาสนาอย่าง ไม่ติดขัด นอกจากนี้ วัดมีประตูทางเข้าถึง 4 ด้านตามทิศต่าง ๆ และมีกำแพงแก้วล้อมรอบเขต พุทธาวาสอย่างชัดเจน ช่วยกำกับการไหลของผู้คนให้เป็นระเบียบ ผู้เยี่ยมชมสามารถเข้าถึงจุดสำคัญ ได้จากหลายทิศทาง ขณะที่พระสงฆ์และผู้ปฏิบัติธรรมก็มีพื้นที่สงบของตนแยกต่างหาก (สังฆาวาส) ไม่ถูกรบกวนการแบ่งพื้นที่และเส้นทางเช่นนี้ถือเป็นองค์ประกอบโคจรสัปปายะที่เอื้อต่อทุกฝ่าย

ข้อจำกัดในด้านโคจรสัปปายะที่พบ คือบางบริเวณอาจยังไม่รองรับผู้พิการหรือผู้สูงอายุได้ดี พอ เช่น เส้นทางบางส่วนเป็นพื้นต่างระดับหรือมีขั้นบันไดสูงชัน ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงของ บางกลุ่ม นอกจากนี้ ป้ายบอกทางหรือป้ายแสดงข้อมูลบางจุดยังมีจำกัดหรือมีเฉพาะภาษาไทย ทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติอาจไม่ได้รับข้อมูลเท่าที่ควร แนวทางพัฒนาที่เสนอ ได้แก่ การปรับปรุง ทางเดินในบางจุดให้ราบเรียบและมีทางลาดสำหรับรถเข็น การติดตั้งราวจับบริเวณบันไดที่สูงชันเพื่อ

ความปลอดภัย รวมถึงเพิ่มป้ายข้อมูลหลายภาษาและแผนผังนำชมที่ชัดเจนตามจุดสำคัญ เพื่อให้ผู้มาเยือนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงและเรียนรู้ประติมากรรมภายในวัดได้สะดวกยิ่งขึ้น

ภัสสส์ปายะ (การสื่อสารและบรรยากาศการสนทนาที่เหมาะสม) คือความเหมาะสมด้านการพูดคุยสนทนาและบรรยากาศการสื่อสารภายในพื้นที่ ทางวัดพระมหาธาตุฯ ได้ส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ผ่านการสื่อสารที่เกื้อกูลต่อธรรมและองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ศิลปที่น่าสนใจ ภายในบริเวณพระวิหารหลวงและพื้นที่ใกล้เคียงองค์พระบรมธาตุ มีการจัดกิจกรรมสื่อความรู้และสนทนาธรรมกับผู้มาเยือนเป็นประจำ เช่น การบรรยายประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัดและงานพุทธศิลป์โดยพระวิทยากรผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนการตอบข้อซักถามเชิงธรรมะและศิลปวัฒนธรรมในบรรยากาศที่เป็นกันเอง ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 7 ยืนยันว่า “พื้นที่บริเวณที่จัดแสดงประติมากรรม ควรมีการจัดบรรยายประวัติความเป็นมาของประติมากรรมและประวัติศาสตร์อย่างเหมาะสม และเน้นสร้างคุณค่าและให้ความสำคัญของการอนุรักษ์” ซึ่งให้เห็นว่าประติมากรรมเกิดจากแรงศรัทธาต่อพุทธศาสนา ผ่านการปั้นการได้เห็นหรือฟังคำอธิบายเป็นการเรียนรู้ในเชิงพุทธอีกอย่างหนึ่ง เช่นภาพ ภาพปูนปั้นการเสด็จออกผนวช ที่อยู่ในวิหารพระทรงม้าในปัจจุบัน และยังกล่าวต่อไปอีกว่า ในบริเวณพระวิหารหลวงและพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ มีการจัดกิจกรรมสอนธรรมะและสนทนาธรรมอย่างเหมาะสม โดยมีพระอาจารย์ที่เชี่ยวชาญให้ข้อมูลแก่ญาติโยมและนักท่องเที่ยว ข้อความนี้ชี้ว่าทางวัดให้ความสำคัญกับการสื่อสารที่ถูกต้องและเกื้อกูลต่อการเรียนรู้ของผู้มาเยือน ทำให้บรรยากาศโดยรอบงานประติมากรรม เต็มไปด้วยบทสนทนาที่มีสาระและเสริมสร้างปัญญาสอดคล้องกับความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 2 กล่าวว่า “การสื่อสารและบรรยากาศการพูดคุยทบทวนกลาง ประติมากรรม หรือการเยี่ยมชมประติมากรรมทำให้จิตสงบได้บ้าง บรรยากาศโดยรอบเอื้อให้ผู้มาเยือนตั้งใจฟังและซึมซับคุณค่าทางศิลปกรรมและศาสนา” นอกจากนี้วัดยังมีศูนย์ข้อมูลและพิพิธภัณฑ์ที่ช่วยถ่ายทอดเรื่องราวของโบราณวัตถุและศิลปวัตถุสำคัญ เช่น วิหารเขียน ซึ่งปัจจุบันทำหน้าที่เป็นพิพิธภัณฑ์ จัดแสดงวัตถุทางประวัติศาสตร์และพระพุทธรูปโบราณพร้อมคำอธิบายประกอบอาคารพิพิธภัณฑ์เหล่านี้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงโต้ตอบช่วยให้ผู้ชมเข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์และคุณค่าของงานประติมากรรมได้ดียิ่งขึ้นผ่านข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วน ประกอบกับการที่เจ้าหน้าที่และมัคคุเทศก์ผู้นำชมวัดมีความรู้อย่างแท้จริง ทำให้ทั้งนักเรียน นักศึกษา และนักท่องเที่ยวสามารถมีส่วนร่วมในการสนทนาและตั้งคำถามเกี่ยวกับงานศิลป์ได้อย่างเต็มที่ อันเป็นการสร้างภัสสส์ปายะหรือสภาพแวดล้อมด้านการสื่อสารที่ส่งเสริมการเรียนรู้ตามหลักพุทธศาสนา

ข้อจำกัดในด้านภัสสส์ปายะของวัดอาจเป็นเรื่องจำนวนบุคลากรและสื่อข้อมูลที่ยังไม่ครอบคลุมทุกจุดทั่ววัด เนื่องจากวัดมีพื้นที่กว้างขวางและจุดที่น่าสนใจจำนวนมาก ผู้เยี่ยมชมบางส่วนที่เดินชมด้วยตนเองอาจพลาดโอกาสรับฟังคำอธิบายเชิงลึกหากไม่มีไกด์ผู้บรรยาย นอกจากนี้ ข้อมูลป้ายคำอธิบายตามจุดต่าง ๆ ส่วนใหญ่ยังเป็นภาษาไทย ทำให้ผู้ที่ไม่เข้าใจภาษาไทยไม่ได้รับสาระเท่าที่ควร แนวทางพัฒนา ได้แก่ การเพิ่มจำนวนรอบการนำชมโดยวิทยากรหรือไกด์อาสาสมัครในช่วงเวลาที่นักท่องเที่ยวหนาแน่น จัดทำคู่มือหรือแอปพลิเคชันนำชมหลายภาษาให้ผู้เยี่ยมชมใช้ศึกษาด้วยตนเอง รวมถึงติดตั้งป้าย QR code ตามจุดจัดแสดงพระพุทธรูปหรือประติมากรรมสำคัญ เพื่อให้

ผู้สนใจสามารถสแกนเพื่ออ่านข้อมูลเพิ่มเติมด้วยภาษาที่ตนถนัดได้ ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มเติมบรรยากาศการสื่อสารความรู้ให้ครอบคลุมยิ่งขึ้น

บุคคลสัปบายะ (บุคคลแวดล้อมที่เหมาะสม) คือความเหมาะสมในแง่บุคคลหรือสังคมที่อยู่แวดล้อม ซึ่งควรเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและความรู้ เอื้อต่อการสนทนาธรรมและการเรียนรู้ วัดพระมหาธาตุฯ มีความโดดเด่นในด้านบุคคลสัปบายะ เนื่องจากมีทั้งพระสงฆ์ผู้ทรงความรู้ลึกซึ้ง และมีคฤหัสถ์/เจ้าหน้าที่ผู้อุทิศตนในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้มาเยือนอย่างเต็มที่ ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านให้ความเห็นตรงกันว่า บุคลากรที่ทำหน้าที่มีคฤหัสถ์ของวัดมีทักษะในการถ่ายทอดข้อมูลที่ถูกต้องและสร้างความเข้าใจแก่ผู้มาเยือนได้อย่างมีพลัง อีกทั้งพระอาจารย์ในวัดพระมหาธาตุฯ ต่างก็มีความรู้ลึกซึ้งทั้งด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 4 กล่าวว่า “การถ่ายทอดความรู้นั้นไม่เพียงแต่ให้ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยัง เสริมสร้างศรัทธาและความเข้าใจในเชิงพุทธปรัชญา คุณค่าทางศิลปะของ ประติมากรรม ต่าง ๆ” และผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 8 กล่าวว่า “ประชาสัมพันธ์ของวัดมีทักษะในการ อธิบายรายละเอียดของศิลปวัตถุ อย่างเข้าใจง่ายมีการเชื่อมโยงเรื่องราวประวัติศาสตร์กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้ฟังไม่เพียงแต่ เข้าใจศิลปกรรม แต่ยังเข้าถึงแก่นธรรมได้ด้วย” ซึ่งให้เห็นว่า วัดมีผู้เชี่ยวชาญทั้งพระอาจารย์และคฤหัสถ์ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปกรรมสามารถอธิบายที่มาความหมาย และคุณค่าทางศิลปะของประติมากรรมต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้ง จึงช่วยเสริมการเรียนรู้ทางใจให้เกิดขึ้นในหมู่ผู้มาเยือนได้อย่างดีเยี่ยม” ความพร้อมทั้งด้านวิชาความรู้และอาจารย์วัตรที่น่าเคารพของบุคลากรเหล่านี้ ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ภายในวัดให้มีชีวิตชีวาและเปี่ยมคุณค่า ผู้มาเยือนสามารถสอบถามและสนทนาธรรมกับพระสงฆ์หรือเณรได้ทุกเมื่อที่ต้องการ ซึ่งการได้คบพันชิดและผู้รู้เช่นนี้เองที่ตรงตามหลักบุคคลสัปบายะในพระพุทธศาสนา

ยิ่งไปกว่านั้น ชุมชนรอบวัดและหน่วยงานท้องถิ่นเองก็มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุฯ อย่างแข็งขัน กรมศิลปากรและมหาวิทยาลัยในพื้นที่ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยวิจัยและบูรณะงานศิลปกรรมของวัดอยู่เนือง ๆ เช่น มีการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณฐานเจดีย์ในปี พ.ศ.2559 ซึ่งพบหลักฐานอายุเก่าแก่กว่าพันปี ยิ่งยืนยันคุณค่าของวัดในฐานะแหล่งมรดกทางศิลปะและจิตวิญญาณความร่วมมือของบุคคลและองค์กรเหล่านี้แสดงถึงพลังของ “คน” ที่ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ (Learning atmosphere) ให้กับวัดในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านวิชาการ ศาสนกิจ หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างไรก็ตาม ในด้านข้อจำกัดของบุคคลสัปบายะ วัดพระมหาธาตุฯ อาจประสบปัญหาเรื่องจำนวนมีคฤหัสถ์หรือวิทยากรที่มีจำกัด เมื่อเทียบกับปริมาณนักท่องเที่ยวในบางช่วงเวลา ส่งผลให้ผู้เยี่ยมชมบางส่วนไม่ได้รับการดูแลหรือคำอธิบายจากผู้รู้โดยทั่วถึง อีกทั้งการสืบทอดความรู้จากพระเถระหรือผู้เชี่ยวชาญรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นใหม่ยังเป็นสิ่งที่ท้าทาย หากไม่มีการบันทึกและถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ แนวทางพัฒนาที่ควรดำเนินการ ได้แก่ การฝึกอบรมเยาวชนหรืออาสาสมัครในท้องถิ่นให้เป็นมีคฤหัสถ์เสริม เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระการนำชมและสื่อความหมายของวัด การจัดทำเอกสารหรือฐานข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และงานศิลปของวัดอย่างละเอียด เพื่อรักษาความรู้ไม่ให้สูญหาย และสนับสนุนให้พระสงฆ์รุ่นใหม่ศึกษาด้านพุทธศิลป์ควบคู่ไปกับปริยัติธรรม เพื่อที่จะเป็นกำลังสำคัญในการสืบสานบุคคลสัปบายะของวัดให้ยั่งยืน

อุตุสัปปายะ (สภาพภูมิอากาศที่เหมาะสม) คือความพอเหมาะของสภาพดินฟ้าอากาศต่อการปฏิบัติธรรมและการใช้เวลาในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สำหรับวัดพระมหาธาตุฯ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ของไทย สภาพอากาศโดยทั่วไปมีความร้อนชื้นและมีฝนตกชุกตามฤดูกาล อย่างไรก็ตาม ภายในวัดมีการปลูกต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงาในหลายจุด และโครงสร้างอาคารต่าง ๆ เช่น ระเบียงคดและวิหาร ก็บังแดดบังฝนได้ดี ทำให้บรรยากาศในวัดค่อนข้างร่มรื่นเมื่อเทียบกับบริบทโดยรอบของตัวเมือง ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 ให้ข้อมูลว่า “สภาพแวดล้อมของวัดค่อนข้างร่มรื่นและสงบเมื่อเปรียบเทียบกับบริบทของเมือง” ซึ่งสอดคล้องกับการสังเกตว่าถึงแม้วัดจะอยู่ใจกลางเมืองที่อากาศร้อนอบอ้าว แต่วัดยังคงรักษาความร่มเย็นภายในพื้นที่ได้ดี สภาพภูมิอากาศที่ค่อนข้างสบายนี้ช่วยให้ผู้มาเยือนสามารถเดินชมงานประติมากรรมหรือนั่งสมาธิภาวนาได้อย่างผ่อนคลาย ไม่อึดอัด อย่างไรก็ตาม ในช่วงฤดูร้อนบางวัน อุณหภูมิในพื้นที่นครศรีธรรมราชอาจสูงและอากาศอบอ้าวมาก ผู้ทรงคุณวุฒิท่านเดิมเสนอแนะว่า “ในช่วงฤดูร้อนบางช่วง สภาพอากาศอาจร้อนอบอ้าวมากเกินไป จึงควรเพิ่มพื้นที่สีเขียวเพื่อเสริมความร่มเย็นทั่วบริเวณวัด” เช่น การปลูกต้นไม้เพิ่มในจุดที่ยังโล่ง หรือสร้างหลังคากระเบื้องไม้เลื้อยในส่วนกลางแจ้งที่ผู้คนมักมารวมตัว สิ่งเหล่านี้จะช่วยบรรเทาความร้อนและสร้าง microclimate ที่เหมาะสมยิ่งขึ้นแก่การเรียนรู้และปฏิบัติธรรม อีกประการหนึ่งคือในช่วงหน้าฝนที่ฝนตกหนัก วัดควรมีการเตรียมระบบระบายน้ำและพื้นที่หลบฝนให้เพียงพอ เช่น ศาลาพักหรือกันสาดตามทางเดินเพื่อไม่ให้ผู้มาเยือนต้องรีบออกจากวัดเพราะเปียกฝนจนเสียบรรยากาศการเรียนรู้ ข้อจำกัดในด้านอุตุสัปปายะของวัดพระมหาธาตุฯ ขณะนี้ ได้แก่ พื้นที่บางส่วนยังขาดร่มเงา เช่น ลานกว้างหน้าองค์พระธาตุที่ผู้คนนิยมมารวมตัวทำพิธี อาจมีความร้อนสูงในกลางวัน และบางจุดเมื่อฝนตกก็เปียกชื้นไม่มีที่กำบัง แนวทางพัฒนา คือการเสริมสร้างภูมิทัศน์ให้ร่มรื่นยิ่งขึ้นดังที่ผู้ทรงคุณวุฒิแนะนำ อาทิ ปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในบริเวณลานโล่ง ติดตั้งม่านน้ำหรือพ่นไอน้ำตามทางเดินในวันที่อากาศร้อน รวมทั้งจัดหาเต็นท์หรือศาลาชั่วคราวในช่วงมีงานพิธีที่คนต้องอยู่กลางแจ้งนานๆ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาสามารถมีสมาธิและความสบายกายระหว่างร่วมงาน ส่งเสริมให้อุตุสัปปายะของวัดอยู่ในระดับที่ดีต่อเนื่องตลอดปี

สรุปผลการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรมตามหลักสัปปายะ

โดยภาพรวม การจัดพื้นที่การเรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรมของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร สอดคล้องกับหลักสัปปายะทั้ง 7 ประการอย่างดียิ่ง โดยมีความโดดเด่นชัดเจนในด้าน อาวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ บุคคลสัปปายะ และภัสสสัปปายะ เป็นพิเศษ กล่าวคือ สถานที่ตั้งและบรรยากาศภายในวัดมีความสงบศักดิ์สิทธิ์เอื้อต่อการเรียนรู้ (อาวาสฯ) การเข้าถึงและเส้นทางชมวัดสะดวกเป็นระบบ (โคจรฯ) บุคลากรแวดล้อมเปี่ยมด้วยความรู้คุณธรรม (บุคคลฯ) และมีการสื่อสารเผยแพร่ความรู้ที่เกื้อกูลต่อปัญญา (ภัสสฯ) ส่วนหลักโภชนสัปปายะ อุตุสัปปายะ และอิริยาปถสัปปายะ ก็ได้รับการตอบสนองในระดับที่น่าพอใจภายในวัด แม้จะยังมีบางจุดที่เป็นข้อจำกัดหรือสามารถพัฒนาเพิ่มเติมได้ดังที่ได้วิเคราะห์ไว้แต่ละด้านงานประติมากรรมภายในวัดพระมหาธาตุฯ ไม่เพียงแต่เป็นศิลปวัตถุทางวัฒนธรรม หากแต่ยังมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างสภาวะแวดล้อมสัปปายะอย่างลึกซึ้งแก่ผู้มาปฏิบัติธรรมและผู้มาเรียนรู้ ทั้งในเชิงอารมณ์ความรู้สึกและการประกอบกิจกรรมทางศาสนา กล่าวได้ว่างานสถาปัตยกรรมเหล่านี้เป็นสื่อกลางที่เชื่อมโยงผู้คนยุคปัจจุบันเข้ากับรากเหง้าทางจิตวิญญาณ

ของชุมชนมาตั้งแต่อดีต การอนุรักษ์และจัดการพื้นที่การเรียนรู้ภายในวัดให้คงไว้ซึ่งความเป็นสปปายะในทุกมิติ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงรักษาและสืบสานพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงและยั่งยืน วัดพระมหาธาตุฯ ในฐานะศูนย์กลางงานสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่าแห่งนี้ ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า “สถานที่” ที่เอื้ออำนวยอย่างเหมาะสมสามารถเป็นห้องเรียนทางศิลปะและธรรมะที่ทรงพลัง ซึ่งทั้งดึงดูดความศรัทธาและบ่มเพาะปัญญาให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนรุ่นแล้วรุ่นเล่า

4.3. วิเคราะห์สภาพพื้นที่การเรียนรู้ด้านประติมากรรมตามหลักสปปายะ

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ไม่เพียงเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและประวัติศาสตร์ของภาคใต้เท่านั้น หากยังเป็นแหล่งรวมของงานประติมากรรมทางพุทธศิลป์ที่หลากหลายและลึกซึ้ง ทั้งในด้านเนื้อหา รูปแบบ และพัฒนาการทางศิลปกรรม ภายในพื้นที่วัดประกอบด้วยพระพุทธรูปปูนปั้น พระพุทธรูปศิลา ภาพปูนปั้นนูนต่ำ และรูปพระสาวกเดินเวียนรอบองค์พระธาตุ (พระเวียน) ที่สื่อความหมายทางธรรมะได้อย่างลึกซึ้ง งานประติมากรรมเหล่านี้ไม่เพียงสร้างศรัทธาแก่ผู้มาเยือน แต่ยังทำหน้าที่เป็น “ครูเจียม” ที่สื่อสารพุทธธรรมผ่านรูปทรง สีสัน และสัญลักษณ์การเรียนรู้ผ่านประติมากรรมในวัดจึงเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น “ในสถานที่จริง” ผ่านการพินิจ เจียมสงบ และจิตตั้งมั่น ทั้งยังเป็นการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับการปฏิบัติธรรมและการมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่อย่างมีสติ ดังนั้น เพื่อประเมินความเหมาะสมของพื้นที่วัดในการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านประติมากรรมอย่างเป็นองค์รวม งานวิจัยนี้จึงนำหลัก สปปายะ 7 ประการ ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดด้วยองค์ประกอบแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา มาใช้วิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยศึกษาทั้งด้านความสอดคล้อง ข้อจำกัด และแนวทางพัฒนาในแต่ละมิติ

อवासสปปายะ (สถานที่เหมาะสม) อवासสปปายะ หมายถึงความเหมาะสมของสถานที่ที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้เชิงพุทธศิลป์อย่างลึกซึ้ง ในบริบทของงานประติมากรรม สถานที่ที่เอื้อต่อการรับชมงานศิลป์และการเข้าถึงความหมายภายในของประติมากรรมนั้น ไม่ได้วัดเฉพาะความงดงามทางสายตา แต่ยังรวมถึงความสงบ ความศักดิ์สิทธิ์ และบรรยากาศโดยรอบที่เอื้อให้ผู้ชมสามารถซึมซับคุณค่าทางจิตวิญญาณได้อย่างลึกซึ้ง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดที่โดดเด่นด้วยงานประติมากรรมทางศาสนาอันหลากหลาย ทั้งในแง่ปริมาณ รูปแบบ และชั้นความหมาย เช่น รูปปั้นช้างรอบฐานองค์พระบรมธาตุ รูปพระพุทธรูปศิลาตามแนวระเบียงคด รูปปั้นพระสาวกเดินเวียนประทักษิณรอบองค์พระเจดีย์ (หรือที่เรียกว่า “พระเวียน”) ตลอดจนงานประติมากรรมนูนต่ำที่สะท้อนพุทธประวัติในวิหารต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ได้รับการจัดวางอย่างมีนัยสำคัญ ไม่ใช่เพียงเพื่อความงาม แต่เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ธรรมะผ่านงานศิลป์ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมซึ่งสอดคล้องผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 1 ได้กล่าวไว้ว่า “พื้นที่โดยรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ และพื้นที่ตั้งประติมากรรมสำคัญต่าง ๆ ได้รับการออกแบบและจัดวางอย่างสง่างาม มีระยะห่างและการจัดวางที่เหมาะสม จึงทำให้ผู้มาเยือนสามารถสัมผัสความยิ่งใหญ่ของพระบรมธาตุและศิลปกรรมอื่น ๆ ได้อย่างเต็มที่โดยไม่ถูกรบกวนจากสภาพแวดล้อมภายนอก” ความเห็นนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการออกแบบพื้นที่ทางศิลปกรรมที่สอดคล้องกับหลักอवासสปปายะ คือ การทำให้สถานที่กลายเป็น

“พื้นที่แห่งการตั้งใจ” ไม่ใช่เพียงพื้นที่แสดงวัตถุจากนี้ องค์ประกอบทางกายภาพอื่น ๆ เช่น ความกว้างขวางของลานประทักษิณ ความเจียบสงบในระเบียบคด การใช้แสงธรรมชาติภายในวิหาร ล้วนส่งเสริมประสบการณ์ของผู้มาเยือนให้เกิด “ปัญญาเชิงสุนทรีย์” อันเป็นแก่นของการเรียนรู้ผ่านพุทธศิลป์ สถานที่ที่ดีจึงไม่ใช่เพียงฉากหลังของงานประติมากรรม แต่เป็นสิ่งที่ “สนทนา” กับศิลปะนั้นอยู่ตลอดเวลาซึ่งสอดคล้องผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 3 ได้แสดงความเห็นว่า “องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางจิตใจที่สำคัญ เป็นสถานที่ที่ให้พลังศรัทธาและความสงบทางใจอย่างแท้จริง” ประโยชน์สะท้อนความเข้าใจว่า ความสวยงามทางกายภาพขององค์เจดีย์และประติมากรรมรายรอบ ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงสร้างความรู้สึกรื่นเริงชมทางสายตานั้น แต่ยังปลุกศรัทธาและก่อให้เกิดความสงบในใจผู้มองเห็นอย่างลึกซึ้งตาม แม้พื้นที่ประติมากรรมในวัดจะมีความเหมาะสมโดยรวม แต่ก็ยังมีข้อจำกัดบางประการ เช่น ในช่วงเทศกาลหรือวันสำคัญทางศาสนา พื้นที่โดยรอบองค์เจดีย์อาจแออัดด้วยผู้คนจำนวนมาก ซึ่งลดทอนความสงบที่เอื้อต่อการพินิจงานศิลป์ นอกจากนี้ ประติมากรรมบางจุด เช่น รูปปั้นช้าง หรือภาพปูนต่ำบางส่วน เริ่มมีร่องรอยชำรุดหรือถูกบดบังด้วยสิ่งปลูกสร้างชั่วคราวแนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมอรรถาธิบายในด้านประติมากรรม ได้แก่ การบริหารจัดการเส้นทางการเดินชมงานประติมากรรมให้เป็นระเบียบ โดยเฉพาะในจุดสำคัญ เช่น ลานเจดีย์ ระเบียบคด และพระวิหารหลวง ควรมีจุดพักชมที่จัดวางอย่างกลมกลืนกับพื้นที่ ให้ผู้เยี่ยมชมสามารถยืนหรือนั่งพิจารณางานศิลป์ได้อย่างสงบโดยไม่ถูกรบกวน นอกจากนี้ ควรมีแผนบูรณะฟื้นฟูงานประติมากรรมที่เสื่อมสภาพอย่างต่อเนื่อง โดยไม่เปลี่ยนแปลงเจตนารมณ์ของผู้สร้างแต่แรกเริ่มโดยสรุป พื้นที่ประติมากรรมของวัดพระมหาธาตุฯ ได้รับการจัดวางและดูแลอย่างสอดคล้องกับหลักอรรถาธิบายอย่างลึกซึ้ง ทั้งในมิติของความสงบ ความศรัทธา และการเรียนรู้ ลักษณะเหล่านี้เอื้อต่อการเข้าถึง “ความหมายภายใน” ของงานศิลป์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการเรียนรู้ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นนี้

โคจรสัปปายะ (เส้นทางสัญจรเหมาะสม) โคจรสัปปายะ หมายถึง ความเหมาะสมของเส้นทางการสัญจรและการเข้าถึงสถานที่ ที่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวร่างกายอย่างเป็นระเบียบ สะดวก และไม่ก่อให้เกิดความอึดอัดวุ่นวาย โดยเฉพาะในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และแหล่งเรียนรู้ทางธรรมะ โคจรสัปปายะจะช่วยให้ผู้มาศึกษาหรือปฏิบัติธรรมสามารถเคลื่อนที่ไปยังจุดต่าง ๆ ได้อย่างราบรื่น ไม่ถูกรบกวนทั้งจากเสียง การจราจร หรือความแออัด ทั้งยังช่วยเสริมสมาธิและเจตคติในการเรียนรู้ให้มั่นคง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีผังพื้นที่และเส้นทางสัญจรที่ตอบสนองหลักโคจรสัปปายะอย่างเด่นชัดโดยเฉพาะในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับงานประติมากรรม เส้นทางโดยรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ถูกออกแบบให้เป็นลานประทักษิณกว้างขวาง ซึ่งเอื้อต่อการเวียนเทียน เติมน้ำมัน และเดินชมงานประติมากรรมต่าง ๆ เช่น พระเวียน 8 รูปที่ประดิษฐานรอบองค์เจดีย์ รวมถึงรูปปั้นช้าง 22 เชือกที่ล้อมฐานเจดีย์ระดับล่าง เส้นทางเหล่านี้ได้รับการดูแลให้สะอาด ร่มรื่น และมีความต่อเนื่อง เชื่อมโยงระหว่างจุดสำคัญอย่างเป็นระบบซึ่งสอดคล้องผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 3 ให้ความเห็นว่า “เส้นทางระหว่างพระวิหารหลวง ระเบียบคด และลานรอบองค์พระบรมธาตุได้รับการจัดวางอย่างดี ไม่คับแคบ มีพื้นที่ให้เคลื่อนไหวได้สะดวก โดยเฉพาะเวลาชมประติมากรรมซึ่งต้องหยุดยืนพินิจหรือเดินวนหลายรอบ”

ขณะที่ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 5 กล่าวว่า “การเดินชมงานประติมากรรมภายในวัดสามารถทำได้อย่างราบรื่น ตั้งแต่ภาพปูนปั้นในวิหาร ไปจนถึงประติมากรรมพระพุทธรูปตามแนวระเบียงคด ทุกจุดมีเส้นทางเข้าถึงที่ชัดเจน ไม่สับสน และไม่เบียดเสียดกับเส้นทางของพระสงฆ์” เส้นทางเหล่านี้ไม่เพียงเอื้อต่อการเดินชม หากแต่ยังช่วยให้ผู้เรียนรู้สามารถกำหนด “จังหวะการเดิน” ของตนเองได้ ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญในการพัฒนาสมาธิและการตระหนักรู้ในขณะเคลื่อนไหว (walking meditation) ดังนั้น โคจรสัปปายะในบริบทของงานประติมากรรม จึงไม่ใช่เพียงการวางผังพื้นที่เท่านั้น แต่รวมถึงการออกแบบ “จังหวะของประสบการณ์” ให้แก่ผู้เดินทางไปในพื้นที่นั้นด้วยอย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดบางประการที่ควรพิจารณา เช่น เส้นทางบางส่วนโดยเฉพาะบริเวณพระระเบียงคดมีลักษณะเป็นทางเดินยกระดับและมีขั้นบันไดค่อนข้างสูง ทำให้ผู้สูงอายุหรือผู้ใช้รถเข็นอาจเข้าถึงได้ลำบาก อีกทั้งป้ายบอกทางหรือข้อมูลประกอบประติมากรรมในบางจุดยังมีไม่ทั่วถึงหรือไม่มีภาษาอังกฤษ ส่งผลให้ผู้มาเยี่ยมชมบางกลุ่มไม่สามารถรับข้อมูลได้เต็มที่แนวทางพัฒนาในด้านโคจรสัปปายะ ได้แก่ การปรับระดับพื้นทางเดินในบางจุดให้ราบเรียบขึ้น ติดตั้งทางลาดหรือราวจับในบริเวณที่จำเป็น และจัดทำเส้นทางชมงานประติมากรรมสำหรับผู้พิการหรือผู้สูงอายุโดยเฉพาะ นอกจากนี้ ควรเพิ่มป้ายบอกทางให้ชัดเจนในทุกจุดสำคัญ พร้อมทั้งจัดทำ QR code หรือคำอธิบายสั้น ๆ หลายภาษาเกี่ยวกับงานประติมากรรมที่พบตามเส้นทาง เพื่อให้การเดินชมกลายเป็น “การเรียนรู้แบบเคลื่อนไหว” ที่มีชีวิตชีวาและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยสรุป เส้นทางเดินชมประติมากรรมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีลักษณะที่ตอบสนองต่อหลักโคจรสัปปายะอย่างชัดเจน ทั้งในด้านความสะดวก ความสงบ และการออกแบบเชิงสุนทรีย์ เส้นทางเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงทางผ่าน แต่เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้และการภาวนาที่กลมกลืนกับธรรมะและศิลปะในแต่ละก้าวที่ผู้มาเยือนได้สัมผัส

ภัสสัปปายะ (การสื่อสารเหมาะสม) ภัสสัปปายะ หมายถึงความเหมาะสมของการพูดคุย การฟัง และการรับรู้ข้อมูลในบริบทของสถานที่แห่งการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรม บรรยากาศที่ดีตามหลักภัสสัปปายะต้องส่งเสริมการสนทนาธรรม การให้ความรู้ และการถ่ายทอดเนื้อหาทางพุทธศิลป์อย่างมีคุณภาพ ทั้งในเชิงความสงบ ความชัดเจนของข้อมูล และช่องทางการเข้าถึงความรู้ที่หลากหลายในบริบทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับงานประติมากรรม เช่น พระวิหารหลวง ระเบียงคด และวิหารเขียน ล้วนถูกใช้เป็น “เวที” สำหรับการถ่ายทอดข้อมูลเชิงพุทธศิลป์ทั้งจากพระวิทยากร มัคคุเทศก์ หรือผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ของวัด เช่น แผ่นป้าย ข้อความอธิบาย หรือกิจกรรมบรรยายธรรม สิ่งเหล่านี้ช่วยให้ผู้มาเยี่ยมชมสามารถรับรู้ความหมายเบื้องหลังของงานประติมากรรม ไม่ว่าจะเป็นประติมากรรมข้างรอบเจดีย์ พระพุทธรูปในซุ้ม ระเบียงคด หรือภาพปูนต่ำเล่าเรื่องพุทธประวัติในวิหารเขียนซึ่งสอดคล้องกับผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 7 กล่าวถึงประเด็นนี้ว่า “การได้ยินคำอธิบายจากพระอาจารย์ หรือมัคคุเทศก์เกี่ยวกับความหมายของรูปปั้นต่าง ๆ ไม่เพียงช่วยให้เข้าใจพุทธศิลป์มากขึ้น แต่ยังสร้างแรงบันดาลใจทางธรรมะ” ขณะที่ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 4 ระบุว่า “พื้นที่บริเวณพระวิหารหลวงมีการจัดบรรยายประวัติความเป็นมาของประติมากรรมและพุทธประวัติอยู่เป็นประจำ ช่วยให้ผู้มาเยือนเข้าใจและซึมซับคุณค่าของศิลปกรรมเหล่านั้นได้ดียิ่งขึ้น” วัดยังมีศูนย์

ข้อมูลและพิพิธภัณฑสถานในพื้นที่ เช่น วิหารเขียน ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการจัดแสดงพระพุทธรูป และโบราณวัตถุ พร้อมมีคำอธิบายอย่างเป็นระบบตามจุดจัดแสดงต่าง ๆ แม้สื่อที่ใช้จะยังคงเป็นรูปแบบดั้งเดิมเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็สามารถถ่ายทอดข้อมูลได้อย่างครอบคลุม โดยเฉพาะเมื่อมีเจ้าหน้าที่หรือพระภิกษุให้คำอธิบายประกอบอย่างเป็นกันเองอย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดในด้านภัสสสัปบายะอยู่บ้าง เช่น การขาดบุคลากรประจำที่สามารถอธิบายเชิงลึกได้อย่างทั่วถึงในทุกช่วงเวลา โดยเฉพาะในช่วงที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก อีกทั้งป้ายคำอธิบายประติมากรรมในบางจุดยังมีเฉพาะภาษาไทย ซึ่งอาจไม่ครอบคลุมกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ นอกจากนี้บางพื้นที่ที่ควรสงบ เช่น ลานประทักษิณรอบองค์พระเจดีย์ อาจถูกรบกวนจากเสียงพูดคุยของนักท่องเที่ยวที่ขาดความเข้าใจในการเคารพสถานที่แนวทางพัฒนาเพื่อเสริมภัสสสัปบายะ ได้แก่ การเพิ่มจำนวนมัคคุเทศก์อาสา และจัดอบรมเยาวชนในชุมชนให้สามารถถ่ายทอดข้อมูลเชิงพุทธศิลป์ได้อย่างถูกต้องและน่าสนใจ รวมถึงจัดทำสื่อการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ เช่น QR code พร้อมคำอธิบายหลายภาษา สื่อมัลติมีเดีย หรือแอปพลิเคชันนำชมงานประติมากรรมในจุดต่าง ๆ โดยเฉพาะในส่วนของพระเวียง ระเบียบคด และวิหารเขียน นอกจากนี้ ควรติดป้ายประชาสัมพันธ์เรื่อง “มารยาทการสื่อสารในเขตพุทธาวาส” เพื่อรักษาความสงบของพื้นที่และความเหมาะสมของบรรยากาศการเรียนรู้โดยสรุป วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีศักยภาพด้านภัสสสัปบายะที่เด่นชัด โดยเฉพาะในแง่ของบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ ความพร้อมของพื้นที่ในการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ และคุณภาพของบุคลากรที่ทำหน้าที่อธิบายงานศิลป์ ประกอบกับข้อเสนอแนวทางพัฒนาที่สอดคล้องกับยุคสมัย จะช่วยให้วัดแห่งนี้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพุทธศิลป์ที่มีชีวิต และเอื้อต่อการบ่มเพาะปัญญาและศรัทธาของผู้มาเยือนได้อย่างยั่งยืน

บุคคลสัปบายะ (บุคคลแวดล้อมเหมาะสม) บุคคลสัปบายะ หมายถึงความเหมาะสมของบุคคลผู้แวดล้อม ซึ่งควรเป็นผู้มีคุณธรรม มีความรู้ และสามารถเป็นแบบอย่างหรือผู้นำทางสติปัญญาแก่ผู้ที่อยู่ร่วม โดยเฉพาะในพื้นที่การเรียนรู้ด้านพุทธศิลป์และประติมากรรม บุคคลแวดล้อมที่มีความเข้าใจในเชิงศิลปกรรมและสามารถเชื่อมโยงไปสู่แก่นธรรมได้ ย่อมช่วยส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นอย่างลึกซึ้งและมีชีวิตชีวา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีจุดเด่นด้านบุคคลสัปบายะที่ชัดเจน โดยเฉพาะในกลุ่มพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศาสนาและประวัติศาสตร์ศิลป์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่มัคคุเทศก์อาสาสมัครที่ปฏิบัติหน้าที่นำชมวัดอย่างเต็มใจและเข้าใจเนื้อหาทั้งด้านประติมากรรมและธรรมะ ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 4 ได้กล่าวว่า “การถ่ายทอดความรู้นั้นไม่เพียงแต่ให้ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเสริมสร้างศรัทธาและความเข้าใจในเชิงพุทธปรัชญา คุณค่าทางศิลปะของประติมากรรมต่าง ๆ” ขณะที่ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 8 กล่าวเสริมว่า “ประชาสัมพันธ์ของวัดมีทักษะในการอธิบายรายละเอียดของศิลปวัตถุอย่างเข้าใจง่าย มีการเชื่อมโยงเรื่องราวประวัติศาสตร์กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้ฟังไม่เพียงแต่เข้าใจศิลปกรรม แต่ยังเข้าถึงแก่นธรรมได้ด้วย” ลักษณะของบุคคลสัปบายะเหล่านี้ส่งผลให้วัดพระมหาธาตุฯ กลายเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่มีความหมายและสามารถ “สร้างประสบการณ์ภายใน” ให้แก่ผู้มาเยือนได้อย่างลึกซึ้ง ไม่ว่าจะเป็นนักเรียน นิสิต นักท่องเที่ยว หรือสาธุชนทั่วไป ผู้ที่ได้สนทนากับพระอาจารย์หรือมัคคุเทศก์มักได้รับทั้งความรู้ ความศรัทธา และแรงบันดาลใจไปพร้อมกันนอกจากนี้ ยังพบว่ามีความร่วมมือระหว่างวัดกับหน่วยงานภายนอก เช่น

กรมศิลปากร มหาวิทยาลัยในท้องถิ่น และภาคประชาสังคม ซึ่งเข้ามามีส่วนในการบูรณะ ซ่อมแซม และวิจัยประติมากรรมในวัดอย่างต่อเนื่อง เช่น การขุดค้นฐานองค์พระเจดีย์ การจัดนิทรรศการพุทธศิลป์ในงานวันพระธาตุ การจัดอบรมเยาวชนมัคคุเทศก์ เป็นต้น ความร่วมมือเชิงสหวิทยาการนี้ทำให้วัดพระมหาธาตุฯ ไม่ใช่เพียงศูนย์กลางของพระสงฆ์ แต่ยังเป็น “สนามเรียนรู้ร่วม” ของทั้งชุมชนและผู้เชี่ยวชาญจากหลากหลายสาขาอย่างใดก็ได้ ยังคงมีข้อจำกัดที่ควรกล่าวถึง เช่น จำนวนพระวิทยากรหรือมัคคุเทศก์ที่มีความรู้เชิงลึกด้านศิลปกรรมยังมีไม่เพียงพอเมื่อเทียบกับจำนวนนักท่องเที่ยวในช่วงเทศกาล นอกจากนี้ การสืบทอดความรู้จากพระอาจารย์รุ่นเก่าสู่พระสงฆ์รุ่นใหม่ หรือจากไกด์รุ่นอาวุโสสู่อาสาสมัครรุ่นใหม่ ยังขาดระบบที่เป็นทางการแนวทางพัฒนาด้านบุคคลสัปปายะ ได้แก่ การจัดอบรม “ไกด์ศิลปกรรมพุทธ” ให้กับเยาวชนท้องถิ่นที่มีความสนใจ และการสนับสนุนให้พระสงฆ์รุ่นใหม่ศึกษาเพิ่มเติมด้านพุทธศิลป์ เพื่อเป็นกำลังหลักในการถ่ายทอดความรู้ต่อไป นอกจากนี้ ควรจัดทำระบบฐานข้อมูลองค์ความรู้ทางศิลปกรรมของวัดที่รวบรวมทั้งประวัติ คำอธิบาย และคำสอนจากพระอาจารย์ผู้มีประสบการณ์ เพื่อไม่ให้ความรู้สูญหายเมื่อบุคลากรบางท่านล่วงลับหรือไม่สามารถปฏิบัติภารกิจได้โดยสรุป วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีความพร้อมด้านบุคคลสัปปายะอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในด้านคุณภาพของบุคลากรที่มีความรู้ มีจริยวัตร และเต็มใจถ่ายทอดอย่างลึกซึ้ง แต่อย่างไรก็ตาม การพัฒนา “จำนวน” และ “ระบบสืบทอด” ยังเป็นสิ่งจำเป็น หากดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง วัดแห่งนี้จะไม่เพียงเป็นแหล่งสะสมศิลปกรรมอันล้ำค่า แต่ยังเป็นพื้นที่ที่เปี่ยมด้วย “คนมีปัญญา” ที่พร้อมจะถ่ายทอดคุณค่านี้ให้แก่ผู้มาเยือนทุกรุ่นทุกวัย

อุณหภูมิอากาศที่เหมาะสม หมายถึงความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะเรื่องอากาศ แสง แดด ลม และฝน ซึ่งล้วนมีผลต่อสมาธิ ความสบายกาย และความพร้อมในการเรียนรู้หรือปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ในบริบทของการเรียนรู้ด้านประติมากรรมซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่เปิด การจัดสภาพแวดล้อมให้อยู่ในเกณฑ์พอเหมาะ ไม่ร้อนอบอ้าว ไม่แออัดอึดอัด และสามารถหลบแดดหรือฝนได้เมื่อต้องการ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่เอื้อต่ออุณหภูมิอย่างแท้จริงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารตั้งอยู่ในเขตเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น มีฝนตกชุกและแดดจัดสลับกันตลอดปี อย่างไรก็ตาม ภายในวัดยังสามารถรักษาบรรยากาศที่ร่มรื่นไว้ได้เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะบริเวณใต้ต้นไม้ใหญ่ ระเบียงคด และวิหารหลวง ซึ่งสามารถใช้เป็นพื้นที่พักผ่อน หรือพิจารณางานประติมากรรมได้โดยไม่ถูกรบกวนจากแสงแดดหรือฝนโดยตรง ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 10 กล่าวไว้ว่า “แม้สภาพอากาศเมืองนครจะร้อนอบอ้าว แต่วัดมีการวางผังอาคารที่ช่วยบังแดดและมีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงา ทำให้การเดินชมงานประติมากรรมไม่รู้สึกร้อนหรือเหนื่อยล้ามากนัก” ลานประทักษิณรอบองค์พระบรมธาตุ แม้จะเป็นพื้นที่เปิดโล่ง แต่มีอาคารโดยรอบช่วยบังลมและแสงในบางมุม ช่วยให้ผู้มาเยือนสามารถเดินชมพระเวียงหรือรูปปั้นช้างล้อมองค์พระธาตุได้แม้ในช่วงเวลากลางวัน โดยไม่รู้สึกอึดอัดมากนัก เช่นเดียวกับบริเวณศาลา 100 ปี และวิหารทับเกษตร ที่มีหลังคาคลุมและอากาศถ่ายเทสะดวก ทำให้เหมาะแก่การนั่งพักหรือทำกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ด้านศิลปะอย่างใดก็ได้ตาม ยังพบข้อจำกัดในด้านอุณหภูมิสัปปายะบางประการ โดยเฉพาะในช่วงฤดูร้อนที่แดดจัด ลานหน้าพระธาตุอาจร้อนเกินไปสำหรับการเดินชมต่อเนื่อง รวมถึงช่วงฤดูฝนที่ฝนตกหนัก ทำให้บางจุดเกิดน้ำขังหรือทางเดิน

สิ้น ส่งผลต่อการเข้าถึงพื้นที่จัดแสดงประติมากรรมบางส่วน ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 6 ได้เสนอว่า “ควรเพิ่มพื้นที่สีเขียวในบริเวณที่ยังเปิดโล่งมากเกินไป เพื่อเสริมความร่มเย็นทั่วบริเวณวัด โดยเฉพาะในจุดที่ผู้คนชอบมารวมตัว เช่น ลานหน้าพระเจดีย์” แนวทางพัฒนาเพื่อเสริมอุตุสัปปายะ ได้แก่ การปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในพื้นที่โล่ง หรือจัดทำแนวไม้เลื้อยเป็นหลังคาบังแดดบริเวณที่มีคนเดินผ่านมาก เช่น ทางเดินไปพระระเบียงหรือศาลา นอกจากนี้ อาจใช้เทคโนโลยีมาช่วยสร้าง “สภาพภูมิอากาศจำลอง” เช่น ติดตั้งพัดลมน้ำบางจุด หรือใช้ม่านน้ำตามแนวทางเดิน เพื่อปรับอุณหภูมิให้เย็นสบายโดยไม่ทำลายบรรยากาศดั้งเดิมของวัด และในฤดูฝน ควรมีศาลาพักหรือหลังคาชั่วคราวตามจุดสำคัญ เพื่อให้ผู้มาเยือนสามารถอยู่ต่อในวัดได้โดยไม่ต้องรีบออกไปเพราะเปียกฝนโดยสรุป วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารสามารถรักษาสภาพอากาศภายในวัดให้อยู่ในเกณฑ์ที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ด้านประติมากรรมได้เป็นอย่างดี แม้จะเผชิญกับข้อจำกัดจากภูมิอากาศภายนอก แต่ด้วยการจัดผังพื้นที่ที่มีวิสัยทัศน์และโครงสร้างอาคารที่ช่วยบรรเทาความร้อนและฝนได้บางส่วน ประกอบกับข้อเสนอเชิงพัฒนาที่เหมาะสม จะช่วยให้บรรยากาศภายในวัดยังคงเกื้อกูลต่อการเรียนรู้ของผู้มาเยือนได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี

สรุปผลการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ด้านประติมากรรมตามหลักสัปปายะ

จากการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ด้านประติมากรรมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้หลักสัปปายะ 7 ประการเป็นกรอบแนวคิด พบว่าพื้นที่ของวัดมีความพร้อมและเหมาะสมในระดับสูงที่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพุทธศิลป์ที่มีชีวิต โดยแต่ละด้านของสัปปายะสะท้อนถึงองค์ประกอบของสถานที่ บุคคล และบรรยากาศที่เกื้อกูลต่อการศึกษ สืบทอด และภาวนาอย่างลึกซึ้งผ่านงานประติมากรรมที่ทรงคุณค่าวัดมีลักษณะของ อาวาสสัปปายะ ที่โดดเด่น ได้แก่ การจัดวางพื้นที่ประติมากรรมสำคัญ เช่น พระเวียง ช้างป้าน พระพุทธรูปตามแนวระเบียงคด ในบริเวณที่มีความสงบ ร่มรื่น และเป็นระเบียบ ช่วยให้ผู้มาเยือนได้ซึมซับทั้งความงามทางศิลปะและความสงบทางใจ ในขณะที่ ไคจรสัปปายะ ก็ได้รับการออกแบบอย่างมีระบบ โดยมีเส้นทางชมที่เชื่อมโยงจุดสำคัญของวัดอย่างชัดเจน ทั้งยังเอื้อต่อผู้ที่ต้องการเดินจงกรมหรือเวียนเทียนในพิธีกรรมได้อย่างสะดวกในด้าน ภัตตสัปปายะ พบว่าพื้นที่รอบประติมากรรมมีบรรยากาศที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ มีการจัดบรรยาย ให้คำอธิบายโดยพระวิทยากรและมัคคุเทศก์ ตลอดจนมีป้ายความรู้ในบางจุด แม้ยังมีข้อจำกัดเรื่องภาษาและบุคลากรบางช่วงเวลา ส่วน บุคคลสัปปายะ เป็นอีกหนึ่งจุดแข็งของวัด โดยเฉพาะพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิและอาสาสมัครที่มีความรู้ความสามารถ ในการอธิบายงานประติมากรรมได้อย่างลึกซึ้ง เชื่อมโยงไปสู่แก่นธรรมได้อย่างมีพลังแม้ โภชนสัปปายะ จะไม่ใช่แก่นของการเรียนรู้ด้านประติมากรรมโดยตรง แต่การมีแหล่งอาหารที่เหมาะสม พื้นที่บริการที่สะอาด และระบบโซนที่แยกออกจากเขตพุทธาวาส ก็ช่วยเกื้อหนุนให้ผู้มาเยือนได้ใช้เวลาอยู่ในพื้นที่เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยไม่ถูกรบกวนจากสิ่งแวดล้อมหรือปัจจัยพื้นฐานของร่างกาย ในขณะที่ อุตุสัปปายะ และ อิริยาบถสัปปายะ ก็มีความพร้อมในระดับที่น่าพึงพอใจ ทั้งเรื่องสภาพอากาศภายในวัดที่ค่อนข้างร่มรื่น การมีศาลาและร่มไม้ให้พัก รวมถึงการมีพื้นที่ให้เปลี่ยนอิริยาบถได้อย่างเหมาะสมระหว่างการเดิน

ชมงานประติมากรรมแม้พื้นที่การเรียนรู้ด้านประติมากรรมของวัดพระมหาธาตุฯ จะมีความพร้อมในหลายมิติ แต่ยังมีจุดที่สามารถพัฒนาได้ เช่น การเพิ่มป้ายคำอธิบายหลายภาษา เสริมทางเดินสำหรับผู้พิการ ปรับพื้นที่พักผ่อนให้หลากหลายขึ้น และเพิ่มจำนวนมัคคุเทศก์หรือพระวิทยากรในช่วงเทศกาล ทั้งนี้เพื่อให้การเรียนรู้ด้านพุทธศิลป์ในพื้นที่วัดดำเนินไปอย่างราบรื่น ลึกซึ้ง และต่อเนื่องโดยสรุป วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็น “พื้นที่ศิลปกรรมมีชีวิต” ที่ไม่เพียงเก็บรักษาศิลปวัตถุสำคัญไว้ในรูปวัตถุ แต่ยังมีระบบพื้นที่ บรรยากาศ และบุคคลแวดล้อมที่เกื้อหนุนให้การเรียนรู้ผ่านประติมากรรมเป็นไปอย่างเต็มเปี่ยม ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม กล่าวได้ว่า พื้นที่ด้านประติมากรรมในวัดแห่งนี้สอดคล้องกับหลักสัปปายะอย่างรอบด้าน และสมควรได้รับการส่งเสริมให้พัฒนาไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธศิลป์อย่างยั่งยืนในระดับสากล

4.4. วิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีตามหลักสัปปายะ

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีได้มีบทบาทเฉพาะในฐานะศูนย์กลางทางศาสนา ศิลปะ หรือประวัติศาสตร์เท่านั้น หากยังเป็น “พื้นที่วัฒนธรรม” ที่มีชีวิต ซึ่งทำหน้าที่สืบทอดขนบธรรมเนียมและประเพณีท้องถิ่นอันสำคัญอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีที่ผูกโยงกับวิถีชีวิตชาวนครศรีธรรมราช เช่น การแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันวิสาขบูชา, ประเพณีบุญสารทเดือนสิบ, การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมถึงกิจกรรมพิธีกรรมในวันพระตลอดปี ล้วนจัดขึ้นในพื้นที่วัดแห่งนี้ อย่างเข้มแข็งและศักดิ์สิทธิ์ขนบธรรมเนียมและประเพณีเหล่านี้ไม่ได้ดำรงอยู่เพียงเพื่ออนุรักษ์พิธีกรรม แต่ยังทำหน้าที่ “ถ่ายทอดคุณค่า” ผ่านประสบการณ์ตรงของผู้เข้าร่วม ส่งผลให้วัดพระมหาธาตุฯ กลายเป็น “แหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม” ที่ผู้มาเยือนสามารถซึมซับทั้งเนื้อหาทางศาสนา ความเชื่อ วิถีชุมชน และจิตวิญญาณของพุทธศาสนาในบริบทท้องถิ่นได้อย่างลึกซึ้งในการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีของวัดพระมหาธาตุฯ งานวิจัยนี้จะยังคงยึดหลัก สัปปายะ 7 ประการ เป็นกรอบหลัก เพื่อพิจารณาว่าแต่ละองค์ประกอบของสถานที่ ผู้คน และสิ่งแวดล้อมมีความเหมาะสมและเกื้อกูลต่อการเรียนรู้ในมิตินี้อย่างไร ทั้งในแง่ความสอดคล้องข้อจำกัด และแนวทางพัฒนาอย่างเป็นระบบ

อวาสสัปปายะ (สถานที่เหมาะสม) ความเหมาะสมของสถานที่ซึ่งเอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้ในบรรยากาศที่สงบ ร่มรื่น เป็นระเบียบ และเปี่ยมด้วยพลังศรัทธา สำหรับการเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมและประเพณี สถานที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะพิธีกรรมหลายอย่างต้องอาศัยพื้นที่ที่สงบศักดิ์สิทธิ์ และสามารถรองรับการมีส่วนร่วมของสาธารณชนจำนวนมากได้อย่างเป็นระบบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีลักษณะของอวาสสัปปายะที่โดดเด่น โดยเฉพาะในแง่ของการจัดพื้นที่ให้เหมาะสมต่อการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียม เช่น ลานประทักษิณรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของงานประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมเจริญพระพุทธมนต์ประจำปี ลานแห่งนี้กว้างขวาง มีพื้นเรียบ ไม่แออัด และล้อมรอบด้วยศาสนสถานที่สวยงาม ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดความรู้สึกศรัทธาและเคารพ

ในสถานที่โดยอัตโนมัติซึ่งสอดคล้องผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 1 กล่าวว่า “พื้นที่ลานรอบองค์พระธาตุถือเป็นหัวใจของพิธีกรรมในวัด เป็นสถานที่ที่มีทั้งความศักดิ์สิทธิ์และความพร้อมทางกายภาพในการรองรับกิจกรรมใหญ่ได้อย่างราบรื่น” ขณะเดียวกันผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 5 ยังกล่าวเพิ่มเติมว่า “แม้จะมีผู้เข้าร่วมจำนวนมากในช่วงประเพณีเดือนสิบ หรือแห่ผ้าขึ้นธาตุ พื้นที่ของวัดก็ยังสามารถรองรับได้โดยไม่เกิดความวุ่นวายจนเสียสมาธิ” นอกจากพื้นที่ลานหลักแล้ว วัดยังมีวิหารหลวง ระเบียงคด และศาลาต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบกิจกรรมเสริมทางวัฒนธรรม เช่น การฟังเทศน์ในวันพระ การทำบุญตักบาตร การจัดนิทรรศการประวัติพระธาตุ และการสาธิตการทำขนมพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบุญเดือนสิบ พื้นที่เหล่านี้ได้รับการจัดวางอย่างเหมาะสม คือ แยกสัดส่วนจากเขตสงฆ์ มีทางเดินเข้าออกเป็นระบบ มีป้ายแนะนำจุดกิจกรรม และยังรักษาความสงบของบริเวณสำคัญได้อย่างดีอย่างไรก็ดี อาจยังมีข้อจำกัดในบางช่วงเวลา โดยเฉพาะในเทศกาลสำคัญที่มีประชาชนจำนวนมากเดินทางมาเข้าร่วมกิจกรรมพร้อมกัน ทำให้พื้นที่บางส่วน เช่น บริเวณหน้าวิหารหลวง หรือจุดตั้งเครื่องบูชา เกิดความแออัด และขาดแนวกันพื้นที่ที่ชัดเจนระหว่างกิจกรรมกับเส้นทางสัญจร นอกจากนี้ เสี่ยงจากลำโพงที่ใช้ในบางพิธีกรรมอาจกระทบกับความสงบของพื้นที่ศาสนวัตถุในบริเวณใกล้เคียงแนวทางพัฒนาเพื่อเสริมอawasสปปายะ ได้แก่ การจัดการพื้นที่ในช่วงกิจกรรมให้มีแผนรองรับฝูงชน เช่น การกำหนดจุดตั้งขบวน จุดพัก จุดบูชา จุดทางเข้า-ออก อย่างชัดเจน รวมถึงการจัดทำแนวกันหรือแนวต้นไม้เพื่อแบ่งสัดส่วนพื้นที่พิธีกรรมกับพื้นที่สงบ การใช้เทคโนโลยีเสียงที่ควบคุมทิศทาง เช่น ลำโพงแนวตั้ง เพื่อไม่รบกวนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ใกล้เคียง และการจัดพื้นที่สาธิตหรือกิจกรรมเสริมให้อยู่ชั้นนอกของวัดเพื่อรักษาความสงบภายในเขตพุทธาวาสโดยสรุป พื้นที่ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารสามารถตอบสนองหลักอawasสปปายะในมิติของขนบธรรมเนียมและประเพณีได้อย่างสมบูรณ์ สถานที่มีทั้งศักยภาพในการรองรับกิจกรรมขนาดใหญ่ และยังรักษาความสงบศักดิ์สิทธิ์ที่เหมาะสมแก่การเรียนรู้และศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้อย่างมั่นคง

โคจรสปปายะ (เส้นทางสัญจรเหมาะสม) ความเหมาะสมของเส้นทางการเดิน การเข้าถึง และการเคลื่อนที่ภายในพื้นที่ ที่เอื้อต่อความสะดวก ความปลอดภัย และสมาธิในการเรียนรู้หรือปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมและประเพณีซึ่งต้องการเคลื่อนไหวของคนจำนวนมาก เส้นทางที่ดีจึงต้องไม่เพียงพาไปถึงจุดหมายได้ง่าย แต่ต้องช่วยจัดระเบียบของการเคลื่อนที่ให้อื้อต่อบรรยากาศของพิธีกรรมและความสงบของสถานที่ไปพร้อมกันพื้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้รับการออกแบบผังวัดอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับหลักโคจรสปปายะอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในเส้นทางที่ใช้ประกอบกิจกรรมประเพณี เช่น ทางเวียนรอบองค์พระบรมธาตุที่ใช้ในพิธีเวียนเทียน เวียนประทักษิณ และแห่ผ้าขึ้นธาตุ ซึ่งมีลักษณะกว้าง ลาดเรียบ และเชื่อมโยงกับเส้นทางหลักของวัดอย่างราบรื่น ไม่เกิดจุดติดขัดแม้ในช่วงที่มีผู้เข้าร่วมจำนวนมากซึ่งสอดคล้องกับผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 3 กล่าวว่า “เส้นทางเดินรอบองค์พระธาตุมีความกว้างและชัดเจน ทำให้กิจกรรมแห่ผ้าขึ้นธาตุสามารถดำเนินไปได้โดยไม่เบียดเสียด และผู้ร่วมพิธีก็สามารถซึมซับบรรยากาศทางจิตใจได้ระหว่างเดิน” ความเห็นนี้ชี้ว่าการออกแบบเส้นทางมิใช่เพียงเพื่อความสะดวก

ทางกายเท่านั้น แต่ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพของประสบการณ์ด้านในของผู้ร่วมกิจกรรมนอกจากนี้ เส้นทางหลักที่เชื่อมระหว่างพระวิหารหลวง ศาลา 100 ปี ระเบียงคด และลานด้านหน้า ยังเอื้อต่อการ จัดกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การฟังเทศน์ การทำบุญ การเดินชมพิพิธภัณฑ์ หรือการเยี่ยมชมจุดจัด แสดงองค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่น เส้นทางเหล่านี้มีการจัดแบ่งระยะทาง การจัดแนวต้นไม้ หรือที่ร่มเป็นจุด ๆ ช่วยให้ผู้สูงอายุหรือเด็กสามารถหยุดพักระหว่างทางได้โดยไม่รู้สึกร้อนเหนื่อย จนเกินไปอย่างไรก็ตาม ยังคงมีข้อจำกัดบางประการที่ควรพิจารณา เช่น เส้นทางบางจุดโดยเฉพาะใน พื้นที่จัดพิธีกรรมกลางแจ้งยังขาดร่มเงา หรือมีขั้นต่างระดับที่สูงชันและผู้พิการเข้าถึงได้ยาก นอกจากนี้ ในช่วงที่มียกทองเที่ยวจำนวนมาก การไม่มีแผนผังชัดเจนหรือระบบทางเดินแบบทางเดียว อาจทำให้การเคลื่อนตัวของผู้คนเกิดความสับสน และรบกวนบรรยากาศพิธีกรรมแนวทางพัฒนาเพื่อ เสริมโคจรสัปปายะ ได้แก่ การปรับปรุงพื้นทางเดินบางจุดให้มีทางลาดหรือราวจับ การจัดทำป้ายบอก ทางชัดเจน โดยเฉพาะในช่วงงานบุญใหญ่ และการกำหนดทางเดินแบบ “เวียนทางเดียว” รอบองค์ พระธาตุในช่วงกิจกรรมสำคัญเพื่อลดความแออัด รวมถึงการจัดพื้นที่ให้ผู้ใช้รถเข็นหรือผู้มีข้อจำกัดทาง กายภาพสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างเท่าเทียมโดยสรุป เส้นทางภายในวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารมีลักษณะที่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวเพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณีเป็นอย่างดี ทั้งในแง่ ของผังที่เป็นระบบ ความกว้าง ความเชื่อมโยงกับพื้นที่ศาสนสถาน และบรรยากาศโดยรวมที่เกื้อหนุน ต่อสมาธิและศรัทธา กล่าวได้ว่าโคจรสัปปายะในมิติของขนบธรรมเนียมประเพณีในวัดแห่งนี้ เป็นทั้ง เครื่องมือจัดระเบียบร่างกาย และช่องทางเปิดใจให้ศรัทธาได้ไหลเวียนอย่างไม่สะดุด

ภัสสสัปปายะ (การสื่อสารเหมาะสม) ความเหมาะสมของการพูดคุย ฟัง และรับรู้ข้อมูล ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่เรื่องเสียงเท่านั้น แต่รวมถึงบรรยากาศที่เกื้อหนุนให้การสื่อสารดำเนินไปอย่างราบรื่น และส่งเสริมการเข้าใจเนื้อหาอย่างลึกซึ้ง ในบริบทของขนบธรรมเนียมและประเพณี ภัสสสัปปายะมี บทบาทสำคัญอย่างยิ่ง เพราะประเพณีมิได้สืบทอดจากพิธีกรรมเพียงอย่างเดียว หากยังต้องอาศัย “คำอธิบายที่ลึกซึ้ง” และการสื่อสารที่สอดคล้องกับบริบทแห่งศรัทธาและปัญญาภายในวัดพระ มหาธาตุวรมหาวิหาร มีระบบการสื่อสารด้านขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นรูปธรรมและหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการบรรยายธรรมจากพระอาจารย์ในช่วงวันพระ การบอกเล่าความเป็นมาของประเพณี ต่าง ๆ เช่น แห้วขึ้นธาตุ หรือบุญเดือนสิบผ่านเสียงตามสายของวัด การแจกแผ่นพับ แผ่นปลิว และ การจัดนิทรรศการย่อยภายในศาลา หรือในบริเวณวิหารเขียน ล้วนเป็นตัวอย่างของการจัดการภัสสสัปปายะอย่างเหมาะสมซึ่งสอดคล้องกับผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 7 ให้ข้อมูลว่า “วัดมีการสื่อสารเรื่อง ความหมายของประเพณีอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะช่วงงานบุญเดือนสิบ จะมีการอธิบายที่มา ความเชื่อ เรื่องปรต และการอุทิศส่วนกุศลผ่านทั้งบอร์ดนิทรรศการ และการพูดจากัมมคุเทศก์หรือพระอาจารย์ ซึ่งช่วยให้คนรุ่นใหม่เข้าใจประเพณีมากขึ้น” ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า วัดมิได้จัดกิจกรรมแบบเน้นพิธีการ เพียงอย่างเดียว แต่ให้ความสำคัญกับ “การตีความ” และ “การส่งต่อความเข้าใจ” อย่างแท้จริง นอกจากนี้ วัดยังมีระบบเสียงตามสายที่กระจายเสียงธรรมะ หรือคำอธิบายกิจกรรมให้ผู้ที่อยู่ในลาน วัดหรือริมเขตพุทธาวาสสามารถเข้าใจการดำเนินงานของพิธีกรรมได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะช่วงเวียน

เทียน การสวดมนต์ หรือช่วงทำบุญตักบาตรหมู่ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมหลากหลายกลุ่มวัย การสื่อสารด้วยเสียงที่มีโทนสุภาพ และมีจังหวะที่เหมาะสม จึงช่วยเสริมบรรยากาศให้เป็นไปด้วยความสงบและศรัทธา อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดบางประการในด้านภัสสสัลปายะ เช่น การขาดป้ายอธิบายที่เป็นระบบหรือหลากหลายภาษา โดยเฉพาะในกิจกรรมที่มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้าร่วม รวมถึงบางกิจกรรมที่จัดกลางแจ้งอาจใช้ลำโพงเสียงดังเกินไป หรือพูดซ้อนกันหลายจุด ทำให้ผู้ร่วมกิจกรรมบางส่วนเกิดความสับสน และลดทอนสมาธิในการรับรู้ความหมายของประเพณีแนวทางพัฒนา ได้แก่ การจัดทำสื่อเสียงหรือวิดีโอแนะนำประเพณีต่าง ๆ ของวัดที่สามารถเข้าถึงได้ผ่าน QR code ติดตั้งตามจุดสำคัญ เช่น ศาลา 100 ปี หรือระเบียงคด รวมถึงการอบรมมัคคุเทศก์และพระอาจารย์ให้มีทักษะในการสื่อสารเนื้อหาที่ลึกซึ้งแต่เข้าใจง่าย โดยเฉพาะสำหรับเยาวชนและผู้มาเยือนต่างชาติ นอกจากนี้ ควรมีการควบคุมระดับเสียงของลำโพงในช่วงพิธีกรรมให้อยู่ในระดับที่ยังรักษาความสงบของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไว้ได้ โดยสรุป วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีระบบการสื่อสารที่เอื้อต่อการเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างต่อเนื่อง มีทั้งบุคลากรที่สามารถอธิบายอย่างเข้าใจง่าย สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อเสียงที่ครอบคลุม แต่หากสามารถพัฒนาให้มีความเป็นระบบมากขึ้น และเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายได้ดียิ่งขึ้น วัดแห่งนี้จะเป็นแหล่งเรียนรู้ประเพณีที่ไม่เพียงรักษาพิธีกรรม แต่ยังรักษาความหมายที่อยู่เบื้องหลังประเพณีเหล่านั้นได้อย่างลึกซึ้งและยั่งยืน

บุคคลสัลปายะ (บุคคลแวดล้อมเหมาะสม) ความเหมาะสมของบุคคลผู้แวดล้อมซึ่งมีผลโดยตรงต่อคุณภาพของการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะในด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานนั้น การมี “บุคคลต้นแบบ” ที่สามารถถ่ายทอดทั้งเนื้อหา รูปแบบ และเจตนารมณ์ของประเพณีได้อย่างถูกต้อง ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พิธีกรรมไม่กลายเป็นเพียงการแสดง แต่เป็น “การมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมแห่งธรรมะ” อย่างแท้จริงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีความพร้อมในด้านบุคลากรผู้ปฏิบัติงานและผู้สื่อสารขนบธรรมเนียมอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะกลุ่มพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ลึกซึ้งทั้งด้านธรรมะและวัฒนธรรมท้องถิ่น พระอาจารย์หลายรูปนอกจากทำหน้าที่เป็นผู้นำในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การแห่ผ้าขึ้นธาตุ การเทศน์มหาชาติ หรือการนำเวียนเทียน ยังสามารถอธิบายความหมายและคุณค่าของประเพณีนั้น ๆ ได้อย่างลึกซึ้งผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 4 ให้ความเห็นว่า “พระอาจารย์ของวัดไม่ได้เพียงนำพิธี แต่ยังสามารถอธิบายประเพณีและแสดงให้เห็นถึงรากเหง้าทางศาสนาของกิจกรรมนั้น ๆ ได้ชัดเจน ซึ่งช่วยให้ญาติโยมที่ร่วมกิจกรรมเกิดความเข้าใจและศรัทธา ไม่ใช่เพียงทำตามประเพณีโดยไม่รู้ความหมาย” ความเห็นนี้แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ในวัดแห่งนี้ไม่เพียงเป็น “ผู้นำพิธี” แต่เป็น “ผู้นำทางปัญญา” ที่ช่วยปลูกจิตวิญญาณของประเพณีให้กลับมามีชีวิตนอกจากนี้ วัดยังมีบุคลากรฝ่ายฆราวาส เช่น คณะกรรมการวัด มัคคุเทศก์อาสา ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณีในท้องถิ่น และเยาวชนจิตอาสา ที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือในการจัดกิจกรรม สื่อความหมาย และดูแลความเรียบร้อยของพิธีกรรมต่าง ๆ โดยทำงานร่วมกับพระสงฆ์อย่างกลมกลืนความร่วมมือระหว่างฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์นี้ช่วยให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างมีพลังและสมดุล ทั้งในด้านพิธีกรรม ความรู้ และการจัดการพื้นที่อย่างใดก็ตาม ยังมีข้อสังเกตว่า จำนวนบุคลากร

โดยเฉพาะ “พระอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี” และ “มัคคุเทศก์ท้องถิ่น” ที่สามารถอธิบาย ประวัติและความหมายของประเพณีอย่างถูกต้องยังมีไม่มาก เมื่อเทียบกับจำนวนนักท่องเที่ยวและผู้เข้าร่วมกิจกรรมในบางช่วงเวลา อีกทั้งการสืบทอดองค์ความรู้จากรุ่นอาวุโสไปสู่คนรุ่นใหม่ยังขาดระบบที่เป็นทางการ เช่น การบันทึกเสียงเทศน์ การทำคลังข้อมูลประเพณี หรือการจัดอบรมพระสงฆ์รุ่นใหม่ให้สืบสานบทบาทผู้นำพิธีในเชิงลึกแนวทางพัฒนาบุคคลสัปปายะ ได้แก่ การฝึกอบรมเยาวชนในชุมชนให้เป็น “มัคคุเทศก์ด้านวัฒนธรรม” หรือ “ผู้ช่วยงานบุญ” ที่สามารถสื่อสารขนบธรรมเนียมอย่างเข้าใจง่ายและถูกต้อง รวมถึงการสนับสนุนให้พระสงฆ์รุ่นใหม่ได้เรียนรู้ประเพณีเชิงลึก และส่งเสริมการจดบันทึกองค์ความรู้จากพระเถระรุ่นเก่าในรูปแบบเสียงหรือเอกสาร เพื่อให้สามารถถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังได้อย่างต่อเนื่องโดยสรุป บุคคลแวดล้อมในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีคุณลักษณะของบุคคลสัปปายะอย่างชัดเจน ทั้งในแง่ความรู้ ความเข้าใจ และความศรัทธาที่สามารถถ่ายทอดได้อย่างมีชีวิตชีวา หากมีการจัดระบบเพื่อขยายจำนวนบุคลากรผู้ถ่ายทอด และสร้างสายการสืบทอดองค์ความรู้ได้อย่างมั่นคง วัดแห่งนี้จะยังคงเป็นศูนย์กลางทางประเพณีที่เปี่ยมด้วยคุณค่า และเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตสืบไป

โภชนสัปปายะ (อาหารที่เหมาะสม) ความเหมาะสมด้านอาหารและปัจจัยสี่ที่เอื้อต่อสุขภาพกายและจิตใจของผู้ปฏิบัติธรรมหรือผู้เข้าร่วมกิจกรรมภายในวัด ในบริบทของขนบธรรมเนียมและประเพณี โภชนสัปปายะมีความสำคัญไม่น้อย เพราะกิจกรรมในวัดส่วนใหญ่มักใช้เวลาชานาน หรือเกิดขึ้นในช่วงเทศกาลที่มีผู้คนมาอยู่ร่วมกันจำนวนมาก การมีอาหารที่เพียงพอ ถูกสุขลักษณะ และสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรม จึงถือเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่ช่วยให้บรรยากาศการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในประเพณีดำเนินไปได้อย่างราบรื่นวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีความพร้อมด้านโภชนสัปปายะอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในช่วงงานบุญประเพณี เช่น งานบุญเดือนสิบ งานแห่ผ้าขึ้นธาตุ หรือเทศกาลวิสาขบูชา จะมีการจัดโรงทานและพื้นที่จำหน่ายอาหารพื้นบ้านบริเวณรอบวัดอย่างเป็นระเบียบ ทั้งนี้ ญาติโยมจำนวนมากยังร่วมกันนำอาหารมาทำบุญตักบาตรและถวายภัตตาหารพระสงฆ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัดสามารถดำเนินไปได้โดยไม่สะดุดซึ่งสอดคล้องผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 5 ได้ให้ข้อมูลว่า “ในช่วงงานบุญเดือนสิบ หรือวันพระใหญ่ วัดจะมีการจัดการด้านอาหารอย่างมีระบบ ทั้งโรงทานของวัด และร้านค้าชุมชนที่อยู่ด้านนอกเขตพุทธาวาส ทำให้ผู้ที่มาร่วมงานสามารถอยู่ร่วมกิจกรรมได้อย่างอึดใจ ไม่ต้องกังวลเรื่องปัจจัยสี่” ขณะเดียวกัน ยังมีการจัดกิจกรรมสาธิตอาหารพื้นบ้าน เช่น การทำขนมลา ขนมพอง และข้าวย่ำ ซึ่งเชื่อมโยงกับความรู้ด้านประเพณีอย่างแนบแน่น และเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงอาหารจึงไม่ได้มีบทบาทเพียงในฐานะปัจจัยยังชีพ แต่ยังเป็น “สื่อวัฒนธรรม” ที่ช่วยสืบสานรากเหง้าทางประเพณีของชุมชนอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ยังพบข้อสังเกตบางประการ เช่น บางครั้งร้านค้ารอบวัดที่จัดตั้งชั่วคราวในช่วงเทศกาลอาจตั้งกระจายไม่เป็นระเบียบ ทำให้เกิดความแออัด หรือมีเศษขยะจากอาหารที่กระทบต่อความสะอาดและศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ นอกจากนี้ อาหารบางประเภทที่จำหน่ายในงานอาจไม่เหมาะสม เช่น ของทอด ของหวานจัด ซึ่งหากไม่ได้ควบคุมคุณภาพ อาจกระทบต่อสุขภาพของ

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยเฉพาะผู้สูงอายุแนวทางพัฒนาเพื่อเสริมโภชนาการได้แก่ การกำหนดพื้นที่ขายอาหารให้ชัดเจน จัดโซนโรงทานให้อยู่ห่างจากเขตพุทธาวาสแต่ใกล้พอสำหรับผู้ร่วมงาน การรณรงค์เรื่องสุขอนามัย เช่น การสวมถุงมือ หน้ากาก และการใช้บรรจุภัณฑ์ที่ย่อยสลายได้ ตลอดจนการส่งเสริมการจำหน่าย “อาหารวัฒนธรรม” ที่ดีต่อสุขภาพ เช่น อาหารพื้นบ้านปรุงสดใหม่ และการคัดสรรเมนูที่สอดคล้องกับหลักอิทธิบาท 4 เช่น อาหารที่กินแล้วไม่แฉะ ไม่แน่นท้อง เพื่อเกื้อกูลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมทางธรรมโดยสรุป โภชนาการในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีความพร้อมทั้งด้านปริมาณ คุณภาพ และความเชื่อมโยงกับมิติทางวัฒนธรรม ขนบพื้นบ้าน อาหารบุญ และการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในการจัดโรงทาน ล้วนเป็นเครื่องสะท้อนว่า “อาหาร” ในพื้นที่วัดไม่ใช่เพียงปัจจัยยังชีพ แต่เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีและการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยการดูแล ควบคุม และพัฒนาร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

อุตุสัปปายะ (สภาพอากาศที่เหมาะสม) ความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น อุณหภูมิ แสง ลม และฝน ที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมภายในวัด สภาพอากาศที่ดีควรช่วยให้ร่างกายรู้สึกสบาย ไม่ร้อนหรือหนาวเกินไป ไม่อับชื้นหรือฝุ่นตลบ และควรมีพื้นที่หลบแดดหลบฝนอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีซึ่งมักจัดขึ้นในพื้นที่กลางแจ้งและต้องใช้เวลายืนนาน หรือเดินร่วมขบวนวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารตั้งอยู่ในเขตเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น สลับระหว่างแดดจัดกับฝนตกหนักตามฤดูกาล อย่างไรก็ตาม วัดสามารถจัดการสภาพแวดล้อมภายในได้ดีในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะการจัดพื้นที่รอบองค์พระบรมธาตุ ลานกิจกรรม และทางเดินให้มีร่มเงาและการระบายอากาศที่เหมาะสม มีต้นไม้ใหญ่ในหลายจุด และโครงสร้างอาคารศาสนสถาน เช่น วิหารและศาลาต่าง ๆ ก็ช่วยเป็นที่หลบแดดและพักผ่อนได้ดี ซึ่งมีความสอดคล้องกับผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 10 ได้กล่าวว่า “แม้อากาศในตัวเมืองนครจะร้อน แต่เมื่อเข้ามาในวัดจะรู้สึกสงบและเย็นลงอย่างเห็นได้ชัด เพราะวัดมีการปลูกต้นไม้ไว้จำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณทางเดินและแนวรอบระเบียบคด ซึ่งช่วยให้คนเดินเวียนธาตุได้โดยไม่รู้สึกเหนียวเกินไป” ขณะที่อีกท่านหนึ่งเสนอว่า “ในช่วงงานบุญเดือนสิบ อากาศบางวันร้อนจัด ควรมีการจัดจุดพักที่มีร่มเงาและพัดลมหรือพ่นไอน้ำเพิ่มเติมให้ผู้ร่วมพิธีสามารถพักกลางทางได้” แม้โดยรวมอุตุสัปปายะในวัดจะถือว่าเหมาะสม แต่ก็ยังมีข้อจำกัดในบางช่วงฤดูกาล เช่น ฤดูร้อนที่แดดแรงจัด ทำให้พื้นที่ลานหน้าพระธาตุซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของกิจกรรมกลายเป็นพื้นที่ที่ร้อนจัดและอาจทำให้ผู้สูงอายุหรือเด็กเล็กรู้สึกไม่สบายได้ง่าย นอกจากนี้ ในฤดูฝน วัดบางส่วนโดยเฉพาะทางเดินกลางแจ้งอาจเกิดน้ำขัง พื้นลื่น หรือไม่มีชายคาหลบฝนเพียงพอ ส่งผลต่อความต่อเนื่องของกิจกรรมและความปลอดภัยของผู้เข้าร่วมแนวทางพัฒนา ได้แก่ การเพิ่มต้นไม้ใหญ่หรือพุ่มไม้ที่ให้ร่มเงาในจุดที่ยังเปิดโล่ง เช่น ลานรอบองค์พระธาตุหรือหน้าวิหาร การติดตั้งหลังคาโปร่งแสงในบางส่วนของทางเดิน และการจัดเตรียมศาลาพักหรือเต็นท์ชั่วคราวในช่วงกิจกรรมที่มีผู้คนจำนวนมากเข้าร่วม นอกจากนี้ ควรมีการพัฒนาระบบระบายน้ำให้ดีขึ้นในช่วงฤดูฝน เพื่อป้องกันน้ำขังในพื้นที่จัดงานสำคัญ และควรมีเจ้าหน้าที่ดูแลความปลอดภัยในช่วงที่พื้นลื่นหรือมีฝนตกหนักโดยสรุป อุตุสัปปายะของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

มีพื้นฐานที่ดีจากสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น โครงสร้างวัดที่สอดคล้องกับภูมิอากาศ และการดูแลรักษาบรรยากาศภายในอย่างต่อเนื่อง แต่หากสามารถเสริมจุดอ่อนในบางฤดู และวางแผนล่วงหน้าสำหรับกิจกรรมที่มีผู้เข้าร่วมจำนวนมาก วัดแห่งนี้จะสามารถรองรับการจัดประเพณีท่ามกลางสภาพอากาศแปรปรวนได้ดียิ่งขึ้น และยังคงเป็นพื้นที่เรียนรู้ที่สงบ สะอาด และสบายกายใจตลอดทั้งปี

อิริยาบถสัปปายะ (อิริยาบถเหมาะสม) ความเหมาะสมของพื้นที่ในด้านการเปลี่ยนอิริยาบถ เช่น การเดิน ยืน นั่ง หรือพักผ่อนร่างกายอย่างเป็นธรรมชาติ โดยไม่เกิดอาการเมื่อยล้า อึดอัด หรือถูกบีบคั้นจากสภาพแวดล้อม พื้นที่ที่มีอิริยาบถสัปปายะที่ดีจะช่วยให้ผู้มาเยือนหรือผู้ร่วมกิจกรรมสามารถใช้เวลาในพื้นที่ได้นานขึ้น พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้เกิดสมาธิ ความสงบ และการมีส่วนร่วมในประเพณีอย่างเต็มที่ในบริบทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีอันหลากหลาย เช่น การแห่ผ้าขึ้นธาตุ การเวียนเทียน การฟังธรรมเทศนา และการประกอบพิธีกรรมร่วมกันของชุมชน จำเป็นต้องมีพื้นที่ที่รองรับการเปลี่ยนอิริยาบถได้อย่างหลากหลายและสะดวก ซึ่งจากการศึกษาพบว่าวัดมีการออกแบบพื้นที่ให้เอื้อต่อการเคลื่อนไหวทั้งในระดับรายบุคคลและหมู่ชนอย่างเหมาะสมลานประทักษิณรอบองค์พระบรมธาตุมีลักษณะกว้าง ลาดเรียบ และเปิดโล่ง เหมาะแก่การเดินเวียน การยืนสักการะ หรือแม้แต่การนั่งพักในช่วงที่มีกิจกรรมต่อเนื่องเป็นเวลานาน พื้นที่ศาลา 100 ปี ศาลาพักผ่อน และวิหารต่าง ๆ ภายในวัด ก็เปิดให้นั่งพัก นั่งสมาธิ หรือสนทนาธรรมได้โดยไม่ถูกรบกวนจากกิจกรรมภายนอก ทำให้ผู้สูงอายุ เด็ก และผู้มีข้อจำกัดทางกายภาพสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ในระยะเวลาที่เหมาะสมซึ่งสอดคล้องผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 9 ได้กล่าวว่า “วัดมีการจัดพื้นที่ให้นั่งพักและเดินเวียนได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในช่วงกิจกรรมที่ยาวนาน เช่น บุญเดือนสิบหรือเวียนเทียนกลางคืน ผู้มาร่วมงานสามารถหยุดพักหรือนั่งฟังธรรมได้เป็นระยะโดยไม่เหนื่อยล้า” ความเห็นนี้สะท้อนว่า การจัดพื้นที่เพื่อเอื้อต่ออิริยาบถที่หลากหลาย มีผลโดยตรงต่อคุณภาพของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเชิงประเพณีอย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดบางประการ เช่น จุดนั่งพักกลางแจ้ง เช่น ม้านั่งไต้ร่มไม้หรือริมวิหารยังมีจำนวนน้อย และอาจไม่เพียงพอในช่วงเทศกาลที่มีผู้มาร่วมกิจกรรมจำนวนมาก นอกจากนี้ บางเส้นทางที่ต้องเดินไกล หรือพื้นที่ที่ต้องยืนรอเป็นเวลานานอาจขาดร่มเงาหรือพื้นผิวที่นุ่มสบาย ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมบางกลุ่ม โดยเฉพาะผู้สูงอายุหรือเด็กเล็ก อาจเกิดความเหน็ดเหนื่อยทางกาย ส่งผลต่อสมาธิและความต่อเนื่องของการเรียนรู้แนวทางพัฒนาเพื่อเสริมอิริยาบถสัปปายะ ได้แก่ การเพิ่มจุดนั่งพักแบบถาวร เช่น ม้านั่งไต้ร่มไม้ และจุดวางเสื่อหรือเบาะนั่งในบริเวณที่เหมาะสม รวมถึงการจัดเตรียมลานปฏิบัติธรรมหรือลานกิจกรรมที่มีพื้นเรียบ ไม่แข็งกระด้าง และสามารถใช้เป็นที่นั่งฟังเทศน์หรือประกอบพิธีกรรมกลางแจ้งได้โดยไม่เมื่อยล้า นอกจากนี้ ควรออกแบบเส้นทางเวียนรอบองค์พระธาตุหรือเส้นทางแห่ผ้าขึ้นธาตุให้มีจุดพักกลางทาง เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสามารถเปลี่ยนอิริยาบถได้อย่างเหมาะสมโดยไม่ขาดช่วงกิจกรรมโดยสรุป พื้นที่ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีลักษณะของอิริยาบถสัปปายะที่เหมาะสมทั้งในด้านการเดิน นั่ง และยืน ในบริบทของการเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณี หากสามารถพัฒนาเพิ่มเติมใน

จุดที่ยังขาด อาทิ จุดพักกลางแจ้งหรือที่นั่งสำหรับกลุ่มเปราะบาง จะยิ่งเสริมให้วัดเป็นพื้นที่ที่ทั้งกายใจพร้อมต่อการมีส่วนร่วมอย่างลึกซึ้งในพิธีกรรม และเกิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงได้อย่างยั่งยืน

สรุปผลการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีตามหลักสี่ปายะ

จากการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยใช้หลักสี่ปายะ 7 ประการเป็นกรอบแนวคิด พบว่าวัดแห่งนี้มีคุณลักษณะของความเป็น “พื้นที่วัฒนธรรมมีชีวิต” ที่ไม่เพียงรักษารูปแบบของพิธีกรรมและประเพณีท้องถิ่นไว้อย่างมั่นคง แต่ยังมีโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งแวดล้อม และบุคลากรที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้งวัดมีความพร้อมด้าน อาวาสสี่ปายะ อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในพื้นที่ประกอบพิธีกรรม เช่น ลานประทักษิณรอบองค์พระธาตุและศาลาต่าง ๆ ที่มีความสงบ กว้างขวาง และศักดิ์สิทธิ์ เหมาะแก่การจัดกิจกรรมขนาดใหญ่โดยไม่สูญเสียความสงบแห่งพื้นที่ ส่วนโคจรสี่ปายะ ก็ปรากฏในลักษณะของการจัดเส้นทางเดิน เวียน และเข้าถึงจุดสำคัญต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก เชื่อมโยงทุกพื้นที่สำคัญของวัดเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบด้าน ภัสสสี่ปายะ วัดได้จัดระบบการสื่อสารเนื้อหาทางประเพณีไว้อย่างต่อเนื่อง ทั้งในรูปแบบการบรรยายจากพระอาจารย์ การติดป้ายข้อมูล และกิจกรรมสาธิตหรือนิทรรศการ ซึ่งเสริมสร้างความเข้าใจในความหมายของประเพณีอย่างลึกซึ้ง ขณะที่ บุคคลสี่ปายะ มีความโดดเด่นทั้งในกลุ่มพระสงฆ์ มัคคุเทศก์อาสา และคนในชุมชนที่ร่วมมือกันทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมได้อย่างเป็นธรรมชาติและมีพลังในด้าน โภชนสี่ปายะ วัดสามารถจัดการด้านอาหารได้ดี โดยเฉพาะในช่วงงานบุญ มีการจัดโรงทานและร้านค้าชุมชนอย่างเหมาะสม ทั้งยังเชื่อมโยงอาหารกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ขนมในเทศกาลบุญเดือนสิบ อันเป็นเครื่องมือส่งต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างมีชีวิต ด้าน อดุสสี่ปายะ วัดมีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น มีการปลูกต้นไม้ใหญ่ และออกแบบพื้นที่ให้ถ่ายเทอากาศได้ดี แม้จะมีข้อจำกัดบางช่วงฤดู แต่สามารถวางแผนพัฒนาได้ในอนาคตสุดท้าย อิริยาปสี่ปายะ ปรากฏชัดในความหลากหลายของพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมกิจกรรมเปลี่ยนอิริยาบถได้อย่างอิสระ เช่น ทางเดินกว้าง ลานเวียนเทียน พื้นที่นั่งพัก และศาลาสำหรับนั่งภาวนา ซึ่งเกื้อกูลทั้งต่อร่างกายและจิตใจให้สามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณีอย่างต่อเนื่องโดยสรุป วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีศักยภาพสูงในการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีที่ครบถ้วนทั้งในด้านเนื้อหา พื้นที่ บรรยากาศ และบุคคล หากสามารถดำเนินการพัฒนาในจุดที่ยังมีข้อจำกัด เช่น การจัดการฝูงชน การเพิ่มสื่อหลากหลายภาษา และการพัฒนาแผนผังพื้นที่ในช่วงกิจกรรมพิเศษ จะยิ่งส่งเสริมให้วัดแห่งนี้เป็น “ห้องเรียนวัฒนธรรม” ที่มีชีวิต และเป็นต้นแบบของการพัฒนาพื้นที่สาธารณะด้วยหลักสี่ปายะอย่างแท้จริง

4.5. สรุปผลการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 7

จากการศึกษาวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้หลักสัปปายะ 7 ประการ ได้แก่ อาวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัตตสัปปายะ บุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตสัปปายะ และอิริยาบถสัปปายะ เป็นกรอบแนวคิดในการประเมินพบว่า พื้นที่ของวัดมีศักยภาพสูงในการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่ครบถ้วนทั้งเชิงกายภาพ จิตใจ และจิตวิญญาณ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาใน 4 มิติหลัก ได้แก่ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ในด้านประวัติศาสตร์ พื้นที่วัดได้รับการอนุรักษ์ไว้อย่างดี มีการจัดพื้นที่อย่างเป็นระบบ แสดงถึงรากฐานของพระพุทธศาสนาในดินแดนภาคใต้ เส้นทางเดินชม โบราณสถานต่าง ๆ เช่น พระบรมธาตุเจดีย์ วิหารหลวง และระเบียงคด ล้วนสื่อถึงประวัติศาสตร์ได้อย่างชัดเจน และเชื่อมโยงกับศรัทธาทางจิตใจของประชาชนในทุกยุคสมัย ด้าน สถาปัตยกรรม วัดมีการวางผังพื้นที่และรูปแบบอาคารที่สะท้อนถึงความเป็นระเบียบ สงดงาม และเหมาะสมต่อการเรียนรู้ ตัวอาคารต่าง ๆ ได้รับการออกแบบให้เอื้อต่อทั้งพิธีกรรมและการพักผ่อน เช่น วิหาร ศาลา และระเบียงคด ไม่เพียงแสดงศิลปะพื้นถิ่นผสมผสานศิลปกรรมไทยโบราณ แต่ยังสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและอากาศเขตร้อนชื้น ในมิติของประติมากรรม วัดเป็นแหล่งรวบรวมงานพุทธศิลป์อันทรงคุณค่า ทั้งในรูปของพระพุทธรูปปูนปั้น พระเวียง รูปปั้นช้าง และภาพปูนปั้นนูนต่ำที่มีความหลากหลายทางรูปแบบและความหมาย พื้นที่จัดแสดงมีความสงบ มีจุดพินิจที่ดี และมีคำอธิบายหรือบุคลากรให้ข้อมูลอย่างเหมาะสม ทำให้การเรียนรู้ไม่ใช่เพียงแค่การชมงานศิลป์ แต่เกิดความเข้าใจในแก่นธรรมด้วยด้าน ขนบธรรมเนียมและประเพณี วัดเป็นศูนย์รวมกิจกรรมทางศาสนา และประเพณีท้องถิ่น เช่น การแห่ผ้าขึ้นธาตุ บุญเดือนสิบ และเวียนเทียน ซึ่งดำเนินกิจกรรมโดยมีพระสงฆ์และชุมชนร่วมมือกันอย่างกลมกลืน พื้นที่พิธีกรรมกว้างขวาง เข้าถึงง่าย และมีระบบการสื่อสารที่ช่วยให้ผู้มาเยือนเข้าใจประเพณีได้อย่างลึกซึ้ง การจัดการด้านอาหาร สภาพอากาศ และพื้นที่พักผ่อน ก็สนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรมโดยไม่เกิดความเหน็ดเหนื่อย

เมื่อพิจารณารวมทั้ง 4 มิติ และ 7 ด้านของสัปปายะ พบว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีลักษณะของ “พื้นที่เรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม” ที่สอดคล้องกับคุณสมบัติของสัปปายะในทุกด้าน แม้จะมีข้อจำกัดในบางเรื่อง เช่น จำนวนป้ายข้อมูล ภาษา ความแออัดในช่วงเทศกาล และการเข้าถึงบางพื้นที่ของกลุ่มเปราะบาง แต่สามารถแก้ไขได้ด้วยการวางแผนจัดการและการพัฒนาเชิงระบบโดยสรุป วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นต้นแบบของพื้นที่การเรียนรู้ในบริบทพุทธศาสนาไทยที่สอดคล้องกับหลักสัปปายะอย่างเป็นองค์รวม ทั้งในเชิงรูปธรรม (สถานที่ สิ่งปลูกสร้าง เส้นทาง) และนามธรรม (บรรยากาศแห่งศรัทธา ความรู้ ความสงบ และปัญญา) หากมีการพัฒนาต่อยอดตามข้อเสนอแนะที่ได้วิเคราะห์ไว้ในแต่ละหัวข้อ วัดแห่งนี้จะสามารถเป็นต้นแบบของ “แหล่งเรียนรู้สัปปายะ” ที่มีชีวิต และยั่งยืนทั้งในระดับชุมชน ท้องถิ่น และสากล เพื่อความเข้าใจอย่างง่าย ๆ ผู้วิจัยจึงได้สรุปผลการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ.นครศรีธรรมราช ตามหลักสัปปายะ 7 ทั้ง 4 ด้าน ดังตารางต่อไปนี้

สรุปการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ.นครศรีธรรมราช
ตามหลักสปปายะ 7 ทั้ง 4 ด้าน

ด้านของพื้นที่การเรียนรู้	สรุปผลการวิเคราะห์ (ความสอดคล้องกับหลักสปปายะ 7)	ข้อเสนอแนะ แนวทางพัฒนา (ระดับวัด)	ข้อเสนอแนะ แนวทางพัฒนา (ระดับท้องถิ่น)
ด้านประวัติศาสตร์	พื้นที่วัดพระมหาธาตุฯ ได้รับการอนุรักษ์อย่างดีและจัดสรรเป็นระบบ แสดงถึงรากฐานพระพุทธศาสนาในแดนใต้ เช่น เส้นทางเดินชมโบราณสถานสำคัญอย่างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ วิหารหลวง และระเบียงคด ล้วนสื่อถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ทางวัดยังจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้นในวิหารโพธิ์ลังกา และพระวิหารเขียน เพื่อเก็บรักษาและจัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ตลอดจนองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของวัดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีพระภิกษุผู้ทรงความรู้ทำหน้าที่เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้แก่สาธุชนและเยาวชนที่มาเยี่ยมชม เช่น พระวิปัสสนาจารย์นำปฏิบัติธรรม พร้อมบรรยายธรรม และพระภิกษุผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์เป็นมัคคุเทศก์นำชมโบราณสถานให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวอยู่เสมอ สภาพแวดล้อมเหล่านี้สอดคล้องกับหลักสปปายะหลายด้าน (อาวาส, โคจร, ปุคคล ฯลฯ) ส่งเสริมให้วัดทำหน้าที่ “แหล่ง	- จัดทำสื่อและป้ายข้อมูลที่หลากหลายและเข้าถึงง่าย (เช่น ป้ายความรู้สองภาษา หรือสื่อดิจิทัล) เพื่อเผยแพร่ความรู้ประวัติศาสตร์ของวัดแก่ผู้เยี่ยมชมทั้งชาวไทยและต่างชาติให้ทั่วถึงยิ่งขึ้น - สนับสนุนและพัฒนาศูนย์กลางการเรียนรู้ภายในวัด เช่น อบรมมคฤศนเทศก์ อาสา/พระวิทยากร ให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการถ่ายทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ได้อย่างถูกต้อง น่าสนใจ เพื่อยกระดับประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้มาเยือน	- หน่วยงานท้องถิ่นและกรมศิลปากร ควรร่วมมือสนับสนุนการอนุรักษ์และถ่ายทอดมรดกทางประวัติศาสตร์ของวัด เช่น จัดงบประมาณ ช่วยเหลือการดำเนินงาน พิพิธภัณฑ์วัด หรือจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ใช้วัดพระมหาธาตุฯ เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ในชุมชน - ผลักดันการขึ้นทะเบียนวัดพระมหาธาตุฯ เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างหลักประกันในการอนุรักษ์ระยะยาว และดึงดูดทรัพยากรจากภาครัฐมาพัฒนาวัดในเชิงองค์

	เรียนรู้ประวัติศาสตร์” ที่มีชีวิตชีวาแก่ชุมชน		ความรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (หากได้รับขึ้นทะเบียนจะเป็นมรดกโลกแห่งแรกของภาคใต้และนำมาซึ่งความภาคภูมิใจและการพัฒนาการท่องเที่ยววัฒนธรรมในพื้นที่)
ด้าน สถาปัตยกรรม	องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นหัวใจด้านสถาปัตยกรรมของวัด มีรูปแบบศิลปกรรมแบบศรีวิชัย ผสานลัทธิที่โดดเด่น (ทรงระฆังคว่ำ) เป็นตัวอย่างชั้นเยี่ยมของการผสมผสานศิลปะท้องถิ่นกับต่างประเทศ และสะท้อนพัฒนาการสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคสมัย การศึกษารูปทรงและลวดลายของสถาปัตยกรรม ตลอดจนเทคนิคการก่อสร้างโบราณ (เช่น การใช้อิฐดินเหนียวและปูนเปลือกหอย) ช่วยให้เข้าถึงทั้งภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และตระหนักถึงคุณค่าการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน เจดียองค์นี้ยังได้รับการดัดแปลงขนาดให้เหมาะสมกับท้องถิ่น (ไม่ใหญ่โตเท่าเจดีย์ลังกา) แต่คงไว้ซึ่งสัดส่วนงดงาม ตรึงตา จนกลายเป็นต้นแบบของการสร้างพระเจดีย์รูปทรงเดียวกันในสมัยสุโขทัยและอยุธยาสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากองค์เจดีย์ วัดยังประกอบด้วยสถาปัตยกรรม	- ร่วมมือกับหน่วยงานผู้เชี่ยวชาญ (เช่น กรมศิลปากร) ในการบูรณะดูแลโบราณสถานและสถาปัตยกรรมสำคัญของวัดอย่างต่อเนื่อง เพื่อคงความมั่นคงและคุณค่าดั้งเดิมของศิลปกรรมให้ยืนยาว - จัดทำป้ายหรือสื่อข้อมูลอธิบายประวัติความเป็นมาและคุณค่าทางสถาปัตยกรรมของจุดสำคัญภายในวัด (เช่น องค์พระบรมธาตุเจดีย์ วิหารพระอุโบสถ ฯลฯ) เพื่อเสริมความเข้าใจให้ผู้เยี่ยมชมได้รับความรู้ควบคู่ไปกับการชมความงามของสถานที่	

	สำคัญอื่น ๆ เช่น วิหารหลวง ระเบียงคด และวิหารต่าง ๆ ที่วางผังอย่างมีระเบียบแบบแผนสวยงามสอดคล้องกัน สภาพแวดล้อมโดยรวมมีความเป็นอวาสลัปปายะเด่นชัด กล่าวคือ แม้วัดจะตั้งอยู่ใจกลางเมืองแต่ภายในเขตพุทธาวาสยังคงความสงบร่มรื่นศักดิ์สิทธิ์ แยกจากความพลุกพล่านภายนอก จึงเหมาะแก่การเรียนรู้และปฏิบัติธรรมอย่างยิ่ง	- รักษาบรรยากาศที่สงบเหมาะสม (ภัสสสัปปายะ) ภายในวัดระหว่างการเยี่ยมชมสถาปัตยกรรม เช่น ติดป้ายประชาสัมพันธ์เรื่องมารยาทการใช้เสียงในเขตพุทธาวาส เพื่อขอความร่วมมือให้นักท่องเที่ยวพูดคุยเบาเสียงและงดใช้เสียงดังรบกวน	
ด้าน ประติมากรรม (พุทธศิลป์)	วัดพระมหาธาตุฯ เป็นแหล่งรวมงานพุทธศิลป์ที่ทรงคุณค่าและหลากหลาย ทั้งในเชิงปริมาณ รูปแบบ และชั้นความหมายของผลงานประติมากรรมทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นรูปปั้นช้างที่ประดับรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์ พระพุทธรูปศิลาเรียงรายตามระเบียงคด รูปปั้นพระสาวกเดินเวียนประทักษิณ (“พระเวียน”) รอบองค์เจดีย์ ตลอดจนประติมากรรมนูนต่ำถ่ายทอดพุทธประวัติในวิหารต่าง ๆ งานประติมากรรมเหล่านี้มีได้จัดแสดงเพื่อความวิจิตรตระการตาเท่านั้น หากได้รับการจัดวางอย่างมีนัยสำคัญทางสัญลักษณ์และศาสนา คืออยู่ในพื้นที่สงบร่มรื่น เว้นระยะห่างพอเหมาะ (อวาสลัปปายะ/โคจรสัปปายะ) ทำให้ผู้มาเยือนสามารถชื่นชมความยิ่งใหญ่ขององค์พระบรมธาตุและศิลปกรรมอื่น ๆ ได้อย่าง	- ติดตั้งสื่อให้ความรู้เพิ่มเติมสำหรับงานประติมากรรมสำคัญ เช่น ป้ายคำอธิบายหลายภาษา (ไทย/อังกฤษ) ประกอบแต่ละชิ้นงาน เพื่อช่วยให้ผู้ชมเข้าใจความหมายทางศิลปะและเนื้อหาธรรมะที่ซ่อนอยู่ในงานได้ดีขึ้น นอกจากนี้ควรจัดทำทางเดินหรือสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ/ผู้พิการ และเพิ่มพื้นที่นั่งพักภายในบริเวณวัดให้เพียงพอ เพื่อให้การชมงานศิลป์เป็นไปอย่างสะดวกสบาย	

	เต็มที่ได้โดยไม่มีสิ่งรบกวนจากภายนอกมาขัดจังหวะ บรรยากาศภายในวัดยังเอื้อต่อการเรียนรู้เชิงพุทธศิลป์ในด้านอื่น ๆ ตามหลักสัปปายะ เช่น อุตุสัปปายะและอิริยาปถสัปปายะ กล่าวคือ มีสภาพอากาศร่มรื่นเย็นสบาย มีศาลาและร่มไม้ให้ผู้ชมได้นั่งพักผ่อนเปลี่ยนอิริยาบถระหว่างการเดินชมผลงานศิลป์ได้อย่างเหมาะสม องค์ประกอบด้านบุคคลก็พร้อมเพรียง มีพระภิกษุหรือเจ้าหน้าที่ที่สามารถอธิบายคุณค่าของงานศิลป์เหล่านี้แก่ผู้สนใจได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้วัดพระมหาธาตุฯ กลายเป็น “พื้นที่ศิลปกรรมมีชีวิต” ที่ไม่เพียงเก็บรักษาศิลปวัตถุล้ำค่าไว้ แต่ยังมีบรรยากาศและบุคลากรแวดล้อมที่เกื้อหนุนให้การเรียนรู้ผ่านงานประติมากรรมเกิดขึ้นอย่างเต็มอิม ทั้งในเชิงรูปธรรม (ความรู้เชิงวัตถุ) และนามธรรม (คุณค่าทางจิตใจ)	สำหรับทุกคน - เพิ่มจำนวนมัคคุเทศก์หรือพระวิทยากรภายในวัด โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลที่มีผู้มาเยือนหนาแน่น เพื่อคอยอธิบายรายละเอียดเชิงลึกของประติมากรรมแต่ละแห่งและดูแลกลุ่มผู้ชมเป็นระยะ ซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้ด้านพุทธศิลป์ดำเนินไปอย่างราบรื่นและต่อเนื่อง	
ด้าน ขนบธรรมเนียม ประเพณี	วัดพระมหาธาตุฯ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการสืบทอดประเพณีสำคัญของจังหวัด นครศรีธรรมราชมาอย่างไม่ขาดสาย ถือเป็น “พื้นที่วัฒนธรรม” ที่มีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น โดยมีการบุญประเพณีที่ผูกพันกับวิถีชีวิตชาวนครหลายงานจัดขึ้นอย่างเข้มแข็งศักดิ์สิทธิ์ในเขตวัดเป็นประจำทุกปี เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ (พิธีแห่ผ้าและห่มผ้าพระบรมธาตุเจดีย์) ในวันวิ	- ปรับปรุงการจัดการและบริการในช่วงงานเทศกาลสำคัญให้มีความเป็นระบบและเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมมากขึ้น เช่น จัดระเบียบเส้นทางเดินและพื้นที่ประกอบพิธีเพื่อลดความแออัด (โคจรสัปปา	- หน่วยงานท้องถิ่นควรวางแผนรองรับงานประเพณีร่วมกับทางวัดล่วงหน้า โดยสนับสนุนด้านการจราจร ที่จอดรถ การรักษาความปลอดภัย และบริการสุขอนามัย/แพทย์ ในช่วงที่มีผู้เข้าร่วมจำนวนมาก เพื่อให้การ

	สาขบูชา, ประเพณีสารทเดือนสิบ (ทำบุญอุทิศแก่บรรพบุรุษ ช่วงเดือน 10), การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนการทำบุญ/ฟังเทศน์ในวันพระทุกวันโกน-วันพระตลอดทั้งปี พิธีกรรมและประเพณีเหล่านี้มีได้ดำรงอยู่เพียงเพื่ออนุรักษ์รูปแบบ หากยังทำหน้าที่ถ่ายทอดคุณค่าความศรัทธาและองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมสู่ผู้เข้าร่วมผ่านประสบการณ์ตรง ส่งผลให้วัดพระมหาธาตุฯ เป็น “แหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม” ที่ผู้มาเยือนสามารถซึมซับทั้งสาระทางศาสนาและขนบธรรมเนียมดั้งเดิมไปพร้อม ๆ กันอย่างลึกซึ้ง กล่าวได้ว่าวัดแห่งนี้มีศักยภาพสูงในการเป็นห้องเรียนวัฒนธรรมที่มีชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับหลักสัปปายะหลายประการทั้งด้านสถานที่ ผู้คน และบรรยากาศ	ยะ), กำหนดมาตรการควบคุมจำนวนคนเข้าสู่วิหาร/เขตพิธีในแต่ละรอบเพื่อรักษาความสงบ (อาวาส/ภัสสสัปปายะ), จัดทำแผนผังบริเวณงานและตารางเวลาพิธีกรรมล่วงหน้าให้ผู้เข้าร่วมทราบ, จัดหน่วยอาสาสมัครหรือเจ้าหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยในงาน และจัดเตรียมสื่อประชาสัมพันธ์หลายภาษา (ไทย-อังกฤษ) อธิบายความหมายและขั้นตอนของพิธีต่าง ๆ ให้แก่ผู้มาเยือนที่ไม่คุ้นเคย แนวทางเหล่านี้จะช่วยให้การมีส่วนร่วมในงานประเพณีเป็นไปอย่างราบรื่นและไม่เสียบรรยากาศความศักดิ์สิทธิ์	ดำเนินงานเทศกาลเป็นระเบียบและปลอดภัย - ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดและเผยแพร่ประเพณีท้องถิ่นร่วมกับวัด เช่น การฟื้นฟูประเพณีที่เคยเลือนหายไปอย่าง “การสวดด้น” ในพระวิหารคดซึ่งปัจจุบันชาวนครศรีธรรมราชได้ร่วมกันรื้อฟื้นและปฏิบัติในช่วงเทศกาลมาฆบูชาอีกครั้ง การสนับสนุนให้เยาวชนคนรุ่นใหม่เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมเหล่านี้ (ผ่านชมรมหรือสถานศึกษาท้องถิ่น) จะช่วยต่อยอดการเรียนรู้และความภาคภูมิใจในมรดกภูมิปัญญาของตนเอง รวมทั้งควรประชาสัมพันธ์งานประเพณีในเชิงวัฒนธรรม (มากกว่าเชิงพาณิชย์) เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเรียนรู้วิถีชุมชนควบคู่ไปกับการเคารพความ
--	---	--	---

			ศักดิ์สิทธิ์ของ ประเพณี ซึ่งจะทำให้การอนุรักษ์ ประเพณีท้องถิ่นเกิด ความยั่งยืนต่อไป
--	--	--	--

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” จากการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยจึงสรุปผล อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.2 อภิปรายผล

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.1. สรุปผลการวิจัย

5.1.1. สรุปผลการศึกษาแนวคิดทฤษฎีพื้นที่การเรียนรู้กรณี วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

จากการศึกษาทบทวนแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพื้นที่การเรียนรู้ พบว่า “พื้นที่การเรียนรู้” หมายถึงสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการบวนการเรียนรู้ของบุคคลทั้งในด้านกายภาพ จิตใจ และสังคม โดยไม่จำกัดอยู่เพียงในระบบการศึกษาแบบห้องเรียน แต่รวมถึงแหล่งเรียนรู้นอกระบบที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสถานที่ ผู้คน วัฒนธรรม และประสบการณ์ตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการรับฟังคำสอนเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมถึงการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรงผ่านอายตนะทั้งหก ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดปัญญาทั้งในระดับโลกียะและโลกุตระตามลำดับขั้นของปัญญา 3 ประการ ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา พื้นที่วัดจึงสามารถกลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่ส่งเสริมทั้งความรู้ภายนอกและการพัฒนาภายในได้พร้อมกันในกรณีของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช จากการศึกษพบว่าสถานที่แห่งนี้มีองค์ประกอบที่สอดคล้องกับแนวคิดของพื้นที่การเรียนรู้อย่างชัดเจน กล่าวคือ เป็นสถานที่ที่มีบริบททางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และธรรมะที่เข้มข้น ซึ่งสามารถกระตุ้นให้ผู้มาเยี่ยมชมเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ลึกซึ้ง ทั้งในเชิงข้อมูลและเชิงจิตใจ พื้นที่ต่าง ๆ ภายในวัด เช่น องค์พระบรมธาตุเจดีย์ พระวิหารหลวง วิหารเขียน และบริเวณรอบพระระเบียง ล้วนมีศักยภาพในการเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงบูรณาการ ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้ทั้งทางสายตาสัมผัส และการมีส่วนร่วมแนวคิดของพื้นที่การเรียนรู้ยังสัมพันธ์กับหลักสัปปายะ 7 ประการในพระพุทธศาสนา ที่เน้นสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรม ได้แก่ อาวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัตตสัปปายะ ปุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตสัปปายะ และอิริยาปถสัปปายะ ซึ่งในวัดพระมหาธาตุฯ พบว่ามีองค์ประกอบที่สะท้อนหลักธรรมดังกล่าวอยู่ในระดับที่เด่นชัด ผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้สัมภาษณ์หลายท่านได้แสดงความเห็นว่าวัดแห่งนี้มิใช่เพียงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต (Living Learning Space) ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนเกิดความเข้าใจในพุทธศิลป์ ประวัติศาสตร์ และหลักธรรมไปพร้อมกันในสถานที่เดียวโดยสรุป แนวคิดทฤษฎีพื้นที่การเรียนรู้ที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ยืนยันว่าหากวัดได้รับการจัดการพื้นที่และกิจกรรมอย่างมีระบบ

สอดคล้องกับหลักธรรมและบริบทวัฒนธรรมในท้องถิ่น วัดจะสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่ยั่งยืนและมีความหมายต่อสังคมไทยทั้งในมิติของศาสนา การศึกษา และวัฒนธรรมได้อย่างแท้จริง

5.1.2.สรุปผลการศึกษาหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาคำอธิบายหลักธรรมและแนวคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า “สัปปายะ” (แปลว่า สิ่งที่เหมาะสม หรือสิ่งที่เกื้อกูล หรือสิ่งที่เหมาะสม) เป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมหรือปัจจัยที่เอื้อต่อการศึกษา ปฏิบัติธรรม และการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ หลักสัปปายะในคัมภีร์พระไตรปิฎกแบ่งออกเป็น 7 ประการ ได้แก่ อาวาสสัปปายะ (สถานที่อยู่ที่เหมาะสม) โคจรสัปปายะ (เส้นทางการสัญจรที่เหมาะสม) ภัตตสัปปายะ (การพุดคุยสื่อสารที่เหมาะสม) บุคคลสัปปายะ (บุคคลแวดล้อมที่เหมาะสม) โภชนสัปปายะ (อาหารที่เหมาะสม) อุตสัปปายะ (สภาพอากาศที่เหมาะสม) และอิริยาปถสัปปายะ (กิจกรรมหรืออิริยาบถที่เหมาะสม) หลักสัปปายะทั้ง 7 นี้ ไม่ได้เน้นเฉพาะสิ่งแวดล้อมภายนอกเท่านั้น แต่ยังรวมถึงบริบททางจิตใจและสังคม ที่ส่งผลต่อความสงบ สมาธิ และการบ่มเพาะปัญญา หลักธรรมนี้จึงเป็นแนวทางสำคัญในการจัดระบบการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ โดยเฉพาะการเรียนรู้ในวัดซึ่งเป็นพื้นที่ทางศาสนา วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ การศึกษาหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาเถรวาทยังแสดงให้เห็นถึงแนวคิดเรื่อง “การสร้างสภาพแวดล้อมแห่งธรรมะ” ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เสริมพลังให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าถึงคุณค่าแห่งการเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้ง ไม่ว่าจะเป็นความสงบของสถานที่ ความเรียบง่ายของวิถีชีวิต ความมีศีลธรรมของบุคคลรอบตัว หรือแม้แต่ธรรมชาติที่เอื้ออำนวย สิ่งเหล่านี้ล้วนช่วยให้จิตใจอ่อนโยน เปิดรับ และเจริญงอกงามทางปัญญาได้ง่ายขึ้น ซึ่งถือเป็นแก่นสำคัญของการศึกษาแบบพุทธจากการทบทวนคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา รวมถึงความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อมูลเชิงลึก พบว่าหลักสัปปายะไม่ใช่เพียงข้อกำหนดทั่วไปในการดำรงชีวิต แต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบพื้นที่การเรียนรู้ทั้งในวัดและชุมชนได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการฟื้นฟูวัดให้กลับมาเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน หลักสัปปายะจึงเป็นกลไกที่มีพลังในการเชื่อมโยง “ธรรมะ-คน-สถานที่” เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืนกล่าวโดยสรุป การศึกษาหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาเถรวาท ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าที่ลึกซึ้งของแนวคิดนี้ในฐานะหลักการพื้นฐานในการจัดพื้นที่เพื่อการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมในวิถีแบบพุทธ และสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่วัดให้มีความสัปปายะทั้งทางกายภาพและจิตวิญญาณ เพื่อส่งเสริมให้วัดกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตและยั่งยืนในระยะยาว

5.1.3.สรุปผลการวิเคราะห์พื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ 7

กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชจากผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพที่ได้นำหลักสัปปายะ 7 ประการในพระพุทธศาสนาไปใช้เป็นการรอบในการศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร พบว่า วัดแห่งนี้มีความเหมาะสมอย่างยิ่งในฐานะพื้นที่การเรียนรู้เชิงพุทธศาสนา โดยมีองค์ประกอบทางกายภาพและนามธรรมที่สอดคล้องกับหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง และยังสามารถบูรณาการเข้ากับมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนโดยรอบได้อย่างกลมกลืนวัดพระมหาธาตุฯ เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรม

ของภาคใต้ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน องค์พระบรมธาตุเจดีย์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของวัด ไม่เพียงเป็นสัญลักษณ์แห่งศรัทธาของชาวพุทธเท่านั้น หากยังสะท้อนพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมและคติความเชื่อที่สืบทอดจากลัทธิขงจื๊ออย่างต่อเนื่อง การจัดวางผังพื้นที่วัด รวมถึงโบราณสถานต่าง ๆ รอบองค์เจดีย์ เช่น พระระเบียง วิหารหลวง และศาลาต่าง ๆ ล้วนได้รับการจัดวางในรูปแบบที่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวทางกายภาพ การเวียนเทียน การเดินชม และการทำสมาธิ ซึ่งสอดคล้องกับอวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ และอิริยาบถสัปปายะอย่างเด่นชัดด้านประติมากรรมและศิลปกรรม วัดแห่งนี้มีพระพุทธรูปและงานปูนปั้นที่แสดงออกถึงพุทธศิลป์ภาคใต้แบบร่วมสมัยและดั้งเดิมอย่างหลากหลาย ซึ่งมีใช้เพียงสิ่งตกแต่งทางศิลปะเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็น “สื่อการเรียนรู้” ทางจิตวิญญาณ ที่เชื่อเชิญให้ผู้ชมได้ใคร่ครวญ สังเกต และตั้งคำถามถึงเนื้อหาในพุทธธรรมผ่านภาพและรูปทรง ซึ่งลักษณะเช่นนี้สะท้อนถึงภัสสัปปายะ และเมื่อรวมเข้ากับการมีบุคคลผู้ให้ความรู้ เช่น พระวิทยากรหรือมัคคุเทศก์ ก็ยิ่งเสริมพลังของบุคคลสัปปายะให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกทั้งขนบธรรมเนียมและประเพณีที่วัดดำเนินอยู่เป็นประจำ เช่น งานบุญประเพณีประจำปี การจัดเวียนเทียนในวันสำคัญ หรือการอบรมเยาวชน ล้วนเปิดพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งมีได้จำกัดอยู่เพียงเนื้อหาในพระไตรปิฎก แต่ยังรวมถึงการเรียนรู้คุณค่าทางสังคม เช่น ความสามัคคี การรู้จักบทบาทของตนในสังคม และความเคารพต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบองค์รวมที่สัมพันธ์กับหลักสัปปายะทั้ง 7 อย่างแนบแน่นแม้โดยภาพรวมจะพบว่าวัดพระมหาธาตุฯ มีศักยภาพสูงในฐานะแหล่งเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ แต่จากข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้สัมภาษณ์ ยังพบข้อจำกัดบางประการที่ควรได้รับการพัฒนาเพิ่มเติม เช่น การขาดระบบนำชมที่เป็นมาตรฐาน ข้อมูลอธิบายที่ยังไม่ครอบคลุมในหลายจุด โดยเฉพาะสำหรับนักเรียนและนักท่องเที่ยว รวมถึงการจัดการผู้เยี่ยมชมในช่วงเทศกาลที่ยังขาดความเป็นระบบ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อบรรยากาศแห่งการเรียนรู้โดยรวมอย่างไรก็ตาม จากผลการวิเคราะห์โดยรวมสามารถกล่าวได้ว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมิใช่เป็นเพียงโบราณสถานทางศาสนา หากแต่เป็น “พื้นที่การเรียนรู้มีชีวิต” ที่หล่อหลอมองค์ประกอบแห่งศรัทธา ปัญญา และวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่างสมดุล และสามารถใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาวัดอื่น ๆ ให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบททางศาสนาและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.2. อภิปรายผล

จากการศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าวัดแห่งนี้มีความพร้อมและศักยภาพในการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี โดยสามารถเชื่อมโยงกับหลักสัปปายะ 7 ประการ ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการจัดพื้นที่และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเอรว่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นว่าผลการศึกษาในครั้งนี้สามารถเสริมเติม และบางประเด็นยังขยายองค์ความรู้ที่มีอยู่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณและประวัติศาสตร์ทางศาสนาที่ลุ่มลึก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติด้านประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดพระพุทธศาสนาจากลัทธิขงจื๊อเอเซียตะวันออกเฉียงใต้

พื้นที่ภายในวัด เช่น องค์พระบรมธาตุเจดีย์ พระระเบียง วิหารหลวง และต้นพระศรีมหาโพธิ์ ล้วนเป็นเครื่องยืนยันถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “สถานที่” และ “ความทรงจำร่วม” ของชาวพุทธในภูมิภาค การได้เข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรมในพื้นที่เหล่านี้ จึงไม่เพียงแต่เป็นการรับรู้ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการตื่นรู้ภายในและการพัฒนาปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรชาติพุทธโสโร (2561) ที่กล่าวว่าพื้นที่ที่มีพลังทางศรัทธาและสิ่งแวดล้อมเหมาะสมย่อมเอื้อต่อการเข้าถึงธรรมะได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในด้านสถาปัตยกรรม วัดพระมหาธาตุฯ สะท้อนความเข้าใจลึกซึ้งในหลักการจัดพื้นที่ศาสนาโดยใช้การวางผังและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเป็นภาษาทางธรรม ไม่ว่าจะเป็นพระระเบียงที่ล้อมรอบเจดีย์ องค์ประกอบของวิหารทับเกษตร ไปจนถึงศาลาต่าง ๆ ที่วางอยู่ในแนวสมมาตร ล้วนถูกออกแบบให้เอื้อต่อการเคลื่อนไหวทางร่างกาย การเวียนเทียน และการทำสมาธิ อันเป็นการเรียนรู้ผ่าน “กายภาพที่มีความหมาย” ซึ่งไม่ใช่เพียงความงามด้านศิลป์ แต่เป็นพื้นที่ฝึกจิตและเจริญสติได้ในตัว ผลการวิจัยสอดคล้องกับพระครูวิมลสุวรรณกร (2566) ที่ชี้ว่าการจัดพื้นที่วัดโดยยึดความสัปปายะเป็นเกณฑ์สามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางศาสนาให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตได้อย่างยั่งยืน

ประติมากรรมภายในวัด โดยเฉพาะพระพุทธรูปต่าง ๆ งานปูนปั้น และศิลาจารึก ทำหน้าที่มากกว่าการตกแต่งสถานที่ หากแต่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดธรรมะอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเมื่อได้รับการอธิบายจากพระวิทยากรหรือมัคคุเทศก์ ยังช่วยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เชิงลึกที่ข้ามพ้นจากการรับรู้ผ่านสายตาไปสู่จิตใจ การจัดองค์ประกอบแบบนี้สอดคล้องกับหลักภัสสสัปปายะ และบุคคลสัปปายะ ที่ร่วมกันสร้าง “บรรยากาศแห่งการเรียนรู้” ที่ไม่จำกัดอยู่ในห้องเรียน แต่เกิดขึ้นในพื้นที่จริง และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษานี้สะท้อนแนวทางจากงานของพระปลัดโฆสิต คงแทน (2557) ที่กล่าวถึงการใช้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมโดยอาศัยศิลปะเป็นตัวกระตุ้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านขนบธรรมเนียมและประเพณี วัดพระมหาธาตุฯ ดำรงรักษากิจกรรมทางศาสนาไว้อย่างต่อเนื่อง เช่น ประเพณีแห่องค์พระ เวียนเทียน บวชนเณรภาคฤดูร้อน และการสวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมเหล่านี้เป็นมากกว่าพิธีกรรม หากแต่เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ใช้ “การลงมือทำร่วมกัน” เพื่อเชื่อมโยงคนในชุมชนเข้ากับหลักธรรมและค่านิยมของพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ลักษณะนี้ส่งเสริมจิตสำนึกชุมชนและคุณธรรมของปัจเจกในเวลาเดียวกัน

และสอดคล้องกับแนวทางของเกียรติกศักดิ์ ไชยพัฒนะพฤกษ์ (2564) ที่กล่าวว่าการจัดการวัดให้เป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงจิตวิญญาณไม่เพียงตอบสนองผู้ปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นโอกาสทางวัฒนธรรมที่เปิดพื้นที่ให้คนทั่วไปได้เข้าถึงคุณค่าทางพุทธธรรมอย่างเป็นธรรมชาติในแง่ของหลักสัปปายะ 7 ประการ ซึ่งประกอบด้วย อาวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัสสสัปปายะ บุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตสัปปายะ และอิริยาปถสัปปายะ ผลการศึกษาพบว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีองค์ประกอบเหล่านี้ครบถ้วนอย่างเป็นระบบ อาวาสสัปปายะ ปรากฏชัดในความสงบรวมรื่นของวัดที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง โคจรสัปปายะสะท้อนผ่านการจัดเส้นทางเดินที่เป็นระเบียบ ปลอดภัย และสอดคล้องกับกิจกรรมทางศาสนา อิริยาปถสัปปายะแสดงออกผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมทั้งกายและจิต เช่น การเดินเวียนเทียน การฟังธรรม และการร่วมกิจกรรมประเพณี ส่วนภัสสสัปปายะและบุคคลสัปปายะสะท้อนผ่านการมีพระวิทยากร มัคคุเทศก์ และชาวบ้านที่พร้อมอธิบาย สื่อสาร และช่วยให้ผู้มา

เยือนเกิดความเข้าใจในเนื้อหาได้อย่างลึกซึ้งเมื่อเปรียบเทียบผลการศึกษาค้นคว้ากับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะพบทั้งความสอดคล้อง ขยายความ และข้อแตกต่างที่สะท้อนถึงบริบทเฉพาะของวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารอย่างชัดเจน งานวิจัยของพระครูวิมลสุวรรณกร (2566) ที่ศึกษาเรื่องการบริหารวัดให้เป็น พื้นที่เรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนันทบุรี พบว่า การจัดการเรียนรู้ในวัดต้องบูรณาการทั้งด้านโครงสร้าง ทางกายภาพ เนื้อหา และการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการศึกษานี้มีแนวโน้มสอดคล้องกับบริบทของ วัดพระมหาธาตุฯ ซึ่งมีทั้งองค์ประกอบทางศิลปกรรม โบราณสถาน และกิจกรรมชุมชนที่หลอม รวมกันเป็นพื้นที่เรียนรู้ที่ครบถ้วน โดยเฉพาะในด้านขนบธรรมเนียมและประเพณี ที่มีได้จัดขึ้นเพียง เพื่อศาสนพิธีเท่านั้น หากยังเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ร่วมสมัยที่ผสมผสานระหว่างศรัทธา ความรู้ และ วัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างกลมกลืน

ขณะเดียวกัน งานของพระปลัดโฆสิต คงแทน (2557) ที่เน้นเรื่อง “การใช้วัดเป็นแหล่ง เรียนรู้ของชุมชน” ได้เสนอรูปแบบการจัดการศึกษาที่มีองค์ประกอบด้านการบริหารจัดการ ระบบการ เรียนรู้ และการประเมินผลไว้อย่างชัดเจน แม้ผลการวิจัยของผู้วิจัยจะยังไม่พบระบบดังกล่าวในวัด พระมหาธาตุฯ อย่างเป็นรูปธรรม เช่น การจัดหลักสูตรอบรมแบบต่อเนื่อง หรือการมีศูนย์เรียนรู้ถาวร ในรูปแบบที่จัดตั้งโดยวัด แต่เมื่อพิจารณาจาก “พลังงานแห่งทางวัฒนธรรม” ที่เกิดจากประติมากรรม สถาปัตยกรรม และกิจกรรมชุมชนแล้ว จะเห็นได้ว่า วัดพระมหาธาตุฯ มีศักยภาพสูงในการยกระดับ ไปสู่การเป็นศูนย์การเรียนรู้เชิงระบบในอนาคต ในด้านการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติ ธรรม สอดคล้องกับงานของพระพรชาติ พุทธโส (2561) ที่ศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสุรินทร์ ได้แสดงให้เห็นว่า การมีสัปปายะในมิติต่าง ๆ เช่น ความสงบ ร่มรื่น ความสะอาด และความมีระบบ ของกิจกรรม มีผลอย่างยิ่งต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติธรรม ผลการวิจัยของผู้วิจัยก็สะท้อนภาพใน ทำนองเดียวกัน โดยเฉพาะในประเด็นของอวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ และอิริยาปถสัปปายะ ที่ ส่งผลต่อผู้ปฏิบัติธรรมและผู้เยี่ยมชมในการเกิดสมาธิ ความสงบ และการใคร่ครวญธรรมอย่างลึกซึ้ง ขณะเดียวกัน ผลการศึกษายังช่วยเสริมแนวคิดของเกียรติกศักดิ์ ไชยพัฒนะพุกข (2564) ที่กล่าวถึง “การประยุกต์หลักสัปปายะสู่การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ” โดยแสดงให้เห็นว่า พื้นที่ของวัดพระ มหาธาตุวรมหาวิหารมิได้ถูกเยี่ยมชมเพียงเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แต่ยังมีศักยภาพที่จะเป็น พื้นที่ฝึกฝนภายในของผู้มาเยือนผ่านประสบการณ์ตรงในการปฏิบัติธรรม การรับรู้พลังศรัทธา และ การใคร่ครวญต่อคุณค่าของสถานที่ นับเป็นแนวโน้มที่สำคัญในการพัฒนา “พื้นที่การเรียนรู้ที่มีชีวิต” ในระดับสากล โดยเฉพาะในยุคที่การศึกษานอกระบบและการท่องเที่ยวเพื่อการเปลี่ยนแปลงภายใน (transformational travel) กำลังได้รับความนิยมมากขึ้นเมื่อพิจารณาจากภาพรวมทั้งหมด จะเห็น ได้ชัดว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีศักยภาพโดดเด่นในฐานะ “แหล่งเรียนรู้แบบมีชีวิต” (Living Learning Space) ที่บูรณาการองค์ประกอบทั้งด้านกายภาพ จิตภาพ และวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่าง กลมกลืน พื้นที่แห่งนี้มิได้จำกัดอยู่เพียงบทบาทของวัดในฐานะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือแหล่งท่องเที่ยว แต่เป็นสถานที่ที่เอื้อต่อการบ่มเพาะปัญญา สร้างจิตสำนึก และเปิดโอกาสให้ผู้เข้ามาเยือนได้เรียนรู้ทั้ง ตนเองและโลกอย่างลึกซึ้ง ผ่านการมีส่วนร่วม การปฏิบัติจริง และการเชื่อมโยงกับหลักธรรมหลักสัปปายะ 7 ประการเมื่อประยุกต์ใช้ในพื้นที่จริงอย่างวัดพระมหาธาตุฯ จึงมิได้เป็นเพียงกรอบแนวคิดเชิง ทฤษฎี แต่สามารถนำมาพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัดให้กลายเป็น “เงื่อนไขแห่งการเรียนรู้ที่ แท้จริง” ที่มีชีวิต มีพลัง และมีความยั่งยืน ทั้งในด้านศาสนา การศึกษา และวัฒนธรรม การประสาน

ระหว่างผลการวิจัย แนวคิดทางธรรมะ และข้อเสนอจากงานวิจัยก่อนหน้านี้ในครั้งนี้ จึงไม่เพียงแคื่อยืนยันศักยภาพของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในฐานะแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธเท่านั้น หากยังชี้แนะแนวทางพัฒนาต่อยอดที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับวัดอื่น ๆ เพื่อยกระดับวัดไทยให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้ของชุมชนในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างเป็นรูปธรรม

5.3. ข้อเสนอแนะ

5.3.1. ข้อเสนอเชิงวิชาการ

1. ควรส่งเสริมการใช้หลักสัปปายะ 7 ประการเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะในงานวิจัยเกี่ยวกับวัด ศูนย์ปฏิบัติธรรม หรือแหล่งเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ เนื่องจากหลักสัปปายะสามารถครอบคลุมทั้งมิติด้านกายภาพ จิตภาพ และวัฒนธรรม ซึ่งเหมาะสมกับการศึกษาพื้นที่การเรียนรู้อย่างเป็นองค์รวม
2. ควรบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับหลักสัปปายะลงในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาในสาขาพุทธศาสตร์ การศึกษาชุมชน ศึกษาศาสตร์ หรือศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่เรียนรู้ เพื่อให้บัณฑิตนักศึกษาตระหนักถึงความสำคัญของสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในระดับจิตใจและวิญญาณ ไม่ใช่เพียงแค่การจัดการสถานที่ในเชิงกายภาพ
3. ควรจัดทำคลังข้อมูลองค์ความรู้ด้าน “พื้นที่การเรียนรู้แบบพุทธ” ที่อิงจากหลักสัปปายะ โดยรวบรวมกรณีศึกษาจากวัดหรือพื้นที่จริงที่หลากหลาย พร้อมประเมินด้วยเกณฑ์เดียวกัน เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับงานวิจัยในอนาคต และส่งเสริมความเข้าใจที่มีระบบในมิติของการจัดการพื้นที่ทางธรรม

5.3.2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

1. ควรจัดทำสื่อแนะนำพื้นที่เรียนรู้ภายในวัดให้ชัดเจนและหลากหลายภาษา เช่น แผ่นผังแหล่งเรียนรู้ ป้ายบรรยายประวัติ/ความหมายของประติมากรรม โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ผู้มาเยือนได้รับความรู้ทั้งทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และธรรมะอย่างเข้าใจง่ายและทั่วถึง
2. ควรพัฒนาระบบนำชมวัดเชิงธรรมะ (Dhamma Walk) ที่สอดคล้องกับหลักสัปปายะ โดยออกแบบเส้นทางการเดินชมวัดให้สัมพันธ์กับหลักสัปปายะ 7 ประการ เช่น จุดเวียนเทียน (อวาสสัปปายะ), บริเวณสงบสำหรับสมาธิ (อิริยาบถสัปปายะ), สื่อธรรมะเสียงตามจุดต่าง ๆ (ภัสสสัปปายะ) เป็นต้น
3. ควรจัดอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น/พระวิทยากร ให้มีองค์ความรู้ด้านหลักสัปปายะและการเรียนรู้แบบพุทธเพื่อให้สามารถถ่ายทอดเนื้อหาได้อย่างลึกซึ้ง ครอบคลุม และเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มเป้าหมาย เช่น นักเรียน นักท่องเที่ยว และผู้ปฏิบัติธรรม

5.3.3. ข้อเสนอสำหรับการวิจัยต่อไป

1. ควรศึกษาวัดอื่น ๆ ในลักษณะเปรียบเทียบ (Comparative Study) โดยเน้นเปรียบเทียบระหว่างวัดที่มีบริบทแตกต่างกัน เช่น วัดในเมือง-วัดชนบท, วัดโบราณ-วัดร่วมสมัย เพื่อ

วิเคราะห์ความเหมาะสมและการประยุกต์ใช้หลักสัปปายะในบริบทที่หลากหลาย ซึ่งจะช่วยให้เกิดข้อเสนอที่ครอบคลุมและนำไปสู่การพัฒนาวัดในระดับประเทศ

2. ควรใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) ในการศึกษาพื้นที่การเรียนรู้โดยรวม การวิจัยเชิงคุณภาพ (สัมภาษณ์ สังเกต) กับการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ (แบบสอบถาม/ประเมิน) เพื่อให้สามารถประเมินระดับความสัปปายะของพื้นที่อย่างเป็นระบบ และรองรับการใช้เป็นข้อมูลนโยบายหรือข้อเสนอในเชิงปฏิบัติได้

3. ควรเจาะลึกประเด็นเฉพาะในหลักสัปปายะแต่ละข้อเป็นรายด้านเช่น การศึกษา โภชนาสัปปายะในบริบทวัดไทย, การวิเคราะห์อตุสัปปายะในมุมมองจิตวิทยาสิ่งแวดล้อม, หรือ การศึกษากัสสัปปายะในกิจกรรมปฏิบัติธรรมของกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น เยาวชน หรือผู้สูงอายุ เพื่อสร้างความเข้าใจลึกในรายละเอียดของแต่ละองค์ประกอบ

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎก

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

หนังสือ (Books)

กรมศิลปากร. (2535). วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและโบราณสถานในจังหวัดนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2540). รายงานผลการบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์ และวิหารทับเกษตร วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร. กรุงเทพฯ: สำนักสถาปัตยกรรม

กรรมการศาสนา. (2554). สัปายะ: ความหมายและการประยุกต์ใช้. กรุงเทพฯ: กรมศาสนา.

คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. (2546). การปฏิบัติธรรมและการจิตสภาพแวดล้อมในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

ฉัตรชัย สุกระกาญจน์. (2564). มรดกพุทธศิลปสถาปัตยกรรม วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร. นครศรีธรรมราช: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช

ถวัลย์ มาศจรัส. (2553). Modelการจัดการศึกษาและแหล่งการเรียนรู้สร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: ธารอักษร.

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. (2528). หลักสัปายะ: กรอบแนวทางพัฒนาวัด. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธธรรม.

พระพุทธโฆษาจารย์. (2546). คัมภีร์วิสุทธิมรรค: ธรรมอันเป็นที่สบาย 7 อย่าง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

พระพุทธเจ้า. (ไม่ระบุปี). พุทธพจน์เกี่ยวกับเสนาสนะอันสงัดในคัมภีร์เถรวาท. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนา.

พระวิสุทธิภักทธธาดา (ประสิทธิ์ พรหมรสี). (2547). พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถระ.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2546). บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัด

การศึกษา. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2555). พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ:

อรุณการพิมพ์

สมเด็จพระญาณสังวร. (2560). การปรับปรุงสิ่งแวดล้อมเพื่อความสบายในการปฏิบัติธรรม.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสาร.

สมเด็จพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2541). การปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์วัดปากน้ำภาษีเจริญ.

อาทิตยา จารุจินดา. (2546). ประวัติศาสตร์และบทบาทของวัดในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อิสริชัย บุรณะอรรจน์, และคณะ. (2564). มรดกพุทธศิลป์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.

นครศรีธรรมราช: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช.

อิสริชัย บุรณะอรรจน์, & นันทวรรณ ม่วงใหญ่. (2558). มรดกพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม วัดพระ

มหาธาตุวรมหาวิหาร. นครศรีธรรมราช: สภาวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช

วิทยานิพนธ์ / งานวิจัย

พระปลัดไผ่ชิต, คงแทน. (2557). รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

[วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรชาติ, พุทธสโร (ภาคพรหม). (2561). การศึกษาหลักสัปปายะที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมของ

สำนักปฏิบัติธรรมในเขตจังหวัดสุรินทร์ [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พิชัย เรื่องดี. (2558). แนวทางการบริหารแหล่งเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดส านักงาน เขตพื้นที่
การศึกษาประถมศึกษาอุทัยธานี เขต 2. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
การบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.

บทความในวารสาร

ปราณี, จุลลภักดิ์. (2019). วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร: มรดกแห่งคาบสมุทรภาคใต้. วารสาร
ศิลปวัฒนธรรมไทย, 34(3), 45-60.

พระครูวิมลสุวรรณกร, สมพงษ์ จันทวโร, พระครูโอภาสทนทกิตติ, สมศักดิ์ บุญปุ และคณะ. (2566).
การบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี. วารสารวิจัยและพัฒนาทาง
พระพุทธศาสนา, 12(4), 56-72.

พระอนันตชัย, อภินันโท, ประยูร สุยะใจ, & พระมหาเผื่อน, กิตติโสภโณ. (2564). รูปแบบการพัฒนา
วัดสัปปายะสร้างสุขเชิงองค์รวมด้วยวิถี 5 ส ตามแนวพุทธจิตวิทยา. วารสารพุทธศาสน
ศึกษา, 15(2), 78-94.

พิมล ศรีวิจิตร. (2565). ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร. วารสาร
ศิลปกรรมและสังคม, 12(4), 98-112.

ศิรดา, ยะโอษฐ์. (2562). ความเปลี่ยนแปลงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสังคมไทย. วารสาร
สังคมศาสตร์ประยุกต์, 16(4), 89-105.

สมชาย ชาดิธำรงค์. (2563). บทบาทของระเบียบคดและเจดีย์รายในสถาปัตยกรรมวัดไทย. วารสาร
สถาปัตยกรรมไทย, 14(3), 150-165.

สุมาลี สังข์ศรี. (2548). การจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ
: สำนักมาตรฐานการศึกษาและพัฒนการเรียนรู้ ส านักงานเลขาธิการสภา การศึกษา.

สุรเกียรติ งามเลิศ. (2559). “บทบาทในการบริหารแหล่งเรียนรู้ของผู้บริหารโรงเรียนสังกัด ส านักงาน
เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสระแก้ว เขต 1”. วารสารศึกษาศาสตร์ มสธ. 9(1):
114-127

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำวังนัง. (2545). แหล่งการเรียนรู้ : เพื่อการปฏิรูปการเรียนรู้และ
หลักสูตร สถานศึกษา. กรุงเทพมหานคร: เมธีพิปส์.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. (ม.ป.ป.). คลังสารสนเทศท้องถิ่นนครศรีธรรมราช: วัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร. สืบค้นจาก https://library.wu.ac.th/NST_localinfo

Fine Arts Department. (2020). เอกสารประกอบการเสนอสถานที่เป็นมรดกโลก: วัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช. Bangkok: Fine Arts Department.

Thai PBS News. (2024, February 1). เจาะอดีต “วัดพระมหาธาตุฯ เมืองนคร” ก่อนขึ้นแท่น
“มรดกโลก”. Retrieved from <https://www.thaipbs.or.th/news/content/348650>

Thailand.go.th. (2025, March 11). Green Light to Nominate: “Wat Phra Mahathat
Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat”. Retrieved from
<https://thailand.go.th/public/visit-thailand-detail/----6--3>

UNESCO World Heritage Centre. (2012). Tentative List: Wat Phra Mahathat
Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat. Retrieved from
<https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5752>

งานต่างประเทศ

Dam-Si, C. (2014). The architecture and cultural heritage of Wat Phra Mahathat
Woramahawihan. *Journal of Southeast Asian Art and Architecture*, 10(2), 55–
70.

Sukrakarn, C. (2014). Wat Phra Mahathat Woramahawihan and its Theravada Buddhist
influence from Sri Lanka. *Journal of Buddhist Studies*, 22(3), 15–28.

Gredler, M. E. (2001). *Learning and instruction: Theory into practice* (4th ed.). Upper
Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.

Groat, L., & Wang, D. (2013). *Architectural research methods* (2nd ed.). Hoboken, NJ:
Wiley.

Köhler, W. (1925). *The mentality of apes*. New York, NY: Harcourt Brace.

Skinner, B. F. (1938). *The behavior of organisms: An experimental analysis*. New York, NY: Appleton-Century-Crofts.

Skinner, B. F. (1953). *Science and human behavior*. New York, NY: Macmillan.

Skinner, B. F. (1974). *About behaviorism*. New York, NY: Alfred A. Knopf.

Thorndike, E. L. (1911). *Animal intelligence: Experimental studies*. New York, NY: Macmillan.

Thorndike, E. L. (1932). *The fundamentals of learning*. New York, NY: Columbia University Teachers College Press.

UNESCO. (2015). *Rethinking education: Towards a global common good?* Paris: UNESCO.

ภาคผนวก

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ

พระครูบวรชัยวัฒน์ ดร.

คุณวุฒิทางการศึกษา ร.ด (ปรัชญาและศาสนา) มหาวิทยาลัยเซนจอห์น

ตำแหน่งปัจจุบัน ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสตร์ศรีธรรมโศกราช

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทิพมาศ เศรษฐวรโชติ

คุณวุฒิทางการศึกษา ศษ.ดร. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ตำแหน่งปัจจุบัน หัวหน้าฝ่ายจัดการศึกษา มหาวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช

ดร.กิตติพงษ์ วงษ์สุวรรณ

คุณวุฒิทางการศึกษา ปรต. (ปรัชญาและศาสนา) มหาวิทยาลัยเซนจอห์น

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช

บุคลากรกรม

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่ง
1	พระเทพสิริวิศิรเมธี ดร.	เจ้าคณะภาค16(ธ) ผจก. วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
2.	พระพระครูเหมเจติยาภิบาล	นักวิชาการ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
3.	พระครูสุนทรเจติยาภิณฺฑ์	ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
4.	พระครูจิตรการประสาธ	นักวิชาการ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
5.	พระสมุห์ทวีศักดิ์ ปิยธมฺโม	ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
7.	พระสมุห์ธวัชชัย สิริวิชัย	พระสอนศีลธรรมโรงเรียน สังกัด มมร
8.	พระครูเมธีธรรมโกช	ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระสอนศีลธรรมโรงเรียน สังกัด มมร
9.	นางมธุรส ทองกัน	กลุ่มบุคลากรผู้ปฏิบัติงานและมีส่วนเกี่ยวข้อง
10.	นางสาวจงกลณี เลาหวิจิตร	กลุ่มบุคลากรผู้ปฏิบัติงานและมีส่วนเกี่ยวข้อง
11.	นายวิชาญ สังข์ทอง	กลุ่มบุคลากรผู้ปฏิบัติงานและมีส่วนเกี่ยวข้อง
12.	นางจิราภรณ์ ขวัญเมือง	กลุ่มบุคลากรผู้ปฏิบัติงานและมีส่วนเกี่ยวข้อง
13.	นางจิราภรณ์ เพ็ชรรัตน์	อุบาสิกา
14.	นายวิชาญ คงสุวรรณเวช	อุบาสิกา

ภาคผนวก ค

หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราชโคราช โทร. ๐-๗๕๕๘๐-๙๑๒๙

ที่ อว ๗๕๑๖(๒)/ว ๐๐๐๕

วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.ทิพนาศ เศวตวรโชติ

ด้วย พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราชโคราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปบายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (A Study of Learning Areas Based on Sappaya Principles: A Case Study of Wat Phra Mahathat Woramaha Vihara, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province)” โดยมี พระเมธีวชิราภรณ์, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา นั้น

ในการนี้จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โครงสร้างของ เครื่องมือที่นักศึกษาสร้างขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้การวิจัยมีความถูกต้องและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และเป็น ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป รายละเอียดดังเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมราชโคราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

- รับทราบ ขอ, ดิฉันได้ ผู้ใช้ราชฯ, ตามจุดตามเนื้อมือ

สัทพงศ์ ผ
(ผศ.ดร.ทิพนาศ เศวตวรโชติ)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราชโคราช โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๙

ที่ อว ๗๔๒๖(๒)/ว ๐๐๐๕ วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

เรียน พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.

ด้วย พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราชโคราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ความหลักสี่ป่ายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (A Study of Learning Areas Based on Sappaya Principles: A Case Study of Wat Phra Mahathat Woramaha Vihara, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province)" โดยมี พระเมธีวชิราภิจิต, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา นั้น

ในการนี้จึงเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โครงสร้างของเครื่องมือที่นักศึกษาสร้างขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้การวิจัยมีความถูกต้องและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป รายละเอียดดังเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

อนึ่งเรียนเป็นฝ่ายประสาน
 อ.นพพรจเรศวรวิมลภิกขิต

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)
 ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมราชโคราช
 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช โทร. ๐-๗๕๘๐-๓๑๒๗

ที่ อว.ศส๗๖(๒)/ว ๐๐๐๕

วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความเห็นชอบร่างเป็นศูนย์การเรียนรู้พระเครื่องเมื่อการวิจัย

เจริญพร ดร.กิตติพงษ์ สุวรรณวงศ์

ด้วย พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้วัดหลักสี่ป่าเย : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (A Study of Learning Areas Based on Sappaya Principles: A Case Study of Wat Phra Mahathat Woramaha Vihara, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province)" โดยมี พระเมธีวชิราภรณ์, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา นั้น

ในการนี้จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โครงสร้างของ เครื่องมือที่นักศึกษาสร้างขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้การวิจัยมีความถูกต้องและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งใจไว้และเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป รายละเอียดต้นเอกสารแนบมาพร้อมนี้

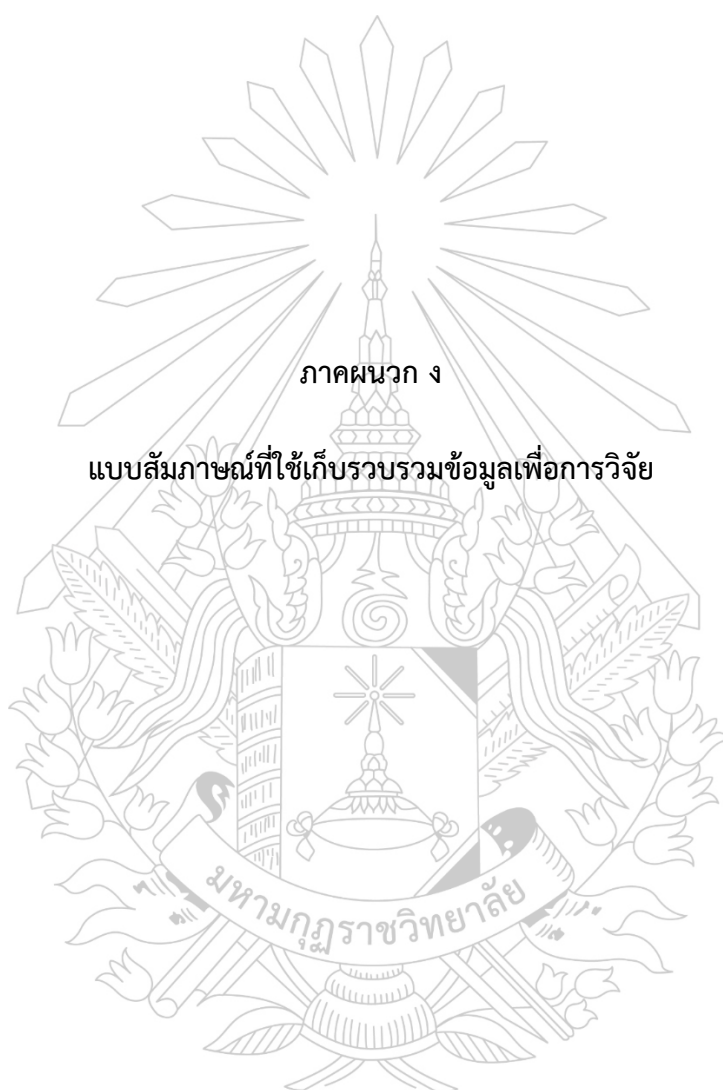
จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมโศกราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ยศดิษฐ์ วัฒนคุณานนท์

ดร. กิตติพงษ์ สุวรรณวงศ์

แบบสัมภาษณ์

สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

เรื่อง ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ใช้สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นพระสงฆ์สามเณร นักวิชาการทางพุทธศาสนา และ นักวิชาการที่มีส่วนเกี่ยวข้องในด้านการบริหารและมีความรู้ทางด้านศาสนา ในจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ผู้วิจัยแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๔ ตอน ดังนี้

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องความรู้(Knowledge) ที่เกี่ยวกับหลักสัปายะ
- ตอนที่ ๓ ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องทัศนคติ(Attitude) ความเห็นกับหลักสัปายะ
- ตอนที่ ๔ การสัมภาษณ์เรื่องการปฏิบัติ(Practice)

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

(.....) กลุ่มพระสงฆ์สามเณร

(.....) กลุ่มนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

(.....) กลุ่มบุคลากรผู้ปฏิบัติงานและมีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เช่น อุบาสกอุบาสิกา
ของวัด

๑) ชื่อ ฉายา..... นามสกุล.....

อายุ.....ปี ที่อยู่บ้าน/วัด เลขที่..... หมู่ที่..... ซอย

.....ถนน.....ตำบล/แขวง.....อำเภอ/

เขต.....

จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

เบอร์โทรศัพท์.....E-mail.....

๒) ระดับการศึกษา.....

๓) สถานที่ทำงาน.....

ตอนที่ ๒ การสัมภาษณ์เรื่องความรู้(Knowledge) ที่เกี่ยวกับหลักสัปายะ

๒.๑. ท่านมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องหลักสัปายะในพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง?

.....

.....

.....

๒.๒. ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีหลักที่เกี่ยวกับสัปายะอย่างไรบ้าง?

๑) ด้านสถานที่

.....

.....

.....

๒) ด้านสภาพแวดล้อม

.....

.....

.....

๓) ด้านการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

.....

.....

.....

๔) ด้านความรู้จากพระอาจารย์

.....

.....

.....

๕) ด้านอาหาร

.....

.....

.....

๖) ด้านสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม

.....

.....

.....

๒.๓. ข้อเสนอแนะ.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ การสัมภาษณ์เรื่องทัศนคติ(Attitude) ความเห็นกับหลักสัปปายะ

๓.๑ ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารท่านมีความเห็นว่ามีหลักสัปปายะตามที่ท่านเข้าใจอย่างไรบ้าง?

๑) ด้านอาวาสสัปปายะ

.....

.....

.....

๒) ด้านโคจรสัปปายะ

.....

.....

.....

๓) ด้านภัสสะสัปปายะ

.....

.....

.....

๔) ด้านบุคลสัปปายะ

.....

.....

.....

๕) ด้านโภชนะสัปปายะ

.....

.....

.....

๖) ด้านอตุสัปปายะ

.....

.....

.....

๗) ด้านอิริยาบถสัปปายะ

.....

.....

.....

๓.๒. ท่านคิดว่าหลักสัปปายะมีความสำคัญเกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารอย่างไร

.....

.....

.....

๓.๓. ท่านคิดว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจำเป็นต้องยึดหลักสัปปายะ

.....

.....

.....

๓.๔. ท่านคิดว่าหลักสัปปายะที่สำคัญในการนำมาประยุกต์บริหารจัดการวัดอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

๓.๕. ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

ตอนที่ ๔ การสัมภาษณ์เรื่องการปฏิบัติ(Practice)

๔.๑. เมื่อท่านปฏิบัติธรรมในวัดมหาธาตุวรมหาวิหารนี้แล้ว พบว่ามีปัญหาตามหลักสัปปายะทั้ง ๗ ด้านอย่างไรบ้าง?

๑) ด้านอาวาส.....

.....

.....

.....

๒) ด้านโคจร.....

.....

.....

.....

๓) ด้านภัสสะ.....

.....

.....

.....

๔) ด้านบุคคล.....

.....

.....

.....

๕) ด้านอาหาร.....

.....

.....

.....

๖) ด้านอากาศ.....

๗) ด้านอิริยาบถ.....

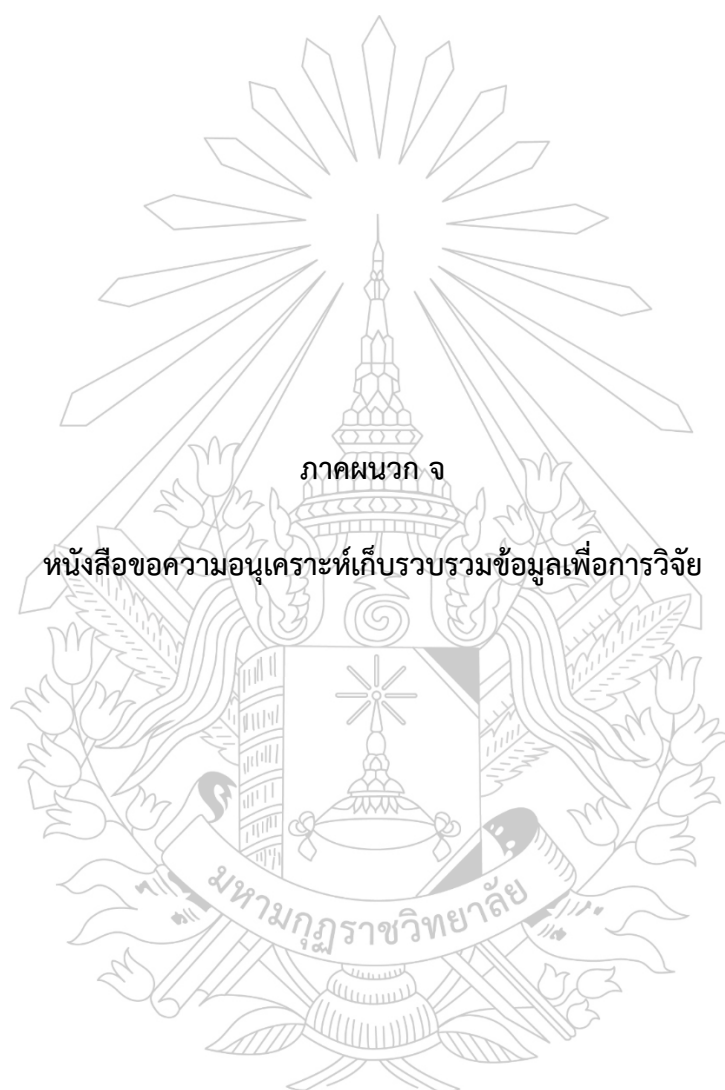
ข้อเสนอแนะต่างๆ

กราบขอบพระคุณ/อนุโมทนา ในความเมตตาอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูล

พระปฐมพร กิตติวโร

นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา
คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช
๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม
จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
โทร. ๐-๗๕๘๐-๕๑๒๘-๕ www.ssc.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๕๑๖(๒)/ว ๐๐๘๒

๒๕ เมษายน ๒๕๖๘

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร นางจิราภรณ์ เพ็ชรรัตน์

ด้วย พระปฐมพร กิตติโร (อรุณรักษ์) นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (A Study of Learning Areas Based on Sappaya Principles: A Case Study of Wat Phra Mahathat Woramaha Vihara, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province)” โดยมี พระเมธีวชิราภรณ์, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา นั้น

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พระปฐมพร กิตติโร (อรุณรักษ์) ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๕๑๒๘

ที่ อว ๗๔๑๖(๒)/ว ๐๐๘๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมาสครราช
๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพร อำเภพระพรหม
จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

๒๕ เมษายน ๒๕๖๘

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร นางสาวภาสินี ถาวรวงค์

ด้วย พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสครราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (A Study of Learning Areas Based on Sappaya Principles: A Case Study of Wat Phra Mahathat Woramaha Vihara, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province)” โดยมี พระเมธีวชิราภรณ์, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา นั้น

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสครราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จาก ท่านโปรดอนุญาตให้ พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไป ดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

ขอเจริญพร

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมาสครราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

อัยยวัฒน์
นางพนา อติษฐ์
นางอรอนงค์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมาสโกกราช
๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพู อำเภอพระพรหม
จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๖(๒)/ว ๐๐๘๒

๒๕ เมษายน ๒๕๖๘

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร นายวิชาญ สังข์ทอง

ด้วย พระปฐมพร กิตติโร (อรุณรักษ์) นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโกกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (A Study of Learning Areas Based on Sappaya Principles: A Case Study of Wat Phra Mahathat Woramaha Vihara, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province)” โดยมี พระเมธีวชิราภรณ์, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา นั้น

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโกกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จาก ท่านโปรดอนุญาตให้ พระปฐมพร กิตติโร (อรุณรักษ์) ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมาสโกกราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บันทึกศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมาสโคกราช
๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม
จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
โทร. ๐-๗๕๔๐-๔๑๒๘-๕ www.ssc.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๖(๒)/ว ๐๐๘๒

๒๕ เมษายน ๒๕๖๘

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร นางสาวจงกลณี เลานวิจิตร

ด้วย พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (A Study of Learning Areas Based on Sappaya Principles: A Case Study of Wat Phra Mahathat Woramaha Vihara, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province)” โดยมี พระเมธีวชิราภิต, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา นั้น

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จาก ท่านโปรดอนุญาตให้ พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมาสโคกราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๔๐-๔๑๒๘

อินทิรา หงษ์มุล

นางสาวจงกลณี เลานวิจิตร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช
๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม
จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๕๑๖(๒)/ว ๐๐๘๒

๒๕ เมษายน ๒๕๖๘

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร นางมธุรส ทองกัน

ด้วย พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (A Study of Learning Areas Based on Sappaya Principles: A Case Study of Wat Phra Mahathat Woramaha Vihara, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province)” โดยมี พระเมธีวชิราภิจิต, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา นั้น

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บันทึกศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

ฉันได้รับทราบ
นางมธุรส ทองกัน
(นางมธุรส ทองกัน)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม

จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐

โทร. ๐-๗๕๘๐-๕๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๕๑๖(๒)/ว ๐๐๘๒

๒๕ เมษายน ๒๕๖๘

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร นางจิราภรณ์ ขวัญเมือง

ด้วย พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปบายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (A Study of Learning Areas Based on Sappaya Principles: A Case Study of Wat Phra Mahathat Woramaha Vihara, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province)” โดยมี พระเมธีวชิราภิจิต, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา นั้น

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จาก ท่านโปรดอนุญาตให้ พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บันทึกศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๕๑๒๘

ก้องทองใส่มรณพงศ์

จิราภรณ์ ขวัญเมือง

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยาเขตศรีธรรมาสโครราช

๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม

จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๕๑๖(๒)/ว ๐๐๘๒

๒๕ เมษายน ๒๕๖๘

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นายวิชาญ คงสุวรรณเวช

ด้วย พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโครราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (A Study of Learning Areas Based on Sappaya Principles: A Case Study of Wat Phra Mahathat Woramaha Vihara, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province)” โดยมี พระเมธีวชิราภรณ์, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา นั้น

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโครราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์) ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

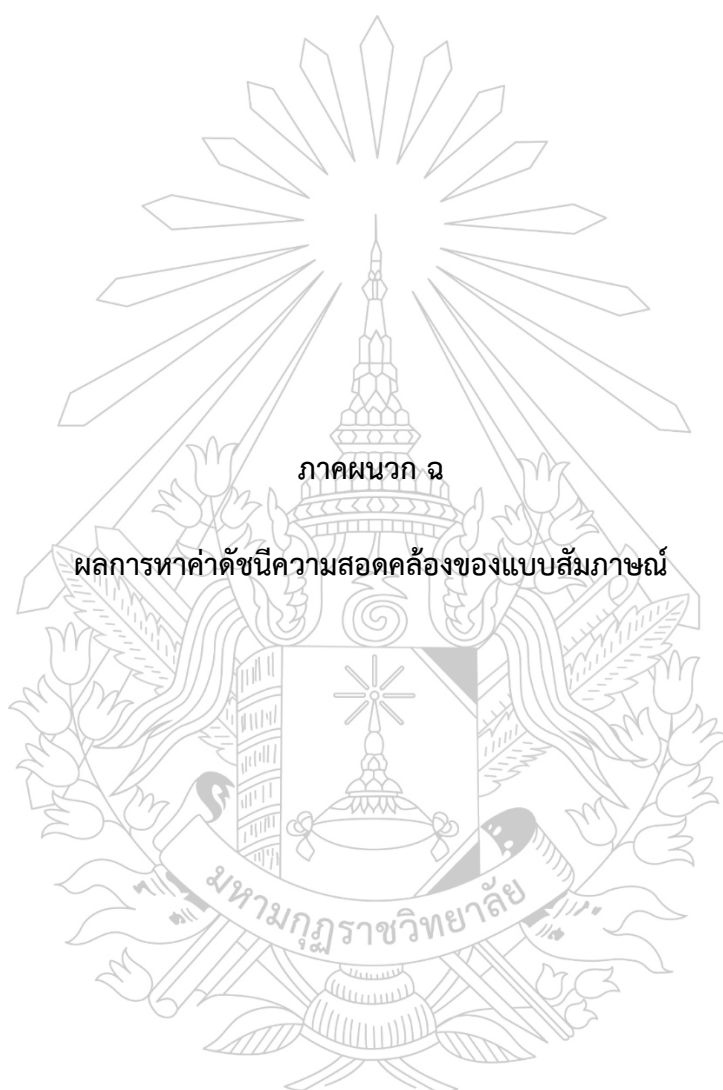
ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมาสโครราช

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

อ.วิชาญ

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

จากการหาคุณภาพเครื่องมือการวิจัยโดยวิธีการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง

CVI: (Content Validity Index)

จากผู้เชี่ยวชาญผู้ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย จำนวน 3 ท่าน

ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปปายะ : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

เกณฑ์การตัดสินค่า CVI ถ้ามีค่า 0.80 ขึ้นไป แสดงว่าข้อคำถามนั้นวัดได้ตามจุดประสงค์

หรือตรงตามเนื้อหานั้น แสดงว่าคำถามนั้นใช้ได้

ข้อคำถาม	ผลการตัดสินใจ				การแปลผล
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	CVI	
	1	2	3		
1. การสัมภาษณ์เรื่องความรู้(Knowledge) ที่เกี่ยวกับหลักสัปปายะ					
1. ท่านมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง?	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
2. ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีหลักที่เกี่ยวกับสัปปายะอย่างไรบ้าง?	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
1. ด้านสถานที่					
2. ด้านสภาพแวดล้อม					

	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
3. ด้านการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
4. ด้านความรู้	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
5. ด้านสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
6. ข้อเสนอแนะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง

2. การสัมภาษณ์เรื่องทัศนคติ(Attitude) ความเห็นกับหลักสัปปายะ

2.1. ท่านมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง?	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
2.2. ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีหลักที่เกี่ยวกับสัปปายะอย่างไรบ้าง?	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
1. ด้านสถานที่	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
2. ด้านสภาพแวดล้อม	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
3. ด้านการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
4. ด้านความรู้จากพระอาจารย์	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
5. ด้านอาหาร	4	4	4	1.00	สอดคล้อง

6. ด้านสถานที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
2.3. ข้อเสนอแนะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง

3. การสัมภาษณ์เรื่องทัศนคติ(Attitude) ความเห็นกับหลักสัปปายะ					
3.1. ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารท่านมีความเห็นว่ามีหลักสัปปายะตามที่ท่านเข้าใจอย่างไรบ้าง?					
1. ด้านอาวาสสัปปายะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
2. ด้านโคจรสัปปายะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
3. ด้านภัสสะสัปปายะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
4. ด้านบุคคลสัปปายะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
5. ด้านโภชนะสัปปายะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
6. ด้านอุตุสัปปายะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
7. ด้านอิริยาบถสัปปายะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
3.2 ท่านคิดว่าหลักสัปปายะมีความสำคัญ เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมในวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารอย่างไร	4	4	4	1.00	สอดคล้อง

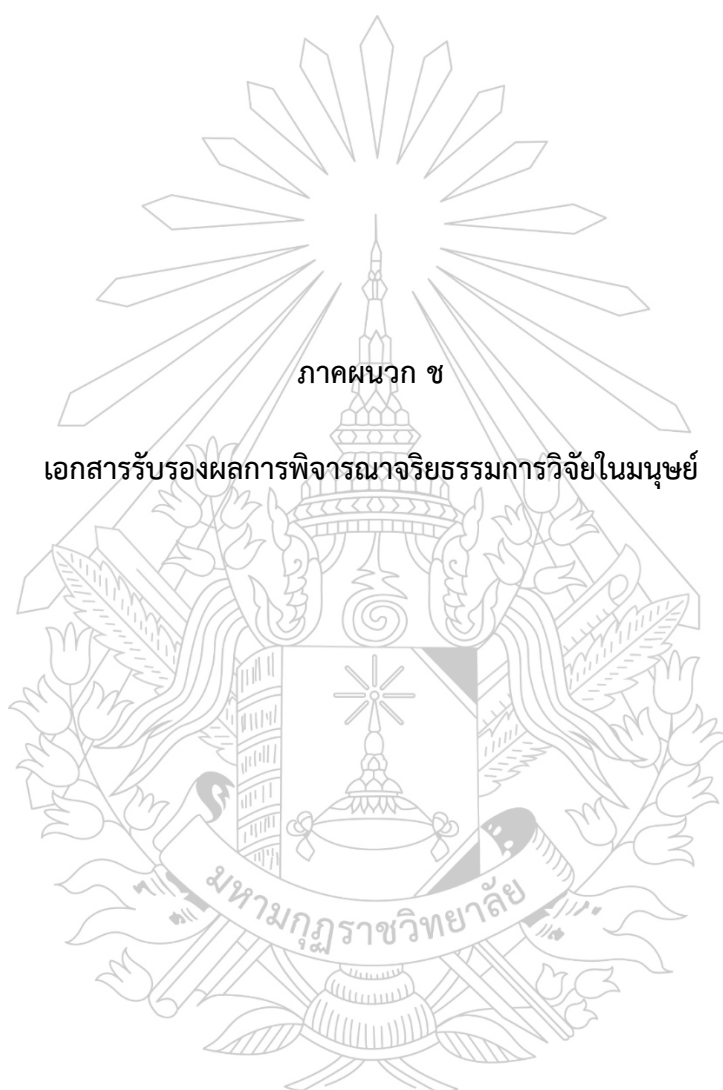
3.3 ท่านคิดวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจำเป็นไหมที่จะต้องยึดหลักสัปปายะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
3.4 ท่านคิดว่าหลักสัปปายะที่สำคัญในการนำมาประยุกต์บริหารจัดการวัดอย่างไรบ้าง	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
3.5 ข้อเสนอแนะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง

4. การสัมภาษณ์เรื่องการปฏิบัติ(Practice)

3.1. เมื่อท่านปฏิบัติธรรมในวัดมหาธาตุวรมหาวิหารนี้แล้ว พบว่ามีปัญหาตามหลักสัปปายะทั้ง 7 ด้าน อย่างไรบ้าง?					
1. ด้านอาวาส	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
2. ด้านโคจร	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
3. ด้านภัสสะ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
4. ด้านบุคคล	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
5. ด้านอาหาร	4	4	4	1.00	สอดคล้อง

6. ด้านอากาศ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
7. ด้านอิริยาบถ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง
ข้อเสนอแนะต่างๆ	4	4	4	1.00	สอดคล้อง

ที่ จว. ๐๐๕๓/๒๕๖๘

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑. ชื่อโครงการวิจัย

ชื่อเรื่อง: ศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ตามหลักสัปายะ: กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

TITLE: A STUDY OF LEARNING AREAS BASED ON SAPPAYAPRINCIPLES: A CASE STUDY
OF WAT PHRA MAHAT WORAMAHA VIHARA, MUEANG DISTRICT, NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE

๒. ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย

พระปฐมพร กิตติวโร (อรุณรักษ์)

๓. ผลการพิจารณาของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่
๓/๒๕๖๘ วันพฤหัสบดีที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๘ มติที่ ๕/๒๕๖๘ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัย
ดังกล่าวเป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์
ไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิ และไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ตัวอย่างการวิจัย กลุ่มตัวอย่าง และผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัย

จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยในขอบข่ายของโครงการวิจัยที่เสนอได้ ตั้งแต่วันที่ออกเอกสารรับรอง
ผลการพิจารณาการวิจัยในมนุษย์ฉบับนี้ จนถึงวันที่ ๑๓ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๙

ออกให้ ณ วันที่ ๑๕ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๘

ลงนาม

(พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ	พระ ปฐมพร กิตวโร (อรุณรักษ์)
วัน เดือน ปี เกิด	04 พฤศจิกายน 2534
สถานที่เกิด	อำเภอ บ้านบางขัน จังหวัด นครศรีธรรมราช
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรี
ที่อยู่ปัจจุบัน	Click or tap here to enter text.
ผลงานตีพิมพ์	Click or tap here to enter text.
รางวัลที่ได้รับ	Click or tap here to enter text.

